

Г О Д И Ш Н И К

НА

СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ
„СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

ФАКУЛТЕТ ПО КЛАСИЧЕСКИ
И НОВИ ФИЛОЛОГИИ

Том 104

ANNUAIRE

DE

L'UNIVERSITE DE SOFIA
“ST. KLIMENT OHRIDSKI”

FACULTE DES LETTRES
CLASSIQUES ET MODERNES

Tome 104

СОФИЯ • 2011 • SOFIA
УНИВЕРСИТЕТСКО ИЗДАТЕЛСТВО „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
PRESSES UNIVERSITAIRES “ST. KLIMENT OHRIDSKI”

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ

*Проф. дфн ДИНА МАНЧЕВА (главен редактор), проф. дфн СТЕФАНА РУСЕНОВА,
проф. д-р БОРИС ПАРАШКЕВОВ, доц. д-р ЕЛИЯ МАРИНОВА,
доц. д-р ЛЮДМИЛА ИЛИЕВА, гл. ас. д-р ИВАН ТОНКИН,
КАМЕЛИЯ СЯРОВА (секретар)*

Редактор ЕЛКА МИЛЕНКОВА

СЪДЪРЖАНИЕ

<i>Madeleine Danova</i> . The Jamesiad. Between Fact and Fiction: the Postmodern Lives of Henry James	5
<i>Evgenia Pancheva</i> . Stasis and Ecstasy: Bounds of the Sonnet Self	45
<i>Zelma Catalan</i> . Dedlocking Esther Summerson: Tellability in Dickens's <i>Bleak House</i>	115
<i>Борис Вунчев</i> . Граматики, речници и други помагала за изучаване на гръцки език в България до Освобождението	153
<i>Мартин Ненов</i> . Сравнително наблюдение върху общогерманското лексикално богатство	241
<i>Антон Андреев</i> . Системи за изразяване на социално-личностни отношения в съвременния японски и съвременния корейски език	345

CONTENTS

<i>Madeleine Danova. The Jamesiad. Between Fact and Fiction: the Postmodern Lives of Henry James</i>	5
<i>Evgenia Pancheva. Stasis and Ecstasy: Bounds of the Sonnet Self</i>	45
<i>Zelma Catalan. Dedlocking Esther Summerson: Tellability in Dickens's <i>Bleak House</i></i>	115
<i>Boris Vounchev. Grammars, Dictionaries and Other Greek Teaching Resources in Bulgaria Till the Liberation from the Turkish Yoke</i>	153
<i>Martin Nenov. A Comparative Look at the Contemporary Pan-Germanic Vocabulary</i>	241
<i>Anton Andreev. Expressing Social and Personal Relations in Modern Japanese and Korean Languages</i>	345

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

ФАКУЛТЕТ ПО КЛАСИЧЕСКИ И НОВИ ФИЛОЛОГИИ

Том 104

ANNUAIRE DE L'UNIVERSITE DE SOFIA "ST. KLIMENT OHRIDSKI"

FACULTE DES LETTRES CLASSIQUES ET MODERNES

Tome 104

THE JAMESIAD. BETWEEN FACT AND FICTION: THE POSTMODERN LIVES OF HENRY JAMES

MADELEINE DANOVA

Department of English and American Studies

Madeleine Danova. THE JAMESIAD. BETWEEN FACT AND FICTION: THE POSTMODERN LIVES OF HENRY JAMES

The present study, which is part of a larger book, focuses on a curious fact from the recent history of postmodern literature, the merging of the biographical and the fictional to produce a new genre, biofiction, which embodies all the characteristics of postmodern writing. The emphasis is on the use of the life and works of one of the icons of Anglo-American writing, Henry James, as a fictional character in a series of novels published in the last decade or so. The study explores the interaction between fact and fiction in these postmodern novels and the problematizing of the biographical subject by the postmodern writers.

Мадлен Данова. ДЖЕМСИАДА. МЕЖДУ ФАКТИТЕ И ФИКЦИОНАЛНОСТТА: ПОСТМОДЕРНИТЕ ЖИВОТИ НА ХЕНРИ ДЖЕЙМС

Настоящата студия, която е част от по-голямо изследване, разглежда един интересен факт от съвременната постмодерна литература, а именно сливането на биографичното и фикционалното в нов жанр, биофикционалната литература, който олицетворява всички най-характерни черти на постмодерното писане. Вниманието е насочено към използването на живота и произведенията на една от емблематичните фигури в англо-американската литература, Хенри Джеймс, като фикционален герой в поредица от романи, публикувани през последното десетилетие. Изследването анализира взаимодействието между факт и фикция в тези постмодерни романи и проблематизирането на биографичния субект в творбите на постмодерните писатели.

INTRODUCTION

Fifteen years ago, Kenneth Warren used the question, “Still reading Henry James?” as a title to an article published in *Henry James’s Review*, while Jonathan Freedman in his “Introduction” to the *Cambridge Companion to Henry James* observed that in comparison to Henry James and his works,

[f]ew writers would seem *less* likely to survive than one thoroughly embedded in the highest of high literary culture [...] and few bodies of work would seem less likely to thrive in our MTV-mediated age of instantaneous apprehension. (Freedman 1998: 1)

On the other hand, every Jamesian scholar seems to believe in Robert Louis Stevenson’s prediction that in Heaven there will be nothing but harp songs and reading Henry James. So, if we try to step out of our enchantment with Henry James, what then could be his place in the twenty-first century?

In the last few years there has been an unusual crop of novels that either recreate Henry James’s life as a fictionalized narrative or use him as a character in a totally invented story. In 2004 alone David Lodge published *Author, Author*, Colm Tóibín *The Master*, and Emma Tennant’s *Felony*, although first published in 2002, appeared in paperback. Another of the novels published in April 2004 and the one to win the Man Booker Prize for 2004 against Tóibín’s work, Alan Hollinghurst’s *The Line of Beauty*, also involves Henry James in part of its narrative. Also in 2004, the South African writer Michiel Heyns offered to London publishers another book on Henry James entitled *The Typewriter’s Tale*. The novel was refused by a lot of publishers as the last one in this 2004 succession of Jamesian novels and was published in 2005. Again in 2004, Michiel Heyns wrote an article in *Prospect Magazine* “The Curse of Henry James” in an attempt to explain this extraordinary sequence as did David Lodge, whose lengthy essay “The Year of Henry James; or Timing is All: The Story of a Novel”, written in 2005, was included in his book of the same title published in 2007, while Cynthia Ozick published her “An (Unfortunate) Interview with Henry James” to appear later in her 2006 collection of essays *The Din in the Head*.

The year 2004 does seem exceptional in respect to the attention Henry James received from writers and critics alike. But it is in fact one in a succession of moments in literary history, which have been marked by a heightened interest in Henry James and his life as an individual and as a writer. The early 1990s saw two other such writings, Joan Aiken’s *The Haunting of Lamb House* (1993), and Susan Sontag’s play *Alice in Bed*, also published in 1993, based on the tragic life of Alice James, the sister of William and Henry James, in which she merges imaginatively with Lewis Carroll’s Alice and receives advice by Emily Dickinson

and Margaret Fuller at a tea-party. It should be also mentioned that in 1970 David Plante published the novel *The Ghost of Henry James*, which in its indirect use of Henry James's style and haunting presence resembles very much Hollinghurst's *The Line of Beauty*. To this list we have to add three more books from the end of the twentieth century: Kathryn Kramer's *Sweet Water* (1998), Carol de Chellis Hill's *Henry James's Midnight Song*, published in 1999 and Timothy Findley's *Pilgrim*, published in 1999, employing either a fictional character based on Henry James or Henry James himself as a fictional character along with a cast of famous people such as Sigmund Freud, Carl Jung, and their spouses.

After 2004, despite the warning of Heyns, the attention of the writers has not for a moment wavered away from Henry James. In 2007, there appeared two other novels, Edmund White's *Hotel de Dream*, artfully recreating the last days of Stephen Crane who was part of Henry James's "ring of conspirators", to use Miranda Seymour's phrase and Edwin Yoder's, a former columnist at *Washington Post*, *Lions at Lamb House*, which again put together Henry James and Sigmund Freud, but this time with the assistance of William James, to create another parody of the fin-de-siècle obsession with psychoanalysis.

The following year, 2008, marked the publication of Cynthia Ozick's *Dictation*, in the title story of which Henry James becomes a character in a comic melodrama and of Joyce Carol Oates' *Wild Nights!*, a collection of "stories about the last days of Poe, Dickinson, Twain, James, and Hemingway." It includes the story "The Master at St. Bartholomew's," based on the last days of Henry James spent among the wounded in the First World War.

It was in the same, year that still another novel using Henry James and his brother William as central characters was published, *The James Boys: A Novel Account of Four Desperate Brothers* by Richard Liebmann-Smith. The plot takes its lead from the quite coincidental fact that two of the most influential nineteenth-century families in the USA shared a common name and puts Henry and William in direct relation to Jesse and Frank to produce a hilarious burlesque of adventures in the Wild West.

This obsession with Henry James saw its latest manifestation in 2010 with two books, one by Paula Merantz Cohen entitled *What Alice Knew: A Most Curious Tale of Henry James and Jack the Ripper* and another by Cynthia Ozick, *Foreign Bodies*. The former brings together William, Henry, and Alice in an attempt to solve the mystery surrounding the gruesome murders in Whitechapel, London, from the end of the nineteenth century attributed to the infamous Jack the Ripper. The latter re-writes one of James's masterpieces, *The Ambassadors*, following a tradition that started in the first half of the twentieth century of using his texts as a background for the creation of new fictional worlds.

The re-writing of some of the most famous of Henry James's novels has been a continuous trend in the last two decades with another outstanding example from the very beginning of the twenty-first century, Ian McEwan's novel *Atonement*

(2001), which draws heavily on *What Maisie Knew* and Wendy Lesser's rewriting of the *Golden Bowl*, *The Pagoda in the Garden*, published in 2005.

Another aspect of this ever growing popularity of Henry James is his influence on Latin American writers. He has been a definite inspiration for such important authors as the Chilean José Donoso, the Argentinean Jose Bianco and the Mexican Carlos Fuentes and Sergio Pitol. As early as 1945, Borges wrote a preface to the translation of James's short story, "The Abasement of the Northmores" in which he states:

I do not know of a stranger work than that of James [...] The writers I have mentioned are, from the very beginning, astonishing; the worlds they introduce in their works are almost professionally unreal; James, before revealing what he is, a benevolent and resigned inhabitant of Hell, dares to present himself as a mundane novelist, slightly less colourful than the majority. (in Monegal 1979: 270)

As Monegal observes:

The whole of James's art – a certain way of presenting the real, of obliquely introducing a glimpse of the world's most perverse sides, of improving through craft and style on reality's ambiguities – left an enduring mark on some of the most original Argentine writers of today. (Monegal 1979: 271)

He discusses at length two novels, José Donoso's *Coronación*, 1957 (*Coronation*, 1965) and Carlos Fuentes's, *Aura*, 1962, (English, 1965) in which he discovers the recognizable presence of Henry James's *The Aspern Papers*. He claims that, "the same close, claustrophobic, decadent world built around the immortal, malevolent idol in James' novel can be recognized in the[se] Latin American versions" (Monegal 1979: 271).

From the more recent Latin American novels focusing on Henry James and his art, it is worth mentioning Guillermo Martínez's *The Book of Murder* (2008), in which, although Henry James does not play a role as a character, he is constantly quoted by the unnamed narrator who becomes entangled in a story of mysterious murders, which, to the belief of his once-hired *amanuensis* and the gone-mad secretary of the famous writer Kloster, have been engineered by Kloster himself.

This literary obsession with Henry James seems to have acquired epic dimensions, a twenty-first-century 'Jamesiad,' that needs closer critical attention and more devoted efforts to understand how fact and fiction have come together to create a new postmodern genre.

"The moment of Henry James," a term borrowed from Freedman (1998: 1), as the last two decades can be called¹, is characterized also by a proliferation of

---

¹ Max Saunders even talks about "the Century of Henry James" (Saunders 2008: 122).

critical studies on Henry James and the publication of whole issues of some of the important scholarly journals entirely devoted to the Master. Such an example is the first issue of the *Cambridge Quarterly* from 2008. Moreover, there have been several very significant attempts to re-define Henry James's scholarly biography that started with Fred Kaplan's *Henry James: The Imagination of Genius, A Biography* (1992) and continued with the two volumes of Sheldon M. Novick's *Henry James: The Young Master* (1996), and *Henry James: The Mature Master* (2007), Susan Gunter's biography of Alice Gibbens James, the wife of Henry James's brother William, entitled *Alice in Jamesland* (2009), and the epic endeavor to have all letters of James collected and published by the University of Nebraska Center for the Study of Henry James, to mention just a few².

The critical studies, however, of the novels using Henry James's life and work have not been that numerous. One of the few critical papers is Max Saunders' "Master Narratives" published in the 2008 issue of the *Cambridge Quarterly* devoted to Henry James in which he discusses Lodge's and Tóibín's novels. He is one of the first to suggest that there should be an explanation why Henry James has become so popular with novelists, not only postmodernists but also modernists, as he claims. His answer to this vexing question is:

James is the supreme example in English of the novelist's novelist. To be able to represent the interiority of such a fierce literary intelligence and complex sensibility is a supreme challenge for a writer. James's biographers cannot escape working under the shadow of his pre-emptive condemnations, evasions, and confusions of their efforts. (Saunders 2008: 127)

Saunders makes a good case for why Lodge's book never achieved the success of Tóibín's by making a differentiation between lecturing about the writer's style in Lodge's case and showing in depth how art and life intermingle in Tóibín's one. Saunders, however, does not dwell on the problem of the generic hybridity of these novels at length, stating only that biography has always been a hybrid genre. The subtleties of this hybrid genre will be what the present study undertakes to reveal. It is also a continuation of Saunders's investigations since he himself is sure that "the year of Henry James won't die quietly. Whether or not it began before 2003, it looks set to continue well beyond 2007, along with the controversies and fictionalizations" (Saunders 2008: 131). That is what I will try to analyze in more detail in the chapters to come.

---

² The bibliography of Henry James studies in the last two decades is really staggering and impossible to list here but for a more comprehensive view see the issues of *American Literary Scholarship* from the 1990s and 2000s where the chapters written by Sarah Daugherty give an excellent overview of it.

The other important work is Cora Kaplan's *Victoriana* which explores the obsession of postmodern writers with "things Victorian" and which includes a chapter on Lodge's, Tóibín's, and Hollinghurst's novels. Kaplan reaches the conclusion that "James's malleability as an exemplary writer for different conjunctures may be one key to his present popularity" (Kaplan 2007: 64).

The same issues were discussed by Julie Rivkin in her talk at *Jamesian Strands* Conference at Newport in 2008, which was published under the title "Henry James, *c'est moi: Jamesian Afterlives*" in *The Henry James Review*. She briefly discusses Tóibín's novel in an attempt to find an answer to the extraordinary popularity of the Jamesian bio-novels. In her opinion there are two explanations, which overlap, the psychoanalytic and the cultural-historical (Rivkin 2010: 2).

As a whole, however, there has been no systematic attempt to explain the emergence of this whole cycle of fictional works on Henry James that I have called a *Jamesiad*, and to interpret it against the backdrop of the postmodern development of the genre of the literary biography. To provide a more comprehensive view of how the prevailing ideas of hybridity, fluidity, and "creolization" that have shaped the contemporary world view (Hannerz 1997: 5) have influenced the generic characteristics of literary biography, is the major task of the present study.

Another interesting aspect that is part of the study of this *Jamesiad* is the different status Henry James has as the fictional character in the novels under discussion. He is the central character of *The Master and Author*, *Author*, while *Felony* and *The Typewriter's Tale* use him as one of a cast of characters engaged in a tangled drama of relations. The first two are usually seen as fictionalized biographies, while the latter are interpreted rather as biographical fictions or bio(gra)fictions. On the other hand, we have *Henry James's Midnight Song* and *The James Boys: A Novel Account of Four Desperate Brothers*, entirely fictional narratives which follow the canons of the classical detective/mystery story. None of these fall within the field of a very well established genre, i.e. the genre of the literary biography, the biography of famous men and women of letters. All these works in fact become a very good example of the postmodern tendency of breaking genre boundaries – as George Walden writes, "genre-bending seems back in fashion, in the shape of biography more or less artfully bent into novel form" (48), while Gunnthorunn Gudmundsdottir concludes:

[F]iction is used [...] as a vehicle for telling of a life, as a tool for making memories come alive, and for fashioning some sort of self-image. When used effectively, successful negotiation between the [auto]biographical and fictional strands of life-writing can open up the past, by acknowledging the impossibility of giving a definite version of a life. (Gudmundsdottir 2003: 73)

All that poses a lot of questions concerning the ratio between fact and fiction any such work should observe. That is even further complicated by the fact that the writers themselves have always been evasive about the distinction between biography and fiction. We only have to recall that the very first novels in English written by Daniel Defoe were disguised as autobiographies – suggesting that an entirely fictional story would not have deserved the attention and the time of his reading public. Moreover, writers have quite often defined biography as “a form of history,”³ i.e. a realm that by definition should stand apart from the field of the fictional.

In her now famous essay from 1939 “The Art of Biography” Virginia Woolf writes:

It seems, then, that when the biographer complained that he was tied by friends, letters, and documents he was laying his finger upon a necessary element in biography; and that it is also a necessary limitation. For the invented character lives in a free world where the facts are verified by one person only – the artist himself. Their authenticity lies in the truth of his own vision. The world created by that vision is rarer, intenser, and more wholly of a piece than the world that is largely made of authentic information supplied by other people. And because of this difference the two kinds of fact will not mix; if they touch they destroy each other. No one, the conclusion seems to be, can make the best of both worlds; you must choose, and you must abide by your choice. (Woolf 1974: 188)

It is strange to find such a claim ten years after the same writer had published *Orlando*, in which fact and fiction not only do not destroy each other but produce a synergy chartering new trajectories to be explored by postmodern literature later in the century. Thus, the blending of fact and fiction has for quite some time been seen as the characteristic not so much of the age of modernism but of the postmodern age, of what Marta Dvorak has called “the postmodern converging of autobiography, biography, and documentary within a single fictional space” (Dvorak 2001: 99).

Critics have coined different names for this hybrid generic form, literary/fictionalized biography, biographical fiction, auto/biografiction, biofiction. Lionell Trilling, for example, has claimed that the life of poets is “paradigmatic for biography” (Trilling, 39), while others would see the specific attraction of the fictionalized biography in the combination of “the psychological novel and the confessional lyrics” (Altick, xi). The present study will look at the state of the art within postmodern life-writing in the first decade of the twenty-first century and trace the way the traditional battle between history and fiction, i.e. between fact and fiction, in which biography has been called upon to play the role of a

---

³ See A. S. Byatt’s *The Biographer’s Tale* as quoted in Mariadele Boccardi, p. 149.

mediator, has changed under the influence of the postmodern worldview and has thus turned biography into one of the most destabilized fields within postmodern writing.

One of the fundamental questions of the contemporary debate on biography is whether this genre, which has its roots in ancient times, much earlier than the great works of Classical Antiquity, Plato's *Dialogues* (4 BC) and Plutarch's *Parallel Lives* (1 AD), in the third millennium BC in Egypt, Babylonia and Assyria (Parke 2002: xxi), could still be seen as stable, untouched by the postmodern hybridization. If we look closer at the real essence of literary biography, we will see that even at the very beginning, it was part of a border zone, a kind of a "third space" which shares the characteristics of both the historical and the fictional narratives.

It seems to have started with Plutarch, the writer who, as Bogdan Bogdanov claims, despite all the early examples, has exercised the greatest influence on the development of this genre in European literature. Before him there was the eulogistic biography, which praised the lives of the great men in history, closely linked to the panegyric and the biography which described the lives of famous poets and writers and was meant for a close circle of connoisseurs (Богданов: 5).

There is no doubt that Plutarch was well acquainted with both of these forms but he is the first to have used purposefully the hybridity of the genre.

Led by practical philosophy, he is interested not in the masses of people and the great events in history but in the single personality. His intuitive ambition is to present this personality full of life, through the telling of both the insignificant and the great events in the person's life, to connect the great and the small, or in Rousseau's words, 'he has this extraordinary gift to describe the greatness in people in their trivial deeds'. Too practically moralistic in his attitude, the historian ends up in fiction. His shortcomings as a historian triumph in his skills as a writer⁴. (Богданов: 5)

This generic 'in-betweenness' of biography, a word coined by one of the last Neoplatonists, Damascius (458–538 AD), would be preserved in the next centuries encompassing such diverse forms as the gospel writing, the lives of saints, Boccaccio's *Life of Dante* and Vasari's *Lives of the Most Excellent Italian Painters, Sculptors, and Architects, from Cimabue to Our Times*, to come to Dryden's *Life of Plutarch* (1683), where the term 'biography' is used for the first time in its contemporary meaning as 'the story of one's life.' The most famous biographer of the eighteenth century was of course James Boswell, the life-long biographer of Samuel Johnson. The greatest blossoming of this genre, however, was during Romanticism but it has preserved its pull over the public and the writers alike ever since that age.

---

⁴ Translation mine, M.D.

The borderline character of biography has made it one of the preferred genres for the postmodern writer, who is forever tempted by what Linda Hutcheon has called “the postmodern historiographic metafiction,” a way of writing that erases the division between historiography, which tells us what people do, and biography, which tells us what people are, to use Plutarch’s definition.

In his book *Self Impression: Life-Writing, Autobiografiction, and the Forms of Modern Literature* Max Saunders writes:

There is life-writing after modernism, of course, and postmodernism becomes ever more playful in its fictionalizing games with it. The body of my story must expire around 1930s; when the New Biography had been identified, and had shown itself to be at the same time auto/biography, biografiction, and auto/biografiction. The story of what this multiple personality did next would be another book. (Saunders 2010: 484)

The present study takes up the difficult task of beginning to write this other book and to see how postmodern literature has faced the ambiguities of writing about the biographical self from a changed perspective of history and fiction. This changed perspective has been much dependent on the “ambivalent” struggle of postmodernism with psychoanalysis to paraphrase Saunders’ claim (2010: 485). In my understanding, this struggle to come to terms with the subconscious and the ways in which the self is shaped by sexuality and repression, with the “discord and desire” of life that the critic/biographer has to face each day, as Cynthia Ozick defines it in her essay on Susan Sontag’s life and work (2006: 5), is intricately connected to the two powerful dichotomous myths concerning understanding that Western culture has been shaped by defined by Lakoff and Johnson in their now classical study *Metaphors We Live by*. These are the myth of objectivism and the myth of subjectivism. They have alternatively shaped Western philosophical, social, and scientific research without paying much attention to a third possible way of understanding the world around us, which Lakoff and Johnson call the experientialist myth.

Unlike objectivism, experientialism believes that there is no absolute truth and it is possible to achieve knowledge, fairness, and impartiality without searching for such an absolute truth. Such a view can make it possible to see what a scientific theory may hide as well as what it might reveal and thus give us an opportunity to find out what is important for an individual.

Experientialism, however, differs from subjectivism as well since it denies the Romantic belief in the absolute subjectivity of understanding. Just the opposite, it emphasizes, as Lakoff and Johnson say,

... the construction of coherence via experiential gestalts provid[ing] an account of what it means for something to be significant to an individual. Moreover, it gives an account of how understanding uses the primary resources of the imagination via metaphor and how it is possible to give experience new meaning and to create new realities. (Lakoff 2003: 228)

The experientialism Lakoff and Johnson talk about seems quite close to William James's "pluralistic universe." William James insisted that the practice of radically separating the "higher" rational faculties from the "lower" instinctual ones, a practice that underpins respectively both objectivism and subjectivism, made no sense. He believed that the mind must be conceived of as functionally integrated. Once the mind, guided by its passions, had chosen which perceptions to bring to consciousness, it might proceed to formulate abstract concepts based on them, but in doing so, it necessarily introduced further distortions. Thus the initial raw sensory experience, he believed, was the closest we could come to knowing reality; each application of the intellect, however valuable it might be for practical purposes, took us further from the "truth." For this reason, James concluded, human beings were doomed forever to epistemological uncertainty. For the great majority of his contemporaries this was a horrible revelation, but to him it was infinitely exciting, precisely because it banished the closed, deterministic universe of the nineteenth-century positivism in favor of an "open" (pluralistic) universe governed by change and chance where the process of discovery would be continuous.

The present study will take its cue from exactly such theories about the world we live in⁵, in order to see how the lives of famous writers have become the subject of postmodern fictional narratives and how that has transformed the very genre of life writing.

THE POSTMODERN BIOGRAPHY AND THE HENRY JAMES MOMENT

Whenever we approach the life of a person, we instinctively believe that we have to find solid reference in documents, memoirs, and other evidence left for posterity in order to be able to explain the events and the deeds of the biographical subject. The biographer becomes a detective who has to produce enough proof for every claim that would be made concerning the life of the object under 'investigation.' The letters, the autobiographies, the diaries, and the notebooks turn into treasured trophies in this quest for the 'truth' of one's life. But what if all these documents are as invented as any of the fictional narratives of literature? And

---

⁵ For another way of connecting such theories to postmodern Native American writing see Danova (2007).

what could guarantee the ‘truthfulness’ of all these documents, especially when they have been left by writers of fiction?

As early as 1992 *Touching the World: Reference in Autobiography* by John Paul Eakin discussed the fictional nature of some of the most important moments in Henry James’s early life as described in his autobiographical works *A Small Boy and Others* and *Notes of a Son and Brother*, which together with the posthumously published *The Middle Years* were later issued by Frederick W. Dupee as *Henry James: Autobiography*. It is a well-known fact that James never called these works autobiographical, all the time he insisted that he was writing them as a tribute to the lives of his late father and beloved brother. But although meant as ‘documents’ of the life of his closest people, the very first lines of *A Small Boy and Others* reveal the ambiguous attitude of Henry James himself towards the biographical past, which becomes ‘composed’ as any of the fictional worlds of his own novels and stories:

In the attempt to place together some particulars of the early life of William James and present him in his setting, his immediate native and domestic air, so that any future gathered memorials of him might become the more intelligible and interesting, I found one of the consequences of my interrogation of the past assert itself a good deal at the expense of some of the others. For it was to memory in the first place that my main appeal for particulars had to be made [...] To knock at the door of the past was in a word to see it open to me quite wide – to see the world within begin to “compose” with a grace of its own round the primary figure, see it people itself vividly and insistently. (James 1913: 1–2)

Eakin is one of the first to note that this ‘peopling’ of the past on the pages of the autobiographical writings is in fact another act of creating an imaginary world that is as much the product of the writer’s imagination as any of the fictional worlds they create. As he points out, we have to agree with Peter Brooks who postulates a very different kind of referentiality, one that serves as a kind of supplement for the original search for the roots of the self, often to be found in psychoanalysis, that “has been the traditional concern of the biographer and the historian” (Eakin 1992: 63). What Brooks claims is that, “All tales may lead back not so much to events as to other tales, to man as a structure of the fictions he tells about himself” (Brooks 1992: 277).

Eakin is quite aware that such a claim puts the biographer in a very perilous situation but he insists that, “the making of fictions about the self, indeed the making of a fictive self, is a fact and likely to be a principal fact of experience not merely in the creation of an autobiography but in the making of a life” (Eakin 1992: 64). All the novels under discussion here seem to have become part of this story-telling, this creation of fictive selves that inhabit both the world of the facts and the world of the imagination. For many of the contemporary critics this has

become one of the features of postmodern fiction and they have tried to define it in different ways.

In the next pages I will follow some of the most important trends in postmodern criticism that have grappled with this question and will offer a working definition of the hybrid genre that has emerged out of the writings of all these writers. The characteristic features that will be identified will help us in the analysis of the works under discussion. As Albert E. Stone claims:

Whether intended or taken as imaginative creation or historical reconstruction, an [auto]biography is part and parcel of cultural history. At publication, it is embedded in one situation; then each reader re-embeds the story in her or his own private and social context. Whether as bestseller or unnoticed work, the [auto]biography then begins its unique history. Culturally important American life-stories have often become re-embedded in later moments and different sets of circumstances, with new or renewed meanings. (Stone 1991: 101)

In my understanding this is exactly what has happened to Henry James's biography and its fictionalized examples. One of the terms that has often been used in the last years to describe these works is *auto/biografiction*. It comes from an essay published surprisingly early, in 1906, by Stephen Reynolds in an attempt to define a new trend within modernist writing. He tries to define this elusive genre as somewhere between autobiography, fiction, and the essay:

The phrase autobiographical fiction is mainly reserved for fiction with a good deal of the writer's own life in it, or for those lapses from fact which occur in most autobiographies. Hence the need for coining a rather dreadful portmanteau-word like *autobiografiction* in order to connote shortly a minor literary form which stands between those two extremes; which is of late growth and of a nature at once very indefinite and very definite. [...] It is so indefinite, and shades off so gradually into better marked, well-known forms, that its existence as a distinct literary genre appears disputable. At the same time it is the outcome of definite tendencies and has a very definite position on the literary chart. Where the three converging lines – autobiography, fiction, and the essay – meet, at that point lies *autobiografiction*. (Reynolds 1906: 28)

Reynolds provides three examples, which, in his understanding, illustrate the characteristics of this 'minor' genre well. "In each of them," Reynolds writes, "the author strings what we may believe to be genuine spiritual experiences on a more or less fictitious but very credible autobiography" (Reynolds 1906: 28). He is aware that "spiritual experiences" is a very tricky term and elucidates this new genre in terms of the writer availing himself of both the realm of solid facts and spiritual or imaginary worlds:

He invents a certain amount of autobiographical detail, or (which comes to much the same) he selects from his life the requisite amount of autobiographical material, adding perhaps a quantity of pure fiction, and on that he builds the spiritual experience, with that he dilutes it, and makes it coherent and readable. The result is autobiografiction, a literary form more direct and intimate probably than any to be found outside poetry. (Reynolds 1906: 28)

Out of this new form that Reynolds ‘discovers,’ there emerges a genre that would become the part and parcel of modernist writing – it is enough to mention only two of the numerous examples in English and American literature, Virginia Woolf’s *Orlando* and Gertrude Stein’s *The Autobiography of Alice B. Toklas*. The genre would outgrow significantly the boundaries of the essay to occupy a major part of the field of the novel and, as mentioned above, to be picked up by post-modern critics, very often without any reference to modernism, as Max Saunders has observed.

The question then becomes whether this term should be reserved exclusively for the writings of the modernists or whether it can be safely applied to the works of contemporary authors. Max Saunders devotes a whole chapter, “After-Lives: Postmodern Experiments in Meta-Auto/biografiction: Sartre, Nabokov, Lessing, Byatt” (Saunders 2010: 484–500) to postmodernist writers and proclaims Byatt’s *Possession* one of the best examples of what he calls “biographic metafiction” (Saunders 2010: 494). Byatt’s ‘ventriloquism’ in writing the poems, the biographies, the critical pieces of her characters becomes for him a paragon of the preoccupation of the postmodern writers with life-writing and he insists that although the whole book represents a marvelous example of the use of the pastiche with the embedded poems and biographies, it is the literary works that turn the attention of the protagonists toward the biographies. “It is the literary works that have ‘possessed’ the scholars, and made them care about the biographies. These literary works are then found to ‘contain’ the stories that contain them” (Saunders 2010: 498). This building of overarching narratives which resemble very much the famous Chinese boxes turns out to be quite suitable for the ‘genre-bending’ that occurs within auto/biografiction in which the postmodern play with different styles and life-stories from previous ages becomes one of the most characteristic features.

This postmodern pre-occupation with the past, as a verifiable document and a fictive narrative, has made some critics such as Cora Kaplan talk about the “grotesque and even dangerous side of the historical imagination” of postmodernism as exemplified in what she calls “Victoriana”, the interest in Victorian ‘collectibles,’ which in her definition include not just the material culture of the Victorian Age but histories, stories, adaptations, pastiches, and parodies that signal both a nostalgia for and a transformation of the whole concept of history. History, in

Kaplan's understanding, has become not only lost, or "a one-dimensional figure in the carpet, a thematic element in the syncretic pattern of a perpetual present" as such theorists as Frederic Jameson have called it (Jameson 1984) but also "a conceptual nomad [...] permanently restless and unsettled" (Kaplan 2007: 1–3). As a kind of analogy, in her second chapter "Biographilia", she coins another term, 'Jamesiana,' to refer to the 2004 boom in James's fictionalized biographies (Kaplan 2007: 40). My preference for another neologism, 'Jamesiad,' comes from the understanding that all these stories together with the facts from James's life form a metanarrative, a metahistory of his life which is very close to the idea of a conceptual nomad since it is always in flux, forever changing and being redefined with every new book to be published. Kaplan's 'Jamesiana' seems to invoke more the obsession with everything Jamesian, a nostalgia for a world of the imagination to which we cannot have access anymore. The 'Jamesiad' allows for a change with every new story, with every new bard who comes to sing to the glory of times bygone.

In the beginning of her second chapter, Kaplan makes another important distinction concerning the present-day preoccupation with life-writing and its connection to literary biography. She sees the "reevaluation of narrated literary lives [...] as the return of the repressed subject/author" on the one hand and as "respond[ing] to new ways of thinking about subjectivity, agency and history" (Kaplan 2007: 40), on the other. This, however, as she points out, makes us question the status of this restored subject and the place it might occupy. In this sense, it seems possible to interpret all the attempts to re-define James's life as one way of negotiating a new place for the queer subject James, for 'de-mastering' the image of the Master and redefining the power hierarchies he seemed to be solidified into for such a long time.

In the next part of the chapter Kaplan analyses several examples of literary biographies, which she calls "biofictions," especially the extremely successful Peter Ackroyd's *Dickens* (1990) which can be seen as one of the books that opened the field of the literary biography to fictionalizing. Peter Ackroyd, however, is also acknowledged as one of the masters of what could be seen as the conservative version of literary biography (literary here signifying the fact that these are biographies of writers and not referring to the fictionalizing of the biographical subject). All that, in my understanding, suggests how thin the dividing line between the two is.

In Kaplan's understanding biofiction "can be interpreted in various ways, as highlighting the tension between biography and fiction, as well as making the overlap between them" (Kaplan 2007: 65). She also makes a good distinction between the autobiographical and biographical subjectivity:

It is now an almost clichéd assumption that autobiography and memoir inevitably construct and invent their authors as quasi-fictional characters. Biography, although it may seek to modify and correct self representation, takes the same liberties. The novelization of biography represents only the next logical stage of that process. But the ‘bio’ in biofiction also references a more essentialised and embodied element of identity, a subject less than transcendent but more than merely discourse. It implies that there is something stubbornly insoluble in what separates the two genres and that prevents them from being invisibly sutured; the join will always show. (Kaplan 2007: 65)

Gudmundsdottir also takes up this question but from a rather different perspective, in view of what she calls “the presence of biography in autobiography” (Gudmundsdottir 2003: 183). In her attempt to give a clearer definition of the difference between the two genres, she sees autobiography as the hybrid genre that has used many types of narratives:

It includes in its folds aspects of history, fiction, confession, conversion narrative, poetry, and the novel. [...] For some time now autobiography has been a space for experimentation and new voices, whereas biography has largely remained outside that field of experimentation. (Gudmundsdottir 2003: 185)

She points out only a few examples of this kind of experimentation, “notable exceptions” as she calls them, such as Peter Ackroyd’s *Dickens* (1990) and *Blake* (1995), Michael Ondaatje’s *The Collected Works of Billy the Kid* (1981), Julian Barnes’ *Flaubert’s Parrot* (1984) and A. S. Byatt’s *Possession* (1990). She also draws a parallel between history as the other more stable genre and biography, but as it is more or less a well-accepted view now that validity of history in the post-modern age has been strongly problematized, I think that Gudmundsdottir’s claim overtly suggests a destabilizing of biography rather than the opposite.

It is in this line that all the fictionalized biographies of James after 2004 seem to confirm that such a view as Gudmundsdottir’s one cannot be taken as valid anymore and it is exactly this turn of postmodern writing towards its last frontier, the biography (Boccardi 2001) where fact and fiction meet, that the present study tries to analyze. It is also in this sense that I make a distinction within the term ‘auto/bio(gra)fiction’ itself. I retain the term ‘autografiction’ as closely related to the invention of autobiographical subjects while the drop of the ‘gra’ particle in ‘biofiction’ I use in order to indicate exactly this new space of merging of facts and fiction opened within postmodern biography and the consequent destabilizing of the biographical subject.

The gradual opening of biography to postmodern thought has been discussed in several other critical studies starting with William H. Epstein’s collection *Contesting the Subject: Essays in the Postmodern Theory and Practice of Biography*

and Biographical Criticism. Epstein was among the first to claim that the conservatism of biography and biographical criticism in fact turns them in one of the crucial sites of contestation in postmodern theory (Epstein 1991: 3).

The same issue has been picked up by Martin Middeke in his Introduction to *Biofictions: The Rewriting of Romantic Lives in Contemporary Fiction and Drama* (1999) where he claims that “a new revisionist historical consciousness would therefore have to accentuate that fiction and historiographic/biographical discourse are not mutually exclusive” (Middeke 1999: 3). He does not give a reason for choosing ‘biofiction’ as his working term but makes a broad definition of it as belonging to what Linda Hutcheon very convincingly has interpreted as a new hybrid form, “historiographic metafiction,” that moves “beyond the traditional representational forms of both fictional and historical narration” (Hutcheon 1992: 234). In other words, Middeke very firmly situates this new genre, biofiction, within the field of the postmodern, seeing it as one of the expressions of what he calls “the postmodern *Zeitgeist*”, which

... approves of uncertainty, ambiguity, and fragmentation; it distrusts the ideas of totality, synthesis, or binary oppositions. Instead, the collage is preferred to the unifying whole, the paradox to the logical, subjectivity to objectivity, relativity to truth, difference to identity, duration to origin, metonymies to metaphors, the signifier to the signified. (Middeke 1999: 1)

I believe that exactly these features of the postmodern narrative have been among the major reasons for choosing Henry James and his life and work as the canvas on which to create stories that would express a twenty-first-century sensibility, stories that in many cases become what James in *The Tragic Muse* has described as “an embroidery without a canvas” (James 1921: 182). But before we focus on the features of Henry James’s *oeuvre*, it is necessary to look for precedents to this attempt to see what lies behind a choice, which might seem arbitrary.

Middeke is one of the first to pose the question of why the lives of a particular group of writers, such as the Romantic poets, have attracted the attention of so many writers of fiction. He claims that although this could be interpreted as an interest provoked by the unusual, erratic, strange, and adventurous lives of these writers, it should be noted that “turning back to the Romantics as the historical foil of contemporary biofictions is far from an arbitrary gesture” (Middeke 1999: 6). One of the possible explanations could be the fact that they were also the first modern artist-figures.

Taking a cue from this early attempt to analyze the use of the biographies of the Romantic artists as the basis for postmodern novels, the present study searches for an interpretation of the ample use of Henry James’s life and work as a favorite medium for the twenty-first-century biofictions. Starting from the

premise that, in the words of Ira B. Nadel, one of the main attractions of biography is that it is seen as a “veritable fiction” which has become the heir of the nineteenth-century realist novel in a world of “disharmony, dishonor and strife” (in Middeke 1993: 5), it will argue that Henry James’s inheritance has provided one of the best intertextual materials for this attempt to relieve the anxieties of the postmodern age and at the same time, to subvert the dominant hierarchies and undermine the existing order.

More than ten years ago, in 1998, after having explored the museum and the cosmopolitan world of Henry James and before concentrating on his twentieth-century works, Adeline Tintner published her *Henry James’s Legacy: The After-life of his Figure and Fiction*, which starts with a quote from his essay “Is There a Life after Death?”. In this essay published in 1910 in *Harper’s Bazaar*, Henry James claims that our life after death is pre-conditioned not only by the art we produce but by the traces we have left in the conscious memory others have preserved of us. Tintner rightly observes that, “so absorbed is Henry James eighty years after his death that it is possible to find countless instances fitting his own definition of ‘a life after death’” (Tintner 1998: 1). Tintner collects a formidable evidence of Henry James’s haunting of both twenty-century fiction and literary biography listing more than 30 writers and books that use Henry James as one of their characters and more than 20 novels and short stories that have taken a cue from his fiction. She uses the words of one of the characters in David Plante’s *The Ghost of Henry James* (1970), Charlotte, who says, “I have a feeling Henry will come back” as a sub-title of her chapter on “The Return of James the Figure” (Tintner 1998: 125). Although it seems that in the last decades of the twentieth century there was a definite revival of interest in Henry James’s life, Tintner has probably never imagined what a revival the interest in him as a fictional figure would undergo in the first decade of the twenty-first century. Unlike Tintner, I am interested not so much in the actual plots and entanglements this fictional figure will find itself involved in but rather in the strategies used by the writers to write the questions of the present into the life of the past, to subvert and transform the well-established notions, norms and hierarchies about art and the figure of the artist and thus to destroy the grand narratives of modernity and challenge the stability of the biographical subject.

The preoccupation of the contemporary age with such issues is well expressed in the renewed interest in Henry James’s idea of the self. As Renée Tursi suggests,

The tremendous influence of psychology and philosophy on literary studies has opened a different, perhaps even wider breach for the author and his works – one within the Jamesian self itself. (Tursi 2002: 177)

And if the scholars from the last decade of the twentieth century have reached the troubling conclusion that there is no real Jamesian self but a hollow Jamesian hall of mirrors reflecting cultural and psychological “otherness” which “empties him of subjectivity” in Ross Posnock’s words (Posnock 1991: 182), the twenty-first century has moved even further ahead in positing the existence of another type of subjectivity tied to the ‘queer selves’ critics and biographers have discovered in his writings and in his own life. As Victoria Coulson observes,

Today there is a fruitful absence of consensus as to what, exactly, it means to read James ‘as’ a ‘homosexual’ with claims ranging from positivist biographical assertions of physically enacted same-sex desire [...] to the most subtle arguments about cultural modality and imaginative alliances. These various works represent a salutary turn in Jamesian studies from an unexamined orthodoxy of presumptive heterosexuality [...] to the current climate of critical debate in which the only point of agreement is that when we think of James and sexuality we can, often, profitably *chercher l’homme*. (Coulson 2007: 5–6)

Although queerness cannot be associated with Henry James alone, as Eric Haralson has shown in his readings of queerness in five modern writers, Henry James, Gertrude Stein, Willa Cather, Ernest Hemingway, and Sherwood Anderson, the queer selves of James have often been associated with a specific type of performativity connected to a change in the ontological status of the self and writing, which Hugh Stevens calls “queer performativity:”

Rather than expressing the prior identity of its creator, it might be seen as a site where, within given historical constraints, identity itself is constituted: hence identity might be performed rather than expressed in a literary text. (Stevens 1998: 122)

Stevens borrowed this idea from Eve Kosovsky Sedgwick’s claim that James’s prefaces to the New York Edition can be seen “as a kind of prototype of – not ‘homosexuality’ – but *queerness*, or queer performativity.” Sedgwick understands queerness as “a strategy for the production of meaning and being, in relation to the affect shame and to the later and related fact of stigma” (Sedgwick 1993: 11), which has become the strategy of most of the novels under discussion here. Further elucidation of this term comes from Halperin’s *Saint Foucault: Towards a Gay Hagiography*, where he defines queer as “*whatever* is at odds with the normal, the legitimate, the dominant. *There is nothing in particular to which it necessarily refers*. It is an identity without an essence” (Halperin 1995: 62, original emphasis).

Hugh Stevens’s was the first, but certainly not the last, study to employ queer theory in the analysis of James’s writings and life experiences. It seems to have

opened the door to a proliferation of such studies which have tried to explore every single facet of the complicated self Henry James has left to posterity both in his fictional and autobiographical writings.

One of the significant attempts in this respect is Wendy Graham's *Henry James's Thwarted Love* published one year after Stevens's book. Graham describes her goals in the following way:

My book signals a new direction in James studies, since it parts company with the old-guard assessment of James as sexless and complements more recent appraisals of James, such as Eve Kosofsky Sedgwick's *The Epistemology of the Closet* [...] Although these books ably address James's fantasies and anxieties, they fail to treat his personal renunciation of sexual activity or to place the evidence for his putative homosexuality in context. (Graham 1999: 6)

In her endeavor to contextualize James's homosexuality, to give shape to his "homosexual identity," she inevitably destabilizes the existing biographic subject, especially as it has been defined by the New Critics. The complex self that emerges out of this analysis is much more attached to the nineteenth-century attitudes to homosexuality than the first James's biographers would have liked to admit. As Peggy McCormack writes in her Introduction to the 1999 volume of essays *Questioning the Master: Gender and Sexuality in Henry James's Writings*:

From the earliest biographies until relatively recently, James's sexuality was not discussed or was understood to operate subliminally according to a Freudian model or 'repressed homosexuality,' an admittedly nebulous psychoanalytical construct. However, in the last ten years, critics from cultural studies, deconstruction, feminist, gender, and queer theory perspectives have reconsidered James's sexuality and gender identification and his writing's sexual imagery as well as his depiction of gender relationships. (McCormack 2000: 12)

In these revisions and contestations, however, one can still find what Eric Savoy calls the "biographical imperative," "the overarching project of establishing a coherent argument" (Savoy 2006: 251) for this "homosexual identity." Savoy argues that this kind of gay historiography has shaped such biographies as Sheldon M. Novick's *Henry James: The Young Master* in much the same way in which the biographical imperative has shaped Leon Edel's biography, through the use of a primal scene, interpreted in Freudian terms (Savoy 2006: 253). He insists that it is better to look at Henry James's life from the perspective of queer theory along an axis which is not necessarily "subsumed under gender and sexuality" (Savoy 2006: 255) but "redirect[s] attention to the manifestation of the unconscious in a model of the superficial that is not understood primarily as the symptom" (Savoy 2006: 254).

Thus it becomes extremely important to “trace the queer something”, a phrase that comes from James’s novel *What Maisie Knew*. This “tracing,” however, should not be understood in the sense in which David Lodge understands Queer theory as referring only to the “repressed homosexuality” of James (Lodge 2007: 7), but more in the sense in which Thomas A. Laughlin understands it:

The tracing of *the queer something* is not so much the excavation of a distinct and intrinsic subjectivity from a homogenizing milieu, but rather the return of the repressed and aberrant, which decenters and splinters the very notion of a contained and normalized subjectivity. (Laughlin 2010: 159)

This contesting of the biographical subject has acquired different aspects, as William H. Epstein observes, “thus abduct[ing] it, lead[ing] it away from its historical alliance with dominant structures of authority” (Epstein 1991: 6). One such instance is the idea that has been developed by Gert Buelens in his study of *The American Scene* who argues that without understanding “the queer” effect the American scene exercises on Henry James, it is impossible to explain the complete subjection to the ethnic Other that we witness in the narrative (Buelens 2002: 20)⁶.

It seems that some of the biographies published in the last two decades have started exactly from such a premise. A good example is Lyndall Gordon’s *A Private Life of Henry James: Two Women and His Art* (1998) which, in Saunders’s words, has greatly influenced both Lodge and Tóibín in the writing of their novels (Saunders 2008: 124). It is no coincidence that Gordon’s biography begins with “A Biographic Mystery” (Gordon 1998: 1) in which she states:

James is the most elusive and unwilling of subjects. He rejected the prospect of biography, not only to protect his privacy, but also, we might guess, because he was so much a biographer himself – he well knew the excitements and dangers of biographic power. He drew out others with intent curiosity. In his attaching way, he ‘preyed [...] upon living beings’, as T. S. Eliot recognised. His experiments in human chemistry, ‘those curious precipitates and explosive gases which are suddenly formed by the contact of mind with mind,’ have in them ‘something terrible, as disconcerting as quicksand,’ which make the character he comes to know, ‘uneasily the victim of a merciless clairvoyance.’ His awareness of buried possibilities, the gifts of the obscure, and gaps between the facts, invites the infinite challenge of his own life. (Gordon 1998: 5)

Gordon also points to the fact that, “researchers are increasingly aware ‘that interpretation has *already been built into* the documents allowed to survive.’ Yet

---

⁶ For a different view of this ‘queer’ effect, see Danova, Madeleine. *The Ethnic Occult in Twentieth-Century North American Literature*. Sofia University “St. Kliment Ohridski” Press, forthcoming.

some residue of an alternative story does remain” (Gordon 1998: 4). In the last two decades, the publication of several collections of Henry James’s surviving letters (the point of departure for all “biographical mysteries” concerning Henry James has always been the fact that he and other members of the James family consistently burned the letters that had accumulated throughout the years) such as Philip Horne’s *Henry James: A Life in Letters*, Susan Gunter’s *Dear Munificent Friends: Henry James’s Letters to Four Women* (2000) and *Dear Beloved Friends: Henry James’s Letters to Younger Men* (2004) and the four issued by now volumes of *The Complete Letters of Henry James* (2006, 2009) edited by Pierre Walker and Greg Zacharias, have inevitably served as a rich source for such “alternative stories.” This has also come as a reaction to the fact that for more than fifty years, Henry James’s private life was kept under the tight control of such biographers as Leon Edel, whose controversial part in the creation of the legend around the “Master” has only now started to be assessed.

The new possibilities opened by these alternative stories, however, have also led to biographies which stress too much the deviant, the strange, and ‘queer’ in James’s life without bringing to the surface any really new possibilities for understanding his writings. A particular case in point is the much debated biography of Paul Fisher *House of Wits: The Intimate Portrait of the James Family* (2008), which, in the words of its own writer, is about “the conflicts that defined one of American’s greatest families – homosexuality, depression, alcoholism, female oppression – [...] only now [...] thoroughly investigated and discussed with candor and understanding” (Fisher 2008: back cover).

In her *New York Times* review of the book, Hermione Lee is right when she claims that, “in fact, much of the work Fisher draws on for his “new” treatment [...] is now very well established in James studies, and has a rather familiar look to it” (Lee 2008). But despite the many shortcomings and controversies surrounding this biography, it exemplifies once again the urge to ‘de-master’ the Master figure, to make it closer to the contemporary mindset, to make it ‘human’ at the expense, unfortunately, in this case, of the artist:

Fisher presumably wants us to feel intimate not with the famous, celebrated, public “Master,” but with ‘the vulnerable, struggling Harry James.’ This is why, I suppose, there is rather little in the book about Henry’s (or William’s) writings. Fisher wants to show, not the author but the child, the son and brother, persisting as the essential self. So he pictures Henry James, after the deaths of his parents and all his siblings, as a profoundly lonely figure, playing down his adult friendships and professional relationships. (Lee 2008)

Despite such ill-managed attempts, it is possible to claim that exactly these possibilities opened by contemporary Jamesian scholarship, the emphasis on the

queerness of James's life and work, the "return of the repressed and aberrant, which decenters and splinters the very notion of a contained and normalized subjectivity," have made so many writers turn to Henry James as the protagonist of their biofictions, while scholars continue to be challenged by the insurmountable task of writing the definite biography of the Master. Sarah Daugherty observes:

Uncannily, James anticipates our present theories while also exposing their limitations. Future critics, considering both the private man and the public author, may develop more subtle syntheses. Yet, as Susan Griffin memorably writes, the inscrutable James will continue to present us with 'a mirror, a model – and a turned back.' (Daugherty 1999: 123)

These attempts are also very much in vein with what has happened to the postmodern biography as a genre. It seems no coincidence that the last book of one of the iconic figures in postmodern philosophy, Jean-Francois Lyotard, is a literary biography. In *Signe Malraux*, the biography of the French writer Andre Malraux, Lyotard creates, "the coincidence of the desires of two artists in a single mosaic," that "melds the arts of film, theatre, painting, and sculpture to provide semiotic frameworks for organizing what is identified as "postmodern biography," as Roland Champagne asserts (Champagne 2002: 43). He discusses the complex relation between the biographer and his subject whose lives appear to be intertwined into one timeline.

Something similar seems to have happened in Henry James's own attempt to become a biographer. As Willie Tolliver suggests, in James's two attempts to write a biography, *Hawthorne* (1878) and *William Wetmore Story and his Friends* (1903), he goes against his own artistic credo expressed in the numerous reviews, criticism, letters, and fiction, in which we can find an informal poetics of biographical writing and fails to achieve the unity of effect he is after in his other works. Tolliver claims that these two biographies although "rife with innovations, chief among them his great experimentation with narrative point of view [...] violate one of his own essential biographical tenets. He usurps his subject and places himself at the center of what should be a narrative of his subject's life" (Tolliver 2000: iii).

In Lyotard's biography, however, there is a more subtle merging of the two subjectivities to the point when the whole becomes an example of one of Malraux's favorite words, restored from oblivion by the poet himself, *farfelu*, which means whimsical, eccentric, bizarre. Thus the narrative moves from episode to episode in Malraux's life without much logic, in an impressionistic way that suggests the subverting of biographical narrative and the destruction of the unified biographical subject, leaving the reader with no recourse to know who the object of description is and who the agent of the narration is.

This particular model of merging of biographical and authorial selves, unsuccessfully experimented by Henry James, seems to have become the new form biography has donned in the postmodern age. That is what the next pages analyze in conjunction with the postmodern subversion of hierarchies and opening of gaps in the narrative that destroy the normative nature of history, merging fact and fiction into one inseparable whole.

FICTIONALIZED BIOGRAPHY VS. BIOGRAPHICAL FICTION:
DAVID LODGE'S *AUTHOR, AUTHOR!* AND COLM TÓIBÍN'S
THE MASTER

The previous chapter theorizes the different types of postmodern biography, and in particular the different approaches to the lives of famous writers and their fictional representation in contemporary literature that we can delineate as well as the way the new approaches to Henry James's life and work have modeled the biographical narratives, fictional and factual, created in the last two decades. Probably the two most often discussed novels based on the writer's life and literary career are David Lodge's *Author, Author!* and Colm Tóibín's *The Master*. This is not only because they were published almost simultaneously, in 2004, becoming unwilling rivals for both the readers' and the critics' attention⁷ and appraisal, but also because they seem to have illuminated in a very telling way the different attitudes of the postmodern writer to the genre of biography and the fate of the biographical subject in the postmodern age.

Both novels choose to center on a particular moment in Henry James's life, the failure he experienced in his attempt to conquer the stage in the nineteenth-century *fin-de-siecle* London, a search for popular success which led him to the humiliating experience of being booed by the audience at the opening of his play *Guy Domville* in 1895. In a letter to his brother William, Henry describes this moment in a vivid language:

The delicate, picturesque, extremely human & extremely artistic little play, was taken profanely by a brutal & ill-disposed gallery which had shown signs of malice prepense from the 1st & which, held in hand till the end, kicked up an infernal row at the fall of the curtain. There followed an abominable ¼ of an hour during wh. all the forces of civilization in the house waged a battle of the most gallant, prolonged & sustained applause with the hoots & jeers & catcalls of the roughs, whose *roars* (like those of a cage of beasts at some infernal "Zoo") were only exacerbated (as it were!) by the conflict. It was a char[m]ing scene, as you may imagine, for a nervous, sensitive, exhausted author to face. (Skrupselis & Berkeley 1993: 337)

---

⁷ They have already accumulated a certain plethora of critical studies – besides the already discussed works see also Daniel K. Hannah, Benjamin Hedin, Jay Parini, and Sarah Harrison Smith.

This traumatic experience, which for many critics played a decisive role in James's literary career, helping him concentrate on his novels and produce his three masterpieces from the beginning of the twentieth century, *The Wings of the Dove*, *The Ambassadors*, and *The Golden Bowl*, although not unexpected as a choice for a dramatic entanglement, seems an interesting coincidence for a life and career that were long enough to yield more than one moment of interest. A possible explanation seems to lie in the fierce refusal of Henry James himself to speak about this grave defeat in the scramble for popularity. In a letter to Lady Lewis from Monday 7, 1895, two days after the disastrous opening of his play, he wrote about "the unspeakable theatre": "I feel as if I mean to let it so much alone forever that abysses of silence will but poorly represent my detachment" (Horne 1999: 274).

In another letter to Henrietta Reubell from January 10, 1895, James continues to insist that it was a kind of conspiracy against the producer that led to this disastrous first night (the play had thirty-one performances before it closed down) and cites the favorable reviews of the critics who were there, among them Herbert George Wells, George Bernard Shaw, and Arnold Bennett:

I encountered on Saturday evening the most horrible hours of my life – but the demonstration didn't come from the audience in any real sense of the term – infinite members of whom have deluged me – even when complete strangers – with letters & visits to tell they have been delighted with the play. An ill-disposed, vicious, brutish *gallery* was in the house, & bent, for particular & backstairs reasons, on mischief. (Horne 1999: 275)

From this biographical event, however, the two novels take a different turn. David Lodge concentrates on the rivalry between Henry James and his very good friend George du Maurier, while Tóibín uses this event as a point of departure for the investigation of the consciousness of the writer which opens the door to the past through memories and reminiscences that build for us, the readers, the subtle subjectivity of one of the greatest artistic imaginations in world literature.

At the very beginning of his book, Lodge very explicitly states in a brief authorial note:

Nearly everything that happens in this story is based on factual sources. With one significant exception, all the named characters were real people. Quotations from books, plays, articles, letters, journals, etc. are their own words. But I have used a novelist's license in representing what they thought, felt, and said to each other; and I have imagined some events and personal details which history omitted to record. (Lodge 2004: 0)

He even considers it important to continue this explanation in his five-page Acknowledgements, etc. at the end of the novel where he lists his sources and

some further detail about the subsequent lives of the real people who have become the characters in his novel (Lodge 2004: 385–389). In contrast, Tóibín does not seem to feel any particular need to ‘justify’ the events in his book with any biographical evidence or any pretense of being the meticulous biographer Lodge appears to be. He does put a one-page Acknowledgements part at the end of the novel only to give a brief list of biographical and critical works he has found useful in conceptualizing the novel and to acknowledge the fact that he has used phrases and quotes from James’s writings. But nowhere does he say that all the events and characters are real.

The result is a masterful biographical novel by Tóibín and a somewhat failed fictionalized biography by Lodge. In the already mentioned essay “The Year of Henry James,” however, Lodge insists that he is writing a biographical novel but he strictly separates this type of novel from the biography *per se*:

The biographical novel – the novel which takes a real person and their real history as the subject matter for imaginative exploration, using the novel’s techniques for representing subjectivity rather than the objective, evidence-based discourse of biography – has become a very fashionable form of literary fiction. (Lodge 2006: 8)

It seems that despite Lodge’s attempt to keep the novel and the biography apart, most of the critics would see the two novels as a sign of our postmodern age because of their hybrid nature (Saunders 2008: 124). In Saunders’s understanding, both Lodge and Tóibín create “a four-part hybrid fusing biography, autobiography, fiction, and criticism” (Saunders 2008: 125). In this sense, it is only natural to presuppose that the success of such a hybrid will very much depend on the ratio among its ingredients.

Before we go into this, however, it is essential to look into one more feature of the postmodern fiction, its problematized relation to the history or the past. In her book *A Poetics of Postmodernism*, Linda Hutcheon explains:

The view that postmodernism relegates history to the ‘dustbin of an obsolete episteme, arguing gleefully that history does not exist except as text’ (Huysen 1981: 35) is simply wrong. History is not made obsolete: it is, however, being rethought – as a human construct. And in arguing that *history* does not exist except as text, it does not stupidly and ‘gleefully’ deny that the *past* existed, but only that its accessibility to us now is entirely conditioned by textuality. (Hutcheon 1988: 16)

If textuality is what matters in any attempt to understand history or the past, then the textual evidence on which the story of one’s life is usually based such as letters, diaries, eyewitness accounts, autobiographies, becomes of utmost impor-

tance and the figure of the ‘collector,’ whether the historian or the biographer, of such evidence, acquires almost mythic dimensions. Henry James is well-known for his distrust, even disdain, of biographers, both in his fictional works and in his private life. One of the expressions of his deep hatred towards any kind of meddling into his private life is the burning of his letters in 1906. In his works he would repeatedly use the figure of the biographer for scorn and mockery. The most conspicuous example is his novella *The Aspern Papers*, which became the basis of Emma Tennent’s *Felony*. The other important works are “The Figure in the Carpet” and “The Private Life.” Both stories ridicule the abortive efforts of famous writers’ biographers to find the essence of their writing. In the former one, the biographer goes crazy in his quest for the ‘figure in the carpet,’ while the reader is left to contemplate whether anything like that exists or is the product of the deranged mind of the biographer.

In postmodern writing there are numerous examples of this interest in the problematic bond between author and biographer. Although proclaimed dead by some of the postmodern critics, the author continues to attract the attention of both biographers and readers alike. In Julian Barnes’s *Flaubert’s Parrot*, the role of the biographer as an impartial explorer of the ‘grand’ truths about the lives of the ‘grand’ writers is parodied and made to depend on chance and eccentricity. Moreover, as Boccardi points out, the story of Flaubert’s life that his fictional biographer Geoffrey Braithwaite tries to reconstruct on the basis of the known facts, turns out to be ‘unframable’ within the boundaries of the traditional life-narrative and puts the biographer in a situation in which he could offer at least three different biographical narratives. At the end, it turns out that this whole collecting of material and pondering what direction the story should take is just an attempt to postpone the telling of another story, much more ‘real’ than the imagined life of Flaubert, the story about the suicide of Braithwaite’s own wife. “*Flaubert’s Parrot* thus proposes an original path linking history and biography in their relation to factual reality” (Boccardi 2001: 151). All that turns the novel into one of the best examples of the relativization and demythologizing of history through parody and self-irony.

The same happens in another of the postmodern tales about the relation between an author and a biographer, A. S. Bayatt’s *The Biographer’s Tale*, in which after losing hope in the ‘truthfulness’ of history, the protagonist ironically turns to biography as the last resort for finding facts not abused by the postmodern deconstruction of history.

In Lodge’s and Tóibín’s novels parody plays little role, though. As Alan Hollinghurst observes:

Stylistically, Lodge, the sharp comic novelist, has put on the slippers of a comfortable semi-historical manner, neither James’s nor his own: James’s

avoidance of the commonplace could be comically fastidious, but it is odd that Lodge himself should be happy with so many fine views, elegant façades, and cheerfully glowing fires. (Hollinghurst 2004)

In Lodge's novel, there is parody only as far as the plot is concerned, to mark the greatest paradox in Henry James's life: he as a professional writer fails as a playwright while his friend, the *Punch* cartoonist George du Maurier gains incredible popularity with his amateur novel *Trilby*, the idea for which he offered first to his friend but James refused to take. The whole attention in Lodge's novel, however, is not centered on the possible irony of dismantling the myth about high, elite literature versus mass, popular one but on the indefatigable and scrupulous work of the biographer. A good example of this are the opening pages of his novel, where in a few paragraphs we are made to 'swallow' enormous amount of biographical and historical information. It starts with an exact place and date, "London, December 15" resembling a diary entry. Then we are introduced to the dying writer and the members of his household with the exact details of his ownership of the London apartment and the house in Rye:

The author is seventy-two. He has had an interesting and varied life, written many books, travelled widely, enjoyed the arts, moved in society (one winter he dined out 107 times), and owns a charming old house in Rye as well as the lease of this spacious London flat with its fine view of the Thames. He has had deeply rewarding friendships with both men and women. If he has never experienced sexual intercourse, that was by his own choice... (Lodge 2004: 3)

Along with the careful summary of James's long life, in this opening paragraph there is already the first sign of turning one's back to the new insights into the biographical subject's queerness, and to the questioning of the established in the 1950s paradigm of James sacrificing his sexual life for the life of an artist. This seems to be an attempt to preserve a stability that has already been undermined by most of the recent biographies, an attempt which marks most of Lodge's text. It seems that the same criticism that Tóibín voices parenthetically towards Sheldon Novick's reticence to name the intimacy with younger men Henry James writes about in his later letters can be made towards the deliberate blindness of Lodge:

Come on, Sheldon, you can spell it out! There is only one direction in which we are being nudged, and its final destination is that the intimacy you are writing about was sexual intimacy. You can say it, come on, don't be afraid! (Tóibín 2009: 270)

In the next paragraphs of Lodge's novel's opening there are more details about James's attitude towards the Great War, his own war-time activities and his

final gesture of loyalty to the cause of the Allied Forces, the adoption of British citizenship.

Not that he has been a passive, or pacifist, observer of the conflict. On the contrary, he is convinced in the iniquity of German aggression. And has done as much as a portly, valetudinarian, expatriate American of his years could possibly do to help the Allied cause. He has visited wounded soldiers in hospital [...] and been active in charitable work assisting Belgian refugees in Rye. He became Honorary President of the American Volunteer Motor Ambulance Corps. He has urged American participation in the war on his compatriots by every means, even to the extent of granting an interview to a journalist from *The New York Times* to promote the cause, in spite of a lifetime's aversion to this form of publicity [...] And in the summer of 1915 he made the biggest commitment of all, taking British nationality in a gesture of solidarity with his adoptive country. (Lodge 2004: 5)

This careful reconstruction of the biographical subject as we know him from the letters, diaries, notebooks, and biographies concerned with these final months in James's life is as if strengthened further by the intermingling of the narrative with the broader historical picture of the young soldiers dying on the fronts of the Great War:

If he has never experienced sexual intercourse, that was by his own choice, unlike the many young men in Flanders who died virgins either for lack of opportunity or because they hoped to marry and were keeping themselves chaste on principle.

The author is dying propped up in bed among starched sheets and plump pillows, attended by three servants and two professional nurses working in rotation, while the young men are dying in the mud of No Man's Land, or in squalid trenches, or on jolting stretchers, or on camp beds in field hospitals amid the groans of their wounded comrades. (Lodge 2004: 3)

The attempt to blend the personal history of a man of letters with the history of all the anonymous soldiers who made public history, although not on such a grand scale as the heads of states did (Lodge could not resist but mention James's friendship with the British Prime Minister of that time, Mr. Asquith), is a good example of one of the ways in which postmodern writers try to problematize the stability of historiography, but in Lodge's case this remains rather superficial. Even in the paragraph that follows, in which the biographical subject, as if, drifts into his memories of another war, the Civil War, the narrative does not step aside even for a second from the well-researched facts of Henry James's "obscure back injury" that prevented him from participating in the war.

Thus the repressed guilt and the tormented self that will find artistic expression in several of James's works such as the tales written right after the Civil War, "A Tragedy of Error" (1864), "The Story of a Year" (1865), "Poor Richard" (1867) and "A Most Extraordinary Case" (1868), the novel *The Bostonians* (1886) and the ghost story "Owen Wingrave" (1893) and that will become the focus of many critical studies⁸, are almost entirely left out from Lodge's representation, fleetingly touched only in the description of Henry as "an anxious and uneasy spectator" (Lodge 2004: 4). Even the not so recent scholarly findings such as Charles and Tess Hoffman's revealing of a little known fact from Henry James's biography that before being exempted from military duty as physically disabled the young James was conscripted in Newport by lottery under federal law (Hoffman 1989: 529), cannot darken the heroic image of Lodge's protagonist. What is more, this heroization of James is further strengthened by the attempt to represent him through the eyes of his manservant, Burgess Noakes, who admires all that his master has done to become part of the heroic war effort.

In Tóibín's novel there is no such heroization and the Civil War is used as a frame for the most intense homoerotic moment in James's remembrance of the past, the summer of 1865 that he spent with his orphaned Temple cousins and the two Civil War veterans, Oliver Wendell Holmes and John Gray. The War has shaped the two young men and Henry, who exclaims, "Not all can be soldiers!" (Tóibín 2004: 98), is unable to resist the powerful attraction of Holmes when forced to share a bed with him in a rented house. Despite Tóibín's insistence that one should "spell things out" whenever trying to reconstruct the life of a person, i.e. whenever one has stepped in the shoes of the biographer, as a writer he chooses to remain as elusive as Henry James himself was about his sexual orientation:

He was not surprised then when Holmes turned and cupped him with his body and placed one hand against his back and the other on his shoulder. He knew not to turn or move, but he sought to make clear at the same time that this did not imply resistance. He remained still as he had done all along, but subtly he eased himself more comfortably into the shape of Holmes, closing his eyes and allowing his breath to come as freely as it would. (Tóibín 2004: 94)

This moment is presented as a memory of the older James, when he desperately tries to come to terms with his failure as a playwright but still has his most productive years ahead. Thus against the backdrop of the disastrous outcome of the Civil War that took the lives of their cousin Gus Barker and one of the Temple boys and left Henry's brother Wilky severely wounded, the mind of the young

---

⁸ See R. W. B. Lewis, *The Jameses*, pp. 154-161; Fred Kaplan, *The Imagination of Genius*, pp. 65-70; Charles and Tess Hoffman, "Henry James and the Civil War", pp. 529-611; John Halperin "Henry James's Civil War," pp. 22-29.

writer keeps coming back either to the moment of seeing Gus posing naked as a model for the art students in Newport, where his brother William studied briefly, or trying to come to terms with the night in the arms of Holmes. But being much more experienced and mature thirty years later makes him realize that “he had been thinking something which he could not tell Gray or Holmes or even Minny,” that all of them had access to “an entirely private world to which they could return at the sound of a name, or for no reason at all” (Tóibín 2004: 99–100).

Thus Tóibín’s descriptions of James’s homoeroticism become part of a very deliberate destabilization of the biographical subject, whose private world remains inaccessible even to the closest of his friends, not to mention the outsiders, biographers and sensation seekers. It is obvious that one can detect a much more ambivalent interplay with the idea of historiography within the biographical discourse in Tóibín’s novel than what can be found in Lodge’s one.

What is more, the major episodes around which the biographical narrative is constructed recreate a spirituality, or consciousness, that strikingly resembles the one in Henry James’s autobiographical books *A Small Boy and Others* and *Notes of a Son and Brother*, thus blending the auto/biographical subject with the fictional character. One such instance is Henry’s recollection of his beloved cousin Minny Temple and her family in *A Small Boy and Others*:

The confusion clears, however, though the softness remains, when, ceasing to press too far backward, I meet the ampler light of conscious and educated little returns to the place; for the education of New York, enjoyed up to my twelfth year, failed to blight its romantic appeal. The images I really distinguish flush through the maturer medium, but with the sense of them only the more wondrous. The other house, [...] becomes that of those of our cousins, numerous at that time, who pre-eminently figured for us [...] six in number [...] were very markedly to people our preliminary scene; this being true in particular of three of them, the sharply differing brothers and the second sister, Mary Temple, radiant and rare, extinguished in her first youth, but after having made an impression on many persons [...]. It sounds cold-blooded, but part of the charm of our grandmother’s house for us [...] was in its being so much and so sociably a nurseried and playroomed orphanage. [...] Parentally bereft cousins were somehow more thrilling than parentally provided ones [...] my first childish conception of the enviable lot, formed amid these associations, was to be so little fathered or mothered, so little sunk in the short range, that the romance of life seemed to lie in some constant improvisation, by vague overhanging authorities, of new situations and horizons. (James 1913: 14–15)

This famous passage describing the enchantment Henry James felt for his orphaned cousins that he would turn in masterfully wrought characters such as Isabel Archer and Milly Theale seems to have inspired the way Tóibín describes

James's reminiscences of his cousin. Much shorter, the passage conveys the same feeling of wonderment at the free and unattached lives of his orphaned cousins:

She was Henry's cousin, one of six Temple children, left as orphans when their parents died. For Henry and for William, the idea of the Temples not having parents made their cousins interesting and romantic. Their position seemed enviable, as all authority over them was vague and provisional. It made them appear free and loose, and it was only later, as each of them struggled in various ways, and indeed suffered, that he understood the unrecoverable nature and the deep sadness of their loss. (Tóibín 2004: 86)

The description of the lives of his orphaned cousins is as if an echo not only of the reminiscences of the older James but of the fictional world of his early novel, *The Portrait of a Lady* and the life of its protagonist Isabel Archer in the house of her grandmother in Albany where she lived as an orphan before being "take up" by her wealthy English aunt:

It was in an old house at Albany, a large, square, double house [...] On the third floor there was a sort of arched passage, connecting the two sides of the house, which Isabel and her sisters used in their childhood to call the tunnel and which, though it was short and well lighted, always seemed to the girl to be strange and lonely, especially on winter afternoons. She had been in the house, at different periods, as a child [...] Her grandmother [...] had exercised [...] a large hospitality in the early period, and the little girls often spent weeks under her roof – weeks of which Isabel had the happiest memory. The manner of life was different from that of her own home – larger, more plentiful, practically more festal; the discipline of the nursery was delightfully vague and the opportunity of listening to the conversation of one's elders (which with Isabel was a highly-valued pleasure) almost unbounded. There was a constant coming and going; [...] but even as a child she thought her grandmother's home romantic. (James 1995: 32)

Tóibín's passage is also reminiscent of the fictional worlds of James's later characters, especially the one of Lambert Strether, the protagonist of *The Ambassadors*. In his meeting with Maria Gostrey, his future *confidante*, Strether's thoughts seem to flow very much in the way Tóibín's James thinks:

Nothing could have been odder than Strether's sense of himself as at that moment launched in something of which the sense would be quite disconnected from the sense of his past and which was literally beginning there and then. [...] Without pomp or circumstance, certainly, as her original address to him, equally with his own response, had been, he would have sketched to himself his impression of her as: "Well, she's more thoroughly civilized-!" If "More thoroughly than

WHOM?” would not have been for him a sequel to this remark, that was just by reason of his deep consciousness of the bearing of his comparison. (James 1964: 20–21)

Thus unlike Lodge’s novel, which subversively rotates around what to a certain extent would become its own fate, the documented failure of a writer’s attempt to achieve popularity, Tóibín’s novel concentrates on James’s experiences of the mind, including his homoerotic fantasies, which just like the repressed and rarely fulfilled desires of his characters, become the canvass on which the Master can create his work.

Although some of these have made several critics attack the trustworthiness of the book, in a parallel to the debates provoked by Sheldon Novick’s suggestion that Henry James was initiated in the pleasures of same-sex love by Oliver Wendell Holmes Jr.⁹, the novel can be seen as one of the best examples of the hybridization within the field of biography and the production of biofictions, adding at the same time an important chapter to the contemporary “Jamesiad.”

Tóibín’s novel has paradoxically incorporated in its structure the metahistography of the postmodern narrative Linda Hutcheon talks about, since it handles with great freedom the well-accepted facts of James’s life. The episodes invented by Tóibín speak of the destabilizing of the biographical field, its questioning and its trespassing in the field of the fictional. But the fact that real people are used as fictional characters seems to point to an attempt to pull back the biographical into the discursive field of the real. We should not forget Tóibín’s own confession that he spent a lot of time reading James’s novels and short stories, as well as a good assortment of James’s biographies, such as Leon Edel’s monumental five volumes, before he could conjure him up as his own fictional character:

Over the next year I began to imagine James. He came to me as the protagonist of my novel *The Heather Blazing* had come – a distant, refined, mostly silent figure, middle-aged, haunted by flickering figures from the past, animated mostly by work. The life of the novel that slowly grew in my dreams would be the life of his mind. (Tóibín 2006: 193)

In this way, the constructing of the narrative relies simultaneously on our knowledge of the literary history of James’s times with all the important figures and events that shaped both English and American literary histories, and on the opening of gaps in this knowledge in which new fictional meanings can settle down and in turn make us doubt how far we know the object of investigation. Suddenly cast into the role of ‘investigators’ we start wandering between the strictly scholarly investigation and the world of fiction. And as with the case of

---

⁹ See the debate on the pages of the e-journal *Slate* between Novick, Edel and Kaplan.

Flaubert's biographer, the moment we find the parrot we have been searching for, it turns out that the real and the fictional ones are one and the same, just the product of the imagination of the writer/reader/biographer. The doubling of biographical narratives, first the one of Tóibín and then the one of the (un)informed reader, turns the novel into an endless labyrinth of meanings and relationships, which are revealed to us depending on our knowledge or ignorance of the life of the biographical subject. Or, to use Henry James's own words from the Preface to *Roderick Hudson*:

Really, universally, relations stop nowhere... [and] the exquisite problem of the artist is eternally but to draw, by a geometry of his own, the circle within which they shall happily *appear* to do so. (James 1909: 7)

This destabilizing of historiography, however, gives rise to new meanings which would have been lost in a factual biographical narrative. This multilevelness of Tóibín's novel is most probably one of the reasons for his success, while Lodge's insistence on keeping as close as possible to the established facts (no wonder he never even touches upon the topic of the repressed sexuality of his character), deprives his work of the ability to yield new meanings with the opening of every new level of interpretation. A good example in support of that is the fact that in Lodge's novel there is too much of the critic/biographer trying to explain to the reader how things worked for the writer rather than being engaged in an attempt to unfold the intricate workings of the writer's consciousness. That is why Lodge would quite often opt for the direct quoting of letters and entries from Henry James's notebooks. In fact, almost the whole relationship with du Maurier, which is central to Lodge's book, is represented in that way.

A more significant example comes from the way James's relationship with Constance Fenimore Woolson, who would become the other formative female influence in James's life besides Minnie Temple and his sister, is represented in the two novels. In fact, this relationship and especially Fenimore's death have been chosen not only by Lodge and Tóibín, but also by Emma Tennent, as one of the narrative centers within the biographical discourse.

David Lodge's description comes as part of James's deep frustration before the faithful day of *Guy Domville's* premiere. In the early hours of the day, he lies awake in his bed thinking about the year that has passed and inevitably remembering that it was a year ago that the terrible news of Fenimore's fall from her bedroom window in Venice reached him. He reconstructs the events in his mind, including the grotesque episode of the drowning of her dresses in the Venice lagoon which seems the result of a careful deliberation and consultations with her relatives:

It had seemed such a good idea at the time – the Benedicts had certainly welcomed it as an imaginative solution to a delicate problem [...] they did not really want to ship her clothes as well back to America [...] Why not, then, sink them in the waters of the lagoon [...] It was agreed [...] He had pleased himself with a vision of the waterlogged dresses gracefully subsiding beneath the waters of the lagoon. Instead of which, buoyed up by the air trapped inside their voluminous folds, they floated on the surface, surrounding the gondola like swollen corpses, like so many drowned Fenimores. It was a spectacle at once macabre and farcical, and he felt acutely the humiliation and folly of his own part in it [...] What he had conceived as a tender and poetic farewell to his friend had turned into a grotesque masque suggestive of a guilty conscience striving to hide the traces of a crime. (Lodge 2004: 210)

In the scene in which James has to decide how to get rid of Constance's clothes after her suicide in Tóibín's book, we see him uncertain of what to do with them – unexplainably attracted to the way they smell, a smell that first brings the memory of his mother and aunt and then of Constance herself, and embarrassed by having to touch her undergarments. Finally he decides to drown them in the Venetian lagoon with the help of her trusted gondolier, who seems quite suspicious of James's intentions. "Henry felt that if he made to empty the wardrobe, Tito would rush to him to prevent his interfering with his mistress's clothes" (Tóibín 2004: 251). Thus the final decision is presented as a secretive act performed by the two men as the only option left to them. In whispers, hurrying into the darkness, they undertake this symbolic burial of a friend and mistress. Once in the open lagoon, they struggle comically with the ballooning garments, which refuse to sink:

In the gathering dusk it appeared as though some seal or some dark rounded object from the deep had appeared on the surface of the water. Tito took the pole in both hands as if to defend himself. And then Henry saw what it was. Some of the dresses had floated to the surface again like black balloons, evidence of the strange sea burial they had just enacted, their arms and bellies bloated with water... Henry watched as he worked at it with the pole, pushing the ballooning dress under the surface and holding it there and then moving his attention to another dress which had partially resurfaced, pushing that under again, working with ferocious strength and determination. (Tóibín 2004: 254)

The scene resembles very much the way Lodge describes this event, yet it lacks any certainty as far as the righteousness of the decision. Tóibín's nuanced writing, the dream-like quality of the scene, the innuendoes, and the re-echoing of the repressed sexuality of the character, makes this episode representative of Tóibín's writing. He seems to have opted for artistic integrity over biographical authenticity.

As a way of further contrasting the different approaches towards biographical writing in fiction, I would use the description of the same biographical event in Emma Tennant's *Felony*, which will be the focus of analysis in the next chapter. Tennant, just like Lodge, but even without an attempt to reach the consciousness of the character, keeps the story factual, almost as a biographer would do:

The dresses refuse to go down, at first. Like black balloons – as Henry, an old man at the end of his life, will confide to a child in Venice, daughter of resident Americans, who catches him giggling at the memory – like black pods the sleeves of Miss W's black dresses fill the water of the lagoon and come up again and again. The skirts swell, black in black water. At last, they sink, to lie undisturbed along with Fenimore and Henry's letters – which sank and disappeared so easily. (Tennant 2002: 188)

From this comparison of the three descriptions of the same biographical event, it becomes clear that as in Lyotard's biography of Maulraux, desire is what transforms history into fiction and vice versa. The comparison also reveals that we are in for another genre-bending, biography becoming fiction and fiction becoming biographized.

Since the scene with the 'drowning' of Fenimore's clothes is present in all three books it seems to be an overt comment on the way history and biography function within the postmodern paradigm. They appear to be inaccessible, 'drowned,' opened only to the fictionalizing of the imagination of the artist. Moreover, it is an imagination that can change the tragic into the comic effortlessly and thus can subvert the role of memory in a series of endless becomings.

BIBLIOGRAPHY

Primary Sources

- Aiken 1993*: Aiken, J. *The Haunting of Lamb House*. London, William A. Thomas Braille Bookstore, 1993.
- Cohen 2010*: Cohen, P. M. *What Alice Knew: A Most Curious Tale of Henry James and Jack the Ripper*. Naperville, Illinois, Sourcebooks Landmark, 2010.
- Heyns 2005*: Heyns, M. *The Typewriter's Tale*. Johannesburg, Jonathan Ball Publishers, 2005.
- Hollinghurst 2004*: Hollinghurst, A. *The Line of Beauty*. London, Picador, 2004.
- Findley 2001*: Findley, T. *Pilgrim*. New York, Perennial, 2001.
- James 1909*: James, H. *Roderick Hudson*. New York, Scribner's & Co. 1909.
- James 1910*: James, H. *Is there a Life after Death?*. – *Harper's Bazaar*, Jan. 1910, 44. *American Periodicals Online*, pg 26.
- James 1913*: James, H. *A Small Boy and Others*. New York, Scribner's Sons, 1913.
- James 1915*: James, H. *Henry James's First Interview. Noted Critic and Novelist Breaks His Rule of Years to Tell of the Good Work of the American Ambulance Corps*. – *New York Times*, March 21, 1915.

- James 1921*: James, H. *The Tragic Muse*. London, Macmillan and Co., 1921.
- James 1956*: James, H. *Autobiography*. Edited with an introduction by Frederick W. Dupee. New York, Criterion Books; London, W. H. Allen, 1956.
- James 1964*: James, H. *The Ambassadors*. A Norton Critical Edition. Ed. by S. P. Rosenbaum. New York, W. W. Norton & Company, 1964.
- James 1995*: James, H. *The Portrait of a Lady*. A Norton Critical Edition. Ed. by Robert D. Bamberg. New York, London, W.W. Norton and Company, 1995.
- Kramer 1998*: Kramer, K. *Sweet Water*. New York, Knopf, 1998.
- Lesser 2005*: Lesser, W. *The Pagoda in the Garden*. New York, Other Press, 2005.
- Liebmann-Smith 2008*: Liebmann-Smith, R. *The James Boys: A Novel Account of Four Desperate Brothers*. New York, Random House Publishing Group, 2008.
- Lodge 2004*: Lodge, D. *Author, Author*. London, Secker and Warburg, 2004.
- Oates 2008*: Oates, J. C. *Wild Nights!*. New York, Harper Collins Publishers, 2008.
- Ozick 2008*: Ozick, C. *Dictation*. Boston, New York, Houghton Mifflin Company, 2008.
- Plante 1970*: Plante, D. *Ghost of Henry James*. London, TBS The Book Service Ltd, 1970.
- Sontag 1993*: Sontag, S. *Alice in Bed*. A Play. New York, Farrar, Straus, Giroux, 1993.
- Tennant 2002*: Tennant, E. *Felony: The Private History of the Aspern Papers*. London, Vintage, 2002.
- Tóibín 2004*: Tóibín, C. *The Master*. New York, London, Scribner, 2004.
- White 2007*: White, E. *Hotel de Dream*. New York, Ecco, 2007.
- Yoder 2007*: Yoder, E. M., Jr. *Lions at Lamb House*. New York, Europa Editions, 2007.

Secondary Source

- Altick 1965*: Altick, R. *DL. Lives and Letters: a History of Literary Biography in England and America*. London, New York, Knopf, 1965.
- Bangs 2006*: Bangs, J. K. *The Enchanted Type-writer*. Dodo Press, 2006.
- Banta 1972*: Banta, M. *Henry James and the Occult*. Blumington & London, Indiana UP, 1972.
- Barnes 1985*: Barnes, J. *Flaubert's Parrot*. London, Picador, 1985.
- Beidler 1989*: Beidler, P. *Ghosts, Demons, and Henry James*. Columbia, U of Missouri P, 1989.
- Blum 2006*: Blum, D. *Ghost Hunters: William James and the Search for Scientific Proof of Life After Death*. New York, The Penguin Press, 2006.
- Boccardi 2001*: Boccardi, M. *Biography, the Postmodern Last Frontier: Banville, Barnes, Byatt, and Unsworth*. – *Q/W/E/R/T/Y: Arts, Littératures & Civilisations du Monde Anglophone*, 11, (2001 Oct.), 149–57.
- Brooks 1992*: Brooks, P. *Reading for the Plot: Design and Intention in Narrative*. New York, Alfred A. Knopf Inc., 1992.
- Buelens 2002*: Buelens, G. *Henry James and the "Aliens" in Possession of the American Scene*. Amsterdam Monographs in American Studies No. 10. Amsterdam, New York, Rodopi, 2002.
- Cameron 1989*: Cameron, Sh. *Thinking in Henry James*. Chicago, University of Chicago Press, 1989.
- Champagne 2002*: Champagne, R. A. *Lyotard's Mosaic Art of Biography*. – *Mosaic: A Journal for the Interdisciplinary Study of Literature*, Sep. 2002, Vol. 35 Issue 3, 39–53.
- Coulson 2007*: Coulson, V. *Henry James: Women and Realism*. Cambridge, Cambridge University Press, 2007.
- Danova 2007*: Danova, M. *Experiential Gestalts, Identity Politics and the Aesthetic in N. Scott Momaday's The Ancient Child*. – In: *Езикът в човека, човекът в езика*. С., УИ „Св. Климент Охридски“, 2007, 554–563. *Danova: The Ethnic Occult in Twentieth-Century North American Literature*. Sofia University “St. Kliment Ohridski” Press, forthcoming.

- Daugherty 1999*: Daugherty, S. Henry James. *American Literary Scholarship*, 1999, 123–138.
- Deleuze, Guattari 1990*: Deleuze, G., F. Guattari. *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia*. Transl. by Brian Massumi. London, The Athlone Press, 1990.
- Dvorak 2001*: Dvorak, M. *Autobiografiction: Strategies of (Self) Representation*. – *Commonwealth Essays and Studies* 24:1, 2001, 91–101.
- Eakin 1991*: Eakin, P. J. (ed.). *American Autobiography*. Madison, Wisconsin, The University of Wisconsin Press, 1991.
- Eakin 1992*: Eakin, P. J. *Touching the World: Reference in Autobiography*. Princeton, Princeton University Press, 1992.
- Edel 1978*: Edel, L. *Henry James: The Master, 1906–1916*. New York, Morrow/Avon, 1978.
- Edel, Lyall 1987*: Edel, L., H. Lyall. Powers (eds.). *The Complete Notebooks of Henry James*. New York and Oxford, Oxford University Press, 1987.
- Epstein 1991*: Epstein, W. H. *Contesting the Subject: Essays in the Postmodern Theory and Practice of Biography and Biographical Criticism*. West Lafayette, Indiana, Purdue University Press, 1991.
- Esteve 2000*: Esteve, M. *Anerotic Excursions: Memory, Celibacy, and Desire in The American Scene*. – In: *Questioning the Master: Gender and Sexuality in Henry James’s Writing*. Ed. Peggy McCormack. Newark, U of Delaware P, 2000.
- Fisher 2008*: Fisher, P. *House of Wits: The Intimate Portrait of the James Family*. New York, Henry Holt and Co., 2008.
- Freedman 1998*: Freedman, J. *The Moment of Henry James*. – In: *The Cambridge Companion to Henry James*. Ed. by Jonathan Freedman. Cambridge, Cambridge University Press, 1998.
- Graham 1999*: Graham, W. *Henry James’s Thwarted Love*. Stanford University Press, 1999.
- Gordon 1998*: Gordon, L. *A Private Life of Henry James: Two Women and his Art*. New York, W. W. Norton & Company, 1998.
- Gudmundsdottir 2003*: Gudmundsdottir, G. *Borderlines: Autobiography and Fiction in Postmodern Writing*. Amsterdam, New York, Rodopi, 2003.
- Gunter 2000*: Gunter, S. (ed.). *Dear Munificent Friends: Henry James’s Letters to Four Women*. Ann Arbor, University of Michigan Press, 2000.
- Gunter 2004*: Gunter, S. (ed.), Steven H. Jobe (ed.). *Dearly Beloved Friends: Henry James’s Letters to Younger Men*. Ann Arbor, University of Michigan Press, 2004.
- Gunter 2009*: Gunter, S. *Alice in Jamesland: The Story of Alice Howe Gibbens James*. Lincoln, University of Nebraska Press, 2009.
- Gussow 2004*: Gussow, M. *Golden Bowlful Of Literary Inspiration*. – *New York Times*, 6/15/2004, Vol. 153 Issue 52881, pE1-E9.
- Hannah 2007*: Hannah, D. K. *The Private Life, the Public Stage: Henry James in Recent Fiction*. – *Journal of Modern Literature*, Spring 2007, Vol. 30 Issue 3, 70–94.
- Hannerz 1992*: Hannerz, Ulf. *Cultural Complexity*. New York, Columbia University Press, 1992.
- Hannerz 1997*: Hannerz, Ulf. *Flows, Boundaries and Hybrids: Keywords in Transnational Anthropology*. WPTC – 2K-02, published in Portuguese as *Fluxos, frontiers, híbridos: palavras-chave da antropologia transnacional* in *Mana*, Rio de Janeiro, 3(1), 1997.
- Halperin 1995*: Halperin, D. M. *Saint Foucault: Towards a Gay Hagiography*. New York, Oxford University Press, 1995.
- Halperin 1996*: Halperin, J. *Henry James’s Civil War*. – *The Henry James Review*, Vol. 17, No. 1, Winter 1996, 22–29.
- Haralson 2003*: Haralson, E. L. *Henry James and Queer Modernity*. Cambridge, Cambridge University Press, 2003.
- Haralson, Johnson 2009*: Haralson, E. L., K. Johnson. *Critical Companion to Henry James: A Literary Reference to His Life and Work*. New York, Facts on File Inc., 2009.

- Hedin 2005*: Hedin, B. Recreating Henry James. – Gettysburg Review, Winter 2005, Vol. 18 Issue 4, 642–658.
- Heyns 2004*: Heyns, M. The Curse of Henry James. – Prospect, 102 Sept. 2004. Prospect Publishing Limited, London.
- Hoffman, Tess 1989*: Hoffman, Charles and Tess (tova sa dvama dushi s edna familia). Henry James and the Civil War. – The New England Quarterly, Vol. 62, No. 4, Dec. 1989;
- Hollinghurst 2004*: Hollinghurst, A. Review of Author. Author by David Lodge. The Guardian, Saturday 4 September 2004.
- Horne 1999*: Horne, P. (ed.). Henry James: A Life in Letters. New York, Viking, 1999.
- Horne 2010*: Horne, P. Letters and Notebooks: in McWhirter, David. Ed. Henry James in Context. Cambridge, Cambridge University Press, 2010, 68–79.
- Hutcheon 1988*: Hutcheon, L. A Poetics of Postmodernism: History, Theory, Fiction. New York & London, Routledge, 1988.
- Hutcheon 1988*: Hutcheon, L. The Politics of Postmodernism in Peter Brooker, ed. Modernism/Postmodernism, London & New York, Longman, 1992.
- Jameson 1984*: Jameson, F. Postmodernism, or The Cultural Logic of Late Capitalism. – New Left Review, I:146, July–August 1984, 53–92.
- Kaplan 2007*: Kaplan, C. Victoriana: Histories, Fictions, Criticism. New York, Columbia University Press, 2007.
- Lakoff, Johnson 2003*: Lakoff, G., M. Johnson. Metaphors We Live by. Chicago and London, The University of Chicago Press, 2003.
- Laughlin 2010*: Laughlin, T. A. The Double Life in the Cage: The Queering of the Social in Henry James's Late Short Fiction. – The Henry James Review, 2010, No. 31, 154–168.
- Lee 2008*: Lee, H. The Dysfunctional Jameses. – New York Times Book Review, July 6, 2008. <http://www.nytimes.com/2008/07/06/books/review/Lee-t.html>, accessed 4th March 2010.
- Lodge 2006*: Lodge, D. The Year of Henry James: The Story of a Novel – With Other Essays on the Genesis, Composition and Reception of Literary Fiction, London, Harvill Secker, 2006.
- Lustig 1994*: Lustig, T. J. Henry James and the Ghostly. Cambridge & London, Cambridge University Press, 1994.
- Matthiessen, Kenneth 1947*: Matthiessen, F. O., B. Kenneth. Murdock, eds. The Notebooks of Henry James. Oxford, Oxford University Press, 1947.
- McCormack 2000*: McCormack, P. (ed.). Questioning the Master: Gender and Sexuality in Henry James's Writings. Newark, University of Delaware Press, 2000.
- McWhirter 2010*: McWhirter, D. (ed.). Henry James in Context. Cambridge, Cambridge University Press, 2010.
- Middeke, Huber 1999*: Middeke, M., W. Huber. Biofictions: The Rewriting of Romantic Lives in Contemporary Fiction and Drama. Rochester, NY, Camden House, 1999.
- Monegal 1979*: Monegal, E. R. A Game of Shifting Mirrors: The New LatinAmerican Narrative and the North American Novel. Extraído de Proceedings of the Seventh Congress of the ICLA [International Comparative Literature Association] (1973). – Stuttgart: Kunst und Wissen/ Erich Bieber, 1979, Vol. 1, 269–275.
- Novick 1996*: Novick, Sh. Henry James: The Young Master. New York, Random House, 1996.
- Novick 2007*: Novick, Sh. Henry James: The Mature Master. New York, Random House, 2007.
- Ozick 2005*: Ozick, C. An (Unfortunate) Interview with Henry James. – The Threepenny Review, 2005.
- Ozick 2006*: Ozick, C. The Din in the Head. New York, Houghton Mifflin Co., 2006.
- Parini 2011*: Parini, J. The Afterlife of Henry James. – The Chronicle Review, March 6, 2011.
- Parini 2002*: Catherine N. Biography: Writing Lives. New York, Routledge, 2002.
- Pelps 2000*: Pelps, P. Occult Truths: Race, Conjecture, and Theosophy in Victorian Anthropology. – In: Excluded Ancestors, Invisible Traditions: Essays Toward a More Inclusive History of

- Anthropology. Ed. by Richard Handler. History of Anthropology Series, vol. 9. Madison, WI, U of Wisconsin P, 2000.
- Poirer 1986*: Poirer, R. The Workshop of His Fiction. – New York Times, December 28, 1986.
- Posnock 1991*: Posnock, R. The Trial of Curiosity: Henry James, William James and the Challenge of Modernity. New York, Oxford UP, 1991.
- R.G.O'F 2007*: R.G.O'F. Ghost Hunters: William James and the Search for Scientific Proof of Life After Death. – Contemporary Review, Winter 2007, Vol. 289 Issue 1687, 532–532.
- Reynolds 1906*: Reynolds, S. Autobiografiction. – Speaker, new series, 15, No. 366 (6 October 1906), 28, 30.
- Ringuette 1999*: Ringuette, D. J. Imagining the End: Henry James, Charles Sanders Peirce, and the 'Reach Beyond the Laboratory-Brain'. – The Henry James Review, Vol. 20, No. 3, Fall 1999, 155–165.
- Rivkin 2010*: Rivkin, J. Henry James, c'est moi. Jamesian Afterlives. – The Henry James Review, Vol. 31, No.1, Winter 2010, 1–6.
- Saunders 2008*: Saunders, M. Master Narratives. – Cambridge Quarterly 37, 2008, No. 1, 121–131.
- Saunders 2010*: Saunders, M. Self Impression: Life-Writing, Autobiografiction, and the Forms of Modern Literature. Oxford, Oxford University Press, 2010.
- Savoy 2006*: Savoy, E. Subjunctive Biography. – The Henry James Review 27, 2006, 248–255.
- Sedgwick 1993*: Sedgwick, E. K. Queer Performativity: Henry James's The Art of the Novel. – In: Tendencies. Durham, N. C., Duke University Press, 1993.
- Seymour 1988*: Seymour, M. A Ring of Coconspirators. Henry James and His Literary Circle, 1985–1915. London, Hodder & Stoughton, 1988.
- Skrupselis, Berkeley 1993*: Skrupselis, I. K., E. M. Berkeley (eds.). The Correspondence of William James: William and Henry, Vol. 2. Charlottesville, Virginia, University Press of Virginia, 1993.
- Smith 2004*: Smith, S. H. Two Visions of Henry James. – New Leader, Sep/Oct 2004, Vol. 87 Issue 5, 31–33.
- Socher 2008*: Socher, A. "In the Image": A Review of Dictation: A Quartet by Cynthia Ozick. Commentary, September, 2008.
- Sollors 1983*: Sollors, W. Dr. Benjamin Franklin's Celestial Telegraph, or Indian Blessings to Gas-Lit American Drawing Rooms. – American Quarterly 35.5, Winter 1983.
- Stevens 1998*: Stevens, H. Queer Henry In the Cage. – In: The Cambridge Companion to Henry James. Jonathan Freedman (ed.). Cambridge, Cambridge University Press, 1998.
- Stone 1991*: Stone, A. E. Modern American Autobiography: Texts and Transactions. – In: Eakin, P., John, Eakin (ed.). American Autobiography. Madison, Wisconsin, The University of Wisconsin Press, 1991, 95–120.
- Swan 1952*: Swan, M. Henry James. London, Arthur Baker Ltd., 1952.
- Tintner 1987*: Tintner, A. The Book World of Henry James: Appropriating the Classics. Umi Research Press, 1987.
- Tintner 1991*: Tintner, A. The Cosmopolitan World of Henry James: An Intertextual Study. Louisiana State University Press, 1991.
- Tintner 1993*: Tintner, A. Henry James and the Lust of the Eyes: Thirteen Artists in His Work. Louisiana State University Press, 1993.
- Tintner 1998*: Tintner, A. Henry James's Legacy: The Afterlife of His Figure and Fiction. Louisiana State University Press, 1998.
- Tintner 2002*: Tintner, A. The Twentieth-Century World of Henry James: Changes in His Work After 1900. Scholarly Book Services Inc, 2002.
- Tolliver 2000*: Tolliver, W. Henry James as a Biographer: A Self Among Others. New York, Garland Pub., 2000.
- Trilling 1950*: Trilling, L. The Liberal Imagination: Essays on Literature and Society. New York, Viking Press, 1950.

- Tóibín 2006*: Tóibín, C. Henry James for Venice. – The Henry James Review, 2006, No. 27, 192–201.
- Tóibín 2009*: Tóibín, C. Colm Tóibín on Henry James. – The Henry James Review 2009, No. 30, 210–300.
- Tursi 2002*: Tursi, R. Henry James’s Self-Reiterating Habit in “Is There a Life after Death?”. – The Henry James Review 23 (2002), 176–195.
- Walden 2004*: Walden, G. The Truth about Henry. – The New Statement, 9/6/2004, Vol. 133 Issue 4704, 48–50.
- Warren 1995*: Warren, K. Still Reading Henry James?. – Henry James Review, vol. 16, No. 3, Fall 1995, 282–285.
- Woolf 1974*: Woolf, V. The Death of The Moth and Other Essays. Harcourt Brace Jovanovich, 1974.
- Богданов: Богданов, Б. Плутарх – биограф и моралист. – <http://bogdanbogdanov.net/pdf/109.pdf>.

ДЖЕМСИАДА. МЕЖДУ ФАКТИТЕ И ФИКЦИОНАЛНОСТТА: ПОСТМОДЕРНИТЕ ЖИВОТИ НА ХЕНРИ ДЖЕЙМС

(Резюме)

Настоящата студия, която е част от по-голямо изследване, разглежда един интересен факт от съвременната постмодерна литература, а именно сливането на биографичното и фикционалното в нов жанр, биофикционалната литература, който олицетворява всички най-характерни черти на постмодерното писане. Вниманието е насочено към използването на живота и произведенията на една от емблематичните фигури в англо-американската литература, Хенри Джеймс, като фикционален герой в поредица от романи, публикувани през последното десетилетие. Изследването анализира взаимодействието между факт и фикция в тези постмодерни романи и проблематизирането на биографичния субект в творбите на постмодерните писатели.

Уводната част въвежда в обширното поле на постмодерната биография и прави кратък преглед на романите, в които Хенри Джеймс се превръща във фикционален герой. Тук са включени и романи от последното десетилетие на двадесети век, които показват трайна тенденция на подриване и дестабилизиране на биографичния наратив, който се приближава до метаисториографията, за която говори Л. Хатчън.

В теоретичната част са представени най-важните тенденции и направления в теоретизирането на биографичното в полето на литературата. Направен е и критически прочит на съществуващите изследвания на романите, които са построени около биографични елементи от живота на Хенри Джеймс, за да изградят своите фикционални светове. Потърсени са и причините за огромния интерес към живота и творчеството на Хенри Джеймс и създаването на цяла „Джеймсиада“ през последното десетилетие.

В аналитичната част са представени в пълнота два от най-нашумелите биографични романа за Хенри Джеймс, „Авторът! Авторът!“ на Дейвид Лодж и „Майсторът“ на Колм Тойбин, както и „Измамата“ на Ема Тенант. Потърсени са причините за провала на първия и безспорния успех на втория, като е проследено впитането на биографичното във фикционалното и дестабилизирането на биографичния субект.

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

ФАКУЛТЕТ ПО КЛАСИЧЕСКИ И НОВИ ФИЛОЛОГИИ

Том 104

ANNUAIRE DE L'UNIVERSITE DE SOFIA "ST. KLIMENT OHRIDSKI"

FACULTE DES LETTRES CLASSIQUES ET MODERNES

Tome 104

STASIS AND ECSTASY: BOUNDS OF THE SONNET SELF

EVGENIA PANCHEVA

Department of English and American Studies

Evgenia Pancheva. STASIS AND ECSTASY: BOUNDS OF THE SONNET SELF

The paper explores the construction of selfhood in Shakespeare's *Sonnets*. It describes the phenomenological states of stasis and ecstasy, rendered in spatial and territorial tropes. The idea is borrowed from an implicit opposition of static and ecstatic in Erasmus' *Encomium Moriae*, with its concluding apology of ecstasy, ambiguous in the context of the whole but also unambiguous in its Christological ethos. Applied to important generic antecedents like Dante's *Vita Nuova*, Petrarch's *Canzoniere*, and Sidney's *Astrophil and Stella*, the terms of analysis reveal a prevalence of the speaking self's de-centred, ec-static transport into an overvalued self-encapsulated other. In Shakespeare's case, the analysis maps out the bounds of the static self-sufficient self addressed by the opening sonnets, its replication in the mirrors of the Imaginary (progeny and poetry), but also its subsequent problematisation and deconstruction. The later sonnets construe the Friend, repeatedly urged on to ecstatic transport, in his exchange with the Poet, typically centred in him as the Aristotelian *summum bonum*, gravity centre of the sonnet world, and cause of the maintenance of the ecstatic speaker's self. The concluding Dark Lady sonnets subvert the dyadic relationship, selfhood becoming the site of a dramatic *psychomachia*, whose outcome is the self's localisation in the ec-stasy of pain and within the limits of the corporeal.

Евгения Панчева. СТАЗИС И ЕКСТАЗ: ГРАНИЦИ НА СОНЕТНИЯ „АЗ“

Студията изследва конструирането на аза в *Сонетите* на Шекспир. Описват се феноменологичните състояния на стазис и екстаз, представени през пространствени и териториални тропи. Идеята е почерпана от имплицитната опозиция стачно–екстатично в Еразмовата „Възхвала на глупостта“, с нейната заключителна апология на екстаза, двусмислена в контекста на цялото, но и недвусмислена в своя христологичен етос. Приложени към важни жанрови

първообразци като *Vita Nuova* на Данте, *Canzoniere* на Петрарка и *Astrophil and Stella* на сър Филип Сидни, термините на анализа показват преобладаващо екстатичния пренос на говорещия аз в свръхоценностния капсулиран друг. При Шекспир анализът очертава границите на статичния, самодостатъчен „аз“ от началните сонети, неговото репликиране в огледалата на Въображамото – потомъкът и поезията, но също и неговото проблематизиране и деконструиране. В по-късните сонети подканваният към екстатичен пренос Приятел се дискутира в неговия обмен с Поета, обикновено центриран около първия като аристотелианското висше благо (*summum bonum*) и гравитационен център на лирическата вселена и мислен като основание за поддържането на ек-статичния аз на Поета. Заключителните сонети за Смуглата дама подриват диадичната връзка, а азът се превръща в поле за драматична *psychomachia*, изходът от която ситуирането му в ек-стаза на болката и в границите на телесността.

1. INTRODUCTION

1.1. MORIA'S MIRROR

To take the reader to firmer ground after the experience of interpretive vertigo, as well as pay, perhaps, the ultimate compliment to Sir Thomas More, Folly's namesake and addressee, Desiderius Erasmus concludes his *Encomium Moriae* with an eschatological pronouncement. Quite in tune with the principles of Pauline self-fashioning – “If any man among you seemeth to be wise in this world, let him become a fool that he may be wise”¹ – the *Encomium's* final *Oration: Rewards of Life Hereafter* constructs Folly as the supreme state of bliss awaiting the good Christian. Folly is ec-stasy, an experience of mystical self-transcendence, whose best analogue is love:

And therefore suppose that Plato dreamed of somewhat like it when he called the madness of lovers the most happy condition of all others. For he that's violently in love *lives not in his own body but in the thing he loves*; and by how much the farther he *runs from himself into another*, by so much the greater is his pleasure.²

Pleasurable as it is, such a transposition of the soul into the body of another, of the *Other*; virtually results in the mortification of the self's own *corpo-reality*, a loss of the organic function so central to the experience of selfhood:

And then, when the mind strives to rove from its body and does not rightly use its own organs, without doubt you may say 'tis downright madness and not be mistaken, or otherwise what's the meaning of those common sayings, “He does not dwell at home,” “Come to yourself,” “He's his own man again”?³

---

¹ Corinthians 3:18.

² Desiderius Erasmus, *The Praise of Folly*, Manor, 2008, p. 93.

³ Ibid.

Thus, the ec-static transportation out of one's own body is rather a deviation from a norm advocating self-presence, self-possession, and self-containment. Erasmus, however, summons the principles of common sense only to dismiss them again:

And therefore, what is that life hereafter, after which these holy minds so pantingly breathe, like to be? To wit, the spirit shall swallow up the body, as conqueror and more durable; and this it shall do with the greater ease because heretofore, in its lifetime, it had cleansed and thinned it into such another nothing as itself.⁴

Reversing traditional assumptions of the body as the vessel for the soul, Erasmus visualizes an eschatological swallowing up of the container by its own contents, which is also a process of purification and "thinning". This new spiritualised body is to further melt into the transcendental presence:

And then the spirit again shall be wonderfully swallowed up by the highest mind, as being more powerful than infinite parts; so that the whole man is to be out of himself nor to be otherwise happy in any respect, but that being stripped of himself, he shall participate of somewhat ineffable from that chiefest good that draws all things into itself.⁵

Beyond this fusion is immortality itself, which, in the Pauline-Erasmanian scheme of things, boils down to 'souls being joined to their former bodies'. This effected, what is in store is ineffable bliss: "The eye hath not seen, nor the ear heard, nor has it entered into the heart of man to consider what God has provided for them that love Him."⁶

If, Erasmus suggests, this happens to people who are still alive, they develop strange habits, "little differing from madness":

... for they utter many things that do not hang together, and that too not after the manner of men but make a kind of sound which they neither heed themselves, nor is it understood by others, and change the whole figure of their countenance, one while jocund, another while dejected, now weeping, then laughing, and again sighing. And when they come to themselves, tell you they know not where they have been, whether in the body or out of the body, or sleeping; nor do they remember what they have heard, seen, spoken, or done, and only know this, as

---

⁴ Ibid.

⁵ Ibid.

⁶ "As it is written, Eye hath not seen, nor ear heard, neither have entered into the heart of man, the things which God hath prepared for them that love him. But God hath revealed them unto us by his Spirit; for the Spirit searcheth all things, yea, the deep things of God." 1 Corinthians 2:9–10.

it were in a mist or dream, that they were the most happy while they were so out of their wits. And therefore they are sorry they are come to themselves again and desire nothing more than this kind of madness, to be perpetually mad. And this is a small taste of that future happiness.⁷

Construed as the ultimate form of happiness, verging on the ineffable, such a transport is beyond the bounds of what Moria is authorized to dwell on: “But I forget myself and run beyond my bounds”. Yet, thanks to her trespassing oration, we readers *can* share, after all, in her own experience of blissful self-abandon.

Putting the final praise of ecstatic union with higher spiritual realms into Moria’s mouth is of course as self-subversive a gesture as anything the *Encomium* has to offer. And what it does have to offer to the student of early modern selfhood is Moria’s equally ambiguous criticism of Stoic doctrines of self-sufficiency. In the Oration *If All Men Were Wise*, the Senecan emphasis on reason at the expense of the passions is denounced as producing so many monsters:

But these passions do not only the office of a tutor to such as are making towards the port of wisdom, but are in every exercise of virtue as it were spurs and incentives, nay and encouragers to well doing: which though that great Stoic Seneca most strongly denies, and takes from a wise man all affections whatever, yet in doing that he leaves him not so much as a man but rather a new kind of god that was never yet nor ever like to be. Nay, to speak plainer, he sets up *a stony semblance of a man*, void of all sense and common feeling of humanity. And much good to them with this wise man of theirs; let them enjoy him to themselves, love him without competitors, and live with him in Plato’s commonwealth, the country of ideas, or Tantalus’ orchards. For who would not shun and startle at such a man, as at some unnatural accident or spirit? A man dead to all sense of nature and common affections, and *no more moved with love or pity than if he were a flint or rock*; whose censure nothing escapes; that commits no errors himself, but has a lynx’s eyes upon others; measures everything by an exact line, and forgives nothing; *pleases himself with himself only*; the only rich, the only wise, the only free man, and only king; in brief, the only man that is everything, but in his own single judgment only; that cares not for the friendship of any man, being himself a friend to no man; makes no doubt to make the gods stoop to him, and condemns and laughs at the whole actions of our life?⁸ (emphasis added)

Bracketing Folly’s axiological treatment of static and ecstatic selves, the present study will borrow from the *Encomium* its underlying, seemingly opposite, concepts of selfhood. The question it will pose is whether representative Elizabe-

---

⁷ *The Praise of Folly*, p. 94.

⁸ *Ibid.*, p. 32.

than sonnet sequences imagine the self as static or dynamic, as an autonomous, fixed zone, or as a plastic space, or whether this rhetorically open form allows for subtler states of transcendence beyond the binarity altogether and towards *le tiers inclus* of a static ecstasy or an ecstatic stasis.

1.2. CONCEPTS OF SELF

Discussing identity as agency, Iain Chambers writes:

We imagine ourselves to be whole, to be complete, to have a full identity and certainly not to be open or fragmented; we imagine ourselves to be the author, rather than the object, of the narratives that constitute our lives. It is this *imaginary closure* that permits us to act. (emphasis added)

In the next breath, he makes a subtle differentiation between identity and self:

Still, I would suggest, we are now beginning to learn to act in the subjunctive mode, as if we had a full identity, while recognizing that such a fullness is a fiction, an inevitable failure. It is this recognition that permits us to acknowledge the limits of our selves and with it the possibility of dialoguing across the subsequent differences – the boundary, or horizon, from which, as Heidegger points out, things unfold; both towards and away from us. (Chambers 1994: 25–26)

What seems to be implied in Chambers's use of "identity" and "self" is the idea that self is the space, or the clearly outlined site upon which identity unfolds. Spatial metaphors proliferating in recent discussions centered upon self, identity, and subjectivity, it turns out that self is, ideally, a differentiated entity from within which agency is generated. Another aspect that such definitions share is related to the recurrence of the same: the self is "an embodied individual owner who sees himself or herself as *me and me* again" (Sorabji 2008: 13), a typical description that foregrounds the *repetitive*, self-identical character of self.

"Contentious and obscure", if not used to designate the entire human being, "self" seems to be more often than not defined as *personal* (in an obvious opposition to collective) identity, or "a sense of *same person* according to which someone can remain the same person *in spite of changing*" (Martin, Barressi 2006: 3). Identity, on the other hand, implies lack of difference (best understood, for the purposes of the present analysis, perhaps in the Heideggerean/Deleuzean mode, as sheer repetition), whereas self implies differentiation from other. In this sense, again, self seems to be the broader term.

According to Paul Ricoeur's hermeneutic anthropology (Ricoeur 1992), self is the meeting point of two types of identity: a kind of "synchronic" self-sameness *per se* (*ipse*-identity) and a recurrence and permanence in time (*idem*-identity). In David Vessey's account,

The aporia at the heart of our discussion is an application of the classic "one/multi problem" – how do we remain the same throughout all our physical and psychological changes. But unlike many or most other attempts to explain this, Ricoeur embraces the paradox and argues that, in a sense, the self is split. Confusion arises as we conflate two distant notions of identity when reflecting on self-identity. There is numerical identity – being one and not many –, and qualitative identity being substitutable; both are identity in the sense of *sameness*. Using the Latin term, Ricoeur refers to this as *idem*-identity. *Idem* identity also includes the genetic identity which drives change over time and across development making it possible, for example, to identify an acorn at one time with an oak tree later. But as everyone immediately recognizes when personal identity gets articulated solely in terms of physical or metaphysical continuity, *idem*-identity does not give us guidance for answering one crucial question of identity, "Who am I?" The answer to that question is *ipse*-identity: selfhood. In contrast to *idem*-identity, *ipse*-identity is not dependent on something permanent for its existence. That is, having a self over time does not necessitate having something the same, something perhaps metaphysical which grounds the identity of self. (Vessey 2004: 213)

In a description of dynamic postmodern identifications versus a conventional static image of the self, Steve Pile and Nigel Thrift pair off identity and self in the same phrase:

Building on a theory of qualitative multiplicity which can never be reduced to one principle, the self and identity are seen as an affirmative, active flux, an image set in direct opposition to a monolithic and sedentary image of self and identity which is seen as clearly deriving from a phallogocentric system. This is the kind of stance now associated with writers like Butler, Castoriadis, Deleuze and Irigaray. (Pile, Thrift 1995: 10)

To Jerrold Seigel (Seigel 2008: 2), self has three dimensions: bodily (needs, drives, temperament), relational (cultural and interpersonal) and reflective (one's "capacity for examining and restructuring" one's life), selfhood imagined as the site of their constant interaction. Thus, unlike soul, with which it has been historically identified (Plato, *Alcibiades I*, 129–130), selfhood is characteristically conceived as an embodied state.

The Aristotelian (*De Anima I 4*, 408b11–15) strain of our intellectual heritage easily promotes the modern view of self as a soul-and-body composite. In the 20th century, the point was articulated with equal clarity by doctrines as diverse

as psychoanalysis and phenomenology. With Freud, the body is “the frontier” between self and world (Glover 1988). To Merleau-Ponty, it outlines the necessary spatial silhouette of the self: there is “no space for me without the space of the body” (Merleau-Ponty 2003: 117), our bodily experience providing us with access to world and object alike, or with a primary “praktognosia”. Thus, in the phenomenology of the self, the body has a dual status: it is both with us and outside us, and embodiment seems to be already, paradoxically, a form of self-transcendence.

I am conscious of my body via the world [...] I am conscious of the world through the medium of my body. I am already outside myself, in the world. (Merleau-Ponty 2003: 82)

It is in the space of the body, “directly localizable, discrete, continuous in space, and stable in time” (Ricoeur 1992: 36), that self finds its being-in-the-world. The body as Heideggerian “earth” is the “sphere of intimate passivity, and hence of otherness” (ibid.: 322). This otherness of the body is considered pivotal to our conceptualisation of self:

Understanding the way in which our own body is at once a body like any other (situated among other bodies) and an aspect of the self (its manner of being in the world) is a problem of vast proportions (ibid.: 33).

Along with the scholastic attempts at fine distinctions between selfhood, subjectivity and identity, there are also freer critical practices. To Anthony Elliott, for instance, such terminological differences seem virtually negligible, though this author acknowledges the fact that they actually “reflect deep historical and political transitions” (2001: 9). An example of this is the recent turn “away from subjectivity and identity toward the subject and the self”, with “a stress on prioritizing multiple selves, cultural differences, and gender instability” (ibid.). In their Introduction to *The Rise and Fall of Soul and Self: An Intellectual History of Personal Identity* (Columbia University Press, 2008) Raymond Martin and John Barresi repeatedly pair off self and personal identity, while briefly making the following distinction:

By *theories of the self* we mean explicit theories that tell us what sort of thing the self is, if indeed it even is a thing. By *theories of personal identity* we mean theories of personal identity *over time*, that is theories that explain why a person, or self, at one time is or is not the same person or self as someone at some other time. (Ibid.: 2)

Commonsensical as the definition sounds, it does create new complications. Is “person” then synonymous with “self”? In a study of “the individualist self”,

Michael Mascuch mentions the generic understanding of person as the human agent in society” (1997: 14). To P.F. Strawson, persons are bodies and “the first basic particulars are bodies since they best satisfy the criteria of localization in the single spatiotemporal schema” (1990: 40). And, if we believe, with Ricoeur, that “bodies are eminently identifiable and reidentifiable as being the same”, the use of “person” would foreground the ipse-identity of the self. Furthermore, selves and persons are related to the identifying reference of the proper name, in which “the sameness of one’s body conceals its selfhood” (Ricoeur 1992: 33).

Last but not least, in relational terms, selves are opposed to and differentiated from others, whereas persons are opposed to things. But then, if things have ipseity only, persons, like selves, have idem-, as well as ipse-identity. Both persons and selves have agency, manifested as desire, the driving force of, as well as the reason for initiative.

Like the self, in its Cartesian mode at least, the subject, “sometimes deployed as a synonym for the individual” (Mascuch 1997: 14), is a “unitary being” made up of mind and body (Pile, Thrift 1991: 10). At the same time, Mascuch offers a fine distinction: the subject is “the fiction that many similar states in us are the effect of one substratum”, and the substratum is “that entity otherwise known as the self” (ibid.: 15).

The “fiction” of subject has been, of course, notoriously problematised in poststructuralist thought, ever since Nietzsche’s warning that the subject is not apodictically given. Unlike the subject, however, with whom the emphasis seems to be exclusively upon agency, the self implies distance and self-reflexivity, as well: in it, the subject becomes the *object* of its own construction, imagining, and interpretation. Furthermore, unlike the subject, arising as localization in a strong opposition to, and mastery over the object (Taylor 1989: 187), the self is defined relationally, in its interpersonal exchange with *other selves*.

Favouring, after Stephen Greenblatt’s *Renaissance Self-Fashioning* (1980), Michel Foucault’s *The Care of the Self* (1984) and Charles Taylor’s *Sources of the Self* (1989), the use of self rather than identity, subject, or I, this study will appropriate the notion of the self as **objectified personal, or self-identity**. In Mascuch’s neat definition,

A personal self-identity is the effect of human activity in the landscape of society and culture. It is a tool for negotiation with the web of the world; an imaginary script conceived by each person to underwrite the dramatic interpersonal performances of self. [...] it is possible also to speak of generic categories or epistemes of self-identity appropriate to epochal social and cultural contexts, in which certain basic types of scripts and interpersonal performances make sense. (1997: 18)

In conformity with the early modern episteme and its multifarious philosophical hypotexts, this study will imagine the embodied self as also capable, through self-projection, intersubjective exchange⁹, or (mystic) trance, of symbolically transcending its own situatedness within the corporeal.

1.3. STASIS AND ECSTASY

When Aristotle's *Nicomachean Ethics* defines a friend as another self (*eteron auton*, 9.9.116ab6–7), it posits the foundations of an autology of self-transcendence. Thus, as early as the dawn of Western thought, the very possibility of another self creates a fissure in the idea of the autonomous self of the *Analytics*.

Rethinking the project of the Cogito, the Fourth of Husserl's *Cartesian Meditations* posits the constitution of the subject, or the transcendental ego, as a synthesis in "internal time" of the harmonious flow its experiences. The moment of this synthesis is when the

The ego grasps himself not only as a flowing life but also as *I*, who lives this and that subjective process, [...] as the same *I*. (CM, 66)

In other words, as noted by Michael Hammond et al. (1992: 72–3) such an identifying synthesis brings to life a single identical subject. The emphasis on ipseity, mentioned as the primary feature of the transcendental ego, however, does not diminish the importance of the other two features of the Husserlian subject – its individuality and its connection with the objective world.

Individuality, or "individuation", distinguishes the subject from others. For the subject is not "an empty pole of identity" (ibid.). Anticipating Ricoeur's idem-identity, this aspect of the subject is related to its history in time, its "abiding style":

If, in an act of judgment, I decide for the first time in favor of a being and a being-thus, the fleeting act passes; but from now on I am abidingly the Ego who is thus and so decided. (CM, 66)

Last but not least, given the *ego-cogito-cogitatum* structure of all experience, it is in its interaction with objects that the "monadically concrete Ego" is established in its completeness. True, it also contains within itself, like a Leibnizian "monad", both the experienced actual and the possible (Hammond et al. 1991), but the fact remains that without any interaction with the *Umwelt* the articulation of self is precluded.

---

⁹ Ecstasy has been used in this sense by both Levinas and Jean Luc-Nancy.

From Husserl to Levinas to Ricoeur, therefore, a phenomenology of the self can hardly circumvent the pivotal role the other – and thus ec-stasy, imagined as reaching towards it – plays in the maintenance of selfhood. As mentioned above, in phenomenological terms, the self’s state of embodiment already renders problematic any notions of its Senecan, or Kantian autonomy and self-sufficiency. Next, the founding Husserlian dictum of the intentionality of consciousness pictures the self as ec-static by default in its dependence on the object, or the other self. In Ricoeur’s wording, “autonomy appears to be dependent on heteronomy” (Ricoeur 1992: 275). If to Husserl, however, the other is derived from the self via an “analogical transfer” (ibid.: 331), to Levinas, the powerful call of the other creates an asymmetry within the intersubjective exchange. Beginning his *Totality and Infinity* by “establishing an ego possessed by the desire to form a circle with itself, to identify itself” (ibid.: 337), Levinas goes on to describe the way in which this pre-heterological self is gradually “broken into by the other” (ibid.)

As used by Heidegger, ec-stasy is the stepping forth in the world, performed by Dasein, or being-in-the-world, to make something of itself (Inwood 2000: 60). Ex-existence is ec-static by definition – it means to reside in the anonymity of the “they” (Ricoeur 1992: 342), the Man, or they-self of concerned being-with-others, from which the self is to be separated if it is to achieve authenticity.

All in all, in a phenomenological context, ecstasy could be regarded as a state of self-transcendence, temporal and spatial, in the thrown self’s quest for authentic being. In Alfonso Lingis’s words,

Existential philosophy defined the new concepts of ecstasy or of transcendence to fix a distinct kind of being that is by casting itself out of its own given place and time, without dissipating, because at each moment it projects itself – or, more exactly, a variant of itself – into another place and time. Such a being is not ideality, defined as intuitable or reconstitutable anywhere and at any moment. Ex-existence, understood etymologically, is not so much a state or a stance as a movement, which is by conceiving a divergence from itself or a potentiality of itself and casting itself into that divergence with all that it is. (Lingis 1994: 6)

In Heidegger’s understanding, the ec-stasy of our ex-sistence is inextricably bound to its radical temporality, to the futural orientedness of Dasein: ec-stasy means being outside oneself in time. Death, therefore, is the ultimate mode of Dasein – it is the moment at which self-identity is eventually conferred upon the self in the form of perpetual stasis¹⁰.

Maintaining an awareness of recent theoretical constructs of the ec-centric, ec-static subject – the Lacanian, with its dependence upon the “field” of the other (Lacan 1979: 203ff), and the Deleuzian schizo, gliding, beside himself, upon the

---

¹⁰ Likewise, in the terms of Freud’s *Beyond the Pleasure Principle*, (the static) ego instincts, as opposed to (the ecstatic) sexual instincts, aim at a return to an initial inorganic state in death.

empty, deterritorialized surface of the body-without-organs (Deleuze, Guattari 2004: 9–23), this study will also capitalize on the synchronic contrast between such state-of-the art “dynamic” descriptions of selfhood and the inherited, historically established “static” ones:

Building on a theory of qualitative multiplicity which can never be reduced to one principle, the self and identity are seen as an affirmative, active flux, an image set in direct opposition to a monolithic and sedentary image of self and identity which is seen as clearly deriving from a phallogocentric system. This is the kind of stance now associated with writers like Butler, Castoriadis, Deleuze and Irigaray. (Pile, Thrift 1995: 9)

The capitalization, at that, as references to Erasmus *Enchomium* have suggested, is hardly as anachronistic as it seems. As previously stated, ideas of the fluid self proliferate in the hermetic, mystical and Neo-Platonic strains of the early modern episteme.

Describing the dynamics of selfhood in Elizabethan sonnet sequences, I will choose a perspective opposite to that of Levinas’ heterological autology. I will try to recapture instead the phenomenology of the early modern self in its interaction with the *Umwelt*, and especially with the other. In this interaction, and *contra* Levinas, the self will be imagined, in compliance with an *autological heterology*, as attempting self-transcendence, in a quest for the other, but also very much for itself. For this purpose, the oppositional and relational concepts of stasis and ecstasy (as well as *en-stasy*, enstasis, standing-within-oneself, or implosion within the self) will be appropriated, especially in their function of a meeting point of space and time in the description of the self. More often than not, the study will attempt to reconstruct temporal *states* of selfhood unfolding in time and the subtle transitions between and moments of transcendence of such states.

If this paper’s immediate inspiration has been Erasmus’ *Encomium*, its most literal methodological clue is to be found in Bakhtin. Famously, Bakhtin’s analysis articulates a clear-cut spatio-temporal opposition between classical (closed, self-sufficient, static) and grotesque (open, incomplete, dynamic):

Contrary to modern canons, the grotesque body is not separated from the rest of the world. It is not a closed, completed unit; it is unfinished, outgrows itself, transgresses its own limits. The stress is laid on those parts of the body that are open to the outside world, that is, the parts through the world enters the body or emerges from it, or through which the body itself goes out to meet the world. This means that the emphasis is on the apertures or convexities, or on various ramifications and offshoots: the open mouth, the genital organs, the breasts, the phallus, the potbelly, the nose. The body discloses its essence as a principle of growth which exceeds its own limits only in copulation, pregnancy,

childbirth, the throes of death, eating, drinking, or defecation. This is the ever unfinished, ever creating body, the link in the chain of genetic development, or more correctly speaking, two links shown at the point where they enter into each other. This especially strikes the eye in archaic grotesque. (Bakhtin 1984: 26)

In contrast, Bakhtin imagines the classical body of high culture as self-contained, poised, and monumental. In Stallybrass and White's wording,

Bakhtin was struck by the compelling difference between the human body as represented in popular festivity and the body as represented in classical statuary in the Renaissance. He noticed how the two forms of iconography 'embodied' utterly contrary registers of being. To begin with, the classical statue was always mounted on a plinth which meant that it was always elevated, static and monumental. In the one simple fact of the plinth or pedestal the classical body signalled a whole different somatic conception from that of the grotesque body which was usually multiple ... teeming, always already part of a throng. By contrast, the classical statue is the radiant centre of a transcendent individualism, 'put on a pedestal', raised above the viewer and the commonality and anticipating passive admiration from below. We gaze up at the figure and wonder. We are placed by it as spectators to an instant – frozen yet apparently universal – of epic or tragic time. The presence of the statue is a problematic presence in that it immediately retroflects us to the heroic past, it is a *memento classici*, for which we are the eternal latecomers, and for whom meditative imitation is the appropriate contrition. the classical statue has no openings or orifices whereas grotesque costume and masks emphasize the gaping mouth, the protuberant belly and buttocks, the feet and the genitals [...] a mobile, split, multiple self, a subject of pleasure in processes of exchange. (1986: 21)

Artistic facts might suggest, however, that Bakhtin's binary opposition needs a more discriminating revision. It will suffice to raise the issue of the status of Christ's body in medieval culture. Definitely belonging to the realm of "official culture", its construction in both theological texts and visual representations involves the porosity of *Ego sum ostium* ("I am the gate", John 10:9), an openness that the Bakhtinian distinction will find hard to accommodate. In Sarah Beckwith's analysis, it is

both exclusive – in Bakhtin's terms a classical body – closed, hermetic, monumental, static, elevated, awesome, homogeneous, and simultaneously inclusive... the very stuff... of mortality and bodily change, open to the world through its welcoming wounds. And it is the very simultaneity of that exclusion and inclusion, that simultaneous classicism and grotesquerie, that make it such an alarmingly hybrid image.' (1993: 44)

Furthermore, there is hardly any doubt that the principles of Michelangelo's statuary basically epitomize Bakhtin's "classical" rather than "carnavalesque". Yet, looking at Michelangelo's *Bacchus* (1497), for instance, one is struck by the simultaneity of Bakhtin's two principles, the classical conceived but as a brief moment in a fundamentally carnivalesque corporeality, dissolving the body into other, non-human forms, like that of the little satyr. On the other hand, such "rhizomatic" ideas of the body as emitting sporadic offshoots into "outer space" must have been safely contained by an all-powerful hierarchy of being, imposed by neo-Platonic and hermetic philosophy.

In the context of the early modern, an inherited medley of frequently incompatible ideas about the self as a soul-body composite produces fairly *flexible* notions of selfhood. The dominant Christian-Platonic-Hermetic mental setup (Pancheva 2001) imagines the self mostly as a replica of the macrocosm, neatly reflecting the formative principles of the space in which it is located. Related to the world via multiple analogies, such a self is shaped by what Charles Taylor calls "Plato's Self-Mastery": it doesn't need to open up to 'outer space' in any too dynamic exchange.

Treating the self as a Husserlian synthesis of its phenomenal instances unfolding in time, I will view the early modern self in a broader context, where the principles of autonomy, self-sufficiency, and closure might have been further enhanced by Stoic ideas, but also probably rendered problematic and undermined by notions of ec-static experience in current Christian, mystical, Cabalistic, etc., thought. Thus, my hermeneutic prejudice will be that early modern versions of the self could be described relationally, or as informed by the above mentioned *two opposite* principles: the principle of stasis (from Greek, literally 'standing, stoppage', from *sta*-base of *histanai* 'to stand'), or the self-contained, monumental neo-Stoic self, and the principle of ecstasy (from Greek *ἐκ-στασις*, *ekstasis*, *to be or stand outside oneself, a removal to elsewhere*) or the self's attempt to transcend its spatio-temporal limitations. Further, it might be rewarding to probe into the ways such seemingly polar principles interact, fashioning hybrid images of selfhood. In other words, my discussion of exemplary Elizabethan sonnet sequences will try to answer the following questions: is the zone of self static, perpetuated in a monumental opposition to that of the other-than-self, or are these zones capable of an active spatial interchange, self ec-statically going beyond its fixity into the space of another, mirrored by, or smoothly melting into it? In both cases, what are the textual 'symbolic forms' such versions of the self would assume?

Reading Sidney and Shakespeare in terms of static and ecstatic selves, I will attempt an extrapolation to selfhood at large of Bakhtin's contrasting images of bodies classical and grotesque. In between, I will explore, with Levinas, "the substitution of the I for the other" (Ricoeur 1992: 112), but also, against Levinas, the "analogical" Husserlian replacement of other with self.

2. ANOTHER SELFE: THE SPACE OF THE SONNET

If Edmund Spenser's *The Faerie Queene* offers by far the most extensive Elizabethan narrative construct of the self, and Marlowe's and Shakespeare's heroic tragedies best dramatize its *psychomachia*, the love sonnet is probably the age's finest lyrical instrument for the exploration of selfhood. Based on a Platonic-Christian metaphysics of love, the sonnet defines the self relationally and ec-statically with respect to an overvalued object of adoration. Shaped by Petrarch as an introspective literary medium, the genre constructs a space which can readily accommodate an early modern economy of the self-other exchange.

The origins of the genre date back to an ecstatic dream. *La Vita Nuova*, Proem, II, tells the story of Dante's vision of the "lady of my mind, who was called Beatrice ("beatific") by many who knew not what to call her". Problematic as her corporeal presence is, her material "apparition" (III) causes a perturbation in the speaker's *body*:

At that instant, I say truly that the spirit of life, which dwells in the most secret chamber of the heart, began to tremble with such violence that it appeared fearfully in the least pulses, and, trembling, said these words: *Ecce deus fortior me, qui veniens dominabitur mihi* [Behold a god stronger than I, who coming shall rule over me]¹¹.

Disturbing the stasis of "the spirit of life" within the heart, the "apparition" of the other makes the self surrender its self-control and acknowledge its own decentred condition:

I say that from that time forward Love lorded it over my soul, which had been so speedily wedded to him: and he began to exercise over me such control and such lordship, through the power which my imagination gave to him, that it behoved me to do completely all his pleasure.

To "the spirit of the soul", this is the bliss of sight: "Apparuit jam beatitudo vestra [Now has appeared your bliss]." Significantly, it is also the breakdown of the alimentary "natural spirit":

At that instant the natural spirit, which dwells in that part where our nourishment is supplied, began to weep, and, weeping, said these words: *Heu miser! quia frequenter impeditus ero deinceps* [Woe is me, wretched! because often from this time forth shall I be hindered].

---

¹¹ *The New Life of Dante Alighieri*, translated by Charles Eliot Norton; Houghton, Mifflin and Company; Boston and New York; 1896; <http://www.elfinspell.com/DanteNewLife1.html> .

Years after this physical-spiritual encounter, Dante has a Pieta-like vision of Beatrice in the arms of God:

And thinking of her a sweet sleep overcame me, in which a marvellous vision appeared to me: so that it seemed I saw in my room a flame-coloured nebula, in the midst of which I discerned the shape of a lord of fearful aspect to those who gazed on him: and he appeared to me with such joy, so much joy within himself, that it was a miraculous thing: and in his speech he said many things, of which I understood only a few: among them I understood this: '*Ego dominus tuus*: I am your lord.'

It seemed to me he held a figure sleeping in his arms, naked except that it seemed to me to be covered lightly with a crimson cloth: gazing at it very intently I realised it was the lady of the greeting, she who had deigned to greet me before that day.

In metapoetic terms, Dante's vision is as powerful an emblem of the sonneteer's decentred self as one would wish: holding the poet's burning heart in his hand, God shows it to him ("*Vide cor tuum*: Look upon your heart."). He then feeds Beatrice with it, takes her in his arms and ascends upwards. The vision inspires the author of the *Vita Nuova* to pen its first sonnet.

Reminiscent of the *Divina Commedia*, where Beatrice also carries the poet to Heaven, Dante's vision suggests that transport of self into another which, together with the self's subsequent depletion¹², was to be stereotyped in the thematic repertoire of the Elizabethan love sonnet:

To every captive soul and gentle heart
Unto whose sight may come the present word,
That they thereof to me their thoughts impart,
Be greeting in Love's name, who is their Lord.
Now of those hours wellnigh one third had gone
What time doth every star appear most bright,
When on a sudden Love before me shone,
Remembrance of whose nature gives me fright.
Joyful to me seemed Love, and he was keeping
My heart within his hands, while on his arm
He held my lady, covered o'er, and sleeping.
Then waking her, he with this flaming heart
Did humble feed her fearful of some harm.
Thereon I saw him thence in tears depart.

---

¹² After this vision my natural spirit began to be hindered in its operation, for my soul was wholly given over to the thought of this most gentle lady; whereby in brief time I fell into so frail and feeble a condition, that my appearance was grievous to many of my friends... (IV)

After Dante's smooth flight to celestial spheres in *La Vita Nuova*, Petrarch's *Canzoniere* reads like the story of the self's painful attempt to leap forth, and up, to an ever-postponed, incomprehensible (339), unbearably radiant (284, 339), "gathered in herself, and so distant" (336)¹³, "so other" (339) beloved. Initially imagined as an assault (23) against the "well-tempered" self's autonomy (2, 23), love gradually turns Petrarch's narrative of the soul into an archaeology of its *will-ing* ec-static transmigrations.

The ecstatic impulse is generated by induction. Descending from transcendental realms ("A new young angel carried by her wings/ descended from the sky", 106, "and something with intelligence and wings,/ passed, like a star shooting through the sky:/ and Nature and Pity guided its course", 233), the lady issues sweet light from her eyes (72, 106, 233). Contemplating the semi-divine other, the soul flies upwards, to leave the body in the perfect stasis of the statuesque:

I was on earth, and my heart in paradise,
sweetly forgetting every other care,
and felt my living form
become a statue petrified by wonder (325)

Through the reenactments of memory, the moment is perpetuated into eternity:

a statue made of steel would wear away
with time, before that sweet act of hers,
that fills both my memory and my heart,
could cease to stand before me... (108)

Caught in repetition, the self is ever the same: "I'm what I have always been" (118). This, however, is the ipseity of decentredness: the lover is the same in the tears, pain and suffering provoked by the absence of an other, imagined as the source of his being:

That frail life, that still exists in me
was the clear gift of your lovely eyes,
and your voice, angelically sweet.
I recognise my being comes from them. (63)
... my good, my bad, my death and life, had been
placed in her hands... (170)

Thus, sameness is the effect of the self's perpetual *absence to itself*. Its forgetting of (23), exile from (76), being tempted from (71, 160, 169), hatred of

---

¹³ Petrarch, *The Canzoniere*. Translated by: A. S. Kline, 2002.
<http://petrarch.petersadlon.com/canzoniere.html> .

(82), losing (206), leaving (209) and fleeing from (224) itself result in a severing of soul and body: “the spirit leaves the heart to follow you” (17), “I fear lest the heart parts from my self” (18), “bear only my mortal part on your crest:/ the other, clothed in lover’s plumage,/ goes flying on towards its sweet home” (to the river Po, 180). Built into the self’s very make-up (“for though I am mortal body of this earth,/ my fixed desire comes from the stars”, 22), this severing is actualized by the gaze of the celestially descended other. Drawing the spirit away, the beloved’s eyes, like Medusa’s, petrify the body:

The heavenly breeze that breathes through
that green laurel...
had the same power on me as Medusa had
[...]
Her shadow alone turns my heart to ice,
and paints my face a fearful white:
her eyes have the power to turn me to marble. (197)

At the same time, the other’s closeness sets the body’s hydraulics a-trembling:

There’s no marrow in my bones, nor blood
in my veins that doesn’t feel the tremor,
when I’m near one who too often sets death
and life together in the balance. (198)

Thus moved, the self follows the path of eros, which reverses the path of the lady’s descent (106).

... and I see her go by so sweet and deadly
that my soul trembles to rise in flight (169)

... he who speaks of you
takes a noble subject as his theme,
which lifts him on loving wings
far from all base thought.
Now on these wings I fly to speak
of what I’ve long carried hidden in my heart. (71)

My gentle lady, I see
a sweet light that streams from your eyes
that shows me the way that leads to Heaven... (72)

The paradoxes of the lady’s presence, oscillating between ice and flame, are projected onto the self as a process of simultaneous drying and melting (18, 202).

They culminate in the *Canzoniere*'s underlying narrative of the metamorphoses of the loving soul.

Number 23, a canzone, seems to be their clearest articulation. Starting with the speaker's self-encapsulation – “frozen thoughts about my heart/ had almost made a covering of enamel,/ so that its hardness left nothing lacking”, it goes on to depict the self as a mere husk of stability, enclosing the space for the enactment of the metamorphic drama:

one thought which is anguished
... makes me forget myself:
ruling what is inside me, I the shell.

In the presence of Love, then, “the powerful” other so effectively destabilizes the inner man as to make the speaker question his ipseity in time:

Alas what am I? What was I?

At present, the loving self is the effect of a striking metamorphosis *into the other*. As in Ovid's tale of Daphne (*Metamorphoses* I, 452 ff), he has turned into a laurel tree. Unlike in Ovid, however, the shape-shifting has been induced by Laura/Daphne, and it is the lover who has, step by step, undergone the transformation:

... and the two transformed me to what I am,
making green laurel from a living man,
that loses no leaves in the coldest season.

What a state I was in when I first realized
the transfiguration of my person
and saw my hair formed of those leaves
that I had hoped might yet crown me,
and my feet with which I stand, move, run,
since each member accords with the spirit,
turned into two roots by the water
not of Peneus, but a nobler river,
and both my arms changed to branches!

Next, grieving for his perished overreaching hope, like Cynus grieving for Phaeton (*Metamorphoses* II, 367 ff), the lover is transfigured into a swan:

The memory still chills me,
of being clothed then in white plumage,
when my hope that had tried to climb too high

was lightning-struck and lying dead,
and I, who had no idea where or when
I might retrieve it, went weeping alone
day and night where I had lost it,
searching the banks and beneath the water:
and while I might my tongue was never silent
from that moment about hope's evil fall:
until I took on, with its voice, the colour of a swan.

Then, a Medusa (*Metamorphoses* IV, 770 ff), who maddens men with her gaze, but who is also the early modern Anatomia¹⁴, extracts his heart and forbids speaking. Later, in 228, it is Love who performs the “anatomy” to inextricably transplant the green laurel of the other *into* the self: “Love opened my left side with his right hand,/ and set, in the centre of my heart,/ a green laurel...” Felt to be less than an alien intrusion, that other actually becomes the self's very core and most treasured possession: “I carry it in my heart, wherever I am,/ a happy burden: and with true prayer/ I adore it, bowing as if to something holy.”

In Number 23's metamorphic succession, the lover, who is unable to recognize the beloved in a changed guise, speaks out the truth. Consequently, he is punished with petrification, the way Battus was, “semi-living and dumb stone”. Trapped within the rock, yet trembling inside it, death “circling round his heart, yet moving his feet, the lover is “between living and dying”. The rest of the transformation remains unspoken, inscribed only in the lover's mind, since the mutating self is forbidden “a living voice”, and denied self-possession (“I am not my own”). Zombied, the speaker, like Philomel (*Metamorphoses* VI, 424 ff), who weaves her story into her tapestry, cries out “with paper and ink”.

In this state, the self dreams of a metamorphosis in the eyes of the other:

I truly thought I could turn myself in her eyes
from worthlessness to a thing of worth...

“Placed in the shadows”, instead, lacking the light, he is unable to find this-worldly *copies or traces* of the lady – her shadows or footprints. Consequently, the former flint is liquefied, the way Byblis was (*Metamorphoses* IX, 446–665), in her unchaste desire for her twin, or the embodied mirror image of herself:

I felt myself melt wholly, as snow
never vanished so in the sun,
becoming a fount at a beech-tree's foot.

---

¹⁴ Compare the iconography of Anatomia in Jonathan Sawday, *The Body Emblazoned. Dissection and the Human Body in Renaissance Culture*. Routledge, 1995.

I held that moist course for a length of time.
Who ever heard of fountains born of men?

The metamorphoses of the suffering soul, however, distort God's semblance, mirrored by it. Conceived as retribution, therefore, they render monstrous the shapeshifting of the soul:

If contrary to its nature it suffers
being prayed to often, it mirrors Him
and so makes the sin more fearful.

Moved by pity, the lady returns the lover to his "first state". Strikingly, as it regains its original shape, the self actually turns stone again. From within the flint, it, like Echo (*Metamorphoses* III, 359 ff), is reduced to a mere voice:

I felt my bone and nerves
turn to hard flint: and only a voice shaken
from my former being remained,
calling on Death, and calling her by name.

The spirit, however, is set a-roaming abroad:

A grieving spirit (I recall) I wandered
through empty and alien caverns,
weeping my errant ardour for many years...

After the completion of what is obviously another cycle of the migrant soul ("and at least reached its end"), the union of spirit and limb is restored, but only to bring more suffering to the self. Treading the path of desire, the self reenacts the metamorphosis of Actaeon:

I saw that creature, wild and beautiful,
standing naked
in a pool, when the sun shone most brightly.
I, because no other sight so pleases me,
stood and gazed: she covered in her shame:
and for revenge or to hide herself,
she splashed water in my face, with her hand.
I speak the truth (though I may seem to lie)
that I felt myself altered from my true form,
and swiftly transmuted to a lonely stag,
wandering from wood to wood:
and fleeing from my own pack of hounds.

After a series of experiences of shapeshifting and metempsychosis, with all their potential for shifting gender and attendant homoeroticism, the self eventually recognizes the incompleteness of its metamorphoses. One of Jove's crowning transmutations, a measure of his powerful transcendence, but also of his divine agape for this world, has been denied to him:

Song, I was never that golden cloud
that once fell as a precious shower,
so that Jove's flame was quenched a little...

On a minor scale, however, the speaker has been "the fire that a lovely look kindled", and his words have soared with the eagle that seized the Ganymede of his desire. Rounding off the metamorphic experience of the self's numerous guises, the canzone ends with the speaker's ultimate rootedness in "the highest laurel", in whose shade "all lesser beauties that please the heart are scattered". The wheel has come full circle, Petrarch's Number 23 biting its tail.

The stasis that follows the speaker's ultimate metamorphosis into the other is reasserted by Number 51. The greater closeness of Laura/Daphne and her light penetrating his eyes would make the lover *like* her, inducing shapeshifting first:

If the light had neared my eyes a little
that dazzles me even when far away,
then, as she changed her form in Thessaly,
I would have changed my form completely.

Meaningfully, becoming hers, and thus becoming *her*, means turning into a statue, in what is a visible reversal of the Pygmalion myth (*Metamorphoses, X*):

And since I could not be transformed to be
more hers than I am already (not that it gains me pity),
I think my aspect today would be
carved from whatever stone is hardest,

from diamond, or from a fine marble, white
perhaps through fear, or from rock-crystal...

Such a return into Galatea's statue is, paradoxically, imagined as a liberation from the burden of Atlas, pillar of universal stasis:

... and be free of this savage and heavy yoke,
because of which I even envy that old man,
Atlas, whose shoulders shadow Morocco.

Throughout the *Canzoniere*, shapeshifting, which lets the loving self try on different identities, more than once ends in petrified *ipseity*. At 118,

... fresh tears from old desire
show that I'm what I have always been,
no different yet despite a thousand changes.

Once the self's ipseity is achieved via *the* ultimate transformation of the lover into his beloved, however, it feels threatened by *the* "hypocrisy" of *the mirror*. The mirror's virtual clones are not what they are and such non-coincidence permits the lady to see herself as an other. This catoptric metaposition, however, could trap the beloved's self into "beauties not its own" (45). Moreover, catoptric space unlawfully drags the *lover* into itself, "exiling" him from *his* position of self-identity:

Through its promptings, Lady, I have been
driven from my sweet resting-place:
wretched exile, though I could not rightly stay
where you alone can have existence.

The lover's ec-static "stepping" *into* the mirror, though, could have its benefits: collapsing the narcissistic¹⁵ catoptric economy, his presence there would show the lady an image other than her own, and thus rescue her from entrapment in the imaginary:

But if I had been fixed there with firm rivets,
that mirror would not have made you proud
and harsh, pleasing to yourself, to my harm.

Surely you can remember Narcissus:
that course and this runs to the same end,
though the grass is not worthy of such a flower.

Such ec-static flexibility renders the soul not only migrant, but also shared:

... love, who have power over my thoughts,
and nourish one soul in two bodies (48)

... those lovely eyes that dazzle the heart,
able to lighten the abyss and the night,
tear soul from body, and grant it to another... (213)

---

¹⁵ Cf. also 46: "you sate your passion with yourself".

Migrancy of soul generates Gnostic metaphors of the flesh: “he has left her lovely dwelling-house” (251), “The soul, that Death drives from its place,/ parts from me, and free of that net,/ goes” (256), “for those wings/ with which our intellect can rise/ from this mortal prison to heaven” (258), “she left her earthly veil behind on earth” (278), “this harmful burden of the flesh” (331). After Laura’s death, the split of soul and body is finalized in the flight of the lady’s divested soul (“naked spirit”) to the third sphere of Venus, where lovers dwell with “all the choir of love”:

Now you see both poles together,
the wandering planets on their circling path,
and see how limited our view of things,
so that I ease my grief with your joy. (287)

... lovely lady, you have slept a brief sleep:
now you have woken among blessed spirits,
where the soul enters into its Maker (327)¹⁶

It is paralleled by the lover’s attempted leap upwards:

My thought raised me to a place in which
she was whom I seek, and cannot find on earth:
there, among those who are in the third circle... (302)

This flight of the spirit in imitation of the death of the other leaves the self in a zombied state:

I’ve not been alive one day since then:
I was hers in life, and hers to the end,
and, with her footsteps, my days are gone. (358)

There are more than one ways for the path upwards to be opened up: the state of jouissance (“such noble joy,/ that I was lifted above this world:/ and gazing intently”, 323), phantasms (“I see her, the lady of the highest house”, 284), dreams

---

¹⁶ Cf. also 346... the angels elect and the blessed spirits,
citizens of heaven, surrounded my lady,
filled with wonderment and reverence,
on that first day she passed beyond us.
‘What light is this, and what new beauty?’
347: Lady, who dwell now, with our Creator,
happily, as your virtuous life deserved,
seated on a noble, glorious throne, adorned
with more than purple robes and pearls...

("a naked spirit", 359), meditation ("I fly to heaven on wings of thought/ so often that I seem to be one of those/ whose whole treasure is there", 362), or dying in the happiness of love:

Song, if you find a man at peace with love,
say: 'Die while you're happy,
since early death is no grief, but a refuge:
and he who can die well, should not delay.' (331)

Most of all, however, it is the death of the Lady that enhances the path of the Platonic eros. The leap of the soul is now bound with the speaker's renunciation of earthly love, the lover

weeping for my time past,
that I spent in loving something mortal,
without lifting myself in flight, for I had wings
that might have freed me for spaces not so low. (365)

Now that, ideally, the Petrarchan lady is with the Lord, *in* the Lord, profane love merges with the sacred (357). In Petrarch's retraction, therefore, it is manifested as a *Liebestod*, pointing beyond dense, shadowy incarnation:

O happy the day, when, issuing from this
earthly prison, leaving my weak, and heavy,
and mortal dress broken and scattered,

departing from such dense shadows,
flying so far into the blue serene,
I'll see my Lord, and that lady of mine. (349)

The fulfillment of the desire for translucent transcendence, however, is postponed by the merging of all moments in the mind of God:

She leads me to her Lord: then I bow,
begging humbly that He consent
for me to stay and see both these faces.

He replies: 'Your fate is already settled:
and to delay there still for twenty years or thirty,
might seem long to you, yet is but a moment.' (362)

Again, as with profane love, the drive to be with the lady – and the Lord – results in shapeshifting, external and internal, beyond self-recognition:

From time to time I seem to hear that messenger
that my lady sends, calling me to her:
so I alter inside and outside myself,
and in not so many years am so humbled,

that I almost fail to recognise myself:
all my old ways of living are banished. (349)

Again, from the vantage point of such ultimate self-transcendence, the concluding prayer to the Virgin reduces the self's entire profane experience to stasis under the Gorgon's gaze: "Medusa and my error turned me to stone" (366). In that former state, the mode of self-*pro*-jection available to the petrified self was that of "dripping with vain moisture". Filling the heart with "holy tears", instead, the Virgin's transformative power would free even such minimalist ecstasy of its "earthly mire". Suggestively, the concluding word of the prayer, and the entire sequence, is "peace", achieved, like that in Chaucer's roughly contemporaneous *Troilus and Criseyde*, in the self's accession to the truly celestial.

Overall, *The Canzoniere* reads very much as a record of the soul's meanderings in its own labyrinth, with a fixed moment of entrance:

Thirteen twenty-seven, at the beginning
of the first hour, on the sixth day of April,
I entered the labyrinth... (211)

Actually, within its larger narrative, two histories of the soul are embedded. Thus Number 214 tells the story of the lover's soul. "Three days created", it finds itself in a place "that made it care for what is noble and new". Thoughtful yet free, it feels the gravity force of a wood, where a flower is born. Its whereabouts ensnare the spirit, but the sacrifice is easy to make, for it is a source of pleasure. Aware of straying from "the middle path", the self now seeks

verses, stones, juice of herbs, strange and new,
that one day might set my mind free.

Even when free, however, the body still bears the marks of "the hard path". The self's anchoring trust then is in the Lord's care for it:

But you, Lord, with that mercy we prize,
stretch your hand towards me in this wood:
let your sun dispel the shadows strange and new.

Care for my being: guard it from these new
wanderings that, interrupting my life's path,
have made me a dweller in the shadowy wood:

It is such care rather than verses, stones, juice of herbs that can make the “errant soul, free and unfettered”. And absolution from the snares of the wood points forward to the soul’s ultimate residence in God:

and let yours be the prize
if I find it, at last, with You, in a better place.

For the moment, however, the soul is still hesitant, still in the shadowy labyrinth of its corporeal being:

Is there anything in me to prize, is this the path,
is my soul free, or imprisoned in the wood?

In Number 325, the history of the poet’s soul is contrasted with that of the soul of the beloved. Born to dwell in a precious prison (“The walls were alabaster, the roof of gold,/ the entrance ivory, the windows sapphires”), it uses its translucent interior as a projective screen:

Made from cut diamond, never flawed,
a noble throne was seen within,
where the lovely lady sat alone:
in front a crystal
column, and all her thoughts there
written...

In Fortune’s retelling of this history, the lady’s soul is celestially designed:

The day that she was born, the planets
that produce happy effects among you
were in a special and noble array,
turned to each other in love...

Its Hermetic “entrance” into the world heightens “this low earthly life”, lending it colour, glamour and peace:

... then as she crawled, then took faltering steps,
wood, water, earth, and stone
grew green, clear, soft, and the grass
proud and new under her hands and feet,
and made the fields flower with her lovely eyes,
and quietened the winds and the storm...

The transformative powers of Laura's new-born soul are a measure of the divine spark she preserves within, "showing clearly to the deaf, blind world/ how much of heaven's light was already in her". This light shows through her precious prison in a way which rarefies the prison itself into a pure and intolerable radiance:

So bright is her face with celestial rays,
your gaze cannot stay fixed on her...

Thus, even before ascending to God, unto God, the beloved has hypostatized God in the sublunary sphere. Seemingly falling apart into love poetry and a retraction from it, at such points Petrarch's sequence regains its unity: the early Aphrodite and the heavenly merge into a single radiant figure.

The ecstatic poetry of the early sonneteers easily accommodates a vision of love as self-transcendence. Surprisingly, Baldesar Castiglione's *Book of the Courtier* (1528), the early modern self-fashioning manual *par excellence*, recommends similar policies to the perfect gentleman. By default, the Humanist genre of the conduct book implies a stabilisation of identity rather than its problematisation. Yet, after a discussion of consolidating Stoic virtues like prudence, the narrative maps "Castiglione's quest for a morally acceptable version of courtly love", with all its ec-static potential, though mostly through "a Ficinian restriction of Platonic love to vision" (De Boer 2008: 131)¹⁷.

With the emphasis on vision and hearing, "two faculties which have little to do with corporeal things" (334), and in conformity with the humanist attempt to reconcile the Platonic Eros to Christian morality (*ibid.*), distances between self and other are still observed. The only exception is the kiss, theorised as the meeting point of soul and body. The ultimate gesture of courtly self-fashioning, however, is the courtly lover's ecstatic transport into a purely transcendental spiritual space.

Even though he is more likely to be an elderly man, Bembo's perfect courtier is not exempt from the rites of love (III. 313–314), conceived as a self-transcending pursuit of beauty. In this pursuit, the appetitive is "accompanied by a cognitive faculty or power of understanding". Man's will, therefore, "finds its satisfaction in the contemplation of spiritual things that can be apprehended by intellect". Physical love not excluded, one still has the choice whether "to follow the senses or to aspire to the intellect" (325)¹⁸.

Contempating the beloved other, the self feels an "influx of beauty", which "arouses and melts certain hidden and congealed powers". As a result, the blood

---

¹⁷ Witze de Boer, "Spirits of Love. Castiglione and Neo-Platonic Discourses of Vision", in: *Spirits Unseen. The Representation of Subtle Bodies in Early Modern European Culture*, BRILL, 2008, 121–149.

¹⁸ *Castiglione*, Baldesar. *The Book of the Courtier*. Penguin Classics, 1967.

is purified and rarefied and “those spirits or most subtle vapours composed of the purest and brightest part” are sent through the eyes. Such corporeal self-projection is the necessary precondition for the internalisation of the other: those spirits “receive her beauty” and, “filled with wonder and delight”, the soul “rejoices as if dazed” in its experience of Edenic bliss.

Ecstatic ascent via the senses can never end up in the closure of stasis: it perpetually reenacts itself, instead, as “a raging and unquenchable thirst” (326). As a result, the soul is “sunk in an earthly prison and deprived of spiritual contemplation” (327). Yet, even the contemplation of physical beauty, which is “a ray of the supernatural”, a reflection, “like a sunbeam”, of divine light, gives one ec-static access to the transcendental, in so far as “in some manner the good and the beautiful are identical, especially in the human body” (332). This is possible thanks to the mediation of the soul, imagined as contiguous with the body:

And the proximate case of physical beauty is, in my opinion, the beauty of the soul which since it shares in true supernatural beauty makes whatever it touches resplendent and lovely, especially if the body it inhabits is not of such base material that the soul cannot impress on it its own quality (332).

With mature lovers, the possession of beauty is more rarefied (“for in their case the soul is no longer so weighed down by the body”, *ibid.*) and thus more genuine. Moreover, the lover could “engender beauty within beauty”, by “sowing virtue within the garden of her [the lady’s, E.P.] soul” (335), a striking way of fashioning the self by means of fashioning the other. Read literally, as by signor Morello, Bembo’s metaphors of exchange come to comically shadow the self’s replication via its impregnation of the other.

Sharp as the distinction between soul and body in Bembo’s phenomenology of love is, there is still an event in which they meet, that of the kiss. Engaging pseudo-Platonic (“in kissing the soul comes to the lips in order to leave the body”, 336) and Biblical (“let him kiss me with the kiss of his mouth”) hypotexts, *The Courtier*’s main interlocutor claims that, though not permitted in sensual love, in rational love, the kiss allows for a smooth transition from one self into another. Since the mouth partakes of both spirit (“words which are the interpreters of the soul”, 336) and flesh, in the act of kissing, the same spirit is shared between two different bodies:

... this bond opens the way for their souls which, attracted by their mutual desire, each pour themselves into the other’s body in turn and so mingle that each of them possesses two souls, and it is as if a single spirit composed of the two governs their two bodies.

An outlet for the imprisoned soul, the kiss problematises the soul’s oneness with the body. Momentarily populating the single body with more than one soul,

the kiss eventually “draws it [the lover’s soul, E.P.] to itself and separates it from the body” (336).

In the absence of love’s object, “the openings of his [the lover’s, E.P.] body become arid and dry” since “paths are blocked and there is no exit” for the spirits, still stirred by memory (337). This blockage within the enclosed body is the source of the pangs of love: “For these, they still strive to depart, and thus tormented and enclosed they begin to prick the soul and cause it to suffer bitterly.”

The next stage of love constitutes a new phase in opening up the body. The self develops a new awareness of “how narrowly he is confined by always limiting himself to the contemplation of a single body” (339). Reenacting the body’s closure in the absence of the beloved, the self’s spatial confinement is to be transcended via the abstraction of “the universal beauty which adorns all human bodies” (339). Even this greater dazzlement before its “greater light”, however, is still submerged in the corporeal. Imagination is a corporeal faculty “not wholly purged of the darkness of material things”:

... those who reach this stage of love are like fledglings which on their feeble wings can lift themselves a little in flight but dare not stray far from the nest or trust themselves to the winds and the open sky.

The corporeal, worldly limits the path via the object still imposes upon the ecstatic self are then to be transcended. To “move boldly onward”, or upward, “along the sublimer path of love”, the self, meaningfully, has to “turn within himself and to contemplate what he sees with the eyes of the mind” (339). Clear sight now is a matter of “physical” blindness, when, as in contemplation, or in sleep, we shut “these clouded eyes of ours”. Only then can the soul shrink to the ray of “that light which is the true image of the angelic beauty that has been transmitted to it”. Now “ravished”, “almost drunk”, the soul is “beside itself” in the contemplation of heavenly beauty, where “it sees its final repose and bliss” (340). This is the ultimate flight of the soul, beyond the senses, beyond reason itself. During this flight, as in alchemical distillation, the soul is refined from all its impurities. The stage ends up in the soul’s metamorphosis from human into angelic, and its full surrender to the gravity of its ec-static centre, the highest good (341). The act of its final reunion with it is imagined as a wished-for concealment in a space of not seeing and not being seen, the self’s closure in the stasis of its true self-identity:

And here we shall find a most happy end to our desires, true rest from our labours, a sure remedy for our miseries, a wholesome medicine for our infirmities, a most safe harbour from the raging storms of the tempestuous sea of this life (341).

Bembo’s argument in Book IV culminates in an account of the rapture of divine love. Starting as an invocation to eros as the bond of being (342), and its

beginning and end, the passage concludes with Bembo's *enactment* of the soul's abandonment of the body. Having spoken the words –

Accept the sacrifice of our souls [...] and burn them in the living flame that consumes all earthly dross, so that wholly freed from the body they may unite with divine beauty in a sweet and perpetual bond and that we, liberated from our own selves, like true lovers can be transformed into the object of our love and soar above the earth to join the feast of the angels, where, with ambrosia and immortal nectar for our food, we may at last die a most happy death in life, as did those ancient Fathers whose souls, by the soaring power of contemplation, you ravished from their bodies to unite with God. – (342)

Bembo remains “silent and still, looking towards heaven, as of dazed”, seemingly “transported out of himself”. Bembo's audience does not fail to register the identification. Plucking the hem of his robe, Signora Emilia says:

“Take care, Pietro, that with these thoughts of yours you too do not cause your soul to leave your body.” Bembo then acknowledges his moment of self-transcendence, defining it as an experience of divine *furor*:

Gentlemen, I have said all that was dictated to me on the spur of the moment by the holy frenzy of love.” (342)

Sir Philip Sidney's *Astrophil and Stella* (printed by Thomas Newton in 1591) is the first emulation of the Petrarchan sonnet sequence in English. A self-acknowledged self-projection, the “-phil” of the title refers to Philip the model courtier, who is overwhelmed by *philia* (φιλία), or erotically disinterested affection. Given the object of that affection, however (it is also the admiration of the star-gazer, that of *Aster philein* for his *Stella*), Sidney's *philia* is paratextually prefigured as *agape*, or sacred love. In this respect, the expectations aroused by the title (be it the author's own or the first printer's), affiliate it with Bruno's *Heroic Frenzies*, as well as with that other Elizabethan text about transcendent love, John Lyly's *Endimion, the Man in the Moone* (acted 1588, printed 1591), beautifully summed up by its protagonist's first cue:

My thoughts, Eumenides, are stitched to the stars, which being as high as I can see, thou may'st imagine how much higher they are than I can reach. (I.1.)¹⁹

Likewise, *Astrophil's* mind is lastingly anchored in a celestial other, *Stella*, the *arche* and *telos* (“stop”, but also “start”) of his ec-static thoughts (21.12–14)²⁰,

---

¹⁹ The Plays of John Lyly, ed. By Carter A. Daniel, Bucknell University Press, 1988.

²⁰ *Sir Philip Sidney*. The Oxford Authors. Ed. by Katherine Duncan-Jones, Oxford University Press, 1989.

as well as his “wit and virtue” (64.14). Throughout the sequence, she is the physical abode, by turns, of heavenly beings like Cupid and Virtue. Sonnet 8’s sestet first introduces the theme: in its myth-making, Cupid, briefly, finds refuge in Stella’s face, only to expediently fly away, driven away by her coldness. Sonnet 9 goes on to blazon Stella’s face as a court, designed in Petrarchan style to be inhabited by Virtue, its abstinent Queen. The appropriation of the Platonic *kalokagathia* by Stoic-Augustinian-Reformist interiority leads to the concluding paradoxical statement on Stella’s eyes: “Of touch they are that without touch doth touch” (12).

The line actually deconstructs Sonnet 9’s entire argument: as Stella’s eyes are made of touch, or black marble, Queen Virtue actually cannot peep through them, or be seen inside. What the onlooker *could* see in such black surfaces, reminiscent of Dr. Dee’s obsidian, is either a conjured sprite or, most probably, his own reflection. It is the narcissistic lover then who is the virtuous worshipper of a Stella, possessor of a self-sufficient self-encapsulated interior, never to be penetrated by the other’s gaze.

At Sonnets 11 and 12, Cupid is “playing and shining in each outward part” (11.13): a shine in Stella’s eyes (12.1) and a swell in her lips (12.3). Present within her form, literally in-forming her, he also appropriates the form at hand for his own purposes: her locks are his day-nets (2), her breast is his “pap well sugared” (5), and her voice lifts his fame (8). There is one organ, however, that cannot be reterritorialized by Cupid, a kind of impenetrable other within, a capsule of static ipseity – the heart:

But, fool, seekst not to get into her heart. (11.14)

Oh no, her heart is such a citadel,
So fortified with wit, stored with disdain,
That to win it, is all the skill and pain. (12–14)

At 13 and 17, again, Cupid has Stella’s hair on his crest, “her face he makes his shield” (13.9–10), “of Stella’s brows make him two better bows,/ and in her eyes of arrows infinite” (17.10–11). The severing of Stella’s heart from her body is rendered as the self’s politic withdrawal into safer domains, at the expense of surrendering lesser territories. These are instantly annexed by Cupid the warrior:

So Stella’s heart finding what power Love brings,
To keep itself in life and liberty,
Doth willing grant, that in the frontiers he
Use all to help his other conquerings:
And thus her heart escapes, but thus her eyes
Serve him with shot, her lips his heralds are;
Her breasts his tents, legs his triumphal car;
Her flesh his food, her skin his armor brave... (29.5–12)

Yet, there is a point at which Stella's heart will accommodate Cupid – when Love withdraws stoically:

But when he will for quiet's sake remove
From all the world, her heart is then his room
Where well he knows, no man to him can come. (43.11–12)

Sidney's consistent construction of Stella as a godlike coincidence of opposites, the incarnation of both Cupid and Virtue, but also an Aristotelian unmoved mover ("Oh eyes, which do the spheres of beauty move", 42.1) entails further paradoxes. At Sonnet 25, Virtue metamorphoses into Stella so as to become more attractive to humanity:

Virtue of late with virtuous care to stir
Love of herself, took Stella's shape, that she
To mortal eyes might sweetly shine in her. (9–11)

At 35, Reason fans love's fire, while Cupid is a servant to Chastity:

What Nestor's counsel can my flames allay,
Since Reason's self doth blow the coal in me?
And ah what hope, that hope should once see day,
Where Cupid is sworn page to Chastity? (5–8)

As for the lover, his virtue does not guarantee him the inner peace of the Stoic but is the paradoxical source of his unrest:

Virtue, alas, now let me take some rest.
Thou set'st a bate between my soul and wit. (4.1–2)

Astrophil, therefore, refuses to surrender to Virtue's scepter and play "old Cato" (5). His un-Stoic reluctance is restated in Sonnet 56, where "phlegmatic" patience is deemed acceptable only as the patience to bear the fire of love:

What, dost thou think that I can ever take
In thy cold stuff a phlegmatic delight?
No, Patience, if thou wilt my good, then make
Her come, and hear with patience my desire,
And then with patience bid me bear my fire. (10–14)

At Sonnet 4, Virtue, instead of having an ennobling effect on Astrophil, quite un-Stoically treats him as a beast: "My mouth too tender is for thy hard bit" (8). In this, Virtue is like Love, who, too, rides upon an equine Astrophil:

I on my horse, and Love on me doth try
Our horsemanships, while by strange work I prove
A horseman to my horse, a horse to Love;
And now man's wrongs in me, poor beast, descry. (49.1–4)

Like Patience, Virtue could be tolerable if he, too, surrenders to love:

But if that needs thou wilt usurping be,
The little reason that is left in me,
And still th'effect of thy persuasions prove:
I swear, my heart such one shall show to thee
That shrines in flesh so true a deity,
That Virtue, thou thyself shalt be in love. (4.9–14)

After Patience and Virtue, Reason is the next member of a neo-Stoic triumvirate to be deconstructed via a Petrarchan appropriation. Advised to leave love to will, rather than try to control both love and sense, Reason is eventually warned against being himself harnessed into love's service:

For soon as they strake thee with Stella's rays,
Reason thou kneeled'st, and offered'st straight to prove
By reason good, good reason her to love. (10.12–14)

Following the logic of the paragram (this *and* that rather than this *or* that²¹), Sidney's deconstructive appropriation of the Stoic self is completed only to be deconstructed back into the binary oppositions fed into it. Thus, Virtue is again at strife with love in Sonnet 52 for the possession – and definition – of “Stella's self”. Love claims Stella's body, the catalogue of whose charms is marked off as Love's property:

A strife is grown between Virtue and Love,
While each pretends that Stella must be his:
Her eyes, her lips, her all, saith Love, do this
Since they do wear his badge, most firmly prove. (1–4)

Virtue, on the other hand, identifies both Stella's name and essence with the soul in its heavenly descent, and thus with himself:

But Virtue thus that title doth disprove:
That Stella (oh dear name) that Stella is

---

²¹ See Kristeva's discussion of the paragram in Kristeva, J. *Word, Dialogue and Novel*, in *Moi, Toril. The Kristeva Reader*. New York, Columbia, 1986, 34 ff.

That virtuous soul, sure heir of heav'nly bliss,
Not this fair outside, which our hearts doth move;
And therefore, though her beauty and her grace
Be Love's indeed, in Stella's self he may
By no pretense claim any manner place. (5–11)

Anticipating in reverse Shakespeare's Sonnet 20 ("But since she prick'd thee out for women's pleasure,/ Mine be thy love and thy love's use their treasure.", 13–14), Astrophil is reconciled to sharing the spoils of a self-less body, unclaimed by Virtue:

Well, Love, since this demur our suit will stay,
Let Virtue have that Stella's self; yet thus
That Virtue but that body grant to us. (11–14)

Along with this humorous prospect, the last line self-subversively suggests that the self Virtue will take possession of is hardly so explicitly exempted from gross physicality. On the contrary, limited by it, (Stella's) self has, or is only "that Virtue but that body grant to us".

As for Reason, its Platonic-Protestant argument is given its due in Sonnet 5, only to be subverted, or rather supplemented, in the poem's last paragrammatic line:

It is most true, that eyes are formed to serve
The inward light; and that the heavenly part
Ought to be king, from whose rules who do swerve,
Rebles to Nature, strive for their own smart.
It is most true, what we call Cupid's dart,
An image is, which for ourselves we carve:
And, fools, adore in temple of hour heart,
Till that good God make Church and churchman starve.
True, that true beauty virtue is indeed,
Whereof this beauty can be but a shade,
Which elements with mortal mixture breed:
True, that on earth we are but pilgrims made,
And should in soul up to our country move:
True, and yet true that I must Stella love.

Despite the subversion, or probably because of it, Numbers 14 and 18 articulate Astrophil's fears that love is a deterioration (it "doth plunge my well-formed soul even in the mire/ Of sinful thoughts, which do in ruin end", 14.7–8), or even a loss of self:

When into Reason's audit I do go: [...]
I see my course to lose myself doth bend:
I see and yet no greater sorrow take,
Than that I lose no more for Stella's sake. (18.2, 12-14)

Trapped in further paradox ("Whose presence absence, absence presence is;
Blest in my curse, and cursed in my bliss", 60.13-14, "Oh absent presence, Stella
is not here", 106, 1; "That in my woes for thee thou art my joy,/ and in my joys for
thee my only annoy", 108, 13-14), Astrophil experiences self-division.

Heart, rend thyself, thou dost thyself but right;
No lovely Paris made thy Helen his:
No force, no fraud, robb'd thee of thy delight,
Nor Fortune of thy fortune author is:
But to myself my self did give the blow... (33.5-9)

Since tales of love can move Stella into compassion, Astrophil, typically, is
prepared to efface himself, "like a slave-born Muscovite" (2.10), in favour of a
narrative construct:

Stella oft sees the very face of woe
Painted in my beclouded stormy face,
But cannot skill to pity my disgrace,
Not though thereof the cause herself she know;
Yet hearing late a fable, which did show
Of lovers never known a grievous case,
Pity thereof gat in her breast such place
That, from the sea derived, tears' spring did flow.
Alas, if fancy, drawn by imaged things
Though false, yet with free scope, more grace doth breed
Than servant's wrack, where new doubts honor brings;
Then think, my dear, that you in me do read
Of lovers' ruin some sad tragedy.
I am not I; pity the tale of me. (45)

To Michael R.G. Spiller²², this is a metapoetic move deconstructing the fic-
tional persona of the sequence. To the student of selfhood, it is also an acknowl-
edgement of the decentredness of the sonnet self in his ec-static identification with
modes and models external to himself.

Meaningfully, self-alienation plunges Astrophil into an entranced state, where
being awake dazzles the senses while sleep provides a clearer vision than wide-

²² Spiller, Michael R, G. The Development of the Sonnet. Routledge, London and New York, 1992,
114-5.

awakeness. Death itself brings a desirable revelation of the beloved's abscondite, intolerable divinity, hitherto postponed by the impenetrable, protective blackness of her eyes:

... but what in closed-up sense
Was held, in opened sense it flies away,
Leaving me nought but wailing eloquence:
I, seeing better sights in sight's decay... (38. 9–12)

I looked and Stella spied,
Who hard by made a window send forth light.
My heart then quaked, then dazzled were mine eyes;
One hand forgot to rule, th'other to fight.
Nor trumpet's sound I heard, nor friendly cries... (53.8–12)

Whatever may ensue, oh let me be
Copartner of the riches of that sight:
Let not mine eyes be hell-driv'n from that light:
Oh look, oh shine, oh let me die and see. (48.5–8)

In love's trance, the core of the self resides with the object, conceived, complementarily to God's "I am that I am" (*Exodus* 3:14), and in marked contrast with the lover's "I am not I", as existential ipseity incarnate: "Who seek, who hope, who love, who live but thee" (90.2). As such, Stella, "heav'n of joys" (60.3), "mansion seat of bliss" (Fifth Song, 21) and "image of the skies" (Seventh song, 15), is the lover's *summum bonum*:

When my good angel guides me to the place,
Where *all my good* I do in Stella see... (60.1–2, emphasis added)

Stella, the only planet of my light,
Light of my life, and life of my desire,
Chief good, whereto my hope doth only aspire,
World of my wealth, and heav'n of my delight... (68.1–4, emphasis added)

As in God, opposites coincide in Stella, whose heart is the site of each one's transfiguration into its other:

The heav'nly nature of that place is such,
That once come there, the sobs of mine annoys
Are metamorphosed straight to tunes of joys. (44.12–14, emphasis added)

Soul's joy, bend not those morning stars from me,
Where Virtue is made strong by Beauty's might,

Where Love is chasteness, Pain doth learn delight,
And Humbleness grows one with Majesty. (48.1–4)

As with God, darkness is the absence of Stella, while her presence is grace poured down on the lover: “I thought each place was dark but where thy lights would be... (Fifth Song, 5).” Overvalued as the supreme good, Stella naturally becomes “the lodestone of desire”, its ultimate object, as well as a powerful centre of gravity. Hence the “ravishing delight” (Seventh Song, 2) the self feels in her presence:

Hear then, but then with wonder hear; see, but adoring see
No mortal gifts, no earthly fruits, now here *descended* be... (13–14)

Hear you this *soul-invading* voice, and count it but a voice?
The very essence of their tunes, when angels do rejoice. (17–18)

As a “lodestone of desire”, Stella disorients the senses and transports the soul into transcendent realities:

Stella, whose voice when it speaks,
Senses all asunder breaks,

Stella, whose voice when it singeth,
Angels to acquaintance bringeth; (Eighth Song, 37–40)

The entranced self imagines the body of the other as the book of bliss:

Stella, in whose body is
Writ each character of bliss... (41–42)

Just as the Christian’s true identity is to be found in God, identification with Stella becomes a measure of the loving self’s attained self-coincidence. This realization turns Sidney’s sequence into a quest for sameness with the beloved: “I sighed her sighs, and wailed for her woe” (87.10), “I cry thy sighs, my dear; thy tears I bleed” (93.14), “I said my soul was thine” (Fifth Song, 9). Meaningfully, penetration into the space of the other is barred by the other’s demand for self-abandon:

I Stella’s eyes assail, invade her ears;
But this at last is her sweet breathed defence:
That who indeed infelt affection bears,
So captives to his saint both soul and sense,
That wholly hers, all selfness he forbears,
Thence his desires he learns, his life’s course thence. (61.3–8, emphasis added)

Subversively, however, self-abandon might result, according to the clearer optics of *Astrophil and Stella*'s songs, in a zombied metamorphosis, half-way between life and death:

But I in me am changed, I am alive and dead:
My feet are turned to roots; my heart becometh lead;
No witchcraft is so evil, as which man's mind destroyeth. (Fifth Song, 76–78)

For the most part of the sequence, its speaker is driven to participating in an exchange of selves that anticipates John Donne's *The Ecstasie*. Thus, Sonnet 64 identifies Stella as Astrophil's ex-centric wit and virtue (14), and Sonnet 107 pleads that she "give respite to my heart,/ Which pants as though it still should leap to thee", and "dismiss" his wit from her (10). The Tenth Song picks up the idea to suggest a climax:

We change eyes, and heart for heart,
Each to other do impart
Joying till joy make us languish. (40–41)

This is also the ultimate stage of the mind's erotic self-obliteration, and subsequent resurrection at the lips of the beloved:

Oh my thought, my thoughts' surcease,
Thy delights my woes increase,
My life melts with too much thinking.
Think no more, but die in me,
Till thou shalt revived be
At her lips, my nectar drinking. (43–48)

Together with 79 and 81, the song marks the peak in Astrophil's mystic star worship, at the tain of a sequence, whose liminal sonnet claims to be the verisimilar reconstruction of a "natural" love. In its "pretty death", Sonnet 79 echoes the Cabbalistic *mors osculi*. The sonnet's opening polyptoton on "sweet" tries to contain all agencies, objects and attributes in one, a "pleasing consort" of all senses into the gustatory, a "breakfast of love" (13):

Sweet kiss, thy sweets I fain would sweetly endite,
Which even of sweetness sweetest sweet'ner art:
Pleasing'st consort, where each sense holds a part... (1–3)

Giving access to inner realities, the kiss is the epitome of a self-emptying that guarantees a mystical plenitude of self, an oxymoronicallly plerotic kenosis:

A double key, which opens to the heart,
Most rich, when most his riches it impart... (6–7)

It is also an improvement on the Aristotelian-Stoic mean, now conceived as the staple of a dynamic exchange: “Teaching the mean at once to take and give”. (9)

The kiss, therefore, is an experience of *mors osculi*, a mystic death, but also a “breather of life” (80.7), the rebirth of the self in the other (“the pretty death, while each in other live”, 79.11). At Sonnet 81, it imparts the “fruits of new-found Paradise” (2), breathes “all bliss and sweet’ning to the heart”(3) and ties souls together (5). In the act of kissing, self-ejection paradoxically imports ecstasy *into* the self. Stasis beyond it is to be achieved in the very infinity of ecstasy:

Then since (dear life) you fain would have me peace,
And I, mad with delight, want wit to cease,
Stop you my mouth with still, still kissing me. (81.12–14)

The rarified exchange between Sidney’s Boticellian sonnet selves is rendered palpable-gross in the body-conscious self-other dialectic of the Shakespearean sequence, in which multiple actors are involved. **Shakespeare’s Sonnets** begin with a subversion of the self-sufficient, monumental self. Their opening addresses a self given to maintaining a narcissistic economy, allowing for no self-projection in “increase”. Suggestively, its rigid bounds are imagined as the result of both spatial shrinking and autoerotic traffic with oneself:

But thou, *contracted* to thine own bright eyes,
Feed’st thy light’st flame with self-substantial fuel... (emphasis added, 5–6)²³

Such seeming self-sufficiency entraps the self in the paradoxes of stasis to actually bring about its splitting up:

Making a famine where abundance lies,
Thyself thy foe, to thy sweet self too cruel. (7–8)

An act of the self’s confrontation with itself, withdrawal into oneself is proven, *contra* the Stoics and Augustine, to be self-destructive:

Within thine own bud buriest thy content
And, tender churl, makest waste in niggarding. (11–12)

---

²³ *Shakespeare’s Sonnets and A Lover’s Complaint*. Ed. By Stanley Wells, Oxford University Press, 1985.

Even worse, it is not only a form of self-consumption but a cannibalism that turns the body into a grave for both self and world:

Pity the world, or else this glutton be,
To eat the world's due, by the grave and thee. (13–14)

Depending on the Platonic identity of seed and soul, the sonnet evokes the Biblical “Be fruitful, and multiply” (Gen.1:28) to substantiate the necessity of the self's giving itself away. Thus, Sonnet 1 constructs the self-contained self not only as Narcissus, but also as Onan, and, ultimately, as Kronos the eater of his own. In this respect, it deconstructs Giordano Bruno's argument in *De Vinculis in Genere*: in Number 1's own phenomenology, the retention of semen is no longer an act of self-preservation²⁴.

The idea is elaborated in the ensuing sonnets of the “marriage group”. Giving one's seed/soul away²⁵ to “form another” (3.2) is “to be new made” (2.13) and warm/enliven one's blood again (2.14). Not giving it is burying one's beauty/oneself within one's “own deep sunken eyes” (2.3), thus becoming “the tomb of his self-love” (3.7). It is also a Sidneyan death of the glass (*Astrophil and Stella*, 105.3), now caused by a temporal break in the line of posterity (3.8) rather than the beloved other's physical absence. Conversely, acceding to temporalising his mirroring replica, the sonnet Friend would create a fissure in the mirror and open it up as a window of the future, looking back to an eternalised present:

Look in thy glass, and tell the face thou viewest
Now is the time that face should form another; [...]
Thou art thy mother's glass, and she in thee
Calls back the lovely April of her prime:
So thou through windows of thine age shall see
Despite of wrinkles this thy golden time.
But if thou live, remember'd not to be,
Die single, and thine image dies with thee. (3.1–2, 9–14)

Not acceding, on the other hand, he will keep “spending” upon himself “his beauty's legacy” (4.1–2), his seed/soul self-destructively *wasted*, rather than preserved, in Narcissistic-Onanistic (Gen. 38:9–10) circularity:

For having traffic with thyself alone,
Thou of thyself thy sweet self dost deceive.
Then how, when nature calls thee to be gone,

---

²⁴ *Culianu*, I. P. *Eros and Magic in the Renaissance*, 99–102.

²⁵ The identity of seed and soul is first mentioned by Plato. For Bruno's hermetic appropriation of the idea in the analysis of the *coitus reservatus* cf above.

What acceptable audit canst thou leave?
Thy unused beauty must be tomb'd with thee,
Which, used, lives th' executor to be. (4.9–14)

An act of self-distillation (5, 6), or giving away, in Paracelsian terms, the best of oneself, or one's quintessence, will clone the self. The more clones, then, the better:

That's for thyself to breed another thee,
Or ten times happier, be it ten for one;
Ten times thyself were happier than thou art,
If ten of thine ten times refigured thee. (6.7–10)

The discrete character of argument in a sonnet sequence, however, can easily let deconstructive counterstatement creep in. Seemingly, Sonnet 7 employs the extended simile of the sun's motions for the purpose of supporting the organizing idea of the marriage group:

So thou, thyself out-going in thy noon,
Unlook'd on diest, unless thou get a son. (13–14)

Its couplet's audible pun on "sun/son", however, evokes the Aesopian topos of the sun's sons, a fable, retold in John Webster's *White Devil* (1612):

Upon a time Phœbus, the god of light,
Or him we call the sun, would need to be married:
The gods gave their consent, and Mercury
Was sent to voice it to the general world.
But what a piteous cry there straight arose
Amongst smiths and felt-makers, brewers and cooks,
Reapers and butter-women, amongst fishmongers,
And thousand other trades, which are annoyed
By his excessive heat! 'twas lamentable.
They came to Jupiter all in a sweat,
And do forbid the banns. A great fat cook
Was made their speaker, who entreats of Jove
That Phœbus might be gelded; for if now,
When there was but one sun, so many men
Were like to perish by his violent heat,
What should they do if he were married,
And should beget more, and those children
Make fireworks like their father? (II.1)

Subtly questioning, through intertextual subterfuge, the possibility of the co-existence of “seal” and “copy” (11.13-14), Sonnet 7 stands counter to its textual milieu. The next Sonnet 8, however, expediently assuages such subterranean fears and brings back the argument of procreation – as “all in one” (12) and “many, seeming one”, “concord” gives unity to multiplicity and proclaims the nothingness of one-ness:

Mark how one string, sweet husband to another,
Strikes each in each by mutual ordering,
Resembling sire and child and happy mother
Who all in one, one pleasing note do sing:
Whose speechless song, being many, seeming one,
Sings this to thee: ‘thou single wilt prove none.’ (9–14)²⁶

Printing copies of itself, the self maintains a kind of static ecstasy, or ec-static stasis. Still being the indisputable origin, matrix, mould, whose phenomenological contours are not violated, it goes beyond itself in the act of self-replication. The beyond, however, is that of a Shakespearean imaginary in which the self is entrapped: the copy is the self’s “form” “left behind” (9.6), a temporal prosthesis to leave him “living in posterity” (6.12). The exchange between self and copy follows the logic of the natural cycle:

As fast as thou shalt wane, so fast thou growest
In one of thine, from that which thou departest... (11.1–2)

Since both “form” and “copy” are dissolved in time, however, the copy’s “growth” is, inevitably, the death of the “seal”:

Since sweets and beauties do themselves forsake
And *die* as fast as they see others grow... (emphasis added, 12.11–12)

Forming another, therefore, the self would paradoxically assist time by challenging it. “Breed” braves Time to make defence against its scythe (12.13–14), but unwillingness to produce breed would do away with time altogether:

If all were minded so, the times should cease
And threescore year would make the world away. (11.7–8)

---

²⁶ Cf. Christopher Marlowe’s *Hero and Leander*:

One is no number; maids are nothing, then,
Without the sweet society of men. (The First Sestiad, 255–256)

Almost inaudibly, again, Shakespeare's thought deconstructs itself in anticipation of *Hamlet*, III.1: "Get thee to a nunnery: why wouldst thou be a breeder of sinners?"

As the first step towards the fracturing of a static, self-sufficient, monumental self, mechanical reproduction within the space of the imaginary is a measure of both true love of the other and provident care of the self:

For shame! deny that thou bear'st love to any,
Who for thyself art so unprovident. [...]
Be, as thy presence is, gracious and kind,
Or to thyself at least kind-hearted prove:
Make thee another self... (10.1–2, 11–13)

Such care is "husbandry" (13.10) in both senses: not letting "so fair a house fall to decay" (13.9), as well as "tilling" some "unear'd womb" (3.5-6)²⁷, as a "sweet husband to another" (8.9).

Like Sidney's Stella, Shakespeare's Friend is the immovable centre of his sonnet world, epitomizing both the Platonic *kalokagathia* and the Aristotelian *summum bonum*:

... particulars are not my measure;
All these I better in one general best.
Thy love is better than high birth to me,
Richer than wealth, prouder than garments' cost,
Of more delight than hawks or horses be;
And having thee, of all men's pride I boast. (91.7–12)

The Friend's decay, therefore, would signify the collapse of all value –

But from thine eyes my knowledge I derive,
And, constant stars, in them I read such art
As truth and beauty shall together thrive,
If from thyself to store thou wouldst convert;
Or else of thee this I prognosticate:
Thy end is truth's and beauty's doom and date. (14.9-14) –

while abstinence from self-replication would denote lack of care for the other:

No love toward others in that bosom sits
That on himself such murderous shame commits. (9.13–14)

---

²⁷ Cf. also "And many maiden gardens yet unset./ With virtuous wish would bear your living flowers" (16.6–7).

For shame! deny that thou bear'st love to any,
Who for thyself art so unprovident.
Grant, if thou wilt, thou art beloved of many,
But that thou none lovest is most evident;
For thou art so possess'd with murderous hate
That 'gainst thyself thou stick'st not to conspire.
Seeking that beauteous roof to ruinate
Which to repair should be thy chief desire. (10.1–8)

Thus, producing clones of himself is a must in the Narcissistic Friend's exchange with the other. The matrix-copy dyad of the imaginary is needed as a transition to an actual dyadic economy, the true self-other interaction of love:

O, change thy thought, that I may change my mind!
Shall hate be fairer lodged than gentle love?
Be, as thy presence is, gracious and kind,
Or to thyself at least kind-hearted prove:
Make thee another self, for love of me... (10.9–13)

Such a multiplicity of selves is a paradoxical safeguard against the inevitable decentredness of the human self in a world governed by temporality:

O, that you were yourself! but, love, you are
No longer yours than you yourself here live:
Against this coming end you should prepare,
And your sweet semblance to some other give. (13.1–4)

Positing the self as ec-static by default, Sonnet 10 argues for the possibility of achieving postmortem self-identity in the repetition of “form”:

So should that beauty which you hold in lease
Find no determination: *then you were*
Yourself again after yourself's decease,
When your sweet issue your sweet form should bear. (emphasis added, 13.5–8)

As the self's temporal prosthesis, repeated form seems to be defined as repeated essence, alchemically “distilled” (6.2) in progeny. The procedure is subtly, if distantly, justified by Sonnet 59 with its typological guess of “whether revolution be the same” (12). The very opposite to Ovidian metamorphosis, the hypothesized perpetual return of form – and essence – gives further substantiation to the argument of self-reproduction.

The ec-static economy of mechanical self-reproduction, however, seems to doom the self to a vegetative mode. For that reason, while Sonnet 12 blithely in-

scribes the self within the cyclic time of a green world, Sonnets 15, 18, and 19 opt for the cultural prosthesis of poetry. The shift occurs first at 15, where the observation of “men as plants” (5) prompts the poet the role of a cultural “engrafter”:

When I consider every thing that grows
Holds in perfection but a little moment,
That this huge stage presenteth nought but shows
Whereon the stars in secret influence comment;
When I perceive that men as plants increase,
Cheered and check'd even by the self-same sky,
Vaunt in their youthful sap, at height decrease,
And wear their brave state out of memory;
Then the conceit of this inconstant stay
Sets you most rich in youth before my sight,
Where wasteful Time debateth with Decay,
To change your day of youth to sullied night;
And all in war with Time for love of you,
As he takes from you, I engraft you new.

Like progeny, poetry is a “distilled” version of the self (54.14). As the self’s (temporal) supplement, poetry guarantees its pastoral “eternal summer” (9). The mechanism is that of a postponed scopic reconstruction by the other. Preserved in “eternal lines” (18.12), the self is brought, in the ecstasy of being seen, back to life in the eyes of future other selves:

So long as men can breathe or eyes can see,
So long lives this and this gives life to thee. (13–14)

“The eyes of all posterity” (55.11) provide the space for the self’s interim stasis, “gainst death and all-oblivious enmity” (9), till its re-birth/rise on Judgement Day to arouse judgement in the flesh:

... your praise shall still find room
Even in the eyes of all posterity
That wear this world out to the ending doom.
So, till the judgment that yourself arise,
You live in this, and dwell in lover’s eyes. (55.10–14)

Such an inscription/ encryption, in black lines (63), of the loving other will provide a static mirror to the self, keeping at bay those other lines, inscribed by Time’s “antique pen” (10), in a consuming world of blunted lion’s paws, toothless tigers, burned phoenixes and a sinfully cannibalistic earth (1–4). This encryption is a prosthesis to the supplement of memory:

Look, what thy memory can not contain
Commit to these waste blanks, and thou shalt find
Those children nursed, deliver'd from thy brain,
To take a new acquaintance of thy mind. (77.9–12)

Powerful as this “fortification” of the self might be, Shakespeare’s sequence is still haunted by the belief that natural copies are better than “barren” (16.4) “painted counterfeits” (16.8). Despite the attempt to transpose them into a natural world – or maybe *because of* the transposition (the Friend will be “in them still green”, 63.14) – self-reproduction is still imagined as the best self-perpetuating “skill”. Thus, the ec-static giving oneself away becomes the *via regia* to the self’s eternal stasis:

So should the lines of life that life repair,
Which this, Time’s pencil, or my pupil pen,
Neither in inward worth nor outward fair,
Can make you live yourself in eyes of men.
To give away yourself keeps yourself still,
And you must live, drawn by your own sweet skill. (emphasis added, 16.9–14)

The momentarily constructed opposition of natural and poetic replication is, however, easily transcended. Adding up to sum (6.7–10), *a living copy* will not only guarantee the perpetuation of the self but also validate the truth of its poetic counterfeits, in a form of arche-writing, beyond the nature-culture opposition itself:

So should my papers yellow’d with their age
Be scorn’d like old men of less truth than tongue,
And your true rights be term’d a poet’s rage
And stretched metre of an antique song:
But were some child of yours alive that time,
You should live twice; in it and in my rhyme. (17.9–14)

Decentred by its lack of self-possession, and postponed in perpetuity, the sonnet Friend is never completely available to the other. Paradoxically, this is the outcome of his plenitude, which, like God’s, is a *coincidencia oppositorum*:

A woman’s face with Nature’s own hand painted
Hast thou, the master-mistress of my passion;
A woman’s gentle heart, but not acquainted
With shifting change, as is false women’s fashion;
An eye more bright than theirs, less false in rolling,
Gilding the object whereupon it gazeth;
A man in hue, all ‘hues’ in his controlling,
Much steals men’s eyes and women’s souls amazeth. (20.1–8)

Sonnet 53 seems to distantly capitalize on the idea. Like the One, in his multiple emanations, the Friend is “but one” who “can every shadow lend” (4). Moreover, he is immanent in all of his “shadows” – Adonis, as well as Helen, are but his poor counterfeits. This makes the poet question the in-human “substance”, of which the Friend is made (1): “Since every one hath, every one, one shade,/ And you, but one, can every shadow lend” (3–4). Eventually, the clue to his uniqueness is found to reside in his “constant heart” (14), a point of stasis in a world of shifting shadowy shapes. Even this seeming triumph of stasis, however, is instantly rendered problematic by the audible pun on “like” (“In all external grace you have some part,/ But you like none, none you, for constant heart., 13–14), which unleashes a chaos of glittering exteriors.

At Sonnet 20, on the other hand, surplus supplementation creates a deficit in the loving other, who can only hope to have access to phenomenal *instances* of the Friend:

And for a woman wert thou first created;
 Till Nature, as she wrought thee, fell a-doting,
 And by addition me of thee defeated,
 By adding one thing to my purpose nothing.
 But since she prick'd thee out for women's pleasure,
 Mine be thy love and thy love's use their treasure. (20.9–14)

Hence, though briefly reconciled to his insatiable lack, the sonnet lover will forever be ec-statically seeking oneness with the Friend. Sonnet 51 constructs the Friend as the self's actual centre of gravity: moving away from him is slow (1–4), whereas the return is “mounted on the wind” (7). Caused by powerful gravitational forces, the speed of incorporeal (“no dull flesh”, 11) desire for the self's ec-centric centre is so high that it equals stasis: “In winged speed no motion shall I know” (8).

In an exchange that no more needs the intermediacy of either natural or textual copies, Sonnet 22 rearranges the sequence's imaginary. In its immediate bonding, mirrors are suppressed, each self *physically* mimicking the other:

My glass shall not persuade me I am old,
 So long as youth and thou are of one date;
 But when in thee time's furrows I behold,
 Then look I death my days should expiate. (1–4)

Dressed in the poet's heart (“For all that beauty that doth cover thee/ Is but the seemingly raiment of my heart”, 6–7), the Friend exchanges hearts with the poet (8–9). Care of the self, then, literally becomes care of the other:

O, therefore, love, be of thyself so wary
As I, not for myself, but for thee will;
Bearing thy heart, which I will keep so chary
As tender nurse her babe from faring ill.
Pre sume not on thy heart when mine is slain;
Thou gavest me thine, not to give back again. (9–14)

Losing himself in the gravitational field of the other (22.1-8), the speaker, too, needs the prosthesis of poetry. In his verbal *absentia*, writing speaks *for* him, to synaesthetically turn the other's eyes into ears:

O, learn to read what silent love hath writ:
To hear with eyes belongs to love's fine wit. (23.13–14)

The exchange is made even more complex by Sonnet 23's special scopic regime. Seeing his *mirror* reflection in the other, the speaking self becomes in *his* turn the other's *pictorial* representation. His heart is the table, the writing device, on which the other's form is drawn (24.1-2). His body is the frame of a picture (3), "stell'ed" according to the principles of perspective. Entrapping the reader between a mirror and a picture, the sonnet's *mis-en-abyme* reduplicates selves only to lose hold on their prototypes. As in Van Eyck's *Arnolfini Wedding* (1434), whose convex mirror contains a reflection of the painter, the implications are those of a totally subjective perspectivism:

For through the painter must you see his skill,
To find where your true image pictured lies... (5–6)

Seeing "through the painter" also renders the sonneteer's body transparent, allowing a glimpse at the other's "true image", concealed, or rather contained, within his "bosom's shop" (7). Seeing is the intersection of two selves: the windows of the shop are glazed with the Friend's eyes. Consequently, drawn by the poet's eyes, the "true image" within the poet's heart actually is the Friend's self-image. This circularity of seeing – the self-made self-image within the other's heart – renders even more prominent the radical embeddedness of the other within the speaking self:

Now see what good turns eyes for eyes have done:
Mine eyes have drawn thy shape, and thine for me
Are windows to my breast, where-through the sun
Delights to peep, to gaze therein on thee... (9–12)

According to the concluding couplet, however, such embeddedness²⁸ does not preclude the radical impenetrability of either self or other:

Yet eyes this cunning want to grace their art;
They draw but what they see, know not the heart. (13–14)

Whosever “the heart”, poet’s or Friend’s, the couplet seems to be arguing for a new divorce of form and self. Eyes can only reproduce “shape” and function as a “window” to the (other) self within the (other’s) heart, but, not knowing the heart, they can hardly penetrate into the (other) self’s inner essence.

Having the other implanted within, and, by implication, being implanted within the other in an exchange of selves, the self can enjoy a perpetuating stasis:

Then happy I, that love and am beloved
Where I may not remove nor be removed. (emphasis added, 25.13–14)

Stasis, however, is easier said than felt. Within the apparent bodily repose, Sonnet 27 unearths an ec-static mind, forever attached to the beloved other. But such ecstasy is only aimed at a completer form of stasis: thinking on the Friend actually restores all loss and ends all sorrow (30.13–14).

As suggested by Sonnet 25, Shakespeare’s sonnet self not only has the other within but is also himself implanted in that other. At Sonnet 31, this is the consequence of the Friend’s inclusiveness: he is all of the poet’s past loves, and, since those past loves contain parts of the poet, now the Friend has all of the poet’s self:

... my lovers gone,
Who all their parts of me to thee did give;
That due of many now is thine alone:
Their images I loved I view in thee,
And thou, all they, hast all the all of me. (31.10–14)

Himself “engrafted” to the Friend’s “store” of “worth and truth” (37.8, 4), the poetic “engrafter” partakes of the other’s “abundance” (11). Thus, the poet does not only make the Friend “new”, but is also himself remade by love:

So then I am not lame, poor, nor despised,
Whilst that this shadow doth such substance give
That I in thy abundance am sufficed
And by a part of all thy glory live! (37.9–12)

---

²⁸ Restated by Sonnet 48.11: “within the gentle closure of my breast”.

This new self is distilled in the Friend, just as the Friend could distill himself in progeny: “thou art all the better part of me” (39.2). In this, the poet feels as blessed as the Friend would, should he father ten copies:

Look, what is best, that best I wish in thee:
This wish I have; then *ten times* happy me! (emphasis added, 37.13–14)

The poet’s verse, on the other hand, is now impregnated by the Friend’s “sweet argument”. In this, it recalls the “unear’d womb” upon which copies might be imprinted:

How can my Muse want subject to invent,
While thou dost breathe, that pour’st into my verse
Thine own sweet argument... (37.1–3)

The other’s complete impregnation with/engorgement of the self, however, is felt to breed negatives, as well. “We two must be twain,” confesses the self-conscious speaker in 36.1. The motif is picked up by Sonnet 39, which posits it as the absolute requirement for the proper self-other exchange:

... let us divided live,
And our dear love lose name of single one,
That *by this separation I may give*
That due to thee which thou deservest alone. (emphasis added, 5–8)

Likewise, the other’s absence is a must for the poetic project of his monumentalisation:

O absence, what a torment wouldst thou prove,
Were it not thy sour leisure gave sweet leave
To entertain the time with thoughts of love,
Which time and thoughts so sweetly doth deceive,
And that thou teachest how to make one twain,
By praising him here who doth hence remain! (emphasis added, 39. 9–14)

Yet, even the appearance of a third party, initially conceived as a surplus (40), consolidates rather than disrupts the imaginary dyad of poet and Friend:

Take all my loves, my love, yea, take them all;
What hast thou then more than thou hadst before?
No love, my love, that thou mayst true love call;
All mine was thine before thou hadst this more.
Then if for my love thou my love receivest,
I cannot blame thee for my love thou usest... (1–6)

Thou dost love her, because thou knowst I love her;
And for my sake even so doth she abuse me,
Suffering my friend for my sake to approve her.
If I lose thee, my loss is my love's gain,
And losing her, my friend hath found that loss;
Both find each other, and I lose both twain,
And both for my sake lay on me this cross: (42.6–12)

A vehicle in the exchange between self and other, the third (feminine) party, *contra* Lacan, reformulates their oneness:

But here's the joy; my friend and I are one;
Sweet flattery! then she loves but me alone. (42.13–14)

Rearticulated in this way, the self's oneness with the other actually results in a divided self. At 44, oneness is no longer a matter of just organic, but also of elemental and humoral exchange. The autonomous Galenic self is virtually non-existent: only two, earth and water, black bile and phlegm, of its four elements, now reside with it, reducing its flesh to "dull substance" (54.1). Wishing for an intellectualised – angelic – body ("If the dull substance of my flesh were thought", 44.1), the sonnet self is craving its immediate ec-static projection, across space, into being-with-the other:

For then despite of space I would be brought,
From limits far remote where thou dost stay.
No matter then although my foot did stand
Upon the farthest earth removed from thee;
For nimble thought can jump both sea and land
As soon as think the place where he would be. (44.3–8)

Deprived of "the other two, slight air and purging fire" (45.1), blood and yellow bile, the self vegetates in a zombied state, without the thought and desire whose substance they are. Air and fire reside with the Friend, only to briefly return to the body and energeise it again:

The other two, slight air and purging fire,
Are both with thee, wherever I abide;
The first my thought, the other my desire,
These present-absent with swift motion slide.
For when these quicker elements are gone
In tender embassy of love to thee,
My life, being made of four, with two alone
Sinks down to death, oppress'd with melancholy;
Until life's composition be recured
By those swift messengers return'd from thee... (1–10)

Reminiscent of the self's distillation into the other, and, conversely, of the other's pouring of "sweet argument" into the self, such humoral ec-stasy is accompanied by moments of the self's organic division ("Mine eye and heart are at a mortal war", 46.1), or Procrustean temporal stretching ("My grief lies onward and my joy behind", 50.14). To face erasure of the self, then, the speaker is forced to "ensconce" himself in a present awareness of self ("here/ Within the knowledge of my own desert", 49.9–10), just as Sonnet 16 advises the Friend to fortify *his self* (3) in procreative self-replication. In the poet's case, however, this circular gesture leads back to self-division: "And this my hand against myself uprear,/ To guard the lawful reasons on thy part" (11–12).

Constructing mostly an ec-static Poet and a basically static Friend, Shakespeare's sequence is not unwilling to momentarily reverse the pattern. In two consecutive sonnets, the roles are reversed. The opening of Sonnet 61 pictures an ec-static Friend whose shadowy double, or spirit, resides with the poet:

Dost thou desire my slumbers should be broken,
While shadows like to thee do mock my sight?
Is it thy spirit that thou send'st from thee
So far from home... (3–6)

At line 9, however, a logical and syntactic quasi-Petrarchan *volta* occurs to restore the phenomenal status quo:

O, no! thy love, though much, is not so great:
It is my love that keeps mine eye awake... (9–10)

At Sonnet 62, on the other hand, the poet seems to be quite self-sufficient in his "sin of self-love". His entire being – "all mine eye/ And all my soul and all my every part" (1–2) – is pervaded and defined by his *philautia*. "Grounded inward" (4) as it is, self-appreciating, circular narcissism seems to provide a stable core to his sense of self:

Methinks no face so gracious is as mine,
No shape so true, no truth of such account;
And for myself mine own worth do define,
As I all other in all worths surmount. (5–8)

Again, however, line 9 introduces a radical twist that deconstructs the argument of self-sufficiency. It is the encounter with the objectifying mirror that cracks the self's armour to let it out into the ec-static space of love:

But when my glass shows me myself indeed,
Beated and chopp'd with tann'd antiquity,
Mine own self-love quite contrary I read;
Self so self-loving were iniquity.
'Tis thee, myself, that for myself I praise,
Painting my age with beauty of thy days. (9–14)

Such a triumphant identity of “myself” and “thee” is only superficially discordant with the dream of self-obliteration, enunciated in the ensuing sonnets (66, 71, 72, 77). In the context of Sonnet 64 and 65’s Spenserian mutability, Number 66 articulates a *Liebestod*, beyond the hypo-critical public construction of selves as their own radical others:

Tired with all these, for restful death I cry,
As, to behold desert a beggar born,
And needy nothing trimm'd in jollity,
And purest faith unhappily forsworn,
And guiled honour shamefully misplaced,
And maiden virtue rudely strumpeted,
And right perfection wrongfully disgraced,
And strength by limping sway disabled,
And art made tongue-tied by authority,
And folly doctor-like controlling skill,
And simple truth miscall'd simplicity,
And captive good attending captain ill... (1–12)

The stasis of “restful death” (1), however, is eventually disclaimed as the self’s paradoxical alternative against mutability. It would mean leaving the other on his own:

Tired with all these, from these would I be gone,
Save that, to die, I leave my love alone. (13–14)

As the powerful counterbalance of one line against thirteen implies, being on one’s own is an intolerable existential alternative. Yet, though subtly assisting the effects of Time, the dream of self-obliteration as a paradoxical form of *care of/for* the other is still sustained: “No longer mourn for me when I am dead”, “Nay, if you read this line, remember not/ The hand that writ it” (71.1, 5–6), “O, lest your true love may seem false in this,/ That you for love speak well of me untrue./ My name be buried where my body is” (72.9–11)²⁹. Again, preservation of the other

---

²⁹ Cf. also “Upon thy side, against myself I’ll fight” (88.3) and “For thee, against my self I’ll vow debate,/ For I must ne’er love him whom thou dost hate.” (89.13–14)

is the self's own mode of survival, for its core, the spirit, is transplanted in the other self:

The earth can have but earth, which is his due;
My spirit is thine, the better part of me. (74.7–8)

It is the worthless body that would perish, whereas the spirit survives after death in the friend, just as the friend will survive in the lines of poetry, and in his own progeny:

The worth of that is that which it contains,
And that is this, and this with thee remains. (74.7–14)

Being the poet's text, child, or mirror (22), the other is the distillation of *his* essence. In the subtle self-other exchange of the Sonnets, however, the poet himself is an object fashioned by the Friend. At 57, for instance, he is the Friend's clock (6), tending "upon the hours and times" of his desire (1–2). The Sonnets' economy of selfhood also involves giving away parts of self. At 77, writing is the surplus of memory, its supplement, "deliver'd" from the brain, as children are (9–11). The "dispersal" of poetry's semen "under" the friend (78.4) turns the "waste blanks" (77.10) to which it is committed into *specula*, revealing to the self, non-isomorphically, unknown aspects of itself.

... and thou shalt find
Those children nursed, deliver'd from thy brain,
To take a new acquaintance of thy mind. (10–12)

Given away as part of *the poet's* self, poetry has also been virtually severed from the other. Orphic dismemberment, however, has been conducted for the purposes of constructing the poetic Golem:

... what of thee thy poet doth invent
He robs thee of and pays it thee again.
He lends thee virtue and he stole that word
From thy behavior; beauty doth he give
And found it in thy cheek; he can afford
No praise to thee but what in thee doth live. (79.7–12)

It is the natural self, therefore, that is its own best monument. The idea is enhanced by the proliferation of virtual selves created by rival poets, an act imagined as stealing the Friend's identity:

O, how I faint when I of you do write,
Knowing a better spirit doth use your name,
And in the praise thereof spends all his might,
To make me tongue-tied, speaking of your fame! (emphasis added, 80.1–4)

After a flashback to Number 55 (“you entombed in men’s eyes shall lie”, 7), Sonnet 81 reasserts the power of poetry to maintain selfhood beyond temporality. In the act of reading, construed as genesis, the mouths of future selves shall, like Pygmalion³⁰, or God, instill breath into the monument of the Friend, who has been dwelling in the eyes of the future:

Your monument shall be my gentle verse,
Which eyes not yet created shall o’er-read,
And tongues to be your being shall rehearse
When all the breathers of this world are dead;
You still shall live--such virtue hath my pen –
Where breath most breathes, even in the mouths of men. (9–14)

In another turn of sequential logic, the ensuing sonnets question the idea. A prosthesis to the other self, the poet’s pen is still too short, compared to naturally growing “worth”:

I found, or thought I found, you did exceed
The barren tender of a poet’s debt...

... a modern quill doth come too short,
Speaking of worth, what worth in you doth grow (83.3–4, 7–8).

As the natural self supplants its poetic doubles, the poetry dispersed grows plainer (82.12), eventually receding into abstinent silence in the physical *presence* of the self-perpetuating prototype:

And therefore have I slept in your report,
That you yourself being extant well might show
How far a modern quill doth come too short,
Speaking of worth, what worth in you doth grow.
This silence for my sin you did impute,
Which shall be most my glory, being dumb;
For I impair not beauty being mute,
When others would give life and bring a tomb.
There lives more life in one of your fair eyes
Than both your poets can in praise devise. (83.5–14)

---

³⁰ Ovid, *Metamorphoses*, X.

Placed in an environment of virtual doubles, the “natural” self’s tautological presence to itself is proven superior. Furthermore, it is the multiplicity of doubles that generates the necessity for such a physical self-coincidence:

Who is it that says most? which can say more
Than this rich praise, that *you alone are you?* (84.1–2)

Poetry, then, boils down to the mere registration and record of the tautologies of monumental self-identity:

... he that writes of you, if he can tell
That you are you, so dignifies his story,
Let him but copy what in you is writ... (7–9)

Understandably, the loving self’s next move is from poetic abstinence to the obliteration of self:

When thou shalt be disposed to set me light,
And place my merit in the eye of scorn,
Upon thy side against myself I’ll fight,
And prove thee virtuous, though thou art forsworn.

And I by this will be a gainer too;
For bending all my loving thoughts on thee,
The injuries that to myself I do,
Doing thee vantage, double-vantage me... (87.1–4, 9–12)

For thee, against my self I’ll vow debate,
For I must ne’er love him whom thou dost hate. (89.13–14)

Thus, for the poet, the aftermath of the friend’s complete ipseity, as well as of his own metapoetic voyeurism, is the self-division of a Sidneyan “I am not I”. Within the economy of the Sonnets’ imaginary exchange, there doesn’t seem to be enough room for more than one selfsame self, cloned virtually by more than one poet.

In the Sonnets, however, self-destructive poetic abstinence is hardly the commendable artistic version of the Stoic-Christian virtue of temperance. Rendered in the familiar tropes of the Friend’s *sexual* abstinence, it is proven to have the same self-destructive effect. Excessive humility and excessive narcissism result in the same interment of self within itself:

Was it the proud full sail of his great verse,
Bound for the prize of all too precious you,

That did my ripe thoughts in my brain *inhearse*,
Making their tomb the womb wherein they grew? (86.1–4)

As a result, the poet-friend relationship seems to be reversed. It is the Friend now, who, Pygmalion-like, in-forms the Poet:

Speak of my lameness, and I straight will halt,
Against thy reasons making no defence.
Thou canst not, love, disgrace me half so ill,
To set a form upon desired change,
As I'll myself disgrace: knowing thy will,
I will acquaintance strangle and look strange... (89.3–8)

Thus, forming another, the Friend seems to eventually fulfill the poet's advice in the marriage group. Unwilling to give away his semen, he now can give away his in-forming *words*, and, creating the "natural" other in the likeness he chooses, be a better maker than the poet, whose words create virtual selves.

Like Sidney's *Astrophil*, Shakespeare's Poet *ec-statically* constructs the beloved other as the core of his personality, even at the expense of self-effacement:

... to thee I so belong,
That for thy right myself will bear all wrong. (88.13–14)

As the Poet's *summum bonum*, the other's love rather than the self's birth, skill, physical strength, or possessions, give him "measure" (91.7), or take it away:

All these I better in one general best.
Thy love is better than high birth to me,
Richer than wealth, prouder than garments' cost,
Of more delight than hawks or horses be;
And having thee, of all men's pride I boast:
Wretched in this alone, that thou mayst take
All this away and me most wretched make. (91.8–14)

Even if Friend and love should both be deficient in stasis, the Poet experiences his love's "happy" permanence. It is only superficially paradoxical that the source of this stasis lies in a projective identification with the changing other:

I see a better state to me belongs
Than that which on thy humour doth depend;
Thou canst not vex me with inconstant mind,

Since that my life on thy revolt doth lie,
O, what a happy title do I find,
Happy to have thy love, happy to die! (92.7–12)

Since the other is the Poet's proper self (109. 3–5), abandoning him would mean abandoning oneself, the only conceivable form of ecstasy in an economy of projective exchange:

As easy might I from myself depart
As from my soul, which in thy breast doth lie:
That is my home of love... (109.3–5)

Even when qualified as the stasis of unknowing ("But what's so blessed-fair that fears no blot?/ Thou mayst be false, and yet I know it not...", 92.13–14), the lover's state of ipseity is willingly embraced, even at the expense of refusing to acknowledge the self-division of the other's *new-fangled* "shifting change" (20.4):

So shall I live, supposing thou art true,
Like a deceived husband; so love's face
May still seem love to me, though alter'd new;
Thy looks with me, thy heart in other place... (93.1–4)

Roles thus dizzily exchanged, Sonnet 94 articulates a longing for an ataractic, Godlike self-coincidence:

They that have power to hurt and will do none,
That do not do the thing they most do show,
Who, *moving others, are themselves as stone*,
Unmoved, cold, and to temptation slow,
They rightly do inherit heaven's graces
And husband nature's riches from expense;
They are the lords and owners of their faces,
Others but stewards of their excellence. (emphasis added, 94.1–6)

Despite his failure to be the unmoved mover of Shakespeare's sonnet world, the Friend is still the One whose shadowy emanations its lilies and roses are:

Nor did I wonder at the lily's white,
Nor praise the deep vermilion in the rose;
They were but sweet, but figures of delight,
Drawn after you, you pattern of all those.
Yet seem'd it winter still, and, you away,
As with your shadow I with these did play (98.9–14)

At Sonnet 99, Platonic specularization gives way to Orphic dismemberment. To have being, flowers now steal parts of the Friend's *physical* body – his breath, cheek, veins, hand, hair – just as the speaker's poetry does:

The forward violet thus did I chide:
Sweet thief, whence didst thou steal thy sweet that smells,
If not from my love's breath? The purple pride
Which on thy soft cheek for complexion dwells
In my love's veins thou hast too grossly dyed.
The lily I condemned for thy hand... (99.1–6)³¹

Para-doxically, given the thieveries of a mangling Maenadic Muse, poetic abstinence becomes *the* preservative gesture *par excellence*. Again, mirror reflections are conceived as a superior form of the other's re-productive re-presentation:

Look in your glass, and there appears a face
That over-goes my blunt invention quite,
Dulling my lines and doing me disgrace...

And more, much more, than in my verse can sit
Your own glass shows you when you look in it. (103.6–8, 13–14)

Likewise, without the catoptric assistance of a “tongue-tied Muse”, the beloved other is dwelling in the mirror of “lovers' eyes”:

For we, which now behold these present days,
Had eyes to wonder, but lack tongues to praise. (106.13–14)

Unlike Umberto Eco's imaginary mirrors³², the Sonnets' mirrors can't freeze images. As suggested by the “marriage group”, the Friend's mirror reflection will age with him. It is the mirroring space of the other's love, then, that is held up as the ideally tained catoptric medium, beyond all temporality:

To me, fair friend, you never can be old,
For as you were when first your eye I eyed,
Such seems your beauty *still*. (emphasis added, 104.1–3)

---

³¹ Cf. also the “mangling” of the beloved's body in sonnet blazons:
“Of hand, of foot, of lip, of eye, of brow”, 106.6.

³² Eco, Umberto. *Semiotics and the Philosophy of Language*. Bloomington, Indiana University Press, 1984, p. 222.

Pun on “still” probably intended, the Friend’s physical beauty is static, but only in the eyes of the lover:

So your sweet hue, which methinks still doth stand,
Hath motion and mine eye may be deceived... (104.11–12)

Even though the other’s “hue” might change, the stasis of the loving self perpetuates it. Poetically, such constancy is rendered as repetition:

... all alike my songs and praises be
To one, of one, still such, and ever so.
Kind is my love to-day, to-morrow kind,
Still constant in a wondrous excellence;
Therefore my verse to constancy confined,
One thing expressing, leaves out difference.
‘Fair, kind and true’ is all my argument,
‘Fair, kind, and true’ varying to other words;
And in this change is my invention spent,
Three themes in one, which wondrous scope affords. (105.3)

Hence, a minimalist, stuttering poetics of repetition, which “leaves out difference”, would guarantee the effectiveness of the Sonnets’ project of the monumental self, including both Poet and Friend:

I’ll live in this poor rhyme,
While he insults o’er dull and speechless tribes:
And thou in this shalt find thy monument,
When tyrants’ crests and tombs of brass are spent. (107.11–14)

In the context of the Friend’s construction as the poet’s *summum bonum* (“next my heaven the best”, 110.11), “all” (109.4), and “all the world” (112.5), repetition takes the form of a daily prayer:

... like prayers divine,
I must each day say o’er the very same... (108.5–6)

Repetition becomes the language of “eternal love” (9), a due verbal expression of the pseudotypological eternal return of a Friend, “prefigured” (106.10) by previous poets, the way Christ was prefigured in the Old Testament. It is a prayer that would articulate the stasis, achieved via the Sonnets’ ec-static ex-change of selves: “Counting no old thing old, thou mine, I thine” (108.7–8). Once attained, such stasis would eventually render all writing superfluous, its complementarity now inferior to, remembering/ re-membering³³ the other eternally:

³³ Petrović, Lena. Remembering and Dismembering: Derrida’s Reading of Levi-Strauss. – Facta Universitatis, Series: Linguistics and Literature, Vol. 3, No. 1, 2004, 87–96.

Thy gift, thy tables, are within my brain
 Full character'd with lasting memory,
 Which shall above that idle rank remain
 Beyond all date, even to eternity;
 Or at the least, so long as brain and heart
 Have faculty by nature to subsist;
 Till each to razed oblivion yield his part
 Of thee, thy record never can be miss'd.
 That poor retention could not so much hold,
 Nor need I tallies thy dear love to score;
 [...] To keep an adjunct to remember thee
 Were to import forgetfulness in me. (122)

A paean to the ecstatic union with the other as an “ever-fixed mark” (5), Number 116 is sandwiched between sonnets that imagine the resulting decentred self’s fixity as a blind withdrawal into the self (“Since I left you, mine eye is in my mind”, 113.1), and a feverish self-abandonment (“How have mine eyes out of their spheres been fitted”, 119.7).

Paradoxically, this precarious state of the self’s noncoincidence gives the poet the confidence to proclaim his ipseity, in Yahweh’s words: “I am that I am” (121.9). Attained via ec-static love for the other, such ipseity is beyond Time and change (“No, Time, thou shalt not boast that I do change”, “I will be true, despite thy scythe and thee”, 123.1).

Rendered monumental by the ec-static exchange of selves, virtually stopping time in his own coincidence with Time (“in thy power/ Dost hold Time’s fickle glass, his sickle, hour”, 126.1), the Friend is still subject to the laws of temporality. Though deferred, Nature’s “audit” must be answered (126.13). At this point, Nature’s “quietus” (126.14), final settling of accounts, but also death (*Hamlet*, III.1³⁴), will coincide with the Friend’s. The coincidence will usher in a stasis beyond temporality, a cosmic “quietus”, resolving all conflict between Nature and Time.

After the eschatological pronouncement of the deficient 126, Sonnet 127 problematises what Paul Ricoeur terms the identifying referentiality of names³⁵:

In the old age black was not counted fair,
 Or if it were, it bore not beauty’s name;
 But now is black beauty’s successive heir,
 And beauty slander’d with a bastard shame... (127.1–4)

³⁴ Ll.70, 74–5: “When he himself might his quietus make/ With a bare bodkin”.

³⁵ “Once again, the privilege accorded the proper names assigned to humans has to do with their subsequent role in confirming their identity and their selfhood.” (*Oneself as Another*, 29).

Destabilising reference, poetry and/or cosmetics refashion identities:

For since each hand hath put on nature's power,
Fairing the foul with art's false borrow'd face,
Sweet beauty hath no name, no holy bower,
But is profaned, if not lives in disgrace. (127.5–8)

Within the Sonnets' dyadic structure of desire, the result is the refutation of such hypocrisy and the imposition instead of a hypo-critical mode upon a nondescript third party ("Therefore my mistress' brows are raven black", 127.9, "My mistress' eyes are nothing like the sun", 130.1).

In the ensuing sonnets, this hypo-critically fashioned feminine other is to become the target of the self's gaze/desire, rather than its Lacanian corrective: "Thy black is fairest in my judgment's place." (131.12). In the hypo-critical mode of the Dark Lady subsequence, therefore, ecstasy turns lust. In its metaphors of ejaculation, the self-transcendence constituted by lust is "the expense of spirit in a waste of shame" (129.1), and the self that precedes it is anything but identical to itself: anaphorically "past reason" (6, 7), the ec-static thrust is "perjured, murderous, bloody, full of blame,/ Savage, extreme, rude, cruel, not to trust" (3–4). Conceived as lust, ecstasy is only a brief moment, no sooner hunted than hated (6–7), submerged in the hectic flow of temporality, always intentional, always future-oriented ("Had, having, and in quest to have, extreme", 10). Reversing Dante's unforgettable association of ecstasy with the empyrean (*Paradise*, XXX), Sonnet 129 ultimately construes the self's non-coincidence in the ecstasies of lust as a fall from a temporal heaven:

A bliss in proof, and proved, a very woe;
Before, a joy proposed; behind, a dream.
All this the world well knows; yet none knows well
To shun the heaven that leads men to this hell. (129.11–14)

Thus contextualized, ecstasy now works towards the triple (self-) abandonment of a multiplying self:

Me from myself thy cruel eye hath taken,
And my next self thou harder hast engross'd:
Of him, myself, and thee, I am forsaken;
A torment thrice threefold thus to be cross'd. (133.5–8)³⁶

---

³⁶ For the theme of self-abandonment in the Dark Lady subsequence cf. also Sonnet 149: "Do I not think on thee, when I forgot/ Am of myself, all tyrant, for thy sake?"

Ecstasy is now *reason's* departure from the self, whose outcome is the unrest of frenzy (147), a self-division for the sake of being-with-the other: "When I against myself with thee partake" (149).

Violently induced, self-alienation allows for the Chinese-box-like inclusion of self within other. The forceful extraction and implantation of one self within another becomes a means of collapsing the former mirror economy of the self-other exchange:

Prison my heart in thy steel bosom's ward,
But then my friend's heart let my poor heart bail;
Whoe'er keeps me, let my heart be his guard;
Thou canst not then use rigor in my gaol... (133.9–12)

Having briefly nourished the illusion that being contained might mean being in control, Sonnet 133 dismisses it in favour of a new awareness that inclusion of the self is also its appropriation by the other:

And yet thou wilt; for I, being pent in thee,
Perforce am thine, and all that is in me. (13–14)

"Engross'd" seems to refer to the self's engorgement, but also to writing the self large (Latin in, *in*; see **en**⁻¹ + *grossa*, *a copy in a large hand*³⁷). Thus, almost inaudibly, the pun on the simultaneous engorgement-magnification of the self by the other paradoxically validates its ipseity.

At 134, the dyadic exchange of selves is rendered polyvalent by the gravity of the all-inclusive third party: the Friend is the Dark Lady's, but he is also the poet's, which means that the Dark Lady has both. The typical courtly triangle of lover, mistress and friend, however, is not only ironically rethought. It is also made the framework of the story of the self's alienation from the mirroring other, and thus from itself:

So, now I have confess'd that he is thine,
And I myself am mortgaged to thy will,
Myself I'll forfeit, so that other mine
Thou wilt restore, to be my comfort still...
Him have I lost; thou hast both him and me:
He pays the whole, and yet am I not free. (134.1–4, 12–14)

By extension, at 135, The Dark Lady becomes the universal container of de-personalized selves. Formerly a measure of the self's "defeat *of*" the other ("by

---

³⁷ www.thefreedictionary.com/engrossment .

addition me of thee defeated”, 20.11), “addition” (4) now becomes a way for its inscription into the other self:

Whoever hath her wish, thou hast thy ‘Will,’
And ‘Will’ to boot, and ‘Will’ in overplus;
More than enough am I that vex thee still,
To thy sweet will making addition thus. (1–4)

With the repeated objectification of “Will” to “will”, a desemantized signifier to denote anything from abstract human desire to specific sexual organs, male and female, selfhood is melted into “manic-oceanic”³⁸ anonymity:

Wilt thou, whose will is large and spacious,
Not once vouchsafe to hide my will in thine?...
So thou, being rich in ‘Will,’ add to thy ‘Will’. (5–6, 11)

Lived ec-statically, the dedifferentiation of self into a multiplicity of selves can magnify it, tongue-in-cheek, to the proportions of the One: “Think all but one, and me in that one ‘Will.’”(122–14) On such a legitimation, the “chora” of the receiving other is supposed to open up to osmotic penetration:

If thy soul check thee that I come so near,
Swear to thy blind soul that I was thy ‘Will,’
And will, thy soul knows, is admitted there...
Ay, fill it full with wills, and my will one. (136.1–3,6)

First unnamed to dissolve into the One of wills (“Then in the number let me pass untold,/ Though in thy stores’ account I one must be”, 9–10), the self is now reconstituted as a mere metonymic signifier, a dramatization of the *pars pro toto* mechanism:

Make but my name thy love, and love that still,
And then thou lovest me, for my name is ‘Will.’ (36)

With the fine oscillation between inner and outer characteristic of medieval allegory, division of self results in externalized *psychomachia*. Outdoing the Cabalist, the poet sees multiple doubles of himself that are in both senses “from him” (144.11) – born of him, but also separated from him:

Two loves I have of comfort and despair,
Which like two spirits do suggest me still:

---

³⁸ Ehrenzweig, A. *The Hidden Order of Art*. University of California Press, Oxford, 1967, p. 7.

The better angel is a man right fair,
The worser spirit a woman colour'd ill. (144.1–4)

From a distance, the poet voyeuristically contemplates the two *separati*'s interaction and intercourse. Being *separatus*, however, is the quality of Lucifer, not Christ, the theological *topos* prompting the outcome of the miniature drama:

To win me soon to *hell*, my female evil
Tempteth my better angel from my side,
And *would corrupt my saint to be a devil*... (emphasis added, 5–7)

The interaction of two is triangulated by the involvement of a “Lacanian” third party, in this case the gaze of the self-contemplating pro-jected self. Following the division of self, the inclusion of one projection within another might reductively petrify the self into one of its hypo-stases, or phenomenal solidifications:

And whether that my angel be turn'd fiend
Suspect I may, but not directly tell;
But being both from me, both to each friend,
I guess one angel in another's hell... (9–12)

For this to occur, however, the triangular relationship needs to be made dyadic again, the third party of the Friend suppressed by being marked off (“fire out” as “infect with venereal disease”), expelled (“fire out” as “drive away”), or totally annihilated (“fire out” as “burn down”, presumably in “hell”):

Yet this shall I ne'er know, but live in doubt,
Till my bad angel fire my good one out. (13–14)

Number 146 introjects the self's pro-jective splitting in psychomachia as a deficit in isomorphism between the containing body and its “centre”, the contained soul:

Poor soul, the centre of my sinful earth,
[ ] these rebel powers that thee array;
Why dost thou pine within and suffer dearth... (146.1–3)

To make up for this deficit, soul should be nourished upon an increasingly emaciated body. Proscribed, in the marriage group, as a form of cannibalism, self-absorptive self-consumption is now construed as a withdrawal into the inner circles of the self:

Shall worms, inheritors of this excess,
Eat up thy charge? is this thy body's end?
Then soul, *live thou upon thy servant's loss*,
And let that pine to aggravate thy store... (146.7–10)

Making the body shrink to its centre, the expense of *flesh* would implicitly counterpoise the ecstatic “expense of spirit” of Sonnet 129. The stasis of such a complete self-coincidence, the coincidence of soul with itself, will remove the threat of the self’s annihilation in death:

Buy terms divine in selling hours of dross;
Within be fed, without be rich no more:
So shalt thou feed on Death, that feeds on men,
And Death once dead, there's no more dying then. (146.11–14)

Beyond the narcissistic self-sufficiency of the opening sonnets, the self will now achieve its monumental ipseity in a quest for the Stoic-Augustinian inner man.

With their ec-stasies of the flesh, the concluding sonnets subvert Number 146’s implicit assertion of stasis. “The gross body”’s motions – rising, pointing out, standing and falling (9, 12) – result in a division within the self. Its effects mimic the loss of self experienced in the “betrayal”, or seduction, of the other: “For, thou betraying me, I do betray/ My nobler part to my gross body’s treason” (5–6). Paradoxically, it is the soul that authorizes the ecstasies of the moving body (“My soul doth tell my body that he may/ Triumph in love.”, 7–8) and makes it “stay no farther reason” (8), wanting no more persuasion but also no more stilled by the rule of reason.

Subtly picking up the erectile metaphor, Sonnets 153 and 154 consider remedies for the ecstasy of love. The unexpectedly playful narrative they share is borrowed from a Marcianus Scholasticus poem in the Greek Anthology. On the surface, the two sonnets’ identical myth-making seamlessly appropriates the idealism of the Petrarchan self:

Cupid laid by his brand, and fell asleep:
A maid of Dian’s this advantage found,
And his love-kindling fire did quickly steep
In a cold valley-fountain of that ground;
Which borrow’d from this holy fire of Love
A dateless lively heat, still to endure,
And grew a seething bath, which yet men prove
Against strange maladies a sovereign cure.
But at my mistress’ eye Love’s brand new-fired,
The boy for trial needs would touch my breast;

I, sick withal, the help of bath desired,
And thither hied, a sad distemper'd guest,
But found no cure: the bath for my help lies
Where Cupid got new fire--my mistress' eyes. (153)

Quite in tune with the “perjured eye”/ I pun of the preceding Sonnet 152, however, the superficial Sydnean³⁹ mini-myth is collapsed by a substratum of venereal innuendo. Typically punning on “eye” as the female sexual organ, “my mistress eyes” is quite un-Petrarchistically related to the sweating tub of cinnabar, the historical cure for syphilis. Girolamo Fracastoro’s poem *Syphilis sive morbus gallicus* (1530) suggests fumigation as an appropriate though painful treatment for the disease: the sufferer was placed in a meat-pickling vat under which fire was set to vaporize the cinnabar⁴⁰.

The doubly stated poetic fact of blind Cupid’s firebrand (the “fired”, i.e. infected male organ, but also the brand setting fire under the sweating tub), the source, in both senses, of “a dateless lively heat” (153.6) and “heat perpetual” (154.19), reduces the ecstasies of the soul in love to those of the body in lust, and, equally audibly, to the everlasting pain in the cauldron of Hell. Furthermore, in so far as blindness was one of the effects of “the sweating tub”, the last two sonnets of the sequence make the reader retrospectively re-construe previous sonnets on the blindness of the loving self and twist the symptomatology of the lover’s mystic ecstasy into the recognizable stigma of the sixteenth-century syphilis patient:

O me, what eyes hath Love put in my head,
Which have no correspondence with true sight!
Or, if they have, where is my judgment fled,
That censures falsely what they see aright?
If that be fair whereon my false eyes dote,
What means the world to say it is not so?
[...]
O cunning Love! with tears thou keep’st me blind,
Lest eyes well-seeing thy foul faults should find. (148)

---

³⁹ Cf. *Astrophil and Stella* 8:

At length he perched himself in Stella’s joyful face,
Whose fair skin, beamy eyes, like morning sun on snow,
Deceived the quaking boy, who thought from so pure light
Effects of lively heat must needs in nature grow.
But she most fair, most cold, made him thence take his flight
To my close heart, where while some firebrands he did lay,
He burnt un’wares his wings, and cannot fly away.

⁴⁰ For more details cf. Brown, Donohue, Axnick, Blount, Ewen, Jones. *Syphilis and Other Venereal Diseases*. Harvard University Press. Cambridge Massachusetts, 1970, A. H. B. Doran, *Medicine in Shakespeare’s England*, Vol 1., Oxford, 1916, 493.

If ecstasy is lust rather than love, the sensory confusion and impaired judgement of the transported, self-abandoning lover could actually be the side effects of a literal/metaphorical medicinal fumigation. Thus, despite their mimicked relapse into the Petrarchan mode, the concluding sonnets of the Shakespearean sequence reduce the self-transcendence of Platonic love to the oblivion of self characteristic of the body in extreme pain.

Shakespeare's opening Sonnets depend upon a self-other economy inherited from Dante and Petrarch but already reimagined by Sidney: a self-sufficient, self-contained, monumental but no longer transcendent beloved and a lover, who is still ecstatic but is now capable of doubting the validity of his transport into the other. Radicalising the structure by means of reinventing it in gender terms – transport into the other is now gendered as transport into the masculine/the same, – Shakespeare's opening sonnets address a static self-sufficient self replicated in the mirrors of the Imaginary (progeny and poetry), but also subtly problematised. Repeatedly urged on to ecstatic exchange with the already ecstatic speaker, that self still remains the gravity centre of the sonnet world and the major instrument for the maintenance of the poetic self. The appearance of the Dark Lady as a second gravity centre triangulates the dyad. The effect of a more complex self-transcendence, however, is visibly diminished by the new grounding of self in corporeal experience.

BIBLIOGRAPHY

- Bakhtin 1984*: Bakhtin, M. *Rabelais and His World*. Indiana Univ. Press, 1984.
- Beckwith 1993*: Beckwith, S. *Christ's Body: Identity, Culture and Society in Late Medieval Writings*. London and New York, Routledge, 1993.
- Brown, Axnick, Ewen 1970*: Brown, D., B. Axnick, J. Ewen. *Syphilis and Other Venereal Diseases*. Cambridge Massachusetts, Harvard University Press, 1970.
- Chambers 1994*: Chambers, I. *Migrancy, Culture, Identity*. London and New York, Routledge, 1994.
- Culianu 1987*: Culianu, I. P. *Eros and Magic in the Renaissance*. Chicago, University of Chicago Press, 1987.
- De Boer 2008*: De Boer, W. *Spirits of Love. Castiglione and Neo-Platonic Discourses of Vision*. – In: *Spirits Unseen. The Representation of Subtle Bodies in Early Modern European Culture*, BRILL, 2008.
- Deleuze, Guattari 2004*: Deleuze, G., F. Guattari. *Anti-Oedipus. Capitalism and Schizophrenia*. London, Continuum, 2004
- Eco 1984*: Eco, U. *Semiotics and the Philosophy of Language*. Bloomington, Indiana University Press, 1984.
- Elliott 2001*: Elliott, A. *Concepts of the Self*. London, Blackwell, 2001.
- Ehrenzweig 1967*: Ehrenzweig, A. *The Hidden Order of Art*. University of California Press, 1967.
- Foucault 1986*: Foucault, M. *The Care of the Self. The History of Sexuality, Vol. 3*. New York, Vintage Books, 1986.
- Gerson 1998*: Gerson, Lloyd P. *Plotinus*. London and New York, Routledge, 1998.
- Glover 1988*: Glover, J. I. *The Philosophy and Psychology of Personal Identity*. Allen Lane, 1988.

- Greenblatt 1980*: Greenblatt, S. Renaissance-Self-Fashioning. Chicago, The University of Chicago Press, 1980.
- Hammond et al. 1991*: Hammond, M., J. Howarth, R. Keat. Understanding Phenomenology. B. Blackwell, 1991.
- Inwood 2000*: Inwood, J. A Heidegger Dictionary. London, Blackwell, 2000.
- Kristeva 1986*: Kristeva, J. Word, Dialogue and Novel. – In: Moi, Toril. The Kristeva Reader. New York, Columbia, 1986.
- Lacan 1979*: Lacan, J. The Four Fundamental Concepts of Psychoanalysis. London, Penguin Books, 1979.
- Lingis 1994*: Lingis, A. Foreign Bodies. London and New York, Routledge, 1994.
- Martin, Barresi 2006*: Martin, R., J. Barresi. The Rise and Fall of Soul and Self: An Intellectual History of Personal Identity, New York: Columbia University Press, 2006.
- Mascuch 1997*: Mascuch, M. Origins of the Individualist Self: Autobiography and Self-Identity in England, 1591–1791. Cambridge, Polity Press, 1997.
- Merleau-Ponty 2003*: Merleau-Ponty, Maurice. Phenomenology of Perception. London and New York, Routledge, 2003.
- Pancheva 2001*: Pancheva, E. Dispersing Semblances: An Essay on Renaissance Culture. Sofia, St. Kliment Ohridski University Press, 2001.
- Petrović 2004*: Petrović, L. Remembering and Dismembering: Derrida's Reading of Levi-Strauss. – Facta Universitatis, Series: Linguistics and Literature, Vol. 3, No. 1, 2004, 87–96.
- Pile, Thrift 1995*: Pile, S., N. Thrift (eds.). Mapping the Subject. Geographies of Cultural Transformation. London and New York, Routledge, 1995.
- Remes, Sihvola 2008*: Remes, P., J. Sihvola (eds.). Ancient Philosophy of the Self. Berlin Heidelberg: Springer, 2008.
- Ricoeur 1992*: Ricoeur, P. Oneself as Another. Transl. by Kathleen Blamey. Chicago and London, The Univ. of Chicago Press, 1992.
- Sawday 1995*: Sawday, J. The Body Emblazoned. Dissection and the Human Body in Renaissance Culture. London and New York, Routledge, 1995.
- Seigel 2005*: Seigel, J. The Idea of the Self. Cambridge, Cambridge University Press, 2005.
- Sorabji 2008*: Sorabji, R. Graeco-Roman Varieties of Self. – In: Ancient Philosophy of the Self. P. Remes, J. Sihvola (eds.). Springer, 2008.
- Spiller 1992*: Spiller, Mael R., G. The Development of the Sonnet. London and New York, Routledge, 1992.
- Stallybrass, White 1986*: Stallybrass, P., A. White. The Politics and Poetics of Transgression. London, Methuen, 1986.
- Strawson 1990*: Strawson, P. F. Individuals. London and New York, Routledge, 1990.
- Taylor 1989*: Taylor, Ch. Sources of the Self. The Making of Modern Identity. Cambridge, Cambridge Univ. Press, 1989.
- Vessey 2004*: Vessey, D. The Polysemy of Otherness: On Ricoeur's Oneself as Another. – In: Ipseity and Alterity. S. Gallagher, S. Watson, P. Brun, P. Romansky (eds.). Havre, Publications de l'Université de Rouen, 2004.

СТАЗИС И ЕКСТАЗ: ГРАНИЦИ НА СОНЕТНИЯ „АЗ“

(Резюме)

Студията изследва *Сонетите* на Шекспир с оглед на конструирането на аза и взаимодействието му с другия през призмата на феноменологията на пространството. Текстът е част от монография с работно заглавие „*Stasis and Ecstasy: The Space of Self from Plato to Shakespeare*“. Изборът на анализирания материал е с оглед на безспорната му репрезентатив-

ност за конструирането на аза през елизабетинската епоха, видян през призмата на лирическото представяне.

Целта на изследването е описанието на феноменологичните състояния на аза, представени в текстовете през пространствени и териториални метафори. Идеята е почерпана от опозицията стазис–екстаз, взета назаем от Еразмовата „Възхвала на глупостта“, с нейната финална апология на екстаза, двусмислена, но и недвусмислена в контекста на цялото. Текстът започва с четене на тези пасажи, за да въведе представите за статичния и екстатичния аз. Следва кратък екскурс върху съвременните представи за аза, който рамкира теоретичните предпочитания на анализа, с очакването те щастливо да срещнат своя хоризонт с мисловните нагласи на художествения текст (казано с чувство за самоирония, доколкото анализът осъзнава невъзможността за пълноценността на подобна среща). Тези нагласи са преобладаващо феноменологични, доколкото целта на изследването е да се регистрират такива състояния, с препратки и към други теоретици и школи като Фуко–Грийнблат, Лаканианската психоанализа, деконструктивизма, и разбира се, идеите на Бахтин за обмена между аза и другия, безспорният хипотекст на повечето от тези мислители.

Така, на практика, както и при много други съвременни литературоведски текстове, подходът е в голяма степен бриколажен, с отказ от конструкцията на „голям наратив“ за аза, а с оглед на констатирането и регистрирането на неговите състояния. Както каза Волфганг Изер на конференцията в негова чест в София през 2000 г., „Можем вече да се надяваме само да описваме“.

За да установи някои сонетни топоси, свързани с жанровото конструиране на аза, анализът тръгва от изворите на традицията в *La Vita Nuova* на Данте и *Canzoniere* на Петрарка. Близкият прочит на текстовете описва техния преобладаващ екстатизъм, обвързан с мистичната афективна религиозност на Високото средновековие. За да осъществи прехода към XVI в., студията предлага прочит на основния текст на ренесансовото себеизграждане – „Придворният“ на Балдесар/Балдасаре Касилионе. По любопитен начин този мислен като наръчник за съвършения придворен текст завършва с известната реч на Бембо за ероса, която не само реторически възхвалява ек-статичното себетрансцендиране, но и го драматизира като състоянието, в което говорещият изпада по време на произнасянето ѝ.

Оттук насетне студията пристъпва към четенето на английската сонетна традиция. За да очертае непосредствения Шекспиров контекст, тя предлага прочит на Сидни, „Астрофил и Стела“, с оглед на опозицията стазис–екстаз. Както и при италианските източници, и тук анализът открива статична, монументална, но вече не трансцендираща любима и ек-статичен, но често пъти осъзнаващ и подлагащ на съмнение резонността на преноса си в другия любим. По-нататък студията проследява *Sonettite* на Шекспир в тяхната последователност. Изследват се границите на статичния и самодостатъчен, нарцистичен аз в началните сонети и репликирането на този аз в огледалата на въобразаемото – синът и поезията, както и поетичните жестове на неговото проблематизиране и деконструиране. В по-късните сонети доста статичният и непрекъснато подканван към екстаза на самоотварянето Приятел се дискутира в неговия активен обмен с Поета. Този обмен в повечето случаи е центриран около първия като аристотелианското висше благо (*summum bonum*) и гравитационен център на лирическата вселена, който се превръща в основание за поддържането на ек-статичния поетичен аз. В края на сонетната поредица диадичната връзка се подрива, преобръща и деконструира от въвеждането на персонажа на Смуглата дама, което превръща пространството на сонетния аз в поле за драматична психомахия, изходът от която е откровено то ситуиране на аза в екстаза на болката и в границите на телесността.

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

ФАКУЛТЕТ ПО КЛАСИЧЕСКИ И НОВИ ФИЛОЛОГИИ

Том 104

ANNUAIRE DE L'UNIVERSITE DE SOFIA "ST. KLIMENT OHRIDSKI"

FACULTE DES LETTRES CLASSIQUES ET MODERNES

Tome 104

DEDLOCKING ESTHER SUMMERSON: TELLABILITY IN DICKENS'S *BLEAK HOUSE*

ZELMA CATALAN

Department of English and American Studies

Zelma Catalan. DEDLOCKING ESTHER SUMMERSON: TELLABILITY IN DICKENS'S *BLEAK HOUSE*

The paper focuses on the way the autobiographical narrative of Esther Summerson in Dickens's *Bleak House* creates the novel's "tellability" – that is, on the creation of alternative and changing models of the world and narrative versions of the self with a view to affirming the autobiographical narrator as a distinct identity. It is argued that the tellability of Esther's narrative is a result of the way Dickens uses the potential of the first-person personal story to mediate ways of constructing the self and identity in the modern world. The first part of the paper examines the thematic significance of Chancery as a type of juridifying power imposing its own parameters of personal identity in Dickens's contemporary society. The second part looks at the novel's opening chapter as an act of recentering the world on the level of both story and style. It proceeds to explore the way the newly configured fictional world allows for the dramatization of juridification through Tulkinghorn's colonization of the lives of other characters and his enforcement of a canonical narrative of juridification on the protagonist Esther. The third part traces Esther's epistemological uncertainty and the virtual stories of her self as the source of tellability. Esther's refusal to know is seen as a way to preserve the unity of her self by varying its responses to the others and to the world.

Зелма Каталан. РАЗКАЗВАЕМОСТ И НАРАТИВИ НА АЗ-А В „СТУДЕНИЯ ДОМ“ НА ЧАРЛС ДИКЕНС

Статията разглежда начините, по които Дикенс създава наративен интерес, известен също като „разказваемост“, в романа си „Студения дом“. Основен фокус на изследването е съз-

даването на алтернативни и променящи се модели на света и версии на аз-а с оглед на налагането на ясно определената идентичност на героинята Естер Съмърсън. Автобиографичният ѝ разказ се анализира спрямо взаимодействията му с другия, създаван от анонимен разказвач. В статията се проследяват на структурно и стилистично ниво виртуалните истории на аз-а, които създават разказваемостта в наративната територия на автобиографичната героиня. Използват се теориите на Юрген Хабермас за комуникативното действие като способ за съпротива срещу колонизирането на жизнения свят чрез юридикализирането му от страна на системите на публичната власт. В романа властта на каноничните разкази е драматично изразена чрез контрола, упражняван от адвоката Тълкинхорн. Тази власт налага на незаконородената Естер и идентичност, формализирана в каноничните разкази, на които се основават действията на адвоката. Привидната епистемологична нестабилност на Естер се анализира като метод на съпротива срещу каноничните разкази, определящи идентичността ѝ. Несъвпадението между повтарящите се твърдения за липса на знание в наратива ѝ и разнообразието и селективността в комуникативните ѝ действия се разглеждат като възможност да намери разнообразни позиции за отстояване на единството и стабилността на аз-а си.

Every serious reader of Dickens knows that his works produce a special experience. Absorption in his stories can be as full as it is for his David Copperfield who, as a child, reads the novels of Dickens's predecessors "as if for life" (53). Like their ability to sustain in the young, lonely and traumatized David "the hope of something beyond this time and place" (ibid.), Dickens's novels open the doors wide to our fictive projection into an alternative universe where we can explore other ways of feeling, being and living but always with the sense that through them we form pathways to our own. The source of this enormously compelling effect lies in the performative impulse Dickens's imagination is able to mobilize, an impetus to conjure not just a few figures of fun or separate scenes of irresistible pathos but a tangible environment animated by a life force that, like David, we claim as our own. This power is known among scholars of various disciplines as "tellability", which is what this paper is about.

By "tellability" I mean the creation of alternative and changing models of the world and narrative versions of the self with a view to affirming the narrator as a distinct identity. "Self" will here be taken as an inner awareness of being over time and of extended embodied consciousness. It is an abstraction constructed in the course of the person's growth as a result of social interaction and is designated with the "I" to which we refer but to which we have no access (Scheibe 1995: 2). Continuity, as has been commonly agreed since Kant,¹ is the crucial defining feature of the concept of self, "an unfolding reflexive awareness of being in the world, a sense of one's past and future" (Ochs & Capps 1996: 21, see also Mc-Adams 2001). Identity, on the other hand, is what marks the self as different from

---

¹ Kant introduces the concept of "continuing consciousness" in the Third Paralogism of his *Critique of Pure Reason* (396–400), where he discusses the problematic of the "uninterrupted identity of the subject." "Continuing consciousness" has become a basic tenet of cognitive science. For its application to narrative theory, see especially Chapter 7 of Alan Palmer's *Fictional Minds*.

those of others. It is made out of the markers that “serve as provisional coordinates for locating one’s self in the flux of changing circumstance” (Scheibe 1995: 1).² Or, as Charles Taylor puts it, identity is defined through the subject’s speaking position: “where I am speaking from and to whom” (36). Self is continuous; identity is contingent. Identity is a version of the self necessary for display to others or to ourselves in order to facilitate the act of categorization of the world, which also includes us. It should be clear from these definitions that “self” is the wider term, one which embraces that of “identity.”

This paper focuses on Esther Summerson’s autobiographical narrative in Dickens’s *Bleak House* arguing that its tellability – that is, its continuing interest for the reader – is a result of the way he uses the potential of the first-person personal story to mediate ways of constructing the self and identity in the modern world. Dickens lends his heroine characteristics which allow her opportunities to explore the unrealized versions of her life without necessarily giving them an explicit narrative form. These are her “virtual” stories, whose presence and number is the guarantee of narrative interest, that is, of the tellability of the whole (Ryan 1991: 156). They become functional within the narrative totality made out of her own account and of that of the anonymous narrator because they determine the turning points in her life. The presence of turning points in autobiographical narrative, according to psychologist Jerome Bruner, ensures its tellability (1991: 73). Developing some of the observations made by William Labov, who was the first to introduce the notion of tellability, Bruner emphasizes the interrelation between the structure of personal narratives and those which he calls “canonical” narratives and which are offered by the culture. Tellability in his view amounts to the assertion of exceptionality through a “breach of canonicity” and the adoption of a new, though again canonical form through which the narrator announces the normative alignment of the new version of his or her self with a reference group (Bruner 1991a: 12). The tellability of Esther’s self-narrative is crucially dependent on the canonical narrative of her illegitimacy. It is an effect both of her story and of the discourse which communicates it, of the account of the facts about her life and about the world and of the language in which she represents her inner states, as she remembers and interprets the events.

Esther’s self in *Bleak House* finally emerges as what Charles Taylor has described as the modern self: the “disengaged particular self, whose identity is constructed in memory” (288). Rooted in the culture of modernity, her autobiographical narrative explores and imagines multiple ways of interrogating and breaching the canonical narratives that this culture offers to individuals for the formulation

---

² I have chosen these definitions of self and identity because they conveniently articulate the most common understanding of the two concepts within psychology, which is the discipline to which they are central. For more extensive historical coverage and analysis of the multiple meanings and uses of “self,” “identity” and “personality,” see Eakin 1992: 74–103.

of their identities. Culture, Jerome Bruner writes, is “a dialectic, replete with alternative narratives about what self is or might be” (2002: 87). Esther’s inner life is a realization of this dialectic and takes its complex shape due to the dynamism with which Dickens invests the character’s imaginative testing of the limits of her past possibilities for action in changing interpersonal, temporal and spatial contexts. The accounts she construct and presents uncover and weave together the pain accompanying adaptation and compromise, the strain of having to break with her past and even let go of her memories in order to create a publicly particularized and acceptable identity. Interweaving his protagonist’s stories, both the actual and the virtual ones, with social and moral criticism, Dickens reveals the impositions laid by the public world on the individual to conform with formal rules in order to win recognition and respect and ultimately to move upward in society.

When I refer to the public and the private sphere, I evoke a theoretical frame of reference that I find particularly congenial to *Bleak House*. This is the understanding of the transformative processes characterizing modernity as developed by Jürgen Habermas. I have in mind in the first place his concept of “the colonization of the lifeworld” by the systems of public authority as presented in his *Theory of Communicative Action* (Habermas 1987b: 356–373). The lifeworld, defined by him as the sphere of social integration through communicative action, is very much what we find in Dickens’s idealized forms of the family.³ Habermas’s model for its colonization by the system is that of juridification, whereby an instrumental rationality that takes little account of the effects of the law on an individual level invades the lifeworld space of successful identity formation and functioning (359–366). Juridification as a wide social process is the special object of critique in *Bleak House*, which attacks the iniquities of the Court of Chancery. In *Bleak House* Dickens uses this theme, as well as both plot and character, in order to put forward the argument that the public sphere encroaches on the self and limits the opportunities for self-construction. But in Esther we can also discern Dickens’s awareness that the private sphere is psychologically varied and complex enough to contain points not only of vulnerability but of resistance as well. Esther struggles for disengagement from the institutionalized forms of coercion which strive to curb her freedom for expressive, that is, communicative action (Habermas 1987b: 362). In this she is aided by the other narrator – the anonymous, disembodied one – who is the first to engage in the construction of a fictional world which he then hands over to Esther for elaboration and action.

Another related perspective opened by Habermas’s theory and important for the analysis of tellability in *Bleak House* is that on the different kinds of knowl-

---

³ The notion of “lifeworld” was introduced by Husserl and then developed by Schutz and Heidegger before being reformulated by Habermas in the light of his theory of communicative action. For an investigation of the narrative potential of the concept, see Gross, A., “Rhetoric, Narrative, and the Lifeworld: The Construction of Collective Identity.”

edge that are operative in the modern world. For Habermas, knowledge is never objective but is historically constituted by human interests. The knowledge-constitutive interests are work, interaction and power, and each produces its own specific kind of action: instrumental, communicative, and emancipatory (Habermas 1987a). In his critique of scientist-positivist knowledge which obscures the potential for decision-making within the area of social communicative understanding, Habermas highlights the emancipatory role of the self's metacognition through a reflection on one's social roles and expectations. Dickens's novel brings into focus the felt need for self-examination at a time which saw the decline, if not the demise of religious faith.⁴ It can be seen as a critical resonance to positivism's powerful self-assertion and its ambition to impose "instrumental knowledge" as the only epistemological project capable of satisfying the desire for truth.⁵ Not just "what I know" but "how I know" is crucial to the world-creating projects of both the anonymous narrator and of Esther Summerson.

The issue of self-knowledge, both in its intersubjective and emancipatory aspects, is not a topic adopted by Dickens solely in response to the cultural climate of his time. Another strong imaginative impetus for his choice of the autobiographical form comes, as is well recognized, from the circumstances of his own life and the period when he was forced to work as a common labouring boy at Warren's blacking factory. In *David Copperfield* he transcribes the retrospective account he wrote for his friend Forster almost word for word. Esther's autobiographical narrative in *Bleak House* constitutes a further stage in the exploration of such fundamental psychic conditions as the oppressive sense of guilt, the crushing burden of self-sacrifice and of responsibility to oneself to others, the inability to stop the return of the repressed. Nevertheless *Bleak House* calls to attention the need to read autobiographical narratives with an awareness that they are as much forward looking as they are turned backwards, and that the continuity of consciousness constituted in memory extends into the present. Esther Woodcourt's retrospective story represents the process of construction and reconstruction of her self as Esther Summerson in order to validate the logic of the change of identity announced at the end of the book. For autobiography, as Mark Freeman writes, is a narrative enterprise whose purpose is "a kind of moral rescue, a vehicle for moving beyond" (2007: 234).

---

⁴ J. Hillis Miller investigates this topic from a hermeneutical perspective in his *The Disappearance of God* and *The Form of Victorian Fiction*. George Levine addresses the same issue but within the context of the rise of positivism and of scientific epistemology in *The Realist Imagination, Darwin and the Novelists* and more recently in his article "Dickens, Secularism and Agency" (in Gillooly and David, 2009).

⁵ On the shift of emphasis among mid-Victorian and late-Victorian novelists towards scientific rigour and empirical verification, see Gillian Beer, *Darwin's Plots* and Levine's chapters on Eliot and Conrad in his *The Realistic Imagination*. Levine's *Darwin and the Novelists* is especially illuminating in its discussion on what I refer to as "fictional recentering" as a response to *The Origin of Species*.

In what follows I will first examine the famous two-narrator structure of *Bleak House* with a view to Dickens's realist objective in his novel: the denunciation of an existing public institution and its practices. These, as I see them, are treated by Dickens not simply as a failure on the part of England's governing bodies to get rid of a blight on the judicial system. In *Bleak House* Chancery's practices become an instance of the pernicious juridification of the lifeworld as represented by Esther and those close to her. Chancery manages to colonize their lives because it has the prerogative of instrumental knowledge. But to show the impact of the epistemological power held by the system of governance, Dickens recenters the world in the opening chapter of the novel and places Chancery at its centre. How and on what level of the text this happens is the subject of the second part of my study. In a novel that has an illegitimate woman as its protagonist, the power of juridification to provide the canonical narrative is placed under the whole blaze of the writer's and the readers' attention. The tellability of Esther's narrative resides precisely in the multiple ways in which she relates to these narratives, and her epistemological maneuverings and their narrative outcomes form the subject of the third part of my study.

1. THE BLEAK WORLD OF CHANCERY: DICKENS AND THE PUBLIC SPHERE

Bleak House is a unique experiment not only among Dickens's works but in Victorian fiction as a whole. The novel has two narrators who share the space of the novel almost in equal parts. One is anonymous, external, and, as all critics agree, identifiable as male. That readers should so readily "gender" this voice is due not so much to any specific stylistic features but rather to its contrast with the voice of the other narrator, Esther Summerson, whose voice Dickens makes sound unquestionably, and for some critics, annoyingly "feminine". Unlike Wilkie Collins's *The Moonstone* and *The Woman in White*, however, the two narrators do not work jointly to present different versions, or different testimonies, of the same case. In *Bleak House* the two narratives have their own stories and are differently plotted. The anonymous narrator is concerned with a series of interrelated mysteries and their unravelling. They involve Lady Dedlock's secret past and the lawyer Tulkinghorn's plan to uncover it, his murder, the search for its perpetrator, and finally, Lady Dedlock's flight from her husband and home and detective Bucket's and Esther's journey to find her. Esther Summerson's narrative follows the tragic fortunes of Richard Carstone, who, as one of the parties in the notorious Jarndyce case, becomes consumed by his obsession with it and finally dies. But her narrative is also her own autobiography from the days of her early childhood to her marriage to the good doctor Alan Woodcourt. The two major storylines briefly join

as Esther meets Lady Dedlock, who confesses that she is her mother, but then each character goes her own way – the former to be eventually joined with Woodcourt in a second Bleak House, and Lady Dedlock to die at the place where her former lover, who is in fact Esther’s father, lies buried. In the meantime a host of other characters weave their way into the narratives, most of them appearing in both but rarely with the same function. Some are unwitting participants in the story, others are amateur detectives, yet others are brought in as it were accidentally and with no seeming purpose. The mystery, however, is unravelled in full by the policeman Inspector Bucket. The lawyer Tulkinghorn and the attorney’s clerk Guppy do succeed in piecing together Lady Dedlock’s secret past and Esther’s place in it, but it is the professional detective Bucket who wraps up the investigation by identifying and arresting Tulkinghorn’s murderer – Lady Dedlock’s French maid Hortense.

The two narratives, however, are not unrelated on a thematic level. *Bleak House* is a novel openly addressing itself to a problem topical at the time when it was written – the delays and obfuscations of the Court of Chancery, which had become an object of a loud public outcry in mid-Victorian Britain. The theme becomes dramatic material mostly in Esther’s narrative but it actually creates the central mystery in the novel. However, neither Lady Dedlock’s secret nor Esther’s formal anonymity is set apart from the public sphere with its colonizing impetus. The relation is given explicit form through the plot: Tulkinghorn is the Dedlocks’ attorney and as such looks after Lady Dedlock’s interest in the Jarndyce case. Chancery, in the face of another lawyer, “Conversation” Kenge, frames Esther’s narrative. Kenge, as John Jarndyce’s solicitor, first appears in her childhood home to take a look at the girl entrusted by her godmother to the care of his client and then again, on her godmother’s death, he arrives to tell her that she is to be educated, with the support of Mr. Jarndyce, for the position of governess. Kenge is also the one who marks the concluding point to the Chancery story. In an important scene towards the end of Esther’s narrative, he informs Mr. Jarndyce and his friends that the Chancery case is over at last but only because the legacy, over which the court has spent several fruitless decades, has all gone up in costs. On both occasions Kenge speaks of the suit and of the Court of Chancery in highly laudatory terms. “Jarndyce and Jarndyce,” he says on his first appearance, is “one of the greatest Chancery suits known [...] a monument of Chancery practice. In which (I would say) every difficulty, every contingency, every masterly fiction, every form of procedure known in that court, is represented over and over again” (36). And in his last speech, he repeats his comment almost word for word: Jarndyce and Jarndyce, he says addressing Woodcourt,

has been termed, not inaptly, a monument of Chancery practice [...] on the numerous difficulties, contingencies, masterly fictions, and forms of procedure in this great cause, there has been expended study, ability, eloquence, knowledge, intellect, Mr. Woodcourt, high intellect” (868–9).

Kenge's point, as he delivers both eulogies, is to vindicate Chancery practice from the accusation that all it does is draw money from the people whom it is supposed to serve. Speaking directly through his anonymous narrator, Dickens sums up the feeling shared by his compatriots in the 1850s:

The one great principle of the English law is to make business for itself. There is no other principle distinctly, certainly, and consistently maintained through all its narrow turnings. Viewed by this light it becomes a coherent scheme and not the monstrous maze the laity are apt to think it (555).⁶

Dickens's irony in this pronouncement, as well as in all the scenes involving the workings of the Court and its legal practitioners, was one of the reasons why the novel and he personally became the butt of a virulent attack on the part of some reviewers. The loudest voice was that of Sir James Fitzjames Stephen, a rising young lawyer who occasionally wrote for the literary pages of several periodicals. Stephen's point, which he made in 1857 in his review of *Little Dorrit*, was that both the later book and *Bleak House* monstrously misrepresented British institutions. The reason, Stephen claimed, was that Dickens lacked "the solid acquirements" of expert knowledge regarding the structure and the functioning of British public institutions.⁷ But while Stephen had a personal as well as a professional axe to grind,⁸ this was by no means the case with Walter Bagehot, the "wisest head" of mid-Victorian England (Young 2002: 162). In his lengthy essay on Dickens, included in *Literary Studies* (1858) Bagehot similarly insisted that writers should be intimately acquainted with the activities in the social domains under their scrutiny. Like Stephen, he found Dickens's attack on Chancery unfair and belated. Bagehot made no secret of his conviction that Dickens was simply a popular writer who had not managed to rise from the level of "acute remarks on

---

⁶ Butt and Tillotson quote the *Times* from 1850 and 1851, where the writers had made a strong and well-argued appeal for judicial reform, especially as regards the Court of Chancery. For the topicality of Dickens's choice of the subject of Chancery for his novel and his merciless criticism of its inefficiency, see their *Dickens at Work*, 182–187 and Humphrey House's *The Dickens World*. Dickens is widely discussed by scholars working in the field of law and literature. The pioneer in this area is William Holdsworth with his *Charles Dickens as a Legal Historian* (1928). Among the studies specifically devoted to *Bleak House*, Kieran Dolin's excellent analysis in his chapter "Reformist Critique in the Midvictorian Legal Novel" makes a powerful point about Dickens's ability to give artistic form to the issues of Equity – or the lack of it – which animated Britain at the time. Dieter Paul Polloczek in the chapter on *Bleak House* in his *Literature and Legal Discourse* offers an in-depth analysis of the conjunction of legal and literary discourse in the novel and especially Dickens's de-institutionalization of legal fictions.

⁷ "The Licence of Modern Novelists," in Collins 1995: 366–374.

⁸ James Fitzjames Stephen, brother of Lesley Stephen and uncle of Virginia Woolf, recognized in Tite Barnacle from *Little Dorrit* his father, a high-ranking civil servant. On the motives for Stephen's acrimony and later his brother's distaste for Dickens, see Ford 1955: 104–106.

petty doings” to the “diffused sagacity” that is the product of a properly educated mind enriched with professional (Bagehot 1911: 172).

Kenge’s “knowledge” and “intellect” and Bagehot’s “sagacity” in fact go to the heart of Dickens’s use of Chancery in *Bleak House*. For the novel is about more than this institution. Dickens uses it to probe deep into the very foundations of his society through a questioning of the legitimate place of the power to know. The centrality of the epistemological issue in *Bleak House* is given its thematic accent in a short paragraph in Chapter XVI:

What connexion can there be between the place in Lincolnshire, the house in town, the Mercury in powder, and the whereabouts of Jo the outlaw with the broom, who had that distant ray of light upon him when he swept the churchyard-step? What connexion can there have been between many people in the innumerable histories of this world who from opposite sides of great gulfs have, nevertheless, been very curiously brought together! (232)

By the time the anonymous narrator poses these questions, the reader will most likely have already provided some answers, not without the narrator’s own help and prompting. On the most obvious level, the “connexion” is that which is suggested by the metonymical status of place in the novel. The “place in Lincolnshire” and “the house in town” are the Dedlocks’ country and London homes respectively and stand for the “very little speck” (26) in the social world invested with the power to create the laws and the institutions that apply them. Jo is a destitute crossing sweeper, whose abode is Tom-all-Alone’s – a slum whose “ruined shelters have bred a crowd of foul existence” (233), which is precisely the kind of life that Jo leads. He is linked by chance and contiguity to Nemo the dead law-writer, who, as Jo can’t tire of saying, “wos wery good to me, he wos” (166). Nemo lived in Krook’s Court, whose owner is a grotesque inversion of the Lord Chancellor. As some of the earliest reviewers of *Bleak House* were quick to point out, even the first-time reader would have had little difficulty guessing that Lady Dedlock and Nemo are Esther Summerson’s missing parents⁹ and that Jo is the “connexion” between the places the narrator refers to in his questions. The first of these is therefore if not rhetorical, then to a great extent disingenuous, teasing the audience by giving an explicit textual form to the usually tacit presupposition of every storyteller: that the addressee will be able to make the necessary logical connections between the facts he or she supplies.

---

⁹ Pointing to the transparency of Esther’s identity from early on, the anonymous reviewer of the novel in *Bentley’s Monthly Review* finds that “[s]ecret there is none; or if there be, it is like one intrusted to a coterie of old spinsters which every one can somehow guess.” For the reviewer, however, Dickens’s inability to sustain the mystery is typical for his art and more than compensated for by his power of characterization and “sketching in lifelike colours the scenes of everyday existence – especially in London” (in Dyson 1969a: 65–66).

Yet, as today's criticism has generally recognized, there is more to Dickens's query than an invitation to the reader to put together the known facts in order to infer the yet unknown ones. Rather, the two questions function as an apostrophe, an appeal for the activation of what Bruner calls "narrative reasoning" (*Actual Minds*: 13) that covers a much richer field of experience than these facts alone. But *Bleak House* both grants the reader a position of knowledge and at the same time argues that this knowledge is inadequate. Many of the characters are also placed in this position and differentiated on the basis of the degree and quality of their knowledge. Indeed, what, how much and by what means anyone in the fictional world of the novel knows or does not know is as crucial for them as it is for the reader outside this world.¹⁰ Ways, methods, and purposes of knowing form a thematic configuration that unites all events in the novel across psychological and structural divides. Knowledge is the only means of bridging the "great gulfs" from the quotation above. But even more importantly, the epistemological status of the characters determines the perspectives from which they judge the world as a whole. It therefore becomes the source of the virtual narratives they produce with the aim to integrate themselves into the public space of action. In this sense, *Bleak House* enlists and produces an interest that has not lost its significance. For, as Habermas argues in his *Theory of Communicative Action*, distinctions between individuals in a modern society are predominantly between their access to and use of expert knowledge. These differences set the borderlines between the public and the private domains and define individuals against and in relation to each other, thus fixing their identity. And in Esther's case, the sustained contrast between her way of knowing and that of the public world guarantees her continuity of self, which she preserves in spite of the pressures on her to be something that she feels she is not. Dickens no doubt privileges her mode of knowing and of applying that knowledge. But to do that, firstly, he recenters the world in order to accommodate her perspective, and secondly, he uses that perspective to naturalize Esther's narrative in a particular and memorable way.

2. IN THE HEART OF THE FOG: RECENTERING THE WORLD

Most nineteenth-century novelists provide "anterooms" to their fictional worlds, and Dickens is no exception. Apart from *Hard Times*, his novels all open with clearly defined descriptive textual segments signposting the direction to-

---

¹⁰ This is the point of the two influential readings of *Bleak House* which raised it to the status of Dickens's best and most important work. Their authors – J. Hillis Miller and D. A. Miller – entered into a debate which has produced a long line of further criticism. Like the two Millers, many later critics chose to take a deconstructionist or a Foucauldian stand, with feminists adding Freudian and Lacanian psychoanalysis.

wards the centre of the fictional universe – that is, the protagonist’s world. In general, Dickens’s openings take a variety of forms, but their narrative structure shares several common features. As might be expected, they all announce the type of narration – either third-person or first-person. More importantly, since they constitute the first truly extended recentering gesture, they establish the narrator’s perspective relative to the story world – internal or external, seeing from within or from without, as well as the focus of his interest. Furthermore, they also set up his dominant style and tone. In the earlier novels the external third-person perspective establishes a distance which is further supported by a predominantly comic tonality. From the middle novels on, in tune with the gradual darkening of the author’s vision, the openings become more serious, as well as more symbolic. In addition, in *David Copperfield*, *Bleak House* and *Great Expectations*, Dickens takes great pains to naturalize the internal perspective of his first-person narrators by emphasizing the power of their factual and affective memory. In all three cases, the narratives open with scenes from the protagonists’ early childhoods. In them, the external, retrospective dimension of the mature narrator’s perspective is for the moment pushed in the background at the expense of an internal and intensely perceptual one. Focalization from “within” the time and space of the past events suppresses the doubts about the narrator’s credibility because of the conventional assumptions that children don’t lie and that they are naturally observant. As Dickens himself states in *David Copperfield*, “I believe the power of observation in numbers of very young children to be quite wonderful for its closeness and accuracy” (13).

Of course, Dickens makes use of the child’s perspective, for which he is so famous, in other novels, too. However, in *Oliver Twist*, *Dombey and Son* and *The Old Curiosity Shop* the child’s focus is framed by that of the experienced, ironic, mature narrator. The child is rarely, if ever, the subject of vision and is therefore intensely objectified, examined and given a value in the thematic and ideological economy of the work. Typically, in the opening parts the narrator’s discourse carries the certainty of an external perspective originating at a point of distance from the world which it observes. The openings serve to announce and motivate this detachment, as in the first paragraph of *Oliver Twist*:

Among other public buildings in a certain town, which for many reasons it will be prudent to refrain from mentioning, and to which I will assign no fictitious name, there is one anciently common to most towns, great or small: to wit, a workhouse; and in this workhouse was born; on a day and date which I need not trouble myself to repeat, inasmuch as it can be of no possible consequence to the reader, in this stage of the business at all events; the item of mortality whose name is prefixed to the head of this chapter (1).

Apart from *Bleak House*, *Oliver Twist* is Dickens's only other novel which straight from the start lays open its thematic orientation towards an existing public institution, in this case the workhouse. Dickens's indignation, however, is directed not so much at the institution itself as at the law of which it is the product. In the course of the narrative the workhouse in fact rather quickly recedes from view. What remains as a continuous point of reference is the moral injustice of the philosophy that has conceived the institution and has in this way degraded the human personality. The metaphoric status of the workhouse provides the thematic ground on which the writer expands his denunciation to cover other similarly faulty public practices of a social and moral nature and to show that criminality is their inevitable outcome. But the opening paragraph also projects a direct link between the actual world of the reader and the fictional one. The present-tense verb "there *is*", and the quasi-bureaucratic term "*an item of mortality*," the rare use of the first-person pronoun, the use of deictics ("*other* public buildings") and the adjective and the pronoun in the phrase "*common to all towns*" – these all combine in the interest of verisimilitude. As Dickens repeats in one preface after another, his novels aim to show the truth, and in this way to enlighten the public about the seriousness of the problems their society is facing. The opening therefore, through the rhetoric of its very first sentence, serves to alert its readers that what it ends with – the dehumanized human – is the most important element, the centre of its world.

The opening of a later work, *Little Dorrit*, may at first glance seem to introduce a world built on the same principle as that of *Oliver Twist*. Now, however, Dickens specifies both the time and the location of the action: "Thirty years ago, Marseilles lay burning in the sun, one day" (1). A seemingly interminable list of descriptive details is then brought under the semantics of one governing metaphor: that of light, with its two polar variants announced in the chapter title: "Sun and Shadow" and developing from the epithet "blazing":

A blazing sun upon a fierce August day was no greater rarity in southern France then, than at any other time, before or since. Everything in Marseilles, and about Marseilles, had stared at the fervid sky, and been stared at in return, until a staring habit had become universal there. Strangers were stared out of countenance by staring white houses, staring white walls, staring white streets, staring tracts of arid road, staring hills from which verdure was burnt away. The only things to be seen not fixedly staring and glaring were the vines drooping under their load of grapes. These did occasionally wink a little, as the hot air barely moved their faint leaves (1).

The narrator's glance then sweeps over a panorama of Marseilles and its environs in which the human element is subdued. The point of view remains distant, and the observer's eye seems hypnotized by "the universal glare" (1), able to

discern sharp contrasts of colour (“white,” “black and blue,”) but not venturing nearer. When it does move closer and distinguishes the human element, it is only to recoil with abhorrence from the “ugly old shadows piously dozing, spitting, and begging” and the “rattling of vicious drums” (2). Even when the perspective narrows and with accumulated energy abruptly forces itself behind the thick walls of the “villainous prison” and “one of its chambers, so repulsive a place that even the obtrusive stare blinked at it” (3), the totalizing impulse of the outside view generalizes the particulars under the pronoun “everything.” The discourse becomes authoritarian, as the repetition of “stare” subjects the world and the perspective itself to a metaphysical, not just physical paralysis.¹¹

The opening of *Bleak House* is both similar to and different from the ones above. In the first place, it is created by an actively visual consciousness, very much like that of *Little Dorrit*. The introduction is, however, much lengthier, allowing for a great diversity of movements and transformations. They open up spaces for the accretion of a larger number of factual details and their metaphoric dispersion over the newly created world. The starting point is a paragraph that has justly earned its reputation as one of the most memorable pieces of prose writing in English fiction:

London. Michaelmas term lately over, and the Lord Chancellor sitting in Lincoln’s Inn Hall. Implacable November weather. As much mud in the streets as if the waters had but newly retired from the face of the earth, and it would not be wonderful to meet a Megalosaurus, forty feet long or so, waddling like an elephantine lizard up Holborn Hill. Smoke lowering down from chimney-pots, making a soft black drizzle, with flakes of soot in it as big as full-grown snowflakes – gone into mourning, one might imagine, for the death of the sun. Dogs, undistinguishable in mire. Horses, scarcely better; splashed to their very blinkers. Foot passengers, jostling one another’s umbrellas in a general infection of ill temper, and losing their foot-hold at street-corners, where tens of thousands of other foot passengers have been slipping and sliding since the day broke (if this day ever broke), adding new deposits to the crust upon crust of mud, sticking at those points tenaciously to the pavement, and accumulating at compound interest (17).

Looking at the beginning of this passage, one can understand why in his famous deconstructive reading of *Bleak House* J. Hillis Miller proclaims the book to be “a document about the interpretation of documents” (1971: 11), as well as why, in a general theoretical framework, it is so important to remember that fictionality is defined only pragmatically. For the one-word first sentence, “London,” might well be the beginning of a document such as a letter, or of a newspaper report.

---

¹¹ The classic studies of paralysis in *Little Dorrit* are those of H. M. Daleski, L. Trilling, E. Showalter.

Taken on their own, “London” and the sentence that follows give no clue about the context of their reference. Even more confusingly, the third sentence takes an abrupt turn to organize itself around the topic of the weather and the fog, raising as early as that the question about connections – on the level of discourse as well as within the fictional world just created.

The connection is both thematic and tropological. Lacking main verbs, the narrative stalls in a permanent present inscribed between two related moments of total annihilation: the deluge, from which comes mud both as a realia and as a metaphor, and the apocalyptic image of the “death of the sun” that transforms the fog from mere fact into an all-embracing symbol. Only the shifting gaze of the narrator-focalizer disrupts the monotony of the space-time continuum: the point of view moves with the speed of light above and below, up and down, left and right, constructing the world of objects in the course of its disorganized motion. Forced to negotiate the breach between the simultaneity of the events and the linearity of the text, the readers find themselves in the position of the pedestrians “slipping and sliding” over a succession of elliptic clauses which offer as little foothold as the mud-covered street-corners. Yet all the time the discourse keeps its own point or orientation – the semantic field of mud and fog – ensuring that the departure from the actual world is minimal and providing the fictional world with a familiar centre: typical London.

After the first paragraph, the direction and scope of the narrator’s focalizing perspective also undergo a change. Its range of observation now widens to include not only London but its vicinity as well, just as it does with Marseilles in *Little Dorrit*. Here, however, the focalized components of the fictional world are not only locations but human individuals as well. Again, the place allocated in the paragraph to the reference to people is telling: they appear at the end, after the animals. Fog is shown to affect their most common daily activities, to suffocate their breath and freeze their limbs, to stall their movements and blind their sight. The perceptual facet of focalization is indeed the strongest source of energy for the world-creating activity in the opening paragraphs of *Bleak House* and the ideological facet for a time remains unclear. It has to wait until the narrator has completed his flight in all directions of the compass, swooping and soaring, to cover the whole phenomenology of the mud and the fog and their effect on the people in and around London. Only then, in one final dive does he come back and land at Temple Bar to start his journey on foot “hard by” to Lincoln’s Inn Hall, where, as already announced at the beginning, “at the very heart of the fog, sits the Lord High Chancellor in his High Court of Chancery” (18).

It is from this moment on, as the syntax recovers from the painful loss of its verbal segments in the elliptic initial paragraphs, that the narrator somewhat stabilizes his point of view. The Court of Chancery and its proceedings now take concrete shape in a seemingly endless list of details connected with the practice

and the practitioners of law. But this congestion of facts reveals the presence not of one but of several perspectives and voices. On the one hand, there is the “outsider” – the kind of person who finds the legal system incomprehensible, one of the “uninitiated from the streets, who peep in through the glass panes in the door deterred from entrance by its owlish aspect and by the drawl” (18). On the other, there is the “partial insider” – the narrator, who is familiar with the vocabulary of the law and can refer to it freely, without any hesitation or hedges, even though he might not know what the terms mean or how the system actually works. To him, the legal world is an already known entity made up of “bills, cross-bills, answers, rejoinders, injunctions, affidavits, issues, references to masters, masters’ reports, mountains of costly nonsense” (18). Yet he, too, at first observes the goings-on from a point distanced from the place of the proceedings themselves, so that all he can hear is that “Jarndyce and Jarndyce drones on” (20).

Finally, there is the assemblage of the professionals, who are the agents of what Jarndyce calls the Court’s “transcendent wickedness” (500). They are invested with a power to shape the world in such a way that the “shirking and sharking in all their many varieties” (20) can decide the lives and fates of everyone, inside or outside. For the outsiders, the danger that the opening warns them against is that of being drawn into what is an incomprehensible and “foggy” space that sows decay and death. For the partial insider, like the narrator and Dickens himself, to come close to the “heart of the fog” is to be filled with indignation that can find no resolution except the impossible one – if the court is “burnt away in a great funeral pyre” (23). But the professionals thrive on the corpses of their victims scattered around the country: the Jarndyce case is passed from father to son solicitors as a lucrative source of enrichment. The fog is merely a cover for a constant activity whose benefits are enclosed within the narrow centre where everyone is busy “making business” and money for themselves, and joking about it (20).

In the combination of the two perspectives – the inside and the outside one – the ideological facet of the narrator’s focalizing activity shows its full force. Through literal repetition and metaphorical transfer he transforms the facts of London that he has already introduced into facts of the court that he and the uninitiated outsider jointly observe. Thus, the Lord High Chancellor sits “with a foggy glory round his head, [...] outwardly directing his contemplation to the lantern in the roof, where he can see nothing but fog,” the members of the Court are “mistily engaged in one of the ten thousand stages of an endless cause, tripping one another up on slippery precedents, groping knee-deep in technicalities” (18). Inside and outside become one world, with the fog and the mud equally affecting ordinary people and preventing their most natural human functions – moving, seeing and breathing – and transfixing them in a state of helpless inaction.

With the description of the Court, the narrator boldly declares his ideological motivation for the choice of ordering the fictional world in the way he does. Not

only does he blend the physical characteristics of the scene with the metaphysical ones: he brings into view the distinction between the public world as negatively-charged reality and the lifeworld as the positive model for its reconstitution and arrangement, between what ought not to be and what is. The dual perspective is present even on the level of grammar, in the alternation of “ought to” with “to be” in a seemingly endless list of parallel clauses which echo, as it were, the droning of the court, reenacting its interminable proceedings (“On such an afternoon the Lord High Chancellor ought to be sitting here – as here he is [...] On such an afternoon some score of members of the High Court of Chancery bar ought to be – as here they are [...] On such an afternoon the various solicitors in the cause [...] ought to be – as are they not?” (18)). The features of the narrator’s language already posit a multiple perspective, corresponding to the multiplicity of attitudes that the main characters in the story will adopt not only towards the Court of Chancery but also towards all the major public and legal issues which Dickens draws into the content of his novel. The whole first chapter remakes the world that justice has constructed of itself, its “pretence of equity” (18) by creating an internal frame of reference for its spurious truths out of the “*implacable* November weather,” the physical imperviousness, slime and decay of its environment. At the same time it makes these truths the power that organizes everyone’s life, irrespective of his or her relation to the law.

This frame governs all the narratives that gradually begin to emerge – of the “little old mad woman” (19) and “the man from Shropshire” (20), both of whom will soon be identified as members of the cast of participants in the legal and personal tragedy initiated by Chancery. The law, Derrida points out, “as such should never give rise to any story. To be invested with categorical authority, the law must be without history, genesis, or any possible derivation” (191). But, as *Bleak House* shows, this is precisely what the law does, by structuring the life narratives of every single character in the book. By extension, this is also true of the whole of the public world represented by the Dedlocks, their political circle gathered in Lincolnshire, and the group of lawyers connected with Chancery. London and Lincolnshire become an arena governed by unnatural laws, comically emblemized by Miss Volumnia’s “little shrieks” of horror with which she meets even the slightest disruption of the decorum. The major distinction between people in this world is less between rich and poor, as it is for instance in *Oliver Twist*, or between the places they occupy in the social hierarchy, as in *Great Expectations*. The difference is that between the ability to use professional legal knowledge efficiently but also self-servingly or to reject it altogether in the name of sheer survival.

The principles of individualism and private initiative, which are the ones most often invoked in discussions of the Victorian bourgeois culture, might suggest that left to the person alone, it would not be too difficult to achieve independence and well-being. *Bleak House*, however, does not support such a claim. It

dramatizes the difficulties, if not the impossibilities of arranging one's life into a coherent narrative both in retrospect and in visions of the future. The reason is shown in the opening chapter but not only through the narrator's declaration regarding the iniquities of Chancery. The constant transformation of tropological structures into narrative technique and theme and back is a principle at work in the whole novel. Thus, the apparent chaos from the opening paragraph finds its analogue in the seemingly random distribution of chapters and segments of the narratives between the two narrators. On the thematic level, Richard Carstone's chaotic mind, whose weaknesses, as Esther says in Chapter XVII, have not been disciplined by his education, leads to his unregulated wavering between one kind of profession and another. The chaos in Krook's shop, noted by both narrators, hides the final Jarndyce will, which should have enriched Richard and Ada, had not all the money gone up in costs. In its most concentrated form the chaos is dramatized in the madness of Miss Flite who, paradoxically, repeatedly hints of the method in it. Its opposite – the rage for order – is life-saving, as is evidenced in Esther's obsessive mental preoccupation with her domestic tasks and responsibilities. Dickens does not fill her narrative with details about how her rather obvious self-reminders "Duty, Esther!" get transformed into practical action. Rather, her function as Bleak House's housekeeper provides her with a framework on which she leans, while without such a prop Richard loses his integrity in the vain hopes to find the logic of the Jarndyce suit. Yet the disorder of Chancery and of the public world in general is only a surface feature, while beneath it are the workings of the System – of self-enrichment, as in the case of the legal practitioners, of preserving the political status quo, as in the arrangements the people gathered for Sir Leicester's parties at Chesney Wold make for the next government. Sticking to the procedures, using "instrumental knowledge" guarantees success in the world of *Bleak House* – as its most accomplished wielder, Inspector Bucket, well knows, and so diligently applies this "knowledge of knowledge" to unravel any mystery that comes his way.

In its turn, the lack of visibility, which is part of the image of the fog, is represented in the two narrators' inability or refusal to enter other minds. While this is understandable in a first-person narrator, the anonymous one mostly keeps his external position, relying on the same impressionistic technique when following his characters' actions as at the beginning. For Dickens's purposes, of course, limited knowledge is the condition for sustaining the mystery in the book. But it also enables the creation of interpersonal conflicts and mistaken interpretation of identities – that is, of virtual narratives. It should not be forgotten that the very first paragraph tells of the fog-blinded foot passengers "jostling one another's umbrellas in a general infection of ill temper" (17). In a like mood Richard fails to see Jarndyce's true identity as his guardian rather than rival. Richard feels "ill temper" for the man who loves him and only wishes to save him from Chancery's fatal at-

traction. There is also Esther's godmother's "distorted religion which clouded her mind," as Jarndyce says (249), which prevents her from seeing that she is mutilating Esther emotionally by refusing to give her even a modicum of love. Lady Dedlock's mind is similarly clouded by her sense of pride and shame. She blinds herself to Sir Leicester's unreserved devotion and fails to appreciate his true self as her loving husband. Lady Dedlock ignores the fact that for all the pride in his family "as old as the hills", he "married her for love" (25). Unwilling to fathom his thoughts about her – not unlike the omniscient narrator himself – she decides to act on ready-made assumptions and so flees the safety of his home towards her death. Unlike all of these, Inspector Bucket has a quick sense of how the others would like to be seen – by him and by others. Flattery comes easy to him – irrespective of who its recipient might be. "Was you ever modelled now? [...] You ought to be, you know," he tells the manservant before extracting information about my Lady's comings and goings (724). He assures the "fair" Miss Volumnia that Tulkinghorn's death is "a deprivation to you" (721), seemingly confirming her rather feeble pretense of sorrow at the lawyer's demise. Sensitive to the human ambition to create and sustain an identity of high social value, he cleverly manipulates people. He probes their self-images until they have revealed the full contents of their minds. Yet the narrator never intimates that Bucket's clarity of thought is applied to anything that is not in the line of his duty. What goes on in his mind outside his investigations remains just as obscure as do Lady Dedlock's thoughts until Tulkinghorn's disclosure of what he knows about her and especially after Guppy lets her know that her daughter is living. "Not dead in the first hours of her life, as my cruel sister told me, but sternly nurtured by her, after she had renounced me and my name!" she cries out (419). Opening the access to her mind is concurrent with Tulkinghorn's "closing in" on her (the title of Chapter XLVIII). Enlightening the reader about her turbulent thoughts, the narrator in fact lights the way that will lead to her death.

For many critics Lady Dedlock's gradually growing sense of guilt and her flight and death are instances of Dickens's melodrama at its worse. Whatever the emotional effect of this series might be, it serves as an important factor for the perception of the architecture of the novel's fictional world. For Lady Dedlock is both an insider and an outsider to its powerful centre. In an important reading of *Bleak House* as "autoethnography," critic James Buzard observes that the external perspective and the lack of epistemological visibility place the outsiders to the public world in the position of observers of a strange tribal ritual. As in the study of exotic cultures, they feel both hypnotized by its arcane procedures and compelled to participate in it (16). Buzard finds the Chancery ritual "a travesty" in Dickens's presentation but, I would argue, the narrator's ironic tone does not affect the power relations involved. And nowhere is the power imbalance used more effectively than in the way Tulkinghorn defeats Lady Dedlock and effectively drives her to her death.

The relationship between the lawyer and the lady initially looks like a contest between equals. Both are at the beginning inscrutable to the outside gaze, and deliberately so. As he introduces them, the narrator relinquishes even the limited prerogative of knowledge about the characters that Dickens allows him. Lady Dedlock is first presented via an intermediary – the circle of high society whose centre she is (25). In a complex game of appearances, she turns to “the fashionable intelligence” only a deliberately created image moulded to look inscrutable and “quite out of the reach and ken of ordinary mortals – seeing herself in her glass, where indeed she looks so” (27). Tulkinghorn’s inscrutability is of a different nature and belongs to another judgmental and self-evaluative system. His personality, as Lady Dedlock becomes increasingly painfully and alarmingly aware, is concentrated within himself – he is the “silent depository” of family confidences, a “mausoleum” of family secrets (26), “an oyster of the old school whom nobody can open” (145). Lady Dedlock’s perfect equanimity is a posture, a cover that she needs for a ritual that resembles a drawing-room charade where everyone knows who is the personality behind the mask. Tulkinghorn’s “*expressionless* mask – if it be a mask” (176, italics added) is not turned to anyone in particular. He is perfectly self-sufficient: “He wants no clerks. He is a great reservoir of confidences, not to be so tapped. His clients want HIM; he is all in all” (146). Like Bucket, he has superior knowledge of how and what the others think but unlike the detective he does not use it in the interest of his client – Lady Dedlock. One big question that remains unanswered in *Bleak House* is precisely why the lawyer decides to investigate her secret when its revelation will bring no good to anyone, including himself. His claim to be thinking only of the Dedlocks’ honour becomes illogical when this honour is the very thing that will be tarnished if he exposes her, as he threatens. The meaning of Tulkinghorn’s act must lie elsewhere and in my opinion, it is in his ability to carry the systemic knowledge that he possesses without compromise and without restrictions – spatial, ethical, or moral – and to use it to colonize people, space and even time.

Tulkinghorn’s knowledge is the prerogative of his professional status. He is an attorney working for the wealthy families of the Dedlocks and their circle and is “found sometimes speechless, but quite at home at corners of dinner tables in great country-houses and near doors at dinner tables” (27). But the Peerage and Sir Leicester make an error when they think of him as “retainer-like” and take him to be merely “the steward of the legal mysteries, the butler of the legal cellar, of the Dedlocks” (ibid.). On a superficial level, there is the hypothesis, voiced by the narrator, that the power this knowledge gives him is the same as that possessed by the maids, mercers, or the Manager of the Italian Opera. They all claim to know everything about Lady Dedlock and to be therefore capable of “manag[ing] her as if she were a baby [...] Therefore, while Mr. Tulkinghorn may not know what is passing in the Dedlock mind at present, it is very possible that he may” (ibid.).

The supposition is not, however, substantiated. *Bleak House* works to dispel it by putting not Lady Dedlock's petty whims and small caprices under the lawyer's attack but her very public identity. And he is successful because he has a personality but not an identity. He carries the legal procedure with him, not needing any merchandise or cultural articles for sale, as the others do. His is the instrumental knowledge that seeks its own satisfaction; he attacks her self by taking over her inner world – that is, by colonizing her life. This is a kind of epistemic authority that can generate plans but not intentions, that in fact destroys the very idea of living by anything but structured rationality. That is why its power knows no boundaries and is unrestricted by any need to adapt itself to circumstances or to take account of the others' emotional reactions or moral considerations.

No doubt Tulkinghorn's procedural knowledge is the most successful means of reaching the epistemological goal set by the story of *Bleak House* – the discovery of the connection between Esther and Lady Dedlock. The reason is that it works irrespective of the object on which it is applied. It enacts the mechanisms of Chancery which D. A. Miller calls "an all-englobing system of power" (92). This power is effective because it does not require and does not produce any reciprocity. The system, to quote Miller again, "can be all-encompassing because it cannot be compassed in turn" (89). But, as La Capra rightly points out, Miller's Foucauldian model is itself too totalizing and does not take into account the internal distancing of the speaking subject from "the other," as deconstruction does (121).¹² And indeed, if Miller is right, then this would result in a homogeneously selected and arranged narrative material – and certainly not in the diversity of virtual narratives that produces a tellable tale. The Tulkinghorn part of the plot is by no means poor in such narratives and, in fact, foregrounds the canonicity against which they work in the characters' minds.

Paradoxically, on meeting Tulkinghorn all characters embark on a process of de-canonizing their self-narratives. Lady Dedlock does it by bringing out the repressed memories of her past and of her love affair with Hawdon/Nemo. George, who is blackmailed into handing in the only extant specimen of Nemo's handwriting while he was Captain Hawdon, submits to Tulkinghorn's condition for the remittance of his debt to Smallweed, but only after constructing a hypothetical narrative of what might happen if he doesn't. His friends the Bagnets have acted as his guarantors but "Do you know," he tells his friend and servant Phil, "they would be ruined to pay off my old scores?" (481). His earlier refusal to give Tulkinghorn the letter takes him back to the past when he and Hawdon were together.

---

¹² The problem of the speaking subject's distance from what is spoken about lies at the centre of James Buzard's "'Anywhere's Nowhere': *Bleak House* as Autoethnography." For Buzard, this is an epistemological issue the novel has in common with ethnography. Buzard rightly takes the line that distancing is a matter of language and not just of plot.

Once having done so, he falls into a state of profound misery caused by remorse for having betrayed Hawdon's memory, but not only by it. His own memories return to his wild youth and to the story of what might have been if he had been a better son and brother. Yet what Tulkinghorn has been doing – pressuring George into submitting evidence – has no reference to the ethics of the Trooper's act. He is merely following the procedure, finding and tracing connections – and all of this because of a slight disturbance of Lady Dedlock's usually indifferent attitude and expression of boredom. After Tulkinghorn first shows Lady Dedlock the document written by Nemo, she is also taken back to a past that she has carefully concealed and to the self that she must have had then. As she walks after Jo through all the places marked by Nemo's presence, she sheds her appearance of boredom and "exclaims," "shrinks into a corner" and all the time speaks and behaves "passionately" (236–238). Although the narrator sticks to his behaviourist reading of her true temperament, he allows such comments to accrue until she becomes sublimated in the cry going upward from a wild figure on its knees, "O my child, my child!" (419).

Tulkinghorn's competent use of the procedures has its most disturbing effect on a character whose role in the story is the least due to anything he might have done. This is Snagsby the stationer, who is involved in the affair only because he has given Nemo work and because he takes pity on Jo and is seen to be doing so. Interestingly, Snagsby and his wife are the only characters whom the anonymous narrator sees from the inside. The behaviouristic approach is reduced in a typically Dickensian manner to a single repetitive verbal idiosyncrasy – the stationer's cough which expresses his embarrassment. In the meeting with Tulkinghorn, this cough accompanies every one of Snagsby's lines. Yet unlike other characters recognizable by a single gesture, Snagsby's mind is open to the narrator. So, after being taken to Tom-all-Alone's to find Jo not knowing for what reason, he leaves the lawyer's rooms

so confused by the events of the evening that he is doubtful of his being awake and out – doubtful of the reality of the streets through which he goes – doubtful of the reality of the moon that shines above him (327).

Snagsby's reaction sums up the effect of Tulkinghorn's personal epistemological style. What the lawyer knows and, more importantly, his allusive references to it, literally kill Lady Dedlock because he keeps foregrounding the signs of his knowledge but never indicates its object. His manner drives Snagsby, this most innocent of all characters in the novel, to the very limits of his good-natured sanity, which is the characteristic that he himself has cultivated to present his identity before his customers, his wife and even his servant. Tulkinghorn has invaded the territory of his self and this self in fact disappears as his awareness of it gives way

to Tulkinghorn's awareness of him and is made to obey its orders. Snagsby does not, like Lady Dedlock or George, embark on some retrospective or hypothetical stories because without a self he has no memories, and therefore cannot project himself either into the past or the future. In the final account, he is reduced to the very same state as that of the Chancery suitors: all he knows is that "he is a party to some dangerous secret without knowing what it is" (365).

The double meaning of Chancery and the public world of which it is a metonym, therefore, is not only life-destroying to those who are directly involved in its proceedings. As a substantial but substance-less procedure, it deprives everyone who is in any kind of contact with it of the life of the mind, and therefore of the ability to create a coherent narrative of self and others. In other words, it colonizes their worlds, juridifying their existence and so distances them from the opportunity to interact without fear and present their freely chosen identities. Or, conversely, it fixates their minds on themselves, forcing them to change their self-narratives in order to adopt another identity which this world requires them to have, without explaining why. Their narratives of self thus become highly tellable – "exceptional" in general human terms precisely because they look "unexceptional" in the eye of the law. The law in the literal and the metaphorical sense uses this criminal "canonization" of the individual life-story "to make business for itself" and itself as its business.

3. STRANGELY HOLDING MY PLACE IN THE WORLD: ESTHER'S SELF-(DE)FORMATION

By choosing Esther Summerson to be the second narrator of his *Bleak House*, Dickens sets himself a task of formidable complexity. Not only does he cross age and gender lines but he also lends her social and psychological characteristics that cut into her suitability to be the teller of her tale and jeopardize her efficiency. In the first place, Esther's official identity is sealed with her birth – she is illegitimate and therefore carries the burden of devising strategies for survival in a world that at best is indifferent to her existence and at worst closes off all opportunities for her agency. The narrative of her identity is therefore one of constant exclusion and expulsion from the public territories of integrative action. Her self, on the other hand, seems locked in another rigid stereotype – that of the victim – whose tragic end is predetermined by the culture that has delegitimized her. As if that were not enough, Dickens doubles her functional role by assigning her the task of telling not only her own life story but also those of others, notably of Richard Carstone, who is himself a tragic victim of Chancery's practice. In the third place, Esther's individuality is overdetermined by her exceptional goodness and goodness rarely, if ever, makes for an interesting story. Moreover, Dickens grants her a coyness

which, because there is no other, external perspective on her, is never subjected to any comment and evaluation. With all this against her, it is a miracle that she manages to sustain a tellable narrative and that there emerges from it a self that is both credible and forceful in its assertions. The sheer amount of critical studies that Esther's "portion" in *Bleak House* has attracted testifies to the fact that "little Esther Summerson" is more than an image of conventional femininity, or solely the victim of male patriarchy. Rather than being the unfortunate product of the writer's abandoning his emotional control, her story and her multifunctional presence in *Bleak House* work on a number of levels, focusing the whole problematic of the narrative constitution of the self and its complex relationship with identity and with culture – as both fictional and real entities.

How is all this done? As I have already suggested, one answer to this question can be found in Dickens's initial act of recentering the world of the novel in such a way as to leave room for a complementary perspective that will strengthen the ideological facet of the anonymous narrator's focus on the public world. Esther easily glides into the position left for her and her likes. As she enters London, the first thing she notices is its chaos: "every other conveyance seemed to be running into us, and we seemed to be running into every other conveyance" (43). The impression intensifies when she approaches Lincoln's Inn through the "dirtiest and darkest streets that ever were seen in the world (I thought) and in such a distracting state of confusion that I wondered how the people kept their senses" (44). The fog enters her discourse following the same transformation from fact into metaphor as in the novel's opening. At first she notices that "the streets were so full of dense brown smoke that scarcely anything was to be seen" (44). But the not-seeing immediately becomes not-knowing. Not literally "deterred from entering" the Court like "the uninitiated from the streets" (18), as she waits inside Kenge's office next to it she is similarly confused and intimidated:

Everything was so strange – the stranger from its being night in the day-time, the candles burning with a white flame, and looking raw and cold – that I read the words in the newspaper without knowing what they meant and found myself reading the same words repeatedly (44).

Reading the world without knowing what meanings it carries is how Esther herself defines her relation to it.¹³ Beginning with the disclaimers that "I have a great deal of difficulty in beginning to write my portion of these pages, for I know I am not clever" (30) and "I may be very vain without suspecting it (though indeed I don't)" (31), she ends her narrative and the whole book with the uniquely clipped

---

¹³ In including Esther in the general pattern of reading I seem to disagree with J. Hillis Miller and Robert Tracy, who exclude Esther from this activity. However, while these two critics analyze misreading, my view is that Esther is reading without comprehension.

and emphatically conditional “even supposing –” (881). Throughout, Esther’s discourse remains stretched between uncertainty and diffidence in qualifying herself and others, and fluency, calmness and confidence in the reporting of their doings.¹⁴ Together with her almost compulsive references to her confusion, these reproduce the semantic accents of the fog metaphor which invades what in *Bleak House* seems to be the most private and intimate place – Esther’s psychological space.

But Esther’s autobiography is also implicated with the public world’s epistemological prerogatives by virtue of the fact that she is crucially and definitively their object and cannot by any means be their subject. She is a woman and she is illegitimate, and this combination delegitimizes any claim she might have on the public world, just as it does Oliver Twist, who shares her status and is punished for precisely such a presumption after he asks for “more”. The whole energy of Esther’s told life goes into finding the way of avoiding being seen as “friendless, nameless, and unknown” (33), as her godmother predicts she will be without a protector like Jarndyce. The adjectival triad in fact defines her identity as an illegitimate woman from the perspective of the public world. It immerses her into a narrative that leads to her isolation, disgrace and disappearance. The aptly named Miss Barbary also offers a triad of the goals Esther should set before herself: “Submission, self-denial, diligent work are the preparations for a life begun with such a shadow on it” (33). But this is a recipe for survival, not for changing that identity. Esther, however, reciprocates with yet another triad: “to strive as I grew up to be industrious, contented, and kind-hearted” (33). This already is a definition of self and the morphology of a life narrative that will establish the legitimacy of being known – by others, as well as by herself. It is the kind of knowledge and of recognition indeed granted to her by John Jarndyce, by her friends first at the school she is sent to and then by Ada, Richard, and her London circle. Esther’s life narrative aims to reauthorize the one predicted at her birth and to confirm that in this decision lies her modicum of freedom. Her concern also is to prevent anybody from seeing her as a victim and therefore from pitying her. The new story set before her is made up of the elements constituting Feuerbach’s image of perfection as defined in his *The Essence of Christianity*: “Reason, love, and power of will are perfections of man; they are his highest powers, his absolute essence in so far as he is man, the purpose of his existence. Man exists in order to think, love, and will” (3).

The inherent potential for exceptionality in such a canonical narrative, however, is very small. It coincides with the one prescribed for all Victorian women. Although it is embodied in Esther, it keeps in view the ideological aspect of the

---

¹⁴ The best study of Esther’s confusion is, in my view, that of Judith Wilt who investigates in full its narrative potential. Audrey Jaffe’s reading has become the paradigmatic text for psychoanalytical approaches, but I disagree with her singling out Esther’s denegation as her principal mode of discourse.

perspective of those who have devised it and who control its enactment, making sure that passive contentment does not change into its opposite. No wonder that Esther announces the success of her strategy so often, as if to convince herself and her readers that she has managed to achieve the “recanonicalization” she has sought. Nevertheless, like the jingling of her keys that ends all moments in which she indulges in dreams of change, these declarations can have only a temporary effect and do not carry any potential for a narrative of interest to anyone. They preclude active agency, and to become the agent of her own life she needs to construct and take up the subject position in an extended and coherent life story. Esther’s task as narrator is to discern from within the fog the bright spot of Summerson – ‘summer sun’ – where she stands as an individual disengaged from the conceptual bonds of the definition enforced by others. That spot is not the locus of work, where her godmother’s and her self-directed injunctions meet.¹⁵ It is created by removing the limits to the kind of agency imposed on her and by embarking on the story of her exceptionality. That new line of being and doing lies, paradoxically, in the area delineated through her rejection of the very same knowledge that she declares she is so certain about when she almost obsessively quotes the praises she has received and the gratitude she has culled. The exceptionality of her life story depends on her adoption of another way of knowing, different from the kind dictated by her godmother. Often hidden behind the stylistic barrier of equivocations and parenthetical qualifications, the uniqueness of Esther’s life narrative and its tellability come from the epistemological originality she grants only to herself and to none other in her world.

Early criticism commented with displeasure on Esther’s coy mannerisms, seeing in them an artificial construction, a model of femininity that belonged to the social and psychological fantasy of the age and of Dickens the man.¹⁶ Comparison between her and Dickens’s other “ideal” heroines may partly support such a view. There are in the first place obvious parallels between her and *David Copperfield*’s Agnes, whose housekeeping genius fills Dora with admiration and respect. Esther and Agnes also share the ability to show tact and delicacy in interactions with people of whom they are critical. In both respects, Esther also shows kinship with Bidley from *Great Expectations*. Neither Agnes nor Bidley, however, is placed in the position of *having to* look back over her own life. Esther begins with the verbal sigh of worry about this very task, apportioned to her by nobody knows whom: “I have a great deal of difficulty in beginning to write *my portion* of these pages”

---

¹⁵ Work in *Bleak House* is discredited as the locus of a complete and authentic selfhood. The issue of the contradictory relationship between gender and labour is explored by Danahay. He writes, “By the end of the novel Esther has been differentiated from ideals of beauty and sexual attraction, from ideas of work, and from images of women abandoning their domestic duties for evangelical causes” (84).

¹⁶ For a review of the negative criticism, see Axton, “The Trouble with Esther.”

(30, italics added). The absence of such narrative necessity means therefore that neither of the other two heroines is required to negotiate the two kinds of distance – the moral and ethical one – that separates her self from her interlocutors' in those interactions, and the cognitive one which results from the fact that this separation now exists only in her memory. Not being autobiographers, Agnes and Bidy are frozen in a kind of stasis: they are the male heroes' moral beacons but their significance lies precisely and exclusively in their immovability and permanence. Their functionality aligns them with the comic characters rather than with the narrator: Agnes and Bidy are "flat", in the sense given to this qualification by E. M. Forster. Most importantly, not being narrators, they are not entrusted with the creation of the factual domain of the fictional world and with the need to account for the selection and organization of the information that builds it. Union with them, actualized in *David Copperfield* and remaining virtual in *Great Expectations*, establishes the destination point of the Bildungsroman hero's journey of maturation. Still, the two heroines' selves remain opaque, while their identities are sustained with the sole purpose of providing the positive markers of the moral paradigm within which the male protagonists should form their own identities.

Unlike Agnes and Bidy, Esther is the author and heroine of her own life narrative and as such is the maker of the self she projects through her account. Its hallmark is not something that she has or is. Her godmother is the first to tell her that: "You are different from other children, Esther," she tells her, "because you were not born, like them, in common sinfulness and wrath. You are set apart" (33). The very grammar of that statement makes the power it refers to formidably impersonal and denies Esther what Jerome Bruner identifies as "cultural speciation" – "the shared conception of legitimacy" of beliefs, pursuits, and values (1997: 151). Set apart not for what she is but for what she is not, Esther indeed needs different ways to negotiate her relationship to the others if she is to survive, physically and socially. And she wastes no time finding them. The very night she hears these words, she makes the promise not only to be "industrious, contented, and kind-hearted" but also "to do some good to some one, and win some love to myself if I could" (33). The indefiniteness of the pronouns, the use of the conditional, the verb "win" – all these leave a lot of room for specification. What kind of good, to whom, how much love to win back and by what means are questions that her narrative will repeatedly try to answer but in very different ways. Left unspecific, they serve as a way "to keep one's options open," Bruner writes (1997: 156) and be better prepared for the vicissitudes of life. In spite of the seeming rigidity of the image Esther subsequently encases herself in, the open-endedness of the newly created virtual story of her future allows for variations, for trials and errors, for peripeteia. "For fixing the story of one's life," Bruner continues, "and with it one's conception of one's Self, may shut down possibilities prematurely" (156). Esther indeed keeps "diversifying" her self-narratives and opening new avenues for them

by changing the nature of the good she does, the people she does it for, the efforts she makes and the reactions she gets.

One of the most illustrative examples of the flexibility of her narrative self-constructions comes in a passage where she rounds off her impressions of Richard's character, summarizing its positive and far more numerous negative aspects. Richard, according to her, is the victim of an erroneous education which did nothing to train in him the habits of "application and concentration." In this paragraph Esther puts the finishing touches on his portrait and launches him, as it were, right into the hands and mouth of the juridical vulture Vholes. Assisted in his fall by the irresponsible but irresistible Skimpole, Richard seals his fate. Yet Esther does not openly predict his tragic end. Instead, she goes on to vindicate herself as narrator and focalizer, stressing that her narrative is an honestly composed record, even though it is based on her subjective knowledge and experience:

I write down these opinions not because I believe that this or any other thing was so because I thought so, but only because I did think so and I want to be quite candid about all I thought and did. These were my thoughts about Richard. I thought I often observed besides how right my guardian was in what he had said, and that the uncertainties and delays of the Chancery suit had imparted to his nature something of the careless spirit of a gamester who felt that he was part of a great gaming system. (240)

On one level, this could be read as a metanarrative comment intended to disarm objections that Esther's perspective on Richard is too subjective and that her claims to be telling the truth are self-serving. For being always right can easily degenerate into self-righteousness, of which Dickens in *Bleak House* has a lot to say. By contrast, in Esther's discourse there runs a constant undercurrent of ironic dissociation from the Christian missionaries and charitable ladies like Mrs. Jellyby and Mrs. Pardiggle. These two respected ladies, together with the preacher Chadband from the other narrative, live and do wrong in the conviction that they are right according to the doctrine of what Dickens calls "telescopic philanthropy" (the title and the substance of Chapter IV). But Esther does provide an argument against possible objections that her own criticism of Richard is similarly prompted by selfish interests. Her line of defense is that what she is saying about Richard is not based on any preconceived ideas about what a young man should be like. Its foundation lies in the evidence she has gathered from her own observations throughout her interaction with him and, more importantly, from John Jarndyce's superior judgement. Jarndyce is the one who sets the norm not according to some large impersonal scheme of propriety but in terms of Richard's particularized self as a Chancery victim with a scanty personal fortune, one who must actively seek ways to survive and be happy.

This is not the only occasion when Esther's narrative branches off in another direction without letting that complementary story leave the level of virtuality. The need to cull support for her truths from another authority is rooted in the self-definition announced in the very first sentence of her narrative, where she draws attention to what she knows she lacks. "I know I am not clever," she says (30) and with this she sets up the recurring pattern of negation which is her stylistic marker especially in the first part of the novel. Within only three paragraphs in the first chapter, the word "never" occurs 14 times. On an obvious level, one of the purposes of Esther's negatives is that of ironic blame by praise, as when she states that her godmother was

a good, good woman! She went to church three times every Sunday, and to morning prayers on Wednesdays and Fridays, and to lectures whenever there were lectures; and never missed. She was handsome; and if she had ever smiled, would have been (I used to think) like an angel – but she never smiled (31).

Miss Barbary's Calvinist sternness is easy to subject to critical denunciation. Yet what follows is by no means ironic or as easy to interpret through simple reversal of meanings, as in the rhetorical model of blame-by-praise. The passage evokes Esther's childhood self when she genuinely felt that she

never could be unrestrained with her – no, could never even love her as I wished. It made me very sorry to consider how good she was and how unworthy of her I was, and I used ardently to hope that I might have a better heart; and I talked it over very often with the dear old doll, but I never loved my godmother as I ought to have loved her and as I felt I must have loved her if I had been a better girl (31).

It is typical of Esther never to allow any open expressions of resentment for those who have deprived her of a "normal" identity by not allowing her to go through the experiences of "normal" people. These experiences, cancelled out as early as in the first chapter, construct the unrealized canonical narrative of healthy, positive individual growth and development. But the non-events and non-facts in her virtual narrative are ones that belong to her as protagonist and not as narrator. The most important of these are the facts concerning her mother:

I had never heard my mama spoken of. I had never heard of my papa either, but I felt more interested about my mama. I had never worn a black frock, that I could recollect. I had never been shown my mama's grave. I had never been told where it was. Yet I had never been taught to pray for any relation but my godmother (31).

In the strictly chronological structure of her story, Esther carefully avoids passing judgement on the past from the position of the present. Still, the repetition of “never” is already a verdict and an evocation of what should have been the case. The imposed isolation, the burden of guilt and shame, the dark predictions for her future – these indeed presuppose that the “*all I thought*” in the passage I have earlier quoted is less than truthful, yet that going deeper than Esther allows will trivialize her suffering. The opening part of her narrative thus authenticates the facts out of which she builds the fictional world, including her psychology, and asserts the rightness of her self-definition as the “nothing” that her doll used to stare at while she told her “every one of my secrets” (30). Speaking of herself as a non-being for her godmother but also for “the other” represented by the doll and, as a consequence of this, of narration as dis-comfort, Esther in fact produces the missing positive concept of the autobiographical narrator’s identity as constructed through the recognition of others. As early as this, her discourse insists that self-narrative is intersubjective, always open to interpretation, extension, supplementation – precisely how she goes on formulating it and diversifying it, thus making it tellable.

Esther’s opening is therefore crucial for the setting up of the elements making for the exceptionality of her narrative. As early as this, it points to the presence and the nature of the trouble which will later emerge in the paragraph about Richard and which is precisely the kind of Trouble with a capital T that Bruner defines as the source of tellability in autobiographical narrative. Esther recasts the world to fit in with the image of herself as the “nothing” that her doll stares at. Her reluctance or downright refusal to modify the shape of the world by changing her discourse about it clashes with the story level – her account that proves that such a fit does not actually exist. This contradiction has been noted by all critics who have approached it from a psychoanalytical, feminist, or feminist-psychoanalytical point of view. In her important interpretation of the use of negation as Lacanian “denegation” and its link to Esther’s refusal of “the responsibility of knowing,” Audrey Jaffe asserts that while Esther “knows too much, her pathology insists that we forget or ignore her knowledge.” Pathology produces the discourse of Lacan’s “denegation,” a linguistic organization which denies what it asserts and “overflows with what is presented as unconscious material, assuming we understand the unconscious to be that which exceeds the subject’s own knowledge or control” (Jaffe online) But I would argue that the contrast between knowledge and pathology does not exhaust the issue of Esther’s self-construction because it excludes the fact that self-construction is a process taking place in historical time and involving the continuity of the person’s memory. The reversal between “I don’t know” and “I know” which Jaffe applies is indeed called for by the text, yet it is too facile and narrows down Esther’s narrative to a case of neurosis. And even though we could map on it the Victorian confusion about the relation between

women and power, as Jaffe insists, it is not, I would suggest, enclosed within her particular circumstances nor does it have to bear only on “the woman question” which they exemplify. We can assume that on a subconscious level Esther knows that her treatment has been unjust, that her dignity has been violated when her inner awareness of herself was irrevocably tied to the sense of guilt, that her self-effacement was enforced. However, this subconscious knowledge, which emerges through her “denegation,” does not explain the perfect plotting of her narrative, the “concordance” in the discord that comes with knowledge acquired in time and providing the necessary understanding.

To approach this problem we need first of all to go back to Esther’s first claim – that she is not clever. But nowhere in Dickens is cleverness used in the sense of a virtue; on the contrary, it is synonymous to cunning and selfishness. The very word is sparsely and selectively employed in his novels. Thus in *Little Dorrit*, simple, good-hearted Affery seals an association between cleverness and sharp practices when she invariably refers to her mistress Mrs. Clennam, who is a stern Calvinist but also an astute businesswoman, and to her villainous clerk and partner Flintwitch as “them two clever ones.” In *Our Mutual Friend* cleverness is attributed to the unscrupulous money-lender Fledgeby, who wrings out money from anybody he suspects of having it, while the stratagems of the opportunist and equally clever Lammles successfully deceive the world about their financial status. In *Bleak House* the word occurs much less often and apart from Esther’s protestations, mostly in the meaning of skillful. Yet all the characters who can be described as clever in the sense used in the other works are in fact people with sharp calculating minds: Krook, Skimpole, Vholes, Smallweed. Skimpole, however, is different, which explains why Dickens grants him such a vast amount of narrative space, unwarranted by his secondary role in Esther’s story.¹⁷ For while the rest in this group are more or less “humours,” Skimpole is a world-builder, and a very successful one. His deft casuistry stipulates a world that is a combination of romantic belief in nature’s supreme beauty and Leibnizian satisfaction with the divine “scheme” according to which things adapt themselves to causes and mostly to his own needs. What makes his philosophy so dangerously effective is its amazing coherence which manages to take in even such a seasoned skeptic as Jarndyce. His version of reality flaunts a unity of meaning at whose core lies the

---

¹⁷ The character of Skimpole was based on the writer Leigh Hunt, and the prototype himself recognized and was offended by the likeness. Nevertheless, the relationship between the two men was not severed. One of the best and most extensive studies of Skimpole is Fradin’s. John Jordan has recently made the interesting suggestion that Skimpole functions as an ironic avatar, through whom the author speculates on “what it would be like to live without responsibilities, without having to be a sober, responsible Victorian public man” (93). Jordan also reads him as an experiment of self-parody on Dickens’s part. Skimpole’s fixation on the abuse he has suffered by Jarndyce inverts, according to Jordan, the motif of the “abused child making himself into a famous artist” in Dickens’s autobiographical fragment and in *David Copperfield*.

Romantic concept of the child as innocent of evil and free from responsibility in worldly matters. More than that, the world Skimpole stipulates is timeless, its grammatical tenor being the simple present. It is even transcendental and therefore claims to contain an absolute measure of moral behaviour – as long as it serves him, Skimpole. His construction thus threatens to erode Esther’s notion of selfless goodness by depriving it of its divine sanction. Inspector Bucket states it in plain words: “Whenever a person proclaims to you ‘In worldly matters I’m a child,’ you consider that that person is only a-crying off from being held accountable and that you have got that person’s number, and it’s Number One” (779). As Jaffe rightly observes, Skimpole and his legal “double,” the grasping, vampire-like lawyer Vholes, cunningly use their own version of denegation in their own interest. Like Skimpole, Vholes naturalizes a discourse of greed by locating it in an unobjectionable representation of the family: “with my three daughters, Emma, Jane, and Caroline – and my aged father – I cannot afford to be selfish” (542). Esther’s narrative places Skimpole’s and Vholes’s cleverness continually in view by allowing them longer monologic discourses than anyone else. They stand out within the typical structure of quick and rhythmical short dialogic exchanges characteristic of *Bleak House*. But by doing so, they already expose the difference between the two notions of cleverness Esther has come to know. And that knowledge has been brought to her in the course of her experience of its effect not so much on herself personally as on the others who serve as its testing ground – Jarndyce and Richard.

Related to cleverness with its shifted semantics is another claim about herself which Esther makes at the beginning and which cannot be emended. This is her explanation of her way of knowing which she sees as her individuating characteristic: “I had always rather a noticing way – not a quick way, oh, no! – a silent way of noticing what passed before me and thinking I should like to understand it better. When I love a person very tenderly indeed, it seems to brighten” (31). Curiously, Esther does not even use the word “know” here and this is a telling absence. In the first place, it seems to suggest that noticing can be detached from knowledge and that it happens spontaneously. Certainly this is how Dickens wants his Esther to be taken – as a person with heightened sensitivities and with attachments based on instinctive empathy. But what Esther is claiming is that her understanding – and therefore her knowledge – is dependent on the objects she has chosen to love. The question that arises is what comes first – her noticing or her moral and emotional choices. Again, the case with Skimpole is telling. She first meets Skimpole on the very night of her arrival at Bleak House. Having been told that she would be meeting a “Child,” she is surprised to see a man of Jarndyce’s age who has “the appearance in all respects of a damaged young man rather than of a well preserved elderly one” and who looks to her like “a romantic youth who had undergone some unique process of depreciation” (84). The way she places Skimpole as one

of a class, but a class nevertheless, indicates that Esther's knowledge precedes her "noticing," and that categorization also controls her virtual narratives about her interaction with the people she notices. This knowledge prevents her from being drawn to those of them who do not deserve her love, like Skimpole, Mrs. Jellyby, Mr. Turveydrop. It also determines her mode of narration in the scenes where she is with them. Skimpole's first lengthy discourse, in which he lays out his philosophy, is rendered in Free Indirect Style. The distancing Esther enacts as she meets him is thus reflected in the object that she herself constructs with reference to that object – her narrative. Skimpole is in fact Esther's only antagonist, one whose compliments do not fail to sound like ironic blame-by-praise. Though she rarely comments on him in her own words, she allows him to reveal the whole danger that his light-hearted irresponsibility holds for her doctrine of earnest dutifulness. Skimpole, indeed, may well be the "other" who provides Esther's reference group even negatively and to whom she addresses her narrative as an argument against everything that he professes.¹⁸

Esther's choices of objects of love and the amount of affection she exchanges with them are never wrong or out of proportion. Jarndyce, Ada, Richard, Caddy, and, of course, Allan are worthy objects, all desiring the togetherness and fruitful interaction characteristic of the lifeworld. Yet it could be argued that they are so central to Esther's narrative not only because they did fill her life at the time but also because they reflect her understanding, and therefore her self in her memory. Their presence, let alone their lavish compliments, make up the empirical reality that she as protagonist wishes to know better and to learn about. This is close to Feuerbach's insistence that the empirical route which starts from the object leads towards self-consciousness. As he writes in his *Essence of Christianity*: "In the object which he contemplates, therefore, man becomes acquainted with himself; consciousness of the objective is the self-consciousness of man. We know the man by the object, by his conception of what is external to himself; in it his nature becomes evident; this object is his manifested nature, his true objective ego" (Feuerbach 1957: 5).

For Esther, togetherness has an epistemological value and not just an emotional one. She learns about herself by self-projection on others and by aligning her circumstances with those of the people she is surrounded by. Thus her heart falls when she sees Richard and Vholes together, and when she understands that Richard has been introduced to the lawyer by Skimpole. Again, Esther knows that this combination spells ruin for the young man – financial, emotional, and, as it

---

¹⁸ It is significant that Dickens, who uses coincidence so extensively in *Bleak House*, manipulates it in such a way that it never brings Esther and Tulkinghorn together, even in a chance meeting. He would be an adversary she would not have been able to naturalize in her world model. On coincidence in Dickens, see Neil Forsyth.

turns out, physical too. She does not have to say anything to Vholes about this,¹⁹ for apart from his sallow complexion and black clothes and gloves, his “lifeless manner and a slow, fixed way he had of looking at Richard” (540) already spell out Richard’s future. Filled with a strong predictive potential, her acts of noticing set going hypothetical, though unspoken developments, among which the one whose centre she is manoeuvres with great force and agility towards its own final point that seals her position of a complex moral and psychological entity.

But if Ada, with her requited, even if doomed love for Richard, and even Caddy in her love for the unfortunate Prince, embody and enact Esther’s projections of her own desires, does Jarndyce feature with the same status? In her discourse, she gives him an almost divine status and he gets the most lavish praise as “the best of human beings” (837). Their togetherness is also presented as a perfect state of harmony. Jarndyce, nevertheless, provokes what can be seen as the turning point in Esther’s narrative and her key act of distancing herself into her own territory of epistemological activity. It has usually been claimed that this turning point is her recognition of the freedom of her self, after her mother’s confession. Suddenly, Esther’s whole world seems to take on a different configuration:

For I saw very well that I could not have been intended to die, or I should never have lived; not to say should never have been reserved for such a happy life. I saw very well how many things had worked together for my welfare, and that if the sins of the fathers were sometimes visited upon the children, the phrase did not mean what I had in the morning feared it meant. I knew I was as innocent of my birth as a queen of hers and that before my Heavenly Father I should not be punished for birth nor a queen rewarded for it (523).

Esther presents her revelation as a fact: “I saw very well” contains no hint that she may have any doubts about the correctness of her understanding. “Seeing” here is all the more significant as it comes after her temporary blindness during her illness, which is the physical counterpart of her spiritual transformation. Though it cannot change her identity, this realization should act as the beginning of the change in her self, relieving her from the burden that has made her so submissive and self-effacing.

This does not happen, though. Moreover, the moment of truth about herself anticipates what should be taken as the real turning point in Esther’s story – Jarndyce’s proposal of marriage. Lady Dedlock’s confession paradoxically leaves a

---

¹⁹ The most straightforward account of Vholes’s immoral exploitation of Richard’s plight for his benefit comes in two chapters (XXXIX and LI), in both of which Dickens removes Esther from the narrator’s position – in the former case, by assigning the storytelling to the anonymous narrator, and the latter to Woodcourt. Esther, of course, confronts Vholes herself on several occasions but her power as his opponent has already been consolidated by the participation of these two other authoritative figures.

rather thin trace on Esther's consciousness, for losing her mother has already exerted its traumatic effect on her as a child.²⁰ The darkness of that morning, she says, "was not upon my sleep; and when the next day's light awoke me, it was gone" (523). Jarndyce's letter of proposal, by contrast, is felt as the close of her history, "as if something for which there was no name or distinct idea were indefinitely lost to me. I was very happy, very thankful, very hopeful; but I cried very much" (617). The modality in "I should not be punished for birth," lost in the energy of the indicative mood of Esther's revelation, returns to give rise to a new narrative of the expiation of a guilt that can never be purged. The repressed returns not just to haunt Esther but to imprison her in the canonical narrative that for a moment she thought could be removed from the possibilities open to her self for further development. Esther's identity has so far sought some kind of disengagement in the knowledge of power; it is the power of knowledge now that invades even that area of her self-awareness which she has thought to belong only to herself – that of being able to direct her life away from the force that in her childhood branded her as different, as "set apart."

Jarndyce's ultimate gesture of renunciation of his claim on Esther on Woodcourt's behalf is, of course, a miraculous development unprepared for by the preceding logic of her narrative. The discourse of pain and suppressed suffering which weaves in and out of the surface layer of her account enunciates the impossibility of such wish fulfilment. It confirms the determining force of the public definition of her identity as "nothing" and her utter inability to imagine for herself a narrative with an end that makes her into a significant "something." It is telling that when she sees herself in the mirror for the first time after her illness, she cannot find the terms to define her disfigurement: "It was not like what I had expected, but I had expected nothing definite, and I dare say anything definite would have surprised me" (511). Whatever the new circumstances, neither she nor the world will forget that "so strangely did I hold my place" in it (520). Her epistemological tangle – both knowing and not knowing – resolves itself into an affirmation of the inextricable link between the inner awareness of oneself and the way the culture of knowledge penetrates its borders. What *Bleak House* proves is Dickens's conviction that in a modern, knowledge-based world escape into willed uncertainty and ignorance can at best be temporary. The past is always with one, making possible the unity of the self but also shaping the social forms of its existence which are by necessity public and subject to fractures and pressures beyond the individual's control.

---

²⁰ On the trauma of losing her mother, see Dever and Jordan.

* * *

Bleak House is Dickens's most discussed novel and this is hardly surprising. None other of his works is so elaborately structured and it is a miracle that it does not fall apart owing to failures in its narrative logic or that it manages to retain its level of emotional intensity without sinking into melodrama. The reason, as my study shows, is that all the narratives in the novel, whether actual or virtual, have a point. This point, moreover, reverberates with the tonality of modern times a century and a half after the novel was published. This modern appeal is largely due to the remarkable stylistic competence with which Dickens endows his two narrators. On both the level of story and discourse, therefore, Dickens emphasizes agency, the individuals' ability to transform the raw events of their experience into parts of a teleologically oriented, carefully constructed whole.

The wonder of their accounts, their tellability lies in their believability as instances of psychological truths. Dickens's preoccupation with the psychological and ethical impact of love and guilt adds personal dimensions to social concerns. The drive of the public world to juridify the family and colonize even the inner life of the individual acquires the conviction of truth due to the fact that Dickens gives it a narrative shape. Esther's seeming ordinariness is continually belied by the various ways in which she manoeuvres among the multiplicity of canonical narratives offered by the culture. Her disengagement from the totalizing conception of her as an illegitimate woman is also the result of her having a separate stylistic homeland. Her self-negating, epistemologically ambiguating discourse is different from the anonymous narrator's impassioned but plain and referentially loaded language. Yet, with most of the characters appearing in both narratives, the two narrators should ultimately be seen as engaged in a collaborate activity of building a fictional world that contains individuals who experience the vicissitudes of life each in his or her distinctive way. This activity – the narrativization of life in an exceptional yet truthful way – ultimately defines Esther's identity as an autobiographer in full epistemic and structural control of the material that makes up her life.

BIBLIOGRAPHY

- Axton 1965*: Axton, W. The Trouble with Esther. – *Modern Language Quarterly* 1965, No. 26, 545–77.
- Bagehot 1911*: Bagehot, W. *Literary Studies*. Vol. II. London, J. M. Dent, 1911.
- Beer 1983*: Beer, G. *Darwin's Plots*. London, Routledge & Kegan Paul, 1983.
- Bruner 1986*: Bruner, J. *Actual Minds, Possible Worlds*. Boston, Harvard University Press, 1986.
- Bruner 1991*: Bruner, J. *Acts of Meaning*. Cambridge, MA, Harvard University Press, 1991.
- Bruner 1991a*: Bruner, J. The Narrative Construction of Reality. – *Critical Inquiry*, 1991, Vol. 18, No. 1, 1–21.

- Bruner 1997*: Bruner, J. A Narrative Model of Self-Construction. – *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1997, No. 818, 145–161.
- Bruner 2002*: Bruner, J. *Making Stories: Law, Literature, Life*. New York, Farrar, Strauss and Giroux, 2002.
- Butt, Tillotson 1957*: Butt, J., K. Tillotson. *Dickens at Work*. London, Methuen, 1957.
- Buzard 1999*: Buzard, J. ‘Anywhere’s Nowhere’: Bleak House as Autoethnography. – *Yale Journal of Criticism* 1999, No. 12, 7–39.
- Collins 1995*: Collins, Philip. *Charles Dickens: The Critical Heritage*. London, Routledge, 1995.
- Daleski 1970*: Daleski, H. M. *Dickens and the Art of Analogy*. New York, Schocken Books, 1970.
- Danahay 2005*: Danahay, M. A. *Gender at Work in Victorian Culture: Literature, Art and Masculinity*. Aldershot, Ashgate, 2005.
- Derrida 1991*: Derrida, J. *Acts of Literature*. Ed. Derek Attridge. London, Routledge, 1991.
- Dever 1998*: Dever, C. *Death and the Mother from Dickens to Freud: Victorian Fiction and the Anxiety of Origins*. Cambridge, Cambridge University Press, 1998.
- Dickens 1964*: Dickens, C. *Bleak House*. New York, Signet Classics, 1964.
- Dickens 1994*: Dickens, C. *Little Dorrit*. London, Penguin, 1994.
- Dickens 1999*: Dickens, C. *Oliver Twist*. Oxford, Oxford University Press, 1966, 1999.
- Dolin 1999*: Dolin, K. *Fiction and the Law: Legal Discourse in Victorian and Modernist Literature*. Cambridge, Cambridge University Press, 1999.
- Dyson 1969a*: Dyson, A. E. (Ed.). *Dickens: ‘Bleak House.’ A Casebook*. London, Macmillan, 1969a.
- Eakin 1992*: Eakin, P. J. *Touching the World: Reference in Autobiography*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1992.
- Feuerbach 1957*: Feuerbach, L. *Essence of Christianity*. Orig. publ. 1841. Transl. by George Eliot. 1854. New York, Harper & Brothers Publishers, 1957.
- Ford 1955*: Ford, George H. *Dickens and His Readers: Aspects of Novel-Criticism since 1836*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1955.
- Forsyth 1985*: Forsyth, N. *Wonderful Chains: Dickens and Coincidence*. – *Modern Philology*, 1985, Vol. 83, No. 2, 151–65.
- Fradin 1966*: Fradin, J. I. *Will and Society in Bleak House*. – *PMLA* 1966, No. 81, 95–109. Reprt. in Gilbert, 40–64.
- Feeman 2007*: Feeman, M. *Life and Literature: Continuities and Discontinuities*. – *Interchange*, 2007, Vol. 38, No. 3, 223–243.
- Genette 1997*: Gnette, G. *Paratexts: Thresholds of Interpretation*. Cambridge, Cambridge University Press, 1997.
- Gillooly, David 2009*: Gillooly, E., D. David (Ed.). *Contemporary Dickens*. Columbus, Ohio State University Press, 2009.
- Gross 2010*: Gross, A. G. *Rhetoric, Narrative, and the Lifeworld: The Construction of Collective Identity*. – *Philosophy and Rhetoric*, 2010, Vol. 43, No. 2, 118–138.
- Habermas 1987a*: Habermas, J. *Knowledge and Human Interest: A General Perspective*. Appendix to *Knowledge and Human Interests*. Cambridge, Polity Press, 1987, 301–317.
- Habermas 1987b*: Habermas, J. *The Theory of Communicative Action*. Vol. II. Boston, Beacon Press, 1987.
- Holdsworth 1928*: Holdsworth, W. *Charles Dickens as a Legal Historian*. New Haven, Yale University Press, 1928.
- House 1950*: House, H. *The Dickens World*. London, Oxford University Press, 1950.
- Ingham 1992*: Ingham, P. *Dickens, Women and Language*. Toronto and Buffalo, University of Toronto Press, 1992.
- Jaffe 1991*: Jaffe, A. *Vanishing Points: Dickens, Narrative, and the Subject of Omniscience*. Berkeley, University of California Press, 1991. Made available online by the California Digital Library, Scholarship Editions. <http://ark.cdlib.org/ark:/13030/ft038n99m1/>.

- Jordan 2010*: Jordan, J. O. *Supposing Bleak House*. Charlottesville, University of Virginia Press, 2010.
- Kant 1996*: Kant, I., Patricia Kitcher. *Critique of Pure Reason*. Transl. by Werner S. Pluhar. Indianapolis, Hackett, 1996.
- Labov 1972*: Labov, W. *Language in the Inner City*. Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 1972.
- Labov, Waletzky 1967*: Labov, W., J. Waletzky. *Narrative analysis*. – In: *Essays on the Verbal and Visual Arts*. Ed. June Helm. Seattle, University of Washington Press, 1967, 12–44.
- La Capra 1984*: La Capra, D. *Ideology and Critique in Dickens's Bleak House*. – *Representations*, 1984, No. 6, 116–123.
- Lejeune 1989*: Lejeune, P. *The Autobiographical Pact*. – In: *On Autobiography*. Ed. Paul John Eakin. Trans. Katherine M. Leary. Minneapolis, U of Minnesota P, 1989, 3–30 (orig. 1975).
- Levine 1981*: Levine, G. *The Realist Imagination: English Fiction from Frankenstein to Lady Chatterley*. Chicago, University of Chicago Press, 1981.
- Levine 1989*: Levine, G. *Darwin and the Novelists: Patterns of Science in Victorian Fiction*. Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1989.
- Levine 2009*: Levine, G. *Dickens, Secularism and Agency*. – In: Gillooly, E. and D. David, 2009, 13–34.
- McAdams 2001*: McAdams, D. *The Psychology of Life Stories*. – *Review of General Psychology*, 2001, Vol. 5, N 2, 100–122.
- Miller 1983*: Miller, D. A. *Discipline in Different Voices: Bureaucracy, Police, Family, and Bleak House*. – *Representations*, 1983, Vol. 1, No. 1. Repr. in Tambling, J., 87–127.
- Miller 1963*: Miller, J. H. *The Disappearance of God*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1963.
- Miller 1968*: Miller, J. H. *The Form of Victorian Fiction*. Notre Dame, University of Notre Dame Press, 1968.
- Miller 1971*: Miller, J. H. *Introduction*. – In: *Bleak House by Charles Dickens*. Harmondsworth, Penguin, 1971.
- Ochs, Capps 1996*: Ochs, E. & Capps, L. *Narrating the Self*. – *Annual Review of Anthropology*, 1996, No. 25, 19–43.
- Palmer 2004*: Palmer, A. *Fictional Minds*. Lincoln, University of Nebraska Press, 2004.
- Polloczek 1999*: Polloczek, D. P. *Literature and Legal Discourse: Equity and Ethics from Sterne to Conrad*. Cambridge, Cambridge University Press, 1999.
- Poovey 1995*: Poovey, M. *Making a Social Body: British Cultural Formation, 1830–1864*. Chicago, University of Chicago Press, 1995.
- Ryan 1991*: Ryan, M.-L. *Possible Worlds, Artificial Intelligence, and Virtual Reality*. Bloomington, Indiana University Press, 1991.
- Said 2002*: Said, E. *Beginnings*. – In: *Narrative Dynamics: Essays on Time, Plot, Closure, and Frames*. Ed. Brian Richardson. Columbus, Ohio State University Press, 2002, 256–266.
- Scheibe 1996*: Scheibe, K. E. *Self Studies: The Psychology of Self and Identity*. Westport, CT: Praeger, 1995.
- Schor 1999*: Schor, H. *Dickens and the Daughter of the House*. Cambridge, Cambridge University Press, 1999.
- Showalter 1979*: Showalter, E. *Guilt, Authority, and the Shadows of Little Dorrit*. – *Nineteenth-Century Fiction*, 1979, No. 34, 20–40.
- Sternlieb 2002*: Sternlieb, L. R. *The Female Narrator in the British Novel: Hidden Agendas*. London, Macmillan, 2002.
- Tambling 1989*: Tambling, J. (Ed.). *Bleak House (New Casebooks)*. Houndsmill, Macmillan, 1998.
- Taylor 1989*: Taylor, Ch. *Sources of the Self*. Cambridge, Cambridge University Press, 1989.
- Tracy 2003*: Tracy, R. *Reading and Misreading Bleak House*. – *Dickens Quarterly*, 2003, Vol. 20, No. 3, 166–171.

- Trilling 1953*: Trilling, L. Little Dorrit. – Kenyon Review, 1953, No. 15, 577–90. Reprinted as “Introduction” to Little Dorrit (New Oxford Illustrated Dickens). London, Oxford University Press, 1953.
- Warhol 1989*: Warhol, R. Gendered Interventions: Narrative Discourse in the Victorian Novel. New Brunswick NJ: Rutgers Univ. Press, 1989.
- Wilt 1977*: Wilt, J. Confusion and Consciousness in Dickens’s Esther. – Nineteenth-Century Fiction, 1997, Vol. 32, No. 3, 285–309.
- Young 2002*: Young, G. M. Portrait of an Age. London, Phoenix Press, 1936, 2002.

РАЗКАЗВАЕМОСТ И НАРАТИВИ НА АЗ-А В „СТУДЕНИЯ ДОМ“ НА ЧАРЛС ДИКЕНС

(Резюме)

Статията разглежда начините, по които Дикенс създава наративен интерес, известен също като „разказваемост“, в романа си „Студения дом“. Основен фокус на изследването е автобиографичният разказ на героинята Естер Съмърсън, който се анализира с оглед на взаимодействията си с другия разказ, създаван от анонимен разказвач. Понятието за разказваемост в статията означава създаване на алтернативни и променящи се модели на света и версии на аз-а с оглед на налагането на ясно определената идентичност на автобиографичния разказвач. Разказваемостта в първоличния наратив на героинята се разглежда като резултат на уменията на писателя да използва потенциала на първоличното повествование за конструиране на аз-а в света на модерността. Използват се теориите на Юрген Хабермас за комуникативното действие като способ за съпротива срещу колонизирането на жизнения свят от системите на публичната власт и за трите вида знание, които действат в модерния свят. Първата част на статията се спира на тематичното значение на Канцлерския съд като агент на юридикацията в английското общество от средата на XIX век. Втората част разглежда уводната част на романа като действие, осъществено на нивото на повествованието и на стила. За разлика от въвеждащите глави на други романи на Дикенс с обществена тематика тук прочутото описание цели да премести центъра на реалния свят с оглед на успешното драматизиране на процеса на юридикация чрез характера и действията на адвоката Тълкинхорн. Тълкинхорн действа целенасочено срещу жизнения свят, в който обектите на юридическата му власт могат да избират и наложат своята идентичност. Косвено властта на каноничните разкази, с които той упражнява контрол, определя и идентичността на незаконородената Естер. В третата част на статията се проследяват виртуалните истории, които създават разказваемостта в нейната наративна територия. Анализира се епистемологичната нестабилност на героинята разказвач като метод на съпротива срещу каноничните разкази, определящи идентичността ѝ. Привидните колебания между знание и незнание се третират като възможност да намери разнообразни позиции и комуникативни действия при отстояването на единството и стабилността на аз-а си.

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

ФАКУЛТЕТ ПО КЛАСИЧЕСКИ И НОВИ ФИЛОЛОГИИ

Том 104

ANNUAIRE DE L'UNIVERSITE DE SOFIA "ST. KLIMENT OHRIDSKI"

FACULTE DES LETTRES CLASSIQUES ET MODERNES

Tome 104

ГРАМАТИКИ, РЕЧНИЦИ И ДРУГИ ПОМАГАЛА
ЗА ИЗУЧАВАНЕ НА ГРЪЦКИ ЕЗИК В БЪЛГАРИЯ
ДО ОСВОБОЖДЕНИЕТО

БОРИС ВУНЧЕВ

Катедра по класическа филология

Борис Вунчев. ГРАМАТИКИ, РЕЧНИЦИ И ДРУГИ ПОМАГАЛА ЗА ИЗУЧАВАНЕ НА ГРЪЦКИ ЕЗИК В БЪЛГАРИЯ ДО ОСВОБОЖДЕНИЕТО

В тази статия се представя културната и образователната ситуация в българските земи през първата половина на XIX в. и се анализират, граматиките, речниците и другите учебни помагала за изучаване на гръцки език, писани от българи до Освобождението. В изследването се разглеждат както старопечатни книги, така и ръкописи, отговарящи на горните критерии.

Boris Vounchev. GRAMMARS, DICTIONARIES AND OTHER GREEK TEACHING RESOURCES IN BULGARIA TILL THE LIBERATION FROM THE TURKISH YOKE

In this paper we present the cultural and educational situation in Bulgaria during the first half of the 19th century. The main part of the research is concentrated on the analysis of the grammars, dictionaries and other Greek language learning resources, written by Bulgarians till the Liberation from Ottoman domination (1878). The object of our research was the old imprinted books, as well as the manuscripts, covering the mentioned criteria.

В памет на майка ми

СЪДЪРЖАНИЕ

I. Увод	156
1. Гръцко културно и езиково влияние по време на османското владичество	156
2. Биографични справки за авторите на помагала за изучаване на гръцки език до Освобождението	162
3. Структура на изследването. Използвани библиотечни фондове	165
II. Старопечатни книги (№ 1–13)	167
III. Датирани ръкописи (№ 14–32)	195
IV. Недатирани ръкописи (№ 33–38)	231
V. Приложения	238

I. УВОД

Целта на настоящото изследване е анализът на граматиките, речниците и другите помагала за изучаване на гръцки език, съставени от българи преди Освобождението. В сравнение с други подобни прегледи акцентът тук е поставен върху подробното описание на съдържанието, анализа на гръцкия езиков стандарт, застъпен в съответното пособие (катаревуса или димотики¹), и особеностите в предаването на български език на гръцката граматична терминология.

1. ГРЪЦКО КУЛТУРНО И ЕЗИКОВО ВЛИЯНИЕ ПО ВРЕМЕ НА ОСМАНСКОТО ВЛАДИЧЕСТВО²

1.1. ГРЪЦКОТО ВЛИЯНИЕ В БЪЛГАРИЯ В ПЪРВИТЕ ГОДИНИ НА БЪЛГАРСКОТО ПРОСВЕЩЕНИЕ

От XVII в. нататък се засилва гръцката активност в областта на мореплаването и търговията. По-тесни стават и контактите на гърците с останалите Балкани, факт който създава предпоставки за пренос на езиково и културно влияние, а дори и за погърчване³. Гръцкото влияние в българските земи е особено осезаемо в големите градове, където културната и етническата дифузия са даденост и където гръцкият клир и първенци допринасят за налагането на гръцкия език и съзнание.

Погърчването в България обаче няма насилствен характер⁴. Причините за него са основно икономически и психологически. След освобождението на Гърция търговските консули на новата гръцка държава започват още по-ревностно да защитават интересите на гръцките общности, пръснати из цялата територия на Османската империя. Установява се практиката офици-

---

¹ *Димотики* (*δημοτική*, sc. *διάλεκτος* ‘народен език’) е основата на днешния стандартен новогръцки език. Изворите на димотики са разговорният език (т.нар. Volkssprache), народното творчество и някои литературни произведения от началото на XIX век насам. Предишният езиков стандарт (ползван до 1976 г.) е т.нар. *катаревуса* (*κατάρευσα*, sc. *διάλεκτος* ‘чист език’, т.е. книжовен гръцки) – езиков вариант, в който са изчистени морфологията, лексиката и синтаксиса на разговорния език и са заменени със средновековни и старогръцки форми и изрази. Катаревуса има различни нива – от максимално възможна адаптация на морфологията, лексиката и синтаксиса към правилата на атическото койне (строга катаревуса) до умерена архаизация на морфологично ниво с ограничена употреба на книжовни думи (опростена катаревуса).

² За характеристиките на Гръцкото просвещение вж. Данова 1994 и Пападопулос 1994. За подробности например за етническия състав на Пловдив вж. Гандев 1976: 705.

³ За подробности например за етническия състав на Пловдив вж. Гандев 1976: 705.

⁴ Вж. Шишманов 1965: 51.

ални представители на гръцкото кралство да дават гръцко гражданство на местни гърци, които по този начин се радват на доста привилегии в сравнение с останалите им сънародници. От тази възможност се възползват и някои български търговци, които по този начин улесняват дейността си. Важен фактор за проникване на гръцкото влияние е и разпространеността на гръцкия език в цялото Средиземноморие (най-вече в големите пристанища, където той е един вид *lingua franca*), което налага овладяването му за изпълнение на търговски задачи. Освен това гърците винаги са гледали презрително на българите, отношение, отразено в епитети като „твърдоглавци“ и „недодяланици“, затова редица по-имотни българи са предпочитали да се погърчат, за да не бъдат възприемани като част от масата „некултурни“ и „малообразовани“ българи.

В културно отношение гръцкото културно присъствие по българските земи до края на XVII в. е почти незабележимо. От средата обаче на XVIII в. и до средата на XIX в. гръцкото образование в България заема значително място. Причините за това са много. Контактите на гърците с останалата част на Европа допринасят за навлизането в Гърция на нови европейски политически идеи, създаването на освободителна програма, реформа в образованието на светска основа, появата на плеяда интелектуалци, възпитаници на западни университети. Цялото това духовно движение оказва влияние върху гръцките общности в Османската империя, а и върху ученолюбивите българи. Гръцките училища привличат нашите сънародници със съвременните си методи и модерните учебни програми, намиращи се на светлинни години от килийното училище, което е най-разпространеният „образователен“ институт у нас към края на XVIII в. В гръцките училища първите наши интелектуалци се учат освен всичко друго и да обичат родината и свободата. Чрез гръцкото образование за втори път (след християнизацията на българите през IX в.) гърците посредничат при пренасянето на нов мироглед и стойности в българското духовно пространство. В разглеждания от нас период българските книжовници превеждат голям обем гръцка книжнина, немалка част от която е преводна и на гръцки, като по този начин чрез гръцкия език в България проникват западните просвещенски идеи.

Рязката промяна в отношението спрямо гръцкия език и култура започва след Кримската война (1853–1856). По време на военните действия много български търговци на оръжие забогатяват рязко и започват да търсят пазари за влагане на капиталите си⁵. Освен това след Парижкия мирен договор (30.03.1856) Османската империя се отваря за западни стоки и капитали. По този начин се увеличават директните търговски и културни връзки на българите с останала Европа. Тази директна комуникация прави ненужно посред-

---

⁵ Гандев 1976: 713.

ничеството на гръцкия език, а по този начин запада и интересът към гръцката култура и просвета. Мястото на гръцкия се заема от френския език, който тогава е официален език на международните отношения. Мнозина младежи предпочитат европейските университети пред пребиваването в гръцки училища в нестабилната и бедна Гърция. Т.нар. „мегали идея“⁶ също изиграва роля за отблъскването на част от българската интелигенция поради прекомерните⁷ и необосновани гръцки претенции за господство.

Гръцко-българските контакти, разбира се, не спират внезапно. След Кримската война обаче в дневния ред на Българското просвещение просветата отстъпва място на парещия църковен въпрос и необходимостта от начертаване на националноосвободителна програма.

1.2. БЪЛГАРИ В ГРЪЦКИТЕ УЧИЛИЩА

Т.нар. *елинобългарски училища* от епохата на Българското просвещение са важно явление, променило коренно духовността и политическото мислене на българите в първата половина на XIX в. Появата им се дължи на много фактори, сред които Алексиева (1979: 157) отличава следните: а) липсата (в края на XVIII – началото на XIX в.) на български училища, учебна книжнина и учители с необходимата подготовка и б) наличието на гръцки светски училища в България, създадени от местните гръцки колонии. Точно в тези училища започват да се учат и много българи. Почти цялото първо поколение на Българското възрождане се образувало в тези училища. Възпитаниците им българи вярвали, че те са необходими, за да стъпи на крака българската просвета и да започне самостоятелното си развитие без чуждо посредничество. Периодът от 1815 г., когато Емануил Васкидович отваря първото елинобългарско училище в Свищов, до 1835 г., когато се открива първото българско училище в Габрово, е златният век на гръцката култура у нас. Тогава са написани и повечето граматики и помагала, преведени са учебници, произведения на антични и нови гръцки писатели и поети. Същевременно тогава се полагат основите и на автентичната българска просвета. Въпреки елинофилството си книжовниците от първото и второто поколение на Българското

⁶ Гръцкият националистически блян за връщането на Цариград, възстановяването на Византия и гръцко политическо и културно господство на Балканите, Източното Средиземноморие и по земите, завладени при похода на Александър Велики.

⁷ Характерен в това отношение е следният пасаж от поемата „Горски пътник“ на Г. Раковски: „Гръцки днешни изгупени списатели и стихотворци блънуват и мечтаят големи сънища. Завладение седмохълмия! Разхотки по въспорското крайбрежие със златоубоздани коне! Азиатски увеселения по красния му градини! Византийски стар престол! Кому граници да ся простират от Цариграда до Ефрата река! До Ираклеювите стълпове и после чак до Дунав и до Сава река... Дали не ще им то поприседне?“.

просвещение култивират в тези училища любов към родината и свободата и не позволяват от инструмент за просвета гръцкият език да се превърне в лост за унижение и подценяване на националното достойнство⁸. Образователният метод в тези училища е популярният тогава взаимоучителен метод на Андрию Бел и Джоузеф Ланкастър, въведен в Гърция от учителя по химия от Керкира Атанасиос Политис, а в България – от Неофит Рилски.

Едно от най-големите елинобългарски училища е това в Мелник. В „обикновеното“ (начално) училище българите добивали елементарни познания, а повечето продължавали в т.нар. „гръцко“ училище, където в годините 1804–1837 преподавал известният тогава Адам Цапек от Мецово. Негови ученици са Неофит Рилски (1821–1828) и вероятно Христати Павлович (1825–1828)⁹.

Елинобългарското училище в Пловдив, основано през 1780 г. и известно под името „Централно гръцко училище“, било смятало за най-авторитетната гръцка образователна институция в България. Повече информация за дейността му има след 1840 г., но и преди това е известно, че там са преподавали видни гръцки и български книжовници като йеродякон Антимос, Константинос Икономос, Адам Цапек, Иван Селимински и др.¹⁰. Основните предмети са „гръцка граматика“ [т.е. граматика на старогръцкия език – бел. авт., Б. В.], аритметика, история, география, френски, турски, превод от старогръцки на проза – Ксенофонт, Изократ, Демостен, Плутарх и др. и поезия – Омир, Есхил, Еврипид, Софокъл.

Елинобългарското училище в Созопол е основано в края на XIX в. Там учителства Самуил Киприотис, ученик на Григорий Сарафис и Вениамин от Лесбос.

За разлика от градовете с многочислени гръцки колонии в по-малките селища по правило учителите в елинобългарските училища са българи. Следват данни за някои от тези училища¹¹:

Ученици на гръцкото училище във Велико Търново са Иван Момчилов, Стефан Изворски, Петко Славейков и др. Във взаимоучителната степен, която продължавала три години, учениците придобиват елементарни знания по гръцки, а в т.нар. „гръцко“ училище преподаването на всички предмети се провежда на гръцки.

В гръцкото училище в Сливен учат видни представители на Българското просвещение като Иван Селимински, Сава Доброплодни и Добри Чинтулов.

⁸ Шишманов 1965: 176.

⁹ Пак там.

¹⁰ В това училище учи и К. Фотинов, вж. Шишманов 1894: 623–624.

¹¹ Данните цитираме по Алексиева 1979.

Възпитаници на гръцкото училище в Котел са Райно Попович, Райно Стоянович и Петър Берон. След завършването на Княжеската академия в Букурещ в периода 1819–1826 г. Райно Попович става преподавател тук. В учителската си дейност той не загърбва българския език, а го развива като необходима предпоставка за приемане в училището. Всички разяснения по учебната материя стават на български, което допринася за въздигането на българския език като образователен инструмент.

Доста българи изучават гръцки език в училището в Карлово, което се посещава от много деца от съседните градове – Котел, Пловдив, Жеравна, Тулча и Ловеч. Възпитаници на училището са Евлоги и Христо Георгиеви, Ботьо Петков, Иван Селимински, Иван Богоров, Георги Раковски, Гаврил Кръстевич и пр.¹².

Изключително голяма е ролята за филологическото образование в България през този период на елинобългарското училище на Емануил Васкидович в Свищов. Васкидович привлича вниманието на мнозина българи с авторитета на добър учител. Това училище от „елинобългарско“ бързо се превръща в „словенобългарско“ и има две преимущества: а) българският се преподава наравно с гръцкия и б) като възпитаник на Княжеската академия Васкидович пръв прилага тук взаимоучителния метод. От 1832 г. негов сътрудник е Неофит Бозвели. Продукт на това сътрудничество е учебникът „Славяноболгарское детеводство“ (1835).

Важно място заемат гръцките училища в Македония – Охрид, Битоля, Кукуш и др.

Според Алексиева (1979: 165) гръцките училища имат изключителна роля за развитието на българското образование поради следните причини:

а) в тези училища за пръв път през турското робство на българите се предоставя възможност за светско образование;

б) във взаимоучителните училища се обучават кадри, които по-късно разпространяват взаимоучителния метод по други краища на страната;

в) освен гръцки в тях се преподава и български и

г) гръцките училища осигуряват на нашите книжовници достъп до учебните заведения в Гърция и в останалите части на Османската империя, допринасяйки за повишаване на знанията им.

Немалка част от учениците не се задоволяват само със знанията, придобити в гръцките училища в България, и продължават обучението си в прочутите гръцки училища извън пределите на България – в Гърция, в Дунавските княжества и пр.

В първите десетилетия на XIX в. най-значимото от тези учебни заведения е Княжеската академия в Букурещ, известна като Гръцко училище „Св.

---

¹² Алексиева 1979: 163.

Сава“. В периода 1816–1821 г. там се обучават Райно Попович (1816–1818) и Петър Берон (от 1819 г. до закриването на училището). По онова време в Княжеската академия преподават видни гръцки книжовници като Неофитос Дукас, Стефанос Комитас, Вениамин от Лесбос и др. През 1814–1821 г. е разцветът на Княжеската академия в Яш, където учат седмина българи¹³.

В гръцкото училище в Кидония (Айвали) в Мала Азия, известно като „Елиномузей“, учи Иван Селимински. Това училище, както и тези в Смирна и Хиос, са смятани за най-прогресивните учебни заведения към края на XVIII и началото на XIX в.

За един кратък период (1836–1838) най-прочуто сред ученолюбивите българи е „Сиропиталището“ на Теофинос Каирис на о-в Андрос. През трите години, в които функционира училището, там учат Иван Селимински, Иван Добровски, Захари Струмски, Стоян Чомаков, Г. Атанасович и др. Основните предмети са философия, филология, математика, метафизика, етика, реторика, астрономия, химия и теология. Ентузиазирани от свободолюбивите идеи на Адамантиос Кораис¹⁴, нашите сънародници основават „Славянобългарско дружество“ с цел разпространяването и култивирането на българския език, който е смятан от членовете на дружеството за подходящ инструмент за пробуждането на народа и изгонването на гръцкия клир от България¹⁵. Патриотичното дело от Андрос се продължава през 1841 г. от българските студенти в Атина, основали „Македонското дружество“, чиято цел била едновременно въстание на всички българи.

Фанариотското училище в Цариград (с официално име „Велико училище на Нацията“) е най-старото и авторитетно гръцко училище в Османската империя. По инициатива на Димитриос Мурузис, доверен човек на султан Селим III, през 1804 г. училището е пренесено в Ксирокрини (Куручешме). В този прочут образователен институт преподават Янис Паламас, Николаос Логадис, Самуил Киприотис и други видни гръцки книжовници. Тук след 1836 г. продължават обучението си 44 българи, сред които Гаврил Кръстевич, Георги Раковски, Иван Богоров, Сава Доброплодни, екзарх Антим I. Основните дисциплини са превод от старогръцки автори, метрика, поетика, теология, реторика, синтаксис и природоматематически науки.

В Богословското училище на о-в Халки присъствието на наши сънародници е особено осезателно след 1847 г., когато е основана катедра по черковнославянски, ръководена в периода 1848–1852 г. от Неофит Рилски.

¹³ Вж. Алексиева 1979: 178.

¹⁴ Гръцки книжовник (1748–1833), лекар по образование, издател на поредица от произведения на старогръцки автори и много други книги. Един от интелектуалците, предложили решение на гръцкия езиков въпрос.

¹⁵ Вж. Шишманов 1965: 56 и Арнаудов 1928: 165.

След освобождението на Гърция силен става интересът към висшите училища в Атина – Педагогическия институт и Атинския университет, отворил врати през 1837 г. Един от първите български студенти в него е Иван Селимински, възпитаник на медицинския факултет.

В обобщение на тези данни ще цитираме статистиката на Алексиева (1979: 178), според която в периода от края на XVIII в. до Освобождението на България (1878) в гръцките училища и висши учебни заведения учат над 160 българи – 44 във Фанариотското училище, 35 в Княжеската академия в Букурещ, 30 в Атина (Атински университет и др.), 23 в Богословското училище на о-в Халки, 21 в Търговското училище на о-в Халки, 8 в училището на о-в Андрос, 7 в Княжеската академия в Яш и 6 в Кидония (Айвали).

От направения бърз преглед на гръцките училища, посещавани от българи през XIX в., можем да заключим, че значението на тези училища за „изковаването“ на първото поколение книжовници и дейци на Българското просвещение, поставили основите на светското образование и посели семената на българския патриотизъм, е огромно. Гръцки възпитаници са такива фигури като Георги Раковски – идеолог на националноосвободителното движение, Петър Берон – автор на първия български учебник, Неофит Рилски – виден книжовник и директор на първото българско училище в Габрово, Константин Фотинов – издател на първото българско списание, заслужили интелектуалци като Емануил Васкидович, Димитър Миладинов, Иван Селимински, Стоян Чомаков, Иларион Макариополски и много други.

2. БИОГРАФИЧНИ СПРАВКИ ЗА АВТОРИТЕ НА ПОМАГАЛА ЗА ИЗУЧАВАНЕ НА ГРЪЦКИ ЕЗИК ДО ОСВОБОЖДЕНИЕТО

В тази част от увода предлагаме кратки сведения за живота и дейността на авторите на изследваните от нас помагала, основаващи се главно на енциклопедията „Български възрожденски интелектуалци“, съставена от колектив, начело с проф. Н. Генчев (Генчев 1988). За съжаление дори в тази изчерпателна енциклопедия на българските интелектуалци, търговци, свещеници и пр. липсват част от имената на авторите. Това донякъде се обяснява с факта, че често ръкописите са били за лично ползване и не са ставали обществено достояние, което да предизвика обществен интерес към автора и оттам – попадането му сред личностите, разгледани в енциклопедията. За съжаление там не се споменава дори авторът на най-добрата гръцка граматика от времето преди Освобождението – Филип Велиев. Това име липсва и в други български енциклопедии. Единственият начин да се установят сведения за живота на неспоменатите в енциклопедията автори е едно по-задълбочено проучване във фондовете на Българския исторически архив.

Драган Манчев¹⁶ (псевдоними Димитър Василев, Д. Веселинов)
(1824–16.05.1908)

Роден в Батак, където първоначално учи при Найден Йованович. Продължава образованието си при Никифор Попконстантинов в Пазарджик (1849–1851). Учителства в Радилово, Батак, Перушица, Пловдив. През 1862 г. започва дейността му като издател. Отваря втората по онова време книжарница в Пловдив, а по късно – нейни клонове в Свищов и Солун. През 1875 г. е заподозрян в участие в Старозагорското въстание и е затворен в Солунския затвор. След като е освободен, емигрира в Букурещ под името Д. Веселинов. Там наследява печатницата на Христо Ботев, в която издава редактирания от Стефан Бобчев в-к „Стара планина“ (1876–1877). Издател е на първата стихосбирка на Иван Вазов „Пряпорец и гусла“ и на десетки учебници и книги. Участва в Съединението на Княжество България и Източна Румелия. Умира в Пловдив.

Емануил Васкидович¹⁷
(Около 1795–30.09.1875)

Роден е в Мелник, където учи в тамошното гръцко училище. Учител е в Свищов в първото елинобългарско училище (1815–1845). В Свищов работи с Неофит Бозвели, а след 1832 г. и с Христаки Павлович. Заедно с Бозвели съставят „Славяноболгарское детеводство“ (1835). През 1845 г. Васкидович е уволнен от Свищовското училище, където прекарва дълги години. Това дълбоко го наскърбява и той излива негодуванието си в биографичната си творба „Прескробное оправдание“. След като учителства в Плевен (до 1854 г.), се завръща отново като учител в Свищов. Освен участието в „Славяноболгарское детеводство“ е превел от гръцки и много учебници, религиозни книги и др. Автор е и на гръцка граматика (№ 2 в настоящото изследване).

Захарий Попхристов Круша¹⁸
(11.02.1810–18.11.1881)

Роден в Самоков в семейството на свещеник. В родния си град учи в гръцкото училище на Неофит Рилски, а после в Габрово (1836). Учителства в Самоков, Копривщица, София, Враца, Одрин, Панагюрище, Радомир. Като учител в Одрин приема руско поданство. Един от разпространителите на „взаимоучителната метода“ и радетел за девическо образование в България. Взема участие в борбата за църковна независимост. Превел е от гръцки „Календар, сочинен знаменитого астронома Казамяя“ (1854).

---

¹⁶ Генчев 1988: 397–399.

¹⁷ Генчев 1988: 107–108.

¹⁸ Генчев 1988: 363.

Константин Фотинов
(Около 1790–29.11.1858).

Роден в Самоков. Учи в родния си град, а после в гръцкото училище в Пловдив. След това продължава образованието си в Гърция (Кидония). Около 1842 г. работи като преводач от гръцки във френското генерално консулство в Смирна, където развива книжовна и просветна дейност. През 1842 г. издава пробния брой на списание „Любословие“, чието редовно излизане започва през 1844 г. След 1850 г. започва да се занимава с търговия и се премества в Цариград. Приема предложението на Британското библейско дружество и започва работа по превод на Светото Писание. Умира в Цариград. Освен сп. „Любословие“ издава гръцка граматика, „Душесловие за поучение на децата“ (1852 г.), превежда от гръцки „Общо землеописание“ (1843) и др. Обширна монография за неговия живот и дейност излиза през 1994 г. (Данова 1994, вж. библиографията, също Генчев 1988: 674).

Неофит Рилски¹⁹ (светско име Никола Поппетров Бенин)
(1793–04.01.1881)

Роден в Банско, където учи в тамошното църковно килийно училище, а след това в Рилския манастир, където става монах. По-късно продължава обучението си в Мелник при известния учител Адам Цапек (1822–1826). След като завършва образованието си, Неофит започва учителска дейност в Самоков (1827–1831). След това като таксидиот ходи в Казанлък и Цариград. От Казанлък търновският митрополит Иларион го праща в Букурещ, за да изучи ‘взаимоучителната метода’ (наричана още и белланкастърска). След завръщането си в родината през 1835 г. той открива първото взаимно училище в Габрово и преподава в него до 1837 г. По-късно е учител в Копривщица (1837–1839), в Рилския манастир (1839–1848), където освен учител е и секретар, в Богословското училище на Цариградската патриаршия на о-в Халки (1848–1852). През 1852 г. се установява в Рилския манастир, където остава до края на живота си. В годините 1860–1864 е игумен на манастира. Автор е на редица дидактически трудове: „Болгарска граматика“ (1835), „Взаимоучителни таблици“ (1835), „Кратко и ясно изложение“ (1835 г., разгледано под № 1 в настоящото изследване), „Служби с житием... отца нашего Йоанна Рилскаго чудотворца“ (1836), „Краснописание“ (1837), „Аритметика“ (1851), „Христоматия славянскаго языка“ (1852), „Описание болгарскаго свещеннаго манастиря Рилскаго“ (1879).

---

¹⁹ Вж. Генчев 1988: 459.

Райно Попович²⁰ (Райно Събев Стоянов)
(Около 1773–08.12.1858)

Роден в с. Жеравна, Сливенско. Учи в килийното училище на Жеравна, после в Сливен. След няколкогодишно учителстване заминава на поклонение в Атон. Разширява образованието си в Солун, на о-в Хиос и в Букурещ в училището на Н. Дукас. Учител е в Жеравна и Карлово (1828–1852). Негови ученици са Г. Раковски, Г. Кръстевич, Евлоги Георгиев, Ботьо Петков и др. видни възрожденци. Често е упрекван в гръкофилство и насаждане на гръцкия дух. Превежда от гръцки език Езоповите басни (1854), „Христотия или благонравие...“ (1837), „Кратко толкование на божественият храм...“ (1837).

Христаки Павлович²¹
(Около 1804–1848)

Роден в Дупница. Учи в Рилския манастир, където е калугер. В периода 1825–1828 г. е изпратен в гръцкото училище в Мелник, където е ученик на Адам Цапек. По-късно учи в Сяр. По покана на свищовци, заедно с Емануил Васкидович, преподава в тамошното елинобългарско училище. През 1841 г. основава свищовското девическо училище. Умира в Свищов от холера. Автор е на учебници по аритметика, граматика, преводач на „Баснословие Син-типи философа“.

3. СТРУКТУРА НА ИЗСЛЕДВАНЕТО. ИЗПОЛЗВАНИ БИБЛИОТЕЧНИ ФОНДОВЕ

Изследваните помагала са обособени в три групи: *старопечатни книги, датирани ръкописи и недатирани ръкописи*. В рамките на всеки раздел съответните помагала не са подредени по годината на издаване (или датировката в текста за ръкописите), а според вида съдържание – първо са поставени граматиките (тук включваме и съчиненията по фонетика и синтаксис), следват речниците, разговорниците и накрая помагалата със смесено съдържание. За да се компенсира липсата на подредба на книгите в хронологичен ред, в приложение прилагаме хронологични таблици.

При реализирането на настоящото изследване са използвани следните библиотечни фондове:

1. За изследването на старопечатните книги е използван подръчният фонд на Отдела за ръкописи и старопечатни книги на Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. Сигнатурите на тези книги са два вида:

²⁰ Вж. Генчев 1988: 550–551.

²¹ Вж. Генчев 1988: 488–489 и Русинов 1982.

а) Първият тип са сигнатури от типа 35.28; 58.32.427, където най-дясното число (напр. 28 или 427 от горните примери) е номерът, под който книгата се намира в каталога или на рафтовете, най-лявото число (35 или 58 в примерите) означава годината на издаване, а там, където по средата има още едно число (във втория пример – 32), то означава номера на книгата спрямо всички издадени през същата година книги. Тези книги се търсят по най-дясното число на сигнатурата или по най-лявото на годините (?).

б) Вторият вид сигнатури на старопечатните книги е от фонда с редки гръцки книги на Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. Те имат сигнатури от типа R. гр. 837.4, R. гр. 802.1 и пр.

2. Изследваните ръкописи са обособени в три фонда:

а) Тези със сигнатури само с числена съставка (791, 384 и пр.) се намират във фонда на славянските ръкописи (вж. библиографията за съответните описи).

б) Ръкописите със сигнатури от типа Gr. 19, Gr. 125 и пр. са от фонда на гръцки и други чуждоезични ръкописи на Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. Описани са от Маньо Стоянов (1973).

в) Третата група са няколко ръкописа, съхранявани в Български исторически архив на Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. Имат сигнатури от типа II B 6441, II B 9173 и пр.

Там, където сигнатурите са различни от изброените, материалите не се пазят в Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“.

От всички представени пособия лично сме проучили всички единици (старопечатни книги и ръкописи), съхранявани в Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ и Университетската библиотека на СУ „Св. Климент Охридски“. Останалите ръкописи се представят по описа на М. Стоянов (1970). Там, където сме ползвали и други източници, това е изрично указано.

В изследването са използвани следните съкращения:

НБКМ–ОРСК = Народна библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, Отдел за ръкописи и старопечатни книги.

НБКМ–БИА = Народна библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, Български исторически архив.

II. СТАРОПЕЧАТНИ КНИГИ (№ 1–13)

№ 1

МЕСТОНАХОЖДЕНИЕ: НБКМ-ОРСК, сигн. № 35.28

ВИД: Курс по фонетика

АВТОР: Неофит Рилски

ЗАГЛАВИЕ НА ОРИГИНАЛА: „Краткое и ясное изложение за разделението, начертанието, наименованието и произношението на писмената, и правила за срицанието, просодията и слогат и за правото четене на греческия език от Неофит Йеромонах П. П. Рилца, в Бялград, в княжеско-сербской Типографии, 1835 г.“

ГОДИНА НА ИЗДАВАНЕ: 1835 г.

СТРАНИЦИ: 36

I. „Любезни едноплеменни читателю“ – с това обръщение Неофит започва увода към книгата си, с който иска да очертае ползата от гръцкия език. Има много гръцки училища, твърди той – и то не само елементарни, но и такива, в които се преподават високи науки. За сметка на това българите нямат дори едно училище, в което да се преподава български. Неофит Рилски убеждава читателите си, че гръцкият е полезен, защото на него „се намират различни любопитни списания и сичките епистими“. Авторът е убеден, че е по-добре българите да учат гръцки, отколкото латински, немски или френски. По-нататък авторът говори за бъдещите си планове в тази насока: „... И после това собранийце (което е предварително понятие на греческия език) имам намерение, ако ми допустат временните обстоятелства, и подаде помощ Болгарското честолюбие, да издадем на свят и пълният лексикон за Греческият и Болгарският език. Тоя Лексикон не ще да бъде с таков чин, каквото що са се издавали досега някои лексикончета, в които се съдържават токмо няколко потребни речи, и то не по алфавиту, като да може някои да намери която му реч потребува, но спорет потребите сочинени, но ще да бъде чинен, богат и полн с различни изражения, Граматически, Географически, Аритметически, Физически, Астрономически понятия, пословици, странни и неудобосбрътаеми в други лексикони речи... *И приготвява се веществото му почти от петнадесет години*, и не е нужда да му се представлява, добрината, защото рачителите на музите познават го какъв е и какъв ще бъде, но токмо еднаш да помогне бог да излезе на свят, защото не е лесно и малотрудно това дело, но требуют поти кровави и иждивения тежки, оставям другите трудности, които са неизбежни за всяка книга, която се превручи в типографията...“. В края на увода Неофит Рилски изразява оптимизъм, че и този негов труд и излезлите преди това взаимоучителни таблици и словенска граматика ще поставят добра основа „за благи надежди“.

II. Описание на съдържанието

Глава първа. За разделението на писмената

Съдържа, уводна част за разделението на гръцките букви на съгласни и гласни ('съгласни' и 'самогласни'):

1. 'Самогласни', които биват:

– дифтонги, дялящи се на господствени: $\alpha\iota$, $\alpha\nu$, $\epsilon\iota$, $ο\iota$, $ο\nu$, злоупотребителни: α , η , ω , $\nu\iota$;

– други гласни, дялящи се на дълги: η , ω , кратки ϵ , $ο$ и доевременни: α , ι , ν .

2. Съгласни, които биват:

– сугуби (двойни): ζ , ξ , ψ ;

– тонки: κ , π , τ ;

– густы: θ , ϕ , χ ;

– средни: β , γ , δ ;

– непрменяеми: λ , μ , ν , ρ ;

– единственое: σ .

Глава втора. За начертанието, именованието и произношението на писмената

В тази глава Неофит разглежда всяка от двайсет и четирите букви от гръцката азбука откъм нейната фонетична стойност и особеностите в произношението. Описанията са много подробни и пълни, но на по-особените звуци (γ , δ , θ) авторът се затруднява да даде точно определение и твърди, че трябва да се научат „от жив токмо глас“, сиреч от носител на езика.

Примери:

α

A , α , $\alpha\lambda\phi\alpha$, произноси се като словенското **азъ**, $\alpha\mu\alpha$, $\alpha\nu\alpha$. Оно като се усугуби [удвой – бел. авт., Б. В.] произносат се и двете чисто н. п. $\Lambda\alpha\rho\acute{\omega}\nu$, Άβραάμ . То не страда никогаш, сиреч не приема никое изменение где да се случи, но всегда сохраниява своят чистий и естественый глас (**а**).

δ

Δ , δ , $\delta\acute{\epsilon}\lambda\tau\alpha$. И то не се произнеси като славенското добро, но с языкът и зъбите, $\delta\acute{\omega}\rho\omega\nu$, $\delta\acute{\iota}\delta\omega\mu\iota$. За то и него от жив токмо глас може да научи некой. Оно когато се усугуби произнесат се и двете чисто н. п. $\kappa\acute{\alpha}\delta\delta\omicron\varsigma$. И то на страда никогаш нищо.

В края на главата се отбелязва произношението на различните видове дифтонги и на звуците, които се отбелязват графично с две букви, и които

отразяват главно думи от чужд произход, или както казва Н. Рилски „... (Греческият език) трябва да писува и некой чужди речи или и свои некои испрочени [развалени – бел. авт., Б. В.] с други писмена, които се не находжат у тия 24-те“. Става въпрос за съгласните *γκ* [g], *μπ* [b], *ντ* [d], *τζ* [dz]. Тук Н. Рилски изпуска *τσ* [ts], което е добавено от някой читател на ръка.

Глава трета. За срицанието

В тази глава се дават най-общите правила за сричкоразделянето в гръцкия език. Неофит разделя съгласните на разделими и неразделими, като помещава съответно и таблица на неразделимите [т.е. групи съгласни, които не се разделят при пренасяне – бел. авт., Б. В.].

Глава четвърта. За просодията, сиреч за гласоударението

В тази глава се въвежда понятието за ударение (тон, ударение). Неофит Рилски говори и за смислоразличителната функция на ударението, като се цитират изобилни примери, в които промяната в мястото му води до промени в смисъла на думата: *ἄργος* – *ἀργός*, *βάτος* – *βατός*, *μόνη* – *μονή*, *ἔκτος* – *ἐκτός*, *θέα* – *θεά*, *θέρμη* – *θερμή*, *μῖσος* – *μισός*, *πείθω* – *πειθῶ* и т.н. Понататък се описват случаите, в които се употребяват различните видове ударения (*ὀξεῖα*, *βαρεῖα* и *περισπωμένη*). Разгледани са и двете придихания и тяхната употреба. В края на главата Неофит се спира на препинателните знаци, разделени на ‘страсти’ [отбелязващи пропускане на някоя гласна – бел. авт., Б. В.] и ‘знамения’ [т.е. препинателни знаци – бел. авт., Б. В.].

Глава пета. За слогът

Въвежда се понятието за сричка, както и наименованията на думите според броя срички: двосложни, троесложни, четверосложни, петосложни, многосложни.

Книгата завършва с посвещение към любознателните деца, на които е посветена книгата.

№ 2

МЕСТОНАХОЖДЕНИЕ: НБКМ-ОРСК, сигн. № R гр. 837.4

ВИД: Граматика

АВТОР: Емануил Васкидович

ЗАГЛАВИЕ НА ОРИГИНАЛА: „Παῖδαγωγικὴ γραμματικὴ τῆς παλαιᾶς ἑλληνικῆς γλώσσης ἐρανισθεῖσα μὲν ἐκ πολλῶν κατὰ τε τὸ εὐσύνοπτον καὶ εὐληπτον ὑπὸ Ἐμμανουήλου Βασκίδου τοῦ ἐκ τῆς κατὰ τὴν Μακεδονίαν πόλεως Μελενοΐκου, εἰς χρῆσιν τῶν ἐν Σιστοβίῳ αὐτοῦ μαθητῶν.

...
Τὰ νῦν δὲ τύποις ἐκδοθεῖσα φιλοτίμῳ καταβολῇ τοῦ Εὐγενεστάτου
Ἀρχοντος Σεργίου Κυρίου Ἀθανασάκη Ξενοκράτη
Ἐπιστοσίᾳ δὲ τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ Κωστάκη Θεοδώρου
Ἐν Στεφανουπόλει ἐν τῷ τυπογραφείῳ τοῦ Ἰωάννου Gött“
ГОДИНА НА ИЗДАВАНЕ: 1837 г.
СТРАНИЦИ: XVI + 180

I. Старогръцката граматика на Емануил Васкидович започва с предговор, в който авторът разказва как тръгнал по пътя на музите, т.е. на науките, и как станал учител. Обръща се и към младежите със следните патетични, написани на старогръцки думи „Ὅσοι ἐθελᾶσατε τὸ γλυκὸ νέκταρ ἀπριῆ ἔχεσθε τῆς Ἑλληνικῆς“ [„които бозахте сладкия нектар, занимавайте се неотклонно с гръцки“ – бел. авт., Б. В.].

Предговортът завършва с приписката: „Ἐγραψα κατὰ τὴν ἐν Σιστοβίῳ Ἑλληνικὴν σχολὴν τῆς Μεταμορφώσεως 1836 Μαΐου 20 Ἐμμανουήλος Βασκίδου“.

II. Описание на съдържанието

Както самият автор обяснява в предговора, граматиката съдържа 5 части – *τυπικόν, κανονικόν, συντακτικόν, σχηματικόν, ἀναλυτικοσυντακτικόν*, обединени в 4 книги.

I книга – Τυπικόν

В тази глава по традиционен начин се разглеждат осемте части на речта: определителен член, име, глагол, местоимение, причастие (съгласно античната традиция причастието е част на речта), предлози, наречия, съюзи. Флективните изменения на имената са поместени на един ред, без да се правят отделни таблици (както е в граматиката на Филип Велиев²²), като така материалът е представен доста непрегледно. Съществителните имена се разглеждат поотделно според рода, а в рамките на отделните родове се поделят на равносрични, излишносрични (*περιπτοσύλλαβα*) и контрахирани. В отделен раздел са поместени неправилните съществителни.

Глаголите са разпределени в пет спрежения: с ударение на втора сричка от края (*βαρύτονα*), контрахирани на *-ᾱ* (< *-άω*), контрахирани на *-ᾶ* (< *-έω*), контрахирани на *-ᾷ* (< *-όω*) и пето спрежение – глаголите на *-μι*. На с. 53–80 е поместена таблица на неправилните глаголи, подредени по азбучен ред. Таблицата е добре направена и изчерпателна, включва голяма част от неправилните глаголи и е изключително полезна като систематизация на материала.

²² Вж. по-долу, раздел Старопечатни книги, № 4.

II книга Κανονικόν

Тази книга е неразделна част от първата, защото в *τυπικόν* са дадени само измененията на съответните части на речта според число, род, падеж, време, залог и т.н. без никакви други обяснения. Тези именно обяснения се съдържат във втората книга, която започва с разглеждането на буквите, сричките, думите, пунктуацията като цяло, след което започват правила за отделните части на речта, например: *Κανόνες τοῦ ὀνόματος*, където са включени главите *Περὶ κλίσεως*, *Κανόνες Γενικοί*, *Κανόνες τῶν Ἀρσενικῶν*, *Κανόνες τῶν Θηλυκῶν*, *Περὶ Ῥήματος*, където са включени правилата *Περὶ ἀυξήσεως τῶν Παραγομένων*, *Περὶ ἀυξήσεως τῶν Συνθέτων*, *Περὶ Μέλλοντος*, *Περὶ Παρακειμένου*, *Περὶ Ὑπερσυντελικου*, *Περὶ Ἀορίστου Α'*, *Περὶ Ἀορίστου Β'*, *Περὶ Μέσου Παρακειμένου*, *Περὶ Παθητικοῦ Παρακειμένου*, *Περὶ Παθητικοῦ Ἀορίστου Α'*, *Κανόνες Καθολικοί*.

Ἑτυμολογικόν

В тази част на книга втора се разглежда етимологията на имената, като те са разделени на *Ἀφηρημένα*, *Συγκεκριμένα*, *Ῥηματικά*, *Πεποιημένα* [звукopodobрателни – бел. авт., Б. В.] и *Ἐπιρρηματικά*. Отделно се разглежда етимологията на глагола.

В края на главата се обобщават правилата за поставяне на ударенията и се помества кратък курс по правопис с най-важните правила за употреба на различните графични знаци за гласните [i] – η, ι, υ, εἰ, οἰ; [o] – ο, ω; [e] – ε, αι и т.н. В края на книгата се споменават и различните фонологични явления (*Πάθη φθόγγων*).

III книга – Συντακτικόν

В тази книга читателят се запознава със синтаксиса на изречението, като имената и глаголите са разгледани отделно:

1. Имена – употреба на падежите и синтактичните им функции.
2. Глаголи – падежите, с които се употребяват, синтактичните особености на залозите, на безличните глаголи, на времената и наклоненията, към които са включени причастията и инфинитивите.
3. Предлози – значенията им и падежите, с които се свързват.
4. Наречия – разделени са на видове според семантиката си (за време, за място и т.н.) и са посочени падежите, с които се свързват някои от тях.
5. Съюзи – разгледани са според видовете връзки, които осъществяват (съчинителна или подчинителна), и според типовете главни или подчинени изречения, които въвеждат.

IV книга

1. Σχηματικόν

В тази част е отделено внимание на различните видове стилистични похвати – *πλεονασμός*, *ἔλλειψη*, *μετάθεση*, *μετάληψη*, *σύμπτωση* (формалното морфологично съвпадение на форми с различна семантика, напр. – *ἔλεγον* [1 л. ед. ч. деятелен имперфект] и *ἔλεγον* [3 л. мн. ч. на деятелен имперфект]) – бел. авт., Б. В.] и др.

2. Αναλυτικοσυντακτικόν

Втората част на книгата се занимава с начините, чрез които може да се изрази една мисъл, като се използват различни синтактични структури, напр. *χαρῶν ἦλθον, ἦλθον μετὰ χαράς* и *χαρμσύνως ἦλθον*.

В края на книгата в рамките на четири страници се обобщава употребата на препинателните знаци. Книгата завършва така: „*Καὶ ταῦτα μὲν ἰκανὰ τοῖς κατὰ τὴν Βουλγαρίαν Παιδαγωγικοῖς. Τέλος*“.

В самия край на граматиката (с. 176–180) намираме един списък на спомоществателите (*Κατάλογος τῶν συνδρομητῶν*), т.е. на хората, които са предплатили екземпляри от книгата (между 1 и 25 бройки). Спомоществателите са главно от Свищов и Мецово.

№ 3

МЕСТОНАХОЖДЕНИЕ:

НБКМ-ОРСК, сигн. № R гр. 838.2

ВИД:

Граматика

АВТОР:

Константин Фотинов

ЗАГЛАВИЕ НА ОРИГИНАЛА: „*Γραμματικὴ ἐπανθούσα διηρημένη εἰς τρία μέρη ὧν τὸ α' περιέχει τὰς ὀριστικὰς καὶ θεωρητικὰς ἀρχὰς τῶν ὀκτώ μερῶν τοῦ λόγου : τὸ β' τὰς πρακτικὰς μετὰ τῶν διαλέκτων : καὶ γ' τὸ τῆς Προσῳδίας καὶ ὀρθογραφίας μετὰ προσθήκης ἐν τῷ τέλει τῶν κατ' ἐρωταπόκρισιν περὶ αὐτῆς γυμνάσεων. Ἀπηνθισμένη τε καὶ συνεργανισθεῖσα παρὰ διαφόρων κριτικῶν γραμματικῶν, ὡς οἶον τε συντόμως καὶ κατὰ νέους τρόπους εὐληπτοτάτους χάριν εὐχερεστερας τε καὶ εὐκρινεστερας χρήσεως τῆς νεολαίας καὶ τῶν φιλομαθῶν νέων, τῶν μετὰ ζῆλον σπουδαζόντων τὴν Ἑλλάδα τῶν πολυθρυλλουμένων καὶ ἐνδόξων ἡμῶν προγόνων φωνῆν: νῦν δὲ α' τύποις ἐκδοθεῖσα παρὰ Κωνσταντίνου Φωτιάδου τοῦ ἐκ Σαμοκοβίων, τοῖς ἰδίους αὐτοῦ πόνοις καὶ ἀναλώμασι. Ἐν Σμύρνῃ ἐκ τῆς τυπογραφίας Α. Δαμιανοῦ καὶ Σ. 1838*“

ГОДИНА НА ИЗДАВАНЕ:

1838 г.

СТРАНИЦИ:

XVI + 152

I. В обширен предговор Константин Фотинов обяснява причините, които са го подтикнали да напише граматиката си, и описва нейните части.

II. Описание на съдържанието

Μέρος Α΄

Въпреки че Фотинов е знаел доста добре старогръцки и въпреки пълнотата на граматиката му, използваните от него методи за представяне на морфологията са доста объркани. Поради това отделните категории имена например са представени така, че между различните склонитбени парадигми не може да се установи никаква логическа връзка.

Първата част започва със склонението на имената (съществителни), като те са разделени и разгледани по критерия равносричност – неравносричност. Хаосът в подредбата е голям, затова на много места се налага обясняването на едно или друго явление под черта. В отделна таблица по азбучен ред са поместени най-главните неправилни съществителни имена.

Следват прилагателните имена – в таблица са изредени десет окончания за прилагателни, като за всеки тип окончание е даден по един пример, склонен в именителен и родителен падеж. Допълнително прилагателните са разпределени на *триκατάληκτα* (с три форми за трите рода), *δικατάληκτα* (с една форма за мъжки и женски род и една форма за среден род) и *μονοκατάληκτα* (с една форма и за трите рода).

Местоименията са разделени по традиционния за гръцката граматика начин на *πρωτότυπη* (*προσωπική*), *κτητική*, *δεικτική*, *ἀναφορική*, *ἀλληλοπαθής*, *ἀόριστη*, *ἐρωτηματική*, *αὐτοπαθής*.

Предлози – разделени са на едносрични, двусрични и трисрични, като нито са посочени падежите, с които се свързват, нито са дадени съответни примери.

Наречия – разделени са по традиционния начин на *χρονικά*, *ἐρωτηματικά*, *ἀόριστα*, *δεικτικά*, *τόπων*, *τάξεως*, *ἀναφορικά*, *ποιότητας* ή *τρόπων*, *συγκριτικά* και *ὑπερθετικά*, *ποσότητας*, *ἀθροίσεως* και *ἐπιτάξεως* (*λίαν*, *ἄγαν*, *πάνυ*, *μάλιστα*) и др.

И в тази граматика видовете съюзи са описани подробно, но липсват обяснения и примери.

Глагол – глаголите са разделени на три групи: *βαρύτονα* (с ударение на втората сричка от края), *περισπωμένα* (с ударение на първа сричка от края) и глаголи на *-μι* (старогръцкото второ спрежение). За всяка от трите групи има пълно спрежение на един глагол, а от с. 60 започва таблица на неправилните глаголи, като за всеки един са дадени формите за 1 л. ед. ч. за всички времена и наклонения.

Μέρος Β΄

В тази част се разглеждат:

1. Съществителните и прилагателните имена откъм тяхната семантика (*περιεκτικά*, *πατρωνυμικά*), начина на образуване, степените за сравнение на прилагателните.

2. Образуването на глаголните времена и тяхното значение.

3. Прави се кратка характеристика на диалектите (йонийски, дорийски, еолийски, атически) и на езика на поезията, който може да се смята за отделен диалект, тъй като представлява смес от другите „териториални“ диалекти. В тази част от граматиката се разглеждат:

а) ‘просодията’, т.е. правилата за употребата на ударенията и придиханията, дължината на вокалите, употребата на подвижното -v; б) правописът – употребата на графичните знаци за гласните [e], [i], [o], правописът на глаголите и употребата на главните букви.

в) в отделна част, наречена „*γύμνασις τεχνολογικῶν*“ във вид на въпроси и отговори се прави преговор и упражнение на разгледаните в граматиката правила за изменение на частите на речта и на граматическата терминология.

В заключение можем да кажем, че като цяло граматиката на К. Фотинов е написана без определена система. В нея се дават много разделения на частите на речта, куп излишни термини, а информацията, поне що се отнася до практическото приложение на правилата, е оскъдна. Неслучайно Фотинов е получавал лоши отзиви за труда си и той се продавал много трудно²³.

№ 4

МЕСТОНАХОЖДЕНИЕ:	НБКМ-ОРСК, сигн. № 60.491
ВИД:	Граматика
АВТОР:	Филип Велиев
ЗАГЛАВИЕ НА ОРИГИНАЛА:	„Граматика гръцкобългарска съставена и първо издадена за в полза на народните Български училища от Филип Велиев, Цариград, В Книгопечатницата А. Минасоглу, 1860 г.“
ГОДИНА НА ИЗДАВАНЕ:	1860 г.
СТРАНИЦИ:	91

I. Граматиката на Филип Велиев, написана изцяло на български, е може би най-доброто пособие за изучаването на старогръцки и отчасти на новогръцки език, което е печатано в България до Освобождението. Очевидно Велиев не само е познавал добре материята, но е ползвал добри гръцки пособия, а вероятно е имал и много стабилна педагогическа практика в преподаването на гръцкия език.

---

²³ Шишманов 1926: 639.

II. Описание на съдържанието

Граматиката обхваща два дяла – фонетика и морфология.

Фонетика

Произношение и деление на гласните

За дъвогласните

За произношението на съгласните

За разделението на съгласните

За придиханията

За ударенията

Правила за ударенията

Морфология

За видовете на думите

За членът

За имената

Първо склонение

Второ склонение

Атически имена

Трето склонение

За слитието

Неправилни имена

Самосклонни имена

Имена несклоняеми

За прилагателните имена

За сравнителните

Неправилни сравнителни

Числителни имена

За местоимението

За глагола

Правила за глагола

За новогръцките глаголи

Предлози

Словопроизведение

Правописание

Таблица на придихателните

В граматиката спрежението на глаголите е онагледено с подробни таблици, съдържащи пълната парадигма на един глагол от трите спрежения: I спрежение – глаголи с презентна основа на съгласна или на гласна, която не контрахира с окончанието, II спрежение – глаголите на $-\tilde{\omega}$ ($< -\acute{\alpha}\omega$), III спре-

жение глаголите на $\bar{\omega}$ (< $\acute{\epsilon}\omega$) и IV спрежение – глаголите на $\bar{\omega}$ (< $\acute{o}\omega$).

III. Най-интересната особеност на граматиката на Велиев е старанието на автора да намери адекватни съответствия на български за самобитната гръцка граматическа терминология. Освен граматиката на Велиев единственото подобно пособие, писано на български език, е описаната в настоящата работа „Грамматика престоелинска“²⁴. Тя обаче е в ръкопис и очевидно не е могла да се ползва от много читатели, освен това в нея не се полагат последователни усилия за превеждане на граматическата терминология (глаголите например се делят на ‘варитони’ и ‘периспомени’, т.е. гръцките термини не се превеждат).

Така трудът на Велиев остава уникален в тази насока и затова ще си позволим да цитираме една част от неговите термини, защото сполучливи или не чак толкова, те са единственото такова усилие преди Освобождението и преди създаването на лингвистичната наука в нашата страна. Термините се цитират в реда, в който се срещат в текста, а не по азбучен ред.

двоевременни	δίχρονα
двоегласни	δίφθογγοι
небцепроизносни	οὐρανισκοπρόφερτα
устнопроизносни	χειλεοπρόφερτα
зъбнопроизносни	ὀδοντοπρόφερτα
дух лекий	ψιλή (πνεῦμα ψιλόν)
дух гъстий	δασεία (πνεῦμα δασύ)
окончателен (слог)	λήγουσα
приокончателен (слог)	παραλήγουσα
предприокончателен (слог)	προπαραλήγουσα
остро ударение	ὀξεῖα
тежко ударение	βαρεῖα
облеченно ударение	περισπωμένη
равносложни	ἰσοσύλλαβα
неравносложни	ἀνισοσύλλαβα
вишесложни	περιττοσύλλαβα
едносложни	μονοσύλλαβα
двоесложни	δισύλλαβα
слитие	συναίρεσις
неправилни имена	ἀνώμαλα ὀνόματα
самосклонни имена	ἰδιόκλιτα ὀνόματα
несклонуеми имена	ἄκλιτα ὀνόματα
нарицателни имена	προσηγορικὰ ὀνόματα

²⁴ Вж. по-долу, раздел Ръкописи, № 15.

порядъчни имена	такτικά ὀνόματα
взаимни местоимения	ἀλληλοπαθεῖς ἀντωνυμῖαι
среден залог	οὐδέτερη διάθεση
неопределно (време)	ἀόριστος
свършено преминало скорошно	παρακείμενος
преминало относително	ὑπερσυντέλικος
безлични глаголи	ἀπρόσωπα ῥήματα
неравни глаголи	ἀνώμαλα ῥήματα
словопроизведение	ἔτυμολογία
увеличителни имена	μεγεθυντικά
отчеименни имена	πατρωνυμικά
съдържателни имена	περιεκτικά ὀνόματα
правописание	ὀρθογραφία
придихателни имена	δασύμενα ὀνόματα
тежкозвучни глаголи	βαρύτονα ῥήματα
слитни глаголи	περισπώμενα/ συνηρημένα ῥήματα
отложителни глаголи	ἀποθετικά ῥήματα
пожелателно наклонение	εὐκτική ἔγκλιση
съслагателно наклонение	ὑποτακτική ἔγκλιση
неопределително наклонение	ἀπαρέμφατος

№ 5

МЕСТОНАХОЖДЕНИЕ:

НБКМ-ОРСК, сигн. № 55.13.324

ВИД:

Речник

АВТОР:

Михаил Павлев

ЗАГЛАВИЕ НА ОРИГИНАЛА: „Речник на думи турски и гръцки в езика българский, сбран от г-на П. Павлев, наредил и оимотил Алекс. Т. Живков, плевянин, цена два цванца, Букурещ 1855 г.“

ГОДИНА НА ИЗДАВАНЕ: 1855 г.

СТРАНИЦИ: XII+62

I. Речникът започва с предговор, написан от Александър Живков, в който авторът категорично възразява срещу нахлуването на ненужни чуждици в българския език: „Кога дойдоха Българети най-напред тука из България, знаяха ли тий какво е даскал, школа, кир, чорбаджия, маанета, севда? Знаяха ли, някак от далеко, нашите деди, какво ся кусури, душмани, хайдуци, сеизи, тефтердаре? Но пак си можеха и без тези думи да ся разговарят и да си разбират испомежду си...“. По-нататък авторът разсъждава за чистотата и

богатството на българския език: „... Веществото му е Славянско, сиреч негово си, и имотът му е майчин и голям и спорен...“. Авторът справедливо неговува и срещу изоставането на славянски думи за сметка на гръцки заемки, за което той не вижда никакво основание: „Забравиха думата бран, битка, и на място ней зеха думата кавга, сиреч караница (защо кавга чисто карание ще рече)...“. Ал. Живков издига тезата за нуждата от облагородяване и изчистване на родния език от чуждите заемки: „Наши език е български както и славянски... и сега е дума да ся разработи, а да ся разработи ще рече да ся отреби, да ся очисти от ръжди, турски и гръцки...“. Предговорът завършва с патетичните думи: „Българе! Земете си назад думите ваши, дирете ги насяду дето се говори Българския език, дирете ги в вашите книги, в вашите вежди ръкописи, в майчиния си език...“.

II. Същинската част, т.е. самият речник, обхваща 62 страници. Думите са подредени по азбучен ред, като само за гръцките се посочва от кой език идват. Всичките заемки са изгълкувани точно и находчиво, като повечето от думите, с които са предадени на български, спокойно биха могли да заместят чуждиците в езиковата практика.

Огромната част от думите в речника са турски и това е съвсем обяснимо поради официалния характер на турския език по времето, когато книгата е печатана. Съдържащите се гръцки думи са главно от битов характер, а не са малко и думите от църковно-богослужебно естество:

Ад – пъкъл, вечна мъка, преизподня.

Аналогия – уравнение, съразмерност, смиреност.

Аромат – благовонна билка, благовония.

Дискоз – блюдо, блюд, паничие, поднос.

Дявол – бяс, неприязън, чорт, лих, хитър.

Дякон – църковен, черковен служител, служник, помощник.

Зография – живопис, живописание, кипопис, кипописание, шаропис, шарописание.

Ламя – змей, страшилница.

Лития – моление за мъртвите.

Литургия – богослужение, божия служба, обядна, обет.

Калугерин/Калугер – черноризец, черньц, инок, оединник.

Прикя – зестра, вяно, придано.

Стомах – сирище, сиришга, желъдък, желъдна, желудна, оход, воденичка, мелница.

Телескоп – далезор, увеличителна цъкло, зрителна тръба (пусула).

Хоро – игровод, игра, скачка, пляска, лик, ликуване.

Хоротувам – гъгря, говоря, разговарям се, думам.

№ 6

МЕСТОНАХОЖДЕНИЕ: НБКМ-ОРСК, сигн. № 63.648

ВИД: Речник

АВТОР: Теодор Хрулев

ЗАГЛАВИЕ НА ОРИГИНАЛА: „Краткий речник за чуждестранните речи, които се намират в Българският език, нареден от Теодор Т. Хрулева, Браила, в Книгопечатницата Ромъно-Българска на Стефан Расидескова, 1863 г.“

ГОДИНА НА ИЗДАВАНЕ: 1863 г.

СТРАНИЦИ: 23

Този вероятно пръв речник на чуждите думи в българския език включва заемки от гръцки, френски, латински, турски, арабски, испански, иврит и италиански.

В речника са положени усилия не само да се цитират и изтълкуват гръцките думи, но и да се намери техен сполучлив превод на български, което е било едно важно изискване на времето. За жалост това не продължава след Освобождението, когато се допуска безконтролното нахлуване на чуждици в българския език. В резултат на това се забравят и излизат от употреба множество славянски корени, продуктивни в старобългарски и в среднобългарския етап от развитието на нашия език.

Примери на поместени в речника гръцки думи

1. Предадени с български съответки

Граматика – наука, буквеница

Иерархия – свещеноначалие

Иеродякон – свещеномонах

Калиграфия – чистописание

Лабиринт – безпорядочност

Октоих – осмогласник

Педагогика – учение, воспитание

Програма – пропис, изчисление

Риторика – красноречие

Синаксар – сокращение

Тактика – упражнение

Тиран – мучител, душманин

Топография – местописание

Упостас – лице

Химия – тяловедница и др.

2. Изтълкувани

Аромат – благовонно вещество

Гения – необикновено умствено дарование

Етир – най-тънката стихия у въздуха

Канон – църковна похвална песен

Лития – молитвено пение

Ставропигия – манастир, независим от патриарха

Стихар – долна свещеническа дреха

Фаза – вид на луната.

№ 7

МЕСТОНАХОЖДЕНИЕ: НБКМ-ОРСК, сигн. № 35.32

ВИД: Речник и разговорник

АВТОР: Христаки Павлович

ЗАГЛАВИЕ НА ОРИГИНАЛА: Заглавна страница липсва, над предговора с молив е изписано: „Разговорник греко-болгарский за ония, които желаят греческий да се научат, Белград 1835 г.“

ГОДИНА НА ИЗДАВАНЕ: 1835 г.

СТРАНИЦИ: IV + 96

I. В предисловие преди основната част на разговорника авторът Христаки Павлович обяснява колко трудности и колебания е имал, преди да се захване с тежкото дело да напише този разговорник и колко са го плашили „иждивенията, свързани с тази работа“. По-нататък се споменава за ползата от гръцкия език, който „се намира в сичката Тракия, намира се в Македония, во Азия, в морето сичкото, во Италия, во Немция, во Франца и прочие“. Съставителят на помагалото обаче призовава българите, като се научат на гръцки, да не се наричат гърци и да не пренебрегват рода си, „защото много убо и Елада роди волове, много же и България философе“. Предисловието завършва с тъжни мисли по повод нерадостната съдба на родината. Х. Павлович изразява надеждата си, че чрез учението България ще се възроди, защото „сичката слава бива от учението, а учението тамо цавти, гдето се предава на свой язык“. Уводът е подписан така: „Аз же останувам в Свищов желател на Болгарското просвещение Христик. П.“

II. След това встъпление в рамките на две страници се разглеждат гръцките букви, като под всяка една е отбелязана фонетичната ѝ стойност. За несъществуващите в българския съгласни [γ], [δ], [θ] авторът отбелязва: „Внимавай обаче да не произносиш γ, δ, θ точно като нашите г, д, т, но по-гъсто“. Накрая са споменати и изписваните с две букви гласни.

III. Основната част от книгата се състои от два раздела: речник и разговори

Речникът, озаглавен „Речи от които се съставляват следователните разговори“, е тематичен, като основната му част е от съществителни имена от широк тематичен кръг: „Божествените, дяволските, въздушни явления, произхождения огнени, произхождения ветрени, произхождения водни, светът и неговите части, небесни твари (*ἥλιος, σελήνη*), произхождения солнечни, дни в седмицата, празниците в годината, вмещаваемите в сушата (*κάμπος, πεδιάδα, ὄρος*), полски вещи (*ποταμός, ἀλάκι, λιβάδιον*), дървета за огън, дървета плодоносни, на дървото частите и плодовете, вмещаваемите в града (*πολίτης, προάστειο, γεφύρι*), на къщата частите, къщни движими вещи, в поварницата вещи [домакинска посуда – *κακάβι, τσουκάλι, πιθάρι, γουδί* и др., бел. авт., Б. В.], нуждните на трапезата, употребяваемите за ядене и пиене вещи, вмещаваемите во вещепродавницата, церковни вещи, церковни санове, науки и художества, на книгата частите, потребните на писмото, шаровете, потребните шведу [пособия за шиене – бел. авт., Б. В.], частите на човека, частите на тялото, телесните случаи, болестите, душевните страсти, душевните добродетели, телесните добродетели и недостатки, телесните лоши дела (кражба, блудство), телесните чувства и действия, нечаянните случаи (благополучие, вина, богатство), нуждните на тялото и ония що го украшават, птиците, рибите, влекоходните (влечуги – бел. авт.), насекоми-те, зелята (зеленчуци – бел. авт.), цветята, семената, сечивата, потребните за коня, благородните и худородните или покорните имена (*ἀντοκράτωρ, ἀυλικός, ἵππεύς, πρέσβυς*), приличните судилищу имена, приличните бою имена, женски орудия (*κουβάρι, ῥώκα* и т.н.).“ Общо съществителните са около 1200.

За разлика от съществителните прилагателните имена (около 400) са подредени по азбучен ред. Включени са най-общоупотребимите прилагателни от битовия живот, религията и т.н. Наред с катаревусните прилагателни (*χαρίεις, θηριώδης*) срещаме голям брой прилагателни от димотики, както и много причастия от глаголи, пак от димотики, функциониращи като прилагателни (*ξεμναλισμένος, μαραγκιασμένος*).

Глаголите (около 250) също са поставени в азбучен ред, без да се посочват други форми, освен основната 1 л. ед. ч. на сегашно време в активен залог. Глаголите са подбрани с оглед воденето на обикновен разговор на битова и религиозна тематика, естествени човешки действия и състояния и др. Що се отнася до стилистичната окраска на подбраните глаголи поради високата им честотност с редки изключения (*ἐγγυώμαι, κάθημαι*) те се употребяват и в димотики, и в катаревуса.

Диалозите, озаглавени „*Εὐκόλοι και εὐγενεῖς διάλογοι*“ (с. 49–94), може да се поделят на такива от общ характер и специализирани.

Първите 29 диалога пресъздават речеви ситуации като запознаване, пазар, разговор между слуга и роб, пътуване и т.н.

Специализираните диалози са обособени в следните теми:

Ἐκ τῆς γεωγραφίας	Из географията
Ἐκ τῆς θεολογίας	Из богословията
Παροιμιαὶ κοιναί	Притчи общи
Ὑγιεινὰ παραγγέλματα	Здравословни завещания
Ἠθικὰ παραγγέλματα	Нравствени завещания.

В първия от тези диалози се споменават географски термини и понятия като континент, природни явления, природни образувания и т.н. Във втория диалог, който е доста обширен (с. 79–89), под формата на въпроси и отговори в духа на „Беседата на тримата светители“²⁵ се дават знания за основни положения от Стария и Новия завет, моралните устои на християнството, теми от космогонията, христологията, есхатологията и т.н.:

Τί εἶναι ἀναγκαῖον διὰ τὸ ἀπολαύσωμεν τὴν αἰώνιον μακαριότητα;	Що е нужно за да възприемем вечното блаженство;
Ἡ ὀρθὴ πίστις καὶ μετὰ τὴν πίστιν τὰ κάμωμεν τὰς ἐντολάς τοῦ Θεοῦ.	Правата вяра и след вярата да правиме божиите заповеди.

Особено интересни са т.нар. *Παροιμιαὶ κοιναί*, които представляват подбор и превод на около 30 поговорки, част от тях от народния език:

Ὑστερινὴ μοῦ γνῶσις τὸ σὲ εἶχα πρῶτα. Πρῶτον γλύτωσε καὶ ὑστερον ὕβρισε. Παίδευε τὸ παιδί ἄν θέλης τὸ ἔχει ψωμί.	Последний мой разум да те имах по-напред. Перво се избави и после похули. Наказувай детето ако ющеш да има хлеб.
---	---

„Здравните завещания“ пък са различни съвети за поддържане на здравето и избягване на злополучия:

²⁵ Апокрифна творба, писана от Поп Йеремия, богомилски книжовник, творил през втората половина на X в. Наричала се още „Разумник“. Вероятно за „Разумника“ са използвани по-стари текстове, тъй като съществуват и латински, и гръцки версии.

Πλύνε τὸ πρόσωπον, τὰς
χείρας καὶ ὄλον τὸ σῶμα
πολλάκις.

Μὴ τρώγῃς καρποὺς
ἀώρους ἢ σαπτημένους.

Мий си лицето, ръцете
и сичкото тяло многожди.

Да не ядеш плодове
недозрели и гнили.

„Нравствените завещания“ (*Нθικὰ παραγγέλματα*) представляват послания от морален характер, утвърждаващи християнски мироглед:

Ὅς τις δὲν τιμᾷ τοὺς γονεῖς
τοῦ, οὔτε φόβον, οὔτε
ἀγάπην Θεοῦ ἔχει.

Който не почита родителите
си, нито страх, нито любов
божии има.

Езикът на диалозите навсякъде е книжовен. Единственото място, където авторът се доближава до говоримата реч, е при някои прилагателни от речника и при част от пословиците (вж. по-горе).

№ 8

МЕСТОНАХОЖДЕНИЕ:

НБКМ-ОРСК, сигн. № 41.59

ВИД:

Разговорник

АВТОР:

Теодосий Синаитски

ЗАГЛАВИЕ НА ОРИГИНАЛА:

„Книга за научение трих языков, славяноболгарский и греческий и крамалицкой, напечата се в град Солун из нов тип при хаджи папатеодосия архимандрита Синаитского лято 1841.“

ГОДИНА НА ИЗДАВАНЕ:

1841 г.

СТРАНИЦИ:

48

Разговорникът е съкратено издание на Данииловия четириезичник²⁶. Тук обаче липсват румънският и албанският текст, а турският е наречен крамалицки.

Всяка страница е разграфена на три колони с текст, озаглавени ‘български’, ‘гречески’ и ‘карамалицкой’. Целият текст е напечатан с черковнославянски букви.

Графични особености при предаването на гръцкия текст:

1. Съгласни:

– отбелязва се гръцката буква *θ*: **θεός, στήθος;**

– отбелязва се гръцката буква *ψ*: **ψάρια, ψιμένο;**

²⁶ Вж. по-долу, раздел Старопечатни книги, № 13.

– съчетанието *ντ [nd]* се предава навсякъде с *нд*: **τρωγονδε**;
 – буквата *ζ* се предава навсякъде с *кс* или се изписва гръцката буква:
κσίλα, ζινόγαλο;

– съчетанието *γχ [h χ]* се отбелязва с *гх*: **σιγχόρισιν**;
 – съчетанието *σμ [zm]* се отбелязва със *см*: **κόσμος**.

2. Гласни и дифтонги

– в предаването на [i] се използват непоследователно *и* и *ι*: **οψάρια, гін, гѐнима, ситѐри**;

– често се използва буквата **ω**, но в повечето случаи неправилно:
επρώταксε, ωπόταν, ώπѐ;

– комбинациите от гласна и съгласна *ευ* и *αυ* се предават според фонетичната им стойност, т.е. пред гласна и звучна съгласна като *ав* и *ев*, а пред беззвучна съгласна като *аф* и *еф*: **еврісконде, пѐфкѐ**.

3. Придиханията се отбелязват почти навсякъде. От ударенията се използват тежко и остро, като употребата им е сравнително правилна и повсеместна.

В предаването на гръцкия текст, който е преписан буквално от Данииловия четириезичник, са допуснати множество грешки, дължащи се на недоглеждане, интерференция на майчиния език или на недобро владение на гръцкия език:

Даниилов четириезичник	Книга за изучения...
καὶ εὐγῆκαν	ке евікон
τὰ ἄστρα	та ѐстре
καὶ εὐγαλαν	ке ѐвглан
ἀπὸ πεύκου	апѐ пѐфкѐ
εὐμορφα	ѐмерфа
φρόνιμος	фрѐнмос
ἔτσι	ѐчи
θυγατέρα	ѐγгатѐра
μοναχός	монахѐс
εὐκολα	ѐфкѐла

№ 9

МЕСТОНАХОЖДЕНИЕ:

НБКМ-ОРСК, сигн. № 45.9.107

ВИД:

Разговорник

АВТОР:

Константин Фотинов

ЗАГЛАВИЕ НА ОРИГИНАЛА:

„Българский разговорник за ония,

- (За идене во Фелибе)
 8. За пътешествие в
 Цариград
 9. За временно разговоряне
 10. За дневнословие
 11. Разни разговори
 12. За писуване

φιλίπ'ῦπολι
 δία ис
 κωνσταντίνῦπολιν таксидῖон
 пері кер'ῦсῦноміліас
 діа имерологῖон
 діа'форе сῦноміліе
 діа на гра'фис

Диалозите на Фотинов не са много добре построени. Те са лишени от логика, чрез която, четейки примерни фрази, читателят да се научи да ги използва в разговор, а по скоро представляват завършени случки. Например в диалога „За странствуване“ се разказва как един човек, брат му и синът му решават да отидат до Пловдив, за да осребрят някаква полица, описват се техните уговорки, пътуването им на другия ден и накрая разговорът с търговеца, от когото трябва да вземат парите.

III. Втората част от разговорника (с. 70–96) представлява двуезичен (на български и гръцки) курс по търговска кореспонденция, съдържащ примери за съставяне на счетоводни и търговски документи (полици, квитанции, платежни нареждания и т.н.). Този кратък справочник трябва да е бил много полезен за читателите, тъй като без да имат особено обширни звания по гръцки, чрез него те са могли да съставят необходимата им документация.

Образец от текста:

„Пример за подписуване за грошове 4500

По 61 ден от днес ще платите с Турски пари това горереченно повеление Госп. Стайна, толкова земах от него за мой счет. Узунцово на 20^и Септемвриа 1845 Петър С. Георгиев.“

«ΠΑΡΑΔΙΓΜΑ ΔΙΑ ΎΠΟΓΡΑΦΙΝ ΓΡΟΣΙΑ 4500

Με'ῶ' им'ε'рас 61 ἀπό τιν с'имерон φ'ε'λετε πλ'ιρώσι ис тр'ε'χонда ном'измата тин ανωτέρω пос'отита ис д'и'атаг'ин τ'ῦ к. Ст'α'инῦ. Т'όса ε'лава πα'ρὰ τ'ῦ ιδ'ί'ῦ λογα'ρίасμ'ῦ. Ύζ'ῦнцово ти 20^{тн} сеп'тември'ῦ 1845 Π'έ'τροс С. Γεω'ργ'ί'ῦ »

№ 10

МЕСТОНАХОЖДЕНИЕ:

НБКМ-ОРСК, сигн. № 50.7.197

ВИД:

Разговорник

АВТОР:

Тома Кралевски

ЗАГЛАВИЕ НА ОРИГИНАЛА: „Разговори француско-греческо-български за Болгарете които желаят да приемат начала Француского и Греческаго

языка, издал Тома Михайлович Кралевский, в Цариград, в Патриаршеской типографии, 1850 г.“

ГОДИНА НА ИЗДАВАНЕ: 1850 г.

СТРАНИЦИ: 48

I. Текстовете в разговорника са дадени паралелно, съответно на френски, гръцки и български, като всички са написани с черковнославянски букви.

Особености в предаването на гръцкия текст с черковнославянски букви:

1. Съгласни

– запазено е изписването на буквата *θ*: **Ѡ́ласса, ма́Ѡнте**;

– изписват се двойните съгласни, въпреки че на гръцки те не се произнасят: **Ѡ́ласса, граммати́ко́сть**;

– буквите *ψ* и *ζ* се изписват на гръцки или се транскрибират с *пс* и *кс* съответно: **оψа́рѠа, псомѠи, еѡоуѠи, е́ксъ**;

– съчетанието *σμ* се предава с фонетичната му стойност: **пла́зма**.

2. Гласни

– гласната [i], която на гръцки се бележи по пет начина (*η, ι, υ, οι, ει*), на черковнославянски е предадена с *и*: **гинѠи, ма́Ѡнте**. На отделни места се среща и буквата **I**, като няма никакви правила кога ще се използва една от двете букви;

– комбинацията от гласна и съгласна *εν* се предава само с *ев*: **Ѡвслахно́сть, евдомѠнда**.

Като цяло може да се каже, че по отношение на правописа разговорникът има чисто практически характер и от него не могат да се получат никакви, макар и елементарни, знания за изписването и произношението на гръцките думи, още повече че липсва уводен фонетичен курс.

3. Ударения

От ударенията се отбелязват само остро и тежко, като употребата им е доста неправилна. Очевидно употребата на остро и тежкото ударение става според типографските възможности, а не според правилата.

Езикът на гръцкия текст е катаревуса.

II. Без да има изрично вътрешно деление, разговорникът се състои от три части:

1. Диалози

Първите четиринайсет диалога започват с един уводен, в който са изброени различни поздравявания, благодарности и комплименти. Повечето разговори са на битова тематика, напр. посещение при приятел, разговор между господар и слуга и т.н.:

Ио́анни, фѠре Ѡнъ ипока́мисонъ ке Ѡна лемоде́тинъ пастрѠко́нъ.

2. Втората част представлява речник от около 270 думи, разпределени в тематични кръгове. Започва се с думата **ϕεόςъ**, следват думи за родствени и др. отношения (**κόρι**, **πεδία**, **σίζιγοςъ**), абстрактни понятия (**αγάπη**, **σοφία**, **αρετή**), небесни тела (**ήλιοςъ**, **σελίμη**), животни (**λέωνъ**, **αλόπικъ**), частите на човешкото тяло (**πρόσопονъ**, **κεφαλή**). След това са изброени думи от различни тематични кръгове – семейство, болести, науки, професии.

Последните две страници от речника (с. 36–37) обхващат дните от седмицата, месеците, числата от 1 до 1000, хилядите от 1000 до 9000, един милион.

3. Последната част, съставена от четири диалога, представя посещението на един грък в България, впечатленията му от страната и местата, които е посетил (първи диалог), разговор за времето и годишните сезони (втори диалог), четвъртият диалог съдържа различни забележки и забрани, а третият се отнася до изучаваните на чужди езици:

И италики́ глѡсса ден ѝне дѹсколосъ.

№ 11

МЕСТОНАХОЖДЕНИЕ:	НБКМ-ОРСК, сигн. № 58.32.427
ВИД:	Разговорник
АВТОР:	Неизвестен
ЗАГЛАВИЕ НА ОРИГИНАЛА:	„Разговорник греческо-турски-француски-англо-италиански за ония, които желаят разговори на тия езици, Цариград, в печатницата на Тадея Дивичиан, 1858 г.“
ГОДИНА НА ИЗДАВАНЕ:	1858 г.
СТРАНИЦИ:	39

I. В разговорника всеки две страници са разграфени на шест колони, всяка за съответния език: български, гръцки, турски, френски, английски и италиански. Думите от всички езици са предадени на черковнославянски.

II. Особенности в предаването на гръцкия текст

1. Съгласни и групи съгласни:

- отбелязва се θ , което е обичайно за черковнославянски шрифт: **зѣѡосъ**, **спаѡі**, **ѡѡоса**;
- отбелязват се двойните съгласни, въпреки че на гръцки те не се произнасят удвоени: **аррѡстѣа**, **тѣссара**, **ѡннѣа**;
- буквите ψ и ξ се транскрибират *пс* и *кс* съответно: **псомі**, **пситѡ**;
- съчетание *ντ* се предава навсякъде с *нд*.

2. Гласни и дифтонги:

- между различните начини за изписване на гласната [i] не се прави ни-

каква разлика, освен при имена от среден род, завършващи на *-ι* или *-υ* и имена от женски род, завършващи на *-η*: **спίτι**, **сχολί**. В останалите случаи двете букви **ι** и **υ** се използват без разлика.

– между двете букви за предаване на гласната [o] също не се прави разлика: **сχολί**, **октὸβριοςъ**, **проί**;

– комбинациите от гласна и съгласна *ευ* и *αυ* се предават винаги с *ев* и *ав*, дори когато се намират пред беззвучна съгласна: **ἐβγνομосίни**, **ἐβχαρίστοςъ**, **αβγονъ**, **αвтосъ**;

– от трите ударения се използват само острото и тежкото, като, въпреки че с редки изключения се поставят ударения на всички думи, тежкото ударение често се използва неправилно.

II. Описание на съдържанието

1. Речник

Речникът се състои от около 130 думи, подредени хаотично и преведени на петте чужди езика. Думите са сред най-употребяваните в текстове на битовата тематика. След тези думи са поместени числата от 1 до 20, десетиците от 20 до 100 и числата хиляда и един милион. След числата следват дните от седмицата и имената на месеците.

2. Диалози

Диалозите са общо осем, като първият от тях съдържа безразборно подбрани кратки фрази:

а) ДОНЕСИ МИ ЯБАЛКИ	φέρε μί μίλα
БОЛНИ СМЕ	ἴμεθα αρροστι
ИМАХЪ ЕДНА КЪЩА	ἴχα ἴενα σπίτι

Останалите диалози са подредени в тематични групи:

- б) ядение и пиение;
- в) в кафепродавницата;
- г) със сукнопродавач;
- д) за да си купиш кон;
- е) за да намериш пътя си;
- ж) здравиевание;
- з) за времето.

III. Езиков стандарт на гръцкия текст

Езикът на гръцкия текст е димотики със съответните за епохата особености – запазване на старата форма на глагола *μπορώ* – *ἦμπορώ*, запазване на крайното *-υ* в думи от среден род ед. ч. в именителен и винителен падеж и от мъжки род ед. ч. във винителен падеж и т.н. Очевидно авторът, който впрочем е неизвестен, е знаел само народния език, и то в северното му наречие,

доказателство за което е заместването на личното местоимение в родителен падеж на мъжкия род в ед. ч. *μὸῦ* с винителния падеж *μὲ*. Такива диалектни особености има гръцкото население в Солунско, Сярско и др.²⁷.

Ἄντὸ τὸ ἀλογον̄ ден̄ъ мѣ ἄресε.
Δίкστε мѣ тин̄ъ калίτερин̄ъ чо̄хан̄ъ.
Δόσε мѣ ἕνα потίρι красί.
Κόψε мѣ τέссарас̄ъ пі̄хис̄ъ.

№ 12

МЕСТОНАХОЖДЕНИЕ:	НБКМ-ОРСК, сигн. № 62.7.591
ВИД:	Разговорник
АВТОР:	Драган Манчев
ЗАГЛАВИЕ НА ОРИГИНАЛА:	„Гръцко-българский разговорник, наредил и издал Димитрий Василев, издание първо, Земун, в И. К. Сопроновата бързотисна печатница, 1862 г.“
ГОДИНА НА ИЗДАВАНЕ:	1862 г.
СТРАНИЦИ:	67

Книгата се състои от три части.

I. Увод

Първата част на разговорника предлага някои предварителни знания. В рамките на пет страници се дават познания за изписването на малките и главните букви, както и правила за произношението на буквите. За несъществуващите в българския съгласни $[\gamma]$, $[\delta]$ и $[\theta]$ се посочва, че те не се произнасят като българските *г*, *д* и *т*, и че е най-добре да се научат от „жив глас“, т.е. от носител на езика.

II. Речи

Без да се спазва азбучен ред, в 26 раздела са подбрани думи от различни области: богословие, природни предмети и явления, дните от седмицата, храни, частите на човешкото тяло, наименования на хората според роднинските им връзки (съпруг, баща, внуци, зетьове и т.н.), професии, животни и птици, къщни предмети, цветове, предмети, служещи за писане, континентите и някои градове и страни в Европа. Всяка дума се предхожда от съответния определителен член, а правописът на гръцки се следва навсякъде стриктно, както в отбелязването на придиханията, така и в отбелязването на ударенията.

²⁷ Вж. Стоянов 1970: 231.

III. Διάλογοι οἰκιακοὶ καὶ εὐκολοὶ – Разговори къщни и лесни

Диалозите са два̀йсет на брой, като всеки от тях има определение според тематиката си:

1. Χαῖρετισμοὶ Посещения
2. Διὰ νὰ ἐπισκεφθῆ καὶ νὰ εἰδοποιηθῆ τὰ περὶ τῆς ὑγείας За да навиди и да ся извести за здравието
3. Τὸ μάθημα Урокът
4. Διὰ νὰ χωρίση κοντύλι καὶ νὰ γράψῃ За да подреже перо и да пише
5. Διὰ νὰ δανεισθῆ χαρτί За да заемие хартия
6. Προτοῦ νὰ πλαгиάσῃ Преди да легне
7. Διὰ νὰ ἀναπαυθῶμεν εἰς τὴν κλίνην За да се починем в стаята
8. Διὰ νὰ σηκωθῆ τὸ πρωῖ За да стане некая сутрина
9. Διὰ νὰ ἐνδυθῶμεν За да се облечем
10. Прὸ τοῦ ἀρίστου ἢ γεύματος Преди обяда
11. Διὰ νὰ γευθῶμεν За да обядва
12. Μετὰ τὸ γεῦμα След обяд
13. Διὰ νὰ ὑπάγῃ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν За да отиде някой в църква
14. Διὰ νὰ ἀγοράσῃ ὀπωρικά За да купи някои увоция
15. Περὶ τοῦ καιροῦ За времето
16. Περὶ τῶν καιρῶν ἢ ὥρῶν За времето или часовете на годините
17. Περὶ ὥρας καὶ ἡμέρας За часовете на деня
18. Μετὰ тινος ῥάπτου С някой шивач
19. Διὰ νὰ колумβήσωμεν За да съ укъпем
20. Περὶ τοῦ περιπάτου За разход.

Гръцкият текст е написан на проста катаревуса.

Пример (от деветнайсети диалог):

Ἄς ὑπάγωμεν νὰ λουσθῶμεν,
νὰ колумβήσωμεν.
Ποῦ θὰ ὑπάγωμεν;
Ἄς ὑπάγωμεν εἰς τὴν Μαρίτζαν.
Δὲν φοβεῖσθε λοιπὸν μὴ
πνιγῆτε. Ἡ Μαρίτζα εἶναι
σχεδὸν παντοῦ πολὺ
βαθιά καὶ εἰς μερικὰ μέρη
γεμάτη ἀπὸ σωρούς ἄμμου.

Нека отидем да ся
измием, да ся окъпем.
Къде ще отидем?
Нека отидем в Марица.
Не боите ли се да се
не удавите. Марица е
почти навсякъде много
дълбока и в някои
страни е плъна от насипи пясък.

№ 13

МЕСТОНАХОЖДЕНИЕ:

НБКМ-ОРСК, сигн. № R гр.802.1

ВИД:

Четириезичен речник

АВТОР:

Михалис Адамис Хадзис (йеромонах

Даниил)

ЗАГЛАВИЕ НА ОРИГИНАЛА: „Εἰσαγωγικὴ διδασκαλία περιέχουσα λεξικὸν Τετραγλωσσον τῶν τεσσάρων κοινῶν διαλέκτων ἤτοι τῆς ἀπλῆς Ῥωμαϊκῆς, τῆς ἐν Μοισίᾳ Βλαχικῆς, τῆς Βουλγαρικῆς, καὶ τῆς Ἀλβανικῆς. Συντεθεῖσα μὲν ἐν ἀρχῇ χάριν εὐμαθείας τῶν Φιλολόγων ἀλλογλώσσων νέων παρὰ τοῦ Αἰδεσιμωτάτου, καὶ λογιωτάτου Διδασκάλου, Οἰκονόμου καὶ Ἱεροκῆρυκος Κυρίου Δανιὴλ τοῦ ἐκ Μοσχολπόλεως. Καλλυνθεῖσα δὲ καὶ ἐπαυξηθεῖσα τῇ προσθήκῃ τινῶν χρειωδῶν καὶ περιοργείας ἀξίων, καὶ εὐλαβῶς ἀφιερωθεῖσα τῷ Πανιερωτάτῳ καὶ Λογιωτάτῳ Μητροπολίτῃ Πελαγονείας, Ὑπερτίμῳ, καὶ Ἐξάρχῳ πάσης Βουλγαρικῆς Μακεδονίας Κυρίῳ Νεκταρίῳ τῷ ἐκ Μουντανίων οὗ καὶ τοῖς ἀναλώμασι τύποις ἐκδέδοται δι’ ὠφέλειαν τῶν Ἐπαρχιωτῶν αὐτοῦ εὐλαβῶν Χριστιανῶν. Ἐν ἔτει σωτηρίῳ αἰωβ’ 1802“

ГОДИНА НА ИЗДАВАНЕ:

1802 г.

I. Общи сведения за паметника

Данииловият четириезичник, чието оригинално заглавие е „Четириезичен речник“, е важен паметник, който повече от 200 години предизвиква интереса на научния свят както в България, така и в съседните нам страни и сред балканистите като цяло. Причината за това е, че четириезичникът е материализиран пример за духовната и културната интеграция на балканските народи по време на османското владичество. За българската наука той е интересен и по други причини – някои учени например го смятат за първата българска печатна книга²⁸, за българските филолози интерес представляват и особеностите на българския текст.

Първото издание на Четириезичника е направено в Мосхополи²⁹ между 1760–1770 г. От това издание почти няма съхранени екземпляри, затова при възстановяването му от особена ценност е изданието на текста от Лийк (Martin Leake, W. Researches in Greece. London, 1814, 381–402). Следващото издание на учебника е през 1802 г., вероятно във Венеция. И то е публикувано в научната литература, но проблемът на изданията на текста, е че

²⁸ Напр. Погорелов (1923) започва описа на старопечатните български книги именно с Данииловия четириезичник и след него под № 2 поставя „Неделника“ на Софроний Врачански.

²⁹ Град в днешна Албания, важен гръцки просветен и културен център, опустошен от албански орди през 1769–1770 г.

за предаването на текстовете на останалите три езика (български, влашки и албански) се използва латиница, което допълнително усложнява изследването на текста. В българската научна литература Четириезичникът е бил обстойно проучван, като основни в това отношение са трудовете на Погорелов (1925) и на Александър Ничев (Ничев, Ал. Четириезичният речник на Даниил (гръцка и българска част) – В: Годишник на Софийския университет. Факултет по западни филологии, 1976–1977, 70.2). Бележки по паметника има и у Маньо Стоянов (1970) и у Боян Пенев (1976).

Авторът на Четириезичника се казва йеромонах Даниил (на едно място е подписан и с Михалис Адамис Хадзис), което вероятно е гражданското му име. По народност е цинцарин. Бил е свещеник и учител в Мосхополи. С това се изчерпват данните ни за него.

II. Съдържанието на книгата е следното:

1. Започва с няколко стиха, посветени на спомоществателя, митрополит Нектарий. Следва азбучен акростих – стихотворение, съдържащо стихове, които започват с буквите от гръцката азбука. В него авторът обяснява причините за написването на книгата. Този пасаж предизвиква някои размисли, затова ще го цитирам:

Αλβανοὶ, Βλάχοι, Βούλγαροι, Ἀλλόγλωσσοι χαρῆτε
Κ' ἔτοιμασθῆτε ὅλοι σὰς Ῥωμαῖοι νὰ γενῆτε'
Βαρβαρικὴν ἀφήνοντας γλῶσσα, φωνὴν καὶ ἦθη.
Ὅπου στοὺς Ἀπογόνους σας νὰ φαίνωνται σὰν μύθοι.
Γένη σας νὰ τιμῆσετε ὁμοῦ καὶ τὰς πατρίδας.
Τὰς Ἀλβανοβουλγαρικὰς κάμνοντας Ἑλληνίδας.

...

... Τύποις αὐτῆν ἐξέδωκεν, ὡς θεῖος ποιμενάρχης,
Ῥωμαϊκὴ γλῶσσα θέλωντας τοὺς πάντας νὰ διδάξη,
καὶ Βουλγαροαλβανικὰ ἦθη νὰ μεταλλάξη.

Албанци, власи, българи, радвайте се,
и пригответе се всички да станете гърци,
оставяйки варварския си език, реч и нрави,
та на потомците ви да се струват като приказки,
родовете си да почетете, а с това и родината си
и от албанска или българска да стане гръцка.

...

... даде за отпечатването ѝ като божествен пастир,
искайки в гръцкия език да ги просвети,
и българскоалбанските им нрави да промени...

Този текст би могъл да предизвика подозрението, че Даниил е изпълнявал някаква асимилационна мисия, която чрез гръцката просвета е целяла да унищожи националната идентичност на тези народи. Тази теза има своите основания, но по-вероятно е Даниил да е виждал, че околните народи (българи, албанци, власи) стоят „безбуквени“, и трудът му е част от потока на просветителската книжнина в онази епоха, така че тези стихове по-скоро трябва да се схващат като малко пресилено и патетично въведение. Надали Даниил е можел или пък е искал изкуствено да налага някакъв асимилационен план, защото това щеше да доведе до съвсем основателното отхвърляне на книгата от балканските народи. Напротив, книгата се радвала на добър прием – така например през 1841 г. в Солун излиза „Книга за научение трих языков, славяноболгарский и греческий и карамалицкой“, която дословно предава българския и гръцкия текст на Четириезичника³⁰.

2. Главната и най-интересна част от учебника представлява паралелни текстове, по четири колони на страница, на гръцки, влашки, български и албански, всичките написани с гръцко писмо. Гръцкият текст е на димотики, а българският текст – на битолско наречие. Текстът представлява поучение от природно, битово и нравствено естество без ясна структура. Отделните поучения преливат едно в друго без особена връзка.

Образци от текста
(По Погорелов 1925: 24):

Ὅποταν ἑορτάζης εἶναι καλὰ
νὰ νηστεύης μίαν ἑβδομάδα.
Καὶ νὰ δώσης εἰς τοὺς τυφλοὺς
ψωμί καὶ φαγί. Καὶ νὰ βοηθῆς
τοὺς πτωχοὺς μὲ ἐκείνο ὅπου
ἠμπορεῖς.

Кога служиш ѝет харно
да постиш една неделя.
И да даваш на слепите
леп и манджа. И да
помозиш на сиромасите
со тоа що можеш.

(По Погорелов 1925: 25)

Καὶ τὰ μικρὰ παιδιὰ φωνάζουν
ἕως εἰς τὸν οὐρανόν. Ὅτι γυρεύουν
τροφὴν καὶ δὲν τοὺς δίδει
οὐδὲ κανένας.

И малите деца викаат
дури до небот. Оти
сакает ранение и не му
дават никои.

3. След четириезичника следват още няколко части с поучително и практическо съдържание, написани само на гръцки език:

³⁰ Вж. по-горе, раздел Старопечатни книги, № 8, както и Погорелов 1925: 3.

а) На с. 39–53 във вид на въпроси и отговори е изложено „Християнско учение“ (Διδασκαλία χριστιανική). В това „учение“ се разглеждат въпроси като задълженията на християните, дават се обяснения към Десетте Божи заповеди, тайнствата на Светата църква, Светото Писание и прочее.

б) На с. 54–59 под заглавие „За елементарните начала на физиката“ (Περὶ στοιχειδῶν ἀρχῶν τῆς Φυσικῆς) се правят кратки обяснения за четирите природни стихии – земя, вода, въздух и огън, за космоса, небето, земетресенията, небесната дъга и т.н.

в) На с. 60–71 е поместен кратък курс (с образци на писма) по кореспонденция – битова, официална, търговска. Някои от заглавията на писма са следните: „Как да пише до Вселенския патриарх“, „На митрополит“, „На брат“, „На търговец“, „Как се пише разписка“ и т.н.

г) На с. 72–83 книгата продължава с увод в аритметиката: разглеждат се гръцките цифри и четирите главни аритметически действия.

д) Книгата завършва с кратък месецослов (с. 83–90) с главните християнски празници за месеца, като се започва от септември, тъй като тогава е началото на църковната година.

III. ДАТИРАНИ РЪКОПИСИ (№ 14–32)

№ 14

МЕСТОНАХОЖДЕНИЕ:	НБКМ-ОРСК, сигн. № Гр. 128
ВИД:	Граматика и христоматия
АВТОР:	Райно Попович
ГОДИНА НА ЗАВЪРШВАНЕ:	1828 г.
ЛИСТОВЕ:	100, размер 20,5 x 12,5 см

Ръкописът на Райно Попович представлява несистематично водени записки по гръцка граматика (на катаревуса). Има осемнайсет тетрадки с еднакъв брой листа, съдържащи отделни елементи от граматиката. Тъй като материалът е доста разхвърлян, ще го представим по тетрадки.

I тетрадка

Във вид на въпроси и отговора се въвеждат понятията за граматика, синтаксис, съвсем сбито се разглеждат основни граматически правила, най-вече свързани с морфологията на глагола:

Τί ἐστὶ Γραμματικῆ;
Τέχνη τοῦ ὀρθῶς λέγειν καὶ γράφειν διδακτικῆ.

Πόσα τὰ μέρη αὐτῆς;
Τέσσαρα, σχηματιστικὸν, τεχνολογικόν, συντακτικὸν καὶ
συνθετικόν.

Περὶ τοῦ συντακτικοῦ.

Τί ἐστὶ συντακτικόν;

...

Διαίρεσις τοῦ ῥήματος κατὰ χρόνον.

Διαίρεσις τοῦ ῥήματος κατὰ διάθεσιν.

Περὶ συντάξεως τῶν ῥημάτων.

Περὶ τῶν παθητικῶν.

Περὶ τῶν οὐδετέρων.

II тетрадка

Съдържа примери за упражнение на второ, трето, четвърто и пето склонение на съществителните, на контрахираните съществителни и на прилагателните. Важна особеност на всички примери, които дава Райно Попович, е, че в лявата колона те са написани на катаревуса, а в дясната – на по-народен език:

Παραδείγματα τῆς πρώτης καὶ τῆς δευτέρας Κλίσεως:

Ἦ μέθη μικρὰ μανία ἐστί.

Πολλάκις βραχεῖα ἡδονὴ μακρὰν
τίκτει λύπην...

Φίλα τὴν παιδείαν

σωφροσύνην, φρόνησιν,
ἀλήθειαν...

Ἦ μέθη εἶναι μικρὴ τρέλλα.

Πολλαῖς φοραῖς ἡ κοντὴ τίκτει
ἡδονὴ γεννᾶ πολυχρόνιον
λύπην...

Ἀγάπα τὴν μάθησιν,

σωφροσύνην, φρόνησιν,
ἀλήθειαν...

ΕΠΙΘΕΤΑ

Ἄγει δὲ πρὸς φῶς τὴν ἀλήθειαν
ὁ χρόνος.

Ἔρχεται τὰληθὲς εἰς φῶς
ἐνίοτε οὐ ζητούμενον.

Ἦ γλῶσσα ἀμαρτάνουσα
τὰληθῆ λέγει.

Ὁ καιρὸς φέρει τὴν
ἀλήθειαν εἰς τὸ φῶς.

Ἔρχεται μερικαῖς φοραῖς
ἡ ἀλήθεια εἰς τὸ φῶς χωρὶς νὰ
ζητῆται.

Ὅταν σφάλῃ ἡ γλῶσσα
τότε λέγει τὴν ἀλήθειαν.

III тетрадка

Във всички залози, времена и наклонения, включително с формите на всички старогръцки причастия, е спрегнат глагольът *ζεύγνυμι*. Освен това в активен залог са спрегнати и глаголите *ἔπομαι* и *γυγννώσκω*.

IV тетрадка

Тетрадката започва с опатива в сегашно време на *τίθημι*, като по-нататък целият глагол е спрегнат в активен и пасивен залог. След това е поместена пълната парадигма на глаголите *ἵστημι*, *δίδωμι* и *ἴημι* и започва спрежението на *φημί*.

V тетрадка

Дословно повтаря упражненията към петте именни склонения от първа тетрадка.

VI тетрадка

Съдържа примери за упражнение на активен и медиално-пасивен залог, както и на глаголите, завършващи на *-μι*:

Οἱ μὴ κολάζοντες κακοὺς
βούλονται ἀδικεῖσθαι τοὺς
ἀγαθοὺς.

Ὅσοι δὲν τιμωροῦν τοὺς κακοὺς
ἐκεῖνοι θέλουν νὰ ἀδικηθοῦν
οἱ ἀγαθοί.

VII тетрадка

Продължават примерите за упражнение на глаголите. В края на тетрадката има две страници упражнения за местоименията, а тетрадката завършва с упражнения за активния залог на глаголите:

Οἱ πονηροὶ εἰς τὸ κέρδος
ἀποβλέπουσιν.
Ὅστις οὐ κολάζει τὰ πάθη,
οὗτος ὑπ' αὐτῶν κολάζεται.

Οἱ κακοὶ μόνον εἰς τὸ μόνον
κέρδος ἀποβλέπουσιν.
Ὅποιος δὲν βασανίζει
τὰ πάθη τοῦ, αὐτὸς ἀπ' αὐτὰ
τιμωρῆται.

VIII тетрадка

Съдържа различни изречения.

IX тетрадка

Продължават изреченията от VIII тетрадка. Последните два листа включват поговорки от различни поети, с които се упражнява склонението на прилагателните. Примерите са същите като във втора тетрадка³¹.

³¹ Част от тях са цитирани по-горе.

Х тетрадка

Тетрадката започва с главата *Περὶ τῶν εἰδῶν σημασίας* („За видовете значение“). Темата се разглежда на дванайсет страници, следват четири празни листа, след което се продължава със склонението на имената от старогръцкото III склонение на -ν, -ρ, -σ, -υ и др. На последния лист се спряга във всички времена, наклонения и залози на актив глаголт *ἐκβαίνω*.

XI тетрадка

В тази тетрадка, която съдържа датата 1829 Μοΐου 13, са цитирани 50 разговора на различна тематиката. Важното при тях е, че част от тях, наречени „*Θέμα ἀπλοῦν*“, са написани на димотики, и на тях съответстват дословни съответствия на катаревуса, наречени „*Θέμα ἑλληνικόν*“. Очевидно Райно Попович е ползвал и двата стандарта в гръцкия език, но съгласно консервативния дух на своето време се занимава в граматиката си само с граматичните правила на катаревуса, като по отношение на димотики се ограничава само да цитира примери.

Образец от паралелни диалози:

Θέμα ἀπλοῦν

Τρία πράγματα ζητοῦνται διὰ τὴν ἀπόκτησιν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, τὸ νὰ ἀναγινώσκεις τινὰς τοὺς Ἑλληνας συγγραφεῖς μὲ προσοχὴν (νὰ τοὺς καταλαμβάνῃ δηλαδὴ), τὸ νὰ γράφῃ λόγους ὅσον τὸ δυνατὸν μιμούμενος τοὺς συγγραφεῖς, καὶ τὸ νὰ διαλέγηται μὲ τὸ ὕφος τῶν καλιτέρων συγγραφέων.

Θέμα ἑλληνικόν

Τρία τινὰ ἐπιζητεῖται τοῦ κτήσασθαι τινὰ τὴν ἑλληνικὴν διάλεκτον, τὸ ἀναγινώσκειν προσοχῇ τοὺς Ἑλληνας συγγραφεῖς (τουτέστι συνιέναι αὐτούς), τὸ συγγράφειν λόγους κατὰ τὸ δύνασθαι μιμούμενον τοὺς συγγραφεῖς, τὸ διαλέγεσθαι τῇ φράσει τῶν ἀρίστων συγγραφέων.

ΧII тетрадка

Обхваща главите *Περὶ τῶν Μέσων*, *Περὶ τῶν ἐπιμέσων*, *Περὶ τῶν ἀπροσώπων*, *Περὶ ἀπαρεμφάτου*, *Περὶ μετοχῆς*, *Περὶ Ἄρθρου*, *Περὶ Ἀντωνυμίας*, *Περὶ Προθέσεως*.

ΧIII тетрадка

Съдържа една страница текст с заглавия *Περὶ τῶν ἀτρέπτων* и *Περὶ παρατατικῶν*.

XIV тетрадка

Съдържа изречения – отново паралелно на катаревуса и димотики – за упражнение на различни части на речта.

XV тетрадка

Съдържа осем страници с упражнения, написани в две колони. Тук продължава парадигмата на глагола *φημί*, започната в IV тетрадка. Следва таблица на неправилните глаголи в азбучен ред (*ἕτερα ἀνώμαλα κατὰ Ἀλφάβητον*). Таблицата обхваща тринайсет страници, като включените в нея глаголи се привеждат в 1 л. ед. ч. на всички времена, наклонения и заложи. На последната страница на тетрадката е написано: „Τῆς κατ' ἐπιτομήν Γραμματικῆς ΒΙΒΛΙΟΝ Β' Κανόνες προσωδίας, κλίσεως καὶ γραφῆς“.

XVI тетрадка

Последната тетрадка съдържа едно голямо заглавие, *Περὶ προσωδίας*, и подтемите *Κανόνες τῶν, ὅσα περισπῶνται* и *Κανόνες τῶν, ὅσα ὑπερισπῶνται*.

№ 15

МЕСТОНАХОЖДЕНИЕ:	НБКМ-ОРСК, сигн. № 385
ВИД:	Граматика
АВТОР:	Неизвестен
ГОДИНА НА ЗАВЪРШВАНЕ:	(Преди) 1840 г.
ЛИСТОВЕ:	65, размер 20,5 x 12,5 см

I. Общи сведения

На първата страница на ръкописа има приписка: „Учихме тая Граматика ние подписаните х. Константин Стоянчо Н. Михаил Г. Николай Иоа. в славенобългарското в Казанлък училище 1840 Септем. 10“.

Оригиналото заглавие на ръкописа е „Граматика простоелинска“. Книгата включва морфологията на съществителните, прилагателните, местоименията, глагола, наречията и съюзите. Написана е много подробно, изцяло на български. Съставена е вероятно по граматиката на Геннадий Схоларий³², като според Маньо Стоянов (1970: 224) е писана от някой ученик на Неофит Рилски.

II. Описание на съдържанието

Граматиката разглежда предимно морфологията на старогръцкия език. Въпреки това са описани и категории от димотики – някои склонения на съществителни и прилагателни имена, бъдещето време на глаголите и пр.

³² Патриарх на Константинопол (1453–1463).

При разглеждането на съдържанието на граматиката ще разделим съдържанието условно на три части: морфология на именната система (съществително, прилагателно, местоимение), морфология на глагола и неизменяеми части на речта (в граматиката се разглеждат само наречието и съюза).

1. Морфология на името

а) Анализът започва с частите на речта – изменяеми и неизменяеми, основните категории на имената (род, число, падеж).

б) Следва склонението на определителния член.

в) Следват обяснения за имената – видове (съществителни, прилагателни) и названията на отделните им категории.

г) Общи правила за отделните родове съществителни, т.е. представят се всички окончания, които отделните родове реализират.

д) По-нататък заедно се разглеждат склоненията на съществителните и прилагателните, като в тази граматика те са десет:

I склонение – имена от м. р. на *-ας* и *-ης*.

II склонение – имена от ж.р. *-α* и *-η*.

III склонение – имена от м. р. и ж. р. на *-ος* и от ср. р. на *-ον*.

IV склонение – имена от м. р. на *-ας*, *-ης* и *-ις* и атичските имена на *-ως*, които в мн. ч. се скланят по третото склонение на тази граматика. Като примери са дадени думите *κάβουρας*, *κουτρούλης*, *κελλάρις*. Всъщност такава категория съществителни не съществува в гръцкия език – *κελλάρις* се изписва *κελλάρης* и се скланя като равносричните имена на *-ης*; *κουτρούλης* е прилагателно от типа *-ης*, *-α*, *-ικο*; *κάβουρας* се скланя като равносричните на *-ας*.

V склонение – тук са включени имената от традиционното III старогръцко склонение – *γίγας*, *ποιμήν*, *γέρων*. След скланянето на някои примерни имена е поместен списък на неправилните съществителни по това склонение (*βοῦς*, *κύων*, *γυνή*), както и на други имена от старогръцкото III склонение.

VI склонение обхваща прилагателни с две форми за трите рода от типа на *εὐσεβής*.

VII склонение – съществителни имена по III склонение на *-ις*: *τάξις*, *μάντις*, *Λάσκαρις*.

VIII склонение – съществителни имена от м. р. по III склонение с окончание на *-εύς*.

IX склонение – старогръцки имена от ж. р. на *-ώ* и неравносрични съществителни от димотики на *-οῦ*: *ἡχώ*, *μαῖμοῦ*.

X склонение – новогръцките неравносрични съществителни на *-ᾶς* и *-ῆς*: *πασᾶς*, *Γαζῆς*.

е) Местоимения: разделени са на „лични, притежателни, указателни, возносителни (*αὐτός*, *ὁ ὁποῖος*, *ὅς*, *ἧ*, *ὅ*), возвратни или самострадателни, въпросителни и неопределенни“.

2. Морфология на глагола:

а) Изложението започва с определението на глагола, неговите категории (наклонение, време, число, спрежение). Отделните категории са разгледани доста подробно, като са цитирани гръцките им наименования, преведени в съседната колонка на български:

ἀόριστος	неопределено
ὑπερσυντέλικος	давнопредшешно
παρατατικός	предшешно

б) Спрежението на глагола започва с парадигмите на ‘помагателните’ глаголи *θέλω* и *ἔχω*. Глаголите са обособени в две големи групи – ‘варитонни’ и ‘периспомени’.

Варитоните глаголи са обособени в шест ‘чина’:

I чин – глаголи с презентна основа на π, β, φ;

II чин – глаголи с презентна основа на κ, γ, χ;

III чин – глаголи с презентна основа на δ, θ, τ;

IV чин – глаголи с презентна основа на τ, ττ, σσ;

V чин – глаголи с презентна основа на λ, μ, ν, ρ;

VI чин – глаголи с презентна основа на -έω, -ίω, -ύω (неконтрахиращи)

или на -εύω.

‘Периспомените’ глаголи са обособени в три спрежения – I спрежение – контрахиращите глаголи на -ῶ (-άω), II спрежение – контрахиращите глаголи на -ῶ (-έω) и III спрежение – контрахиращите глаголи на -ῶ (-όω).

След класифицирането на глаголите за всеки чин и спрежение се спряга по един примерен глагол във всички времена, наклонения, залози, като се дават и съответните (старогръцки) причастни форми. В тези таблици една интересна особеност срещаме в парадигмата на бъдещето време, което е разделено на бъдеще (*Μέλλων*³³ – *θέλω γράψω*), ‘обратно’ бъдеще (*Μέλλων Αντίστροφος*³⁴ – *θέλω γράψω*), поетично бъдеще (*Ποιητικός Μέλλων* – *θαὶ νὰ γράψω*) и ‘народно’ бъдеще³⁵ (*θαὶ γράψω*).

3. Неизменяеми части на речта

Разглеждат се доста подробно и с много примери наречията и съюзите, както и различните им видове според семантиката им³⁶.

³³ Този термин тук означава несвършен вид на бъдеще време.

³⁴ Този термин тук означава свършен вид на бъдеще време.

³⁵ Терминът тук означава свършения вид в бъдеще време в димотики.

³⁶ В Рилския манастир (сигн. № 4/36) се съхранява ръкописна граматика от 82 листа с подробно изложение на гръцката морфология (вж. Стоянов 1970: 227). Сред гръцките ръкописи в Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ има още две гръцки граматикки, писани към средата на XIX век, но понеже не е сигурно къде са писани и дали въобще са писани от българи, те няма да се разглеждат в настоящата работа.

№ 16

МЕСТОНАХОЖДЕНИЕ:	НБКМ-ОРСК, сигн. № Гр. 125
ВИД:	Синтаксис
АВТОР:	Панайот Добрович
ГОДИНА НА ЗАВЪРШВАНЕ:	1843 г.
ЛИСТОВЕ:	150, размер 21 x 17 см

I. Ръкописът представлява учебник по гръцки синтаксис по *Συντακτικὸν τῆς Ἑλληνικῆς* на Стефанос Комитас³⁷. На форзаца стои приписка: „Καὶ τοῦδε κτῆμα ἐμὸν ὑπάρχει τοῦ Παναγιώτου Χ. Δ. ἀγαθόφρων 1843 ὠκτωβρίῳ 18“. Накрая завършва с „Τέλος καὶ τῷ θεῷ δόξα 1843 μαῖω“. Заглавието на книгата е „*Συντακτικὸν τῆ 1ῆ ἡμέρα ἐρανισθὲν ἐκ διαφόρων γραμματικῶν ὑπὸ τινος διδασκάλου περὶ οὗ οὐκ ὀλίγος ὁ ἐπὶ παιδείᾳ λόγος, νῦν δὲ ἀντιγραφθὲν ὑπ’ ἐμοῦ τοῦ Παναγιώτου Χα: Δομ: πρὸς χρῆσιν καὶ ὠφέλειαν τῶν σπουδαζόντων ἐν Καζάνι κατὰ τοῦ νεοσυστιθέнтου σχολείου 1843 τῆ 12 Μαρ.*“.

II. Описание на съдържанието

Книгата има седем части:

1. Синтаксис на името – разглеждат се съществителните и прилагателните откъм морфологичните и синтактичните им функции в изречението, напр. падежи, с които се употребяват, степени за сравнение и т.н.
2. Синтаксис на глагола – разглеждат се глаголите откъм семантиката на времената, залозите и наклоненията. В тази глава са разгледани и синтактичните функции на инфинитива и причастията.
3. За члена.
4. За местоименията.
5. За предлозите – разглеждат се осемнайсетте старогръцки предлога според значението им и падежите, с които се употребяват.
6. За наречието – видовете наречия и синтактичната им употреба.
7. За съюза – разглеждат се съчинителните и подчинителните съюзи и употребата им в изречението.

Синтаксисът описва книжовния новогръцки (катаревуса).

Образец от текста:

Τὰ συγκριτικὰ καὶ τὰ ὑπερθετικά (ἐπιρ.)

Τὰ συγκριτικὰ καὶ τὰ ὑπερθετικά φέρονται πρὸς γενικὴν οἶον

³⁷ Гръцки книжовник (1770 – след 1837 г.), автор на граматика, енциклопедии, църковна история и други филологически съчинения.

μᾶλλον τῶν ἄλλων φιλοσοφεῖ, καὶ μάλιστα πάντων φιλοσοφεῖ, ἀλλὰ τὰ μὲν συγκριτικὰ ἀποδίδονται καὶ μαζῇ μὲ τὸν ἦ καὶ νὰ ἐπιφέρεται αὐτὴ ἢ ἴδια πτώσις [...].

№ 17

ΜΕΣΤΟΝΑΧΟЖДЕНИЕ:	НБКМ-ОРСК, сигн. № Гр. 126
ВИД:	Синтаксис
ΑΥΤΟΡ:	Димитър Поппетров
ГОДИΝΑ НА ЗАΒЪРШΒΑΝΕ:	1845 г.
ΛΙΣΤΟΒΕ:	128, размер 22 x 18 см

I. Ръкописът съдържа текста на учебника на Панайот Добрович от 1843 г. (вж. по-горе). Направени са съвсем малки изменения, отнасящи се главно до примерите, онагледяващи материала. На предния форзац има приписка: „*Δημητρίου Παπά Πέτρου ἐν Καρλόβω*“. Синтаксисът е писан в Карлово, където Поппетров бил ученик на Райно Попович.

II. Описание на съдържанието

Без да има изрично деление учебникът има шест части:

1. Синтаксис на името (с. 1–40). Разглеждат се имената – съществителни, прилагателни и числителни откъм синтактичните им функции.
2. Синтаксис на глагола (с. 43–141).
3. За члена (с. 141–148).
4. За местоименията (с. 154–179).
5. Синтаксис на наречията (с. 180–206). Разглеждат се различните видове наречия според употребата и функциите им в изречението.
6. Синтактични употреби на съюзите.

Книгата завършва със следната приписка: „*1845 Δεκεμβρίου τῆ 10 ἡμέρα ἐγράφη ἐκ τοῦ Δημητρίου Παπά Πέτρου*“.

Образец от текста:

Περὶ τοῦ παθητικοῦ ῥήματος

Παθητικὰ δὲ λέγομεν ὅσα ἔχουσι καὶ φωνὴν καὶ ἔννοιαν παθητικὴν' δηλ. ἐκεῖνα, τὰ ὅποια λήγουσι παθητικῶς εἰς -μαι, καὶ μετασχηματίζονται ἀπὸ τὰ ἐνεργητικὰ καὶ σημαίνουσι πάθος.

№ 18

МЕСТОНАХОЖДЕНИЕ:	Библиотека на Ватикана, сигн. № С 152
ВИД:	Речник
АВТОР:	Неизвестен
ГОДИНА НА ЗАВЪРШВАНЕ:	XVI в.
ЛИСТОВЕ:	244 (целият ръкопис)

Речникът съдържа 301 думи и изрази, записани с гръцки букви на 6 листа (1346–139) в голям гръцки ръкопис от 244 л., писан през XVI в. Думите са от костурското наречие, като в началото изрично е указано, че са български (*ἐν Βουλγαρίοις ῥημάτων*). Между отделните думи и изрази има и откъси от песни, една от които е на турски. Преводът на гръцки е на димотики, като част от думите са непреведени. Целият ръкопис, съдържащ комедиите на Аристофан, „Теогонията“ на Хезиод, „Катехизиса“ на Геннадий Схоларий и други материали, произхожда от Йерусалим, където вероятно е писан. Подарен е на църквата „Свети Петър“ във Ватикана през 1842 г. от някой си Силвестър, велик протосингел на Йерусалим (*„Συλβέστρος μέγας πρωτοσύγγελος τῶν Ἱεροσολύμων“*). Последната дата, на която са писани части от ръкописа, е 1620 г. Авторът на текста е вероятно българин от Костурско³⁸.

Образец от текста:

γκοσποντίνε	αφέντι
μπράτε	αδελφέ
ντάσι στραυ	νάχεις υγία
ντάσι προост	νάσε συγχορμιένος
οσταβίνη ντα σπίμε	άφησέ μας να κοιμηθούμε
έλα ντα ιάμε	έλα να φάμε
ντα ραμπότημε	να δουλεύουμε

* * *

ζάετζου	λαγός
ζούρα	ζαρκάδι
όβνη	κριάρια
γιάγνε	αρνή
κοζή	γίδια и т.н.

³⁸ Съдържанието описваме изцяло по М. Стоянов 1970: 207–208.

№ 19

МЕСТОНАХОЖДЕНИЕ:	НБКМ, сигн. № Гр. 19 ³⁹
ВИД:	Речник
АВТОР:	Неизвестен
ГОДИНА НА ЗАВЪРШВАНЕ:	XVI в.
ЛИСТОВЕ:	117 (целият ръкопис), размер 21,5 x 11 см

Ръкописът представлява гръцки псалтир от XVI в. От листове 34–67 в горния десен ъгъл (само на предната страница) има по една българска дума, написана с гръцки букви и преведена на гръцки. Българските думи са от западно наречие, а гръцките – на димотики.

Образец:

μπέλο	ασπρο	τζέρνο	κηπέρο (?)
τζερβενο	κοκίνο	σολη	αλας
βουλκο	ληκο	σφινη	γουρουνη
κνήγα	χαρτη	νοση	μαχει
γαστε	βρακι	ποες	ζουνάρι
κρουση	απηδία	ορεχη	κοκοσες
πρους	δακτήλα	ηγλα	βελονα

№ 20

МЕСТОНАХОЖДЕНИЕ:	НБКМ, сигн. № 345
ВИД:	Речник
АВТОР:	Неизвестен
ГОДИНА НА ЗАВЪРШВАНЕ:	1752
ЛИСТОВЕ:	413, размер 20,5 x 15 см

Ръкописът представлява дамаскин⁴⁰, (известен като Пазарджишки дамаскин), писан през 1752–1753 г. от неизвестен автор. Гръцко-български речник срещаме на две места. Първо, на л. 1426–1466 по новата пагинация⁴¹ в горния десен ъгъл на листа в две колони на страница са цитирани 165 гръцки думи (съществителни, прилагателни и глаголи), наредени безсистемно

³⁹ Стоянов (1970: 208) цитира погрешна сигнатура – Г 16.

⁴⁰ „Дамаскини“ се наричат преводите на „Съкровището“ на Дамаскин Студит (първо издание 1523 г. във Венеция), които с течение на времето започват да се допълват и с преводи на други съчинения на религиозна тематика.

⁴¹ Оригиналната пагинация е доста объркана, а на някои места липсва.

и преведени на църковнославянски. Следващият речник е на л. 366а–377а, като тук думите не са безразборно написани, а са подредени само по азбучен ред по първата буква. И в двете части на този речник гръцките думи са написани и преведени така, както са срещнати в някакъв текст, например съществителните и прилагателните освен в именителен падеж и единствено число се срещат и в други падежи и числа: *ἀρχήν, μορφήν, ἔκβασιν, ἐξάρχοι, ἀλότριοι, ἀσίνετοι, φιλτάτη*; някои глаголи също са поместени и преведени във формите, с които са били в текста: *ἐξεχέθη, ἀμίβοντες, βλέπετε, παραδειγματίσε*. Често намираме и цели изрази, извлечени от текста: *καθάπερ σκιά, γενοῦ πρὸς ὑποδοχήν*. Гръцките думи са написани с много правописни грешки, главно при предаване на гласните [i] и [o], както и на двойните съгласни:

<i>γένησιν</i> вм. <i>γέννησιν</i>	<i>γάμως</i> вм. <i>γάμος</i>
<i>γαλίνη</i> вм. <i>γαλήνη</i>	<i>βαθμών</i> вм. <i>βαθμόν</i>
<i>ἀπιθής</i> вм. <i>ἀπειθής</i>	<i>θεορία</i> вм. <i>θεωρία</i>
<i>ὀδήνης</i> вм. <i>ὀδύνης</i>	<i>βούλισις</i> вм. <i>βούλησις</i>
<i>χίμαρος</i> вм. <i>χείμαρρος</i> и т.н.	

Повечето думи са от книжовния гръцки, извлечени от богослужбни книги, затова и тематиката им е свързана с богословието.

Примери от речника:

<i>ὑμνογράφος</i>	песнописец	<i>ὑπέρτατος</i>	превишний
<i>ἐξέσια</i>	дивни	<i>λαμπαδιφόροι</i>	свещоносци
<i>θεράποντες</i>	угодници	<i>διάνοιαν</i>	помишление
<i>ἄχρονος</i>	безлетный	<i>ἀνάκλησις</i>	воздание
<i>πρόξενος</i>	ходатай	<i>σύμμορφον</i>	съобразно
<i>σύνθρονος</i>	съпрестолен	<i>ὑπόκριτος</i>	лицемерец

В края на втората част на речника има приписка: „Кога се писа 1753 това на пазар“.

№ 21

МЕСТОНАХОЖДЕНИЕ:	НБКМ, сигн. № 381
ВИД:	Речник
АВТОР:	Дионисий Щипски
ГОДИНА НА ЗАВЪРШВАНЕ:	1803 г.
СТРАНИЦИ:	572

Това е един от най-големите ръкописни речници, наред с тези на Фотин и Неофит Рилски. Има 572 страници, изписани в две колони на страница, и съдържа около 14 000 думи, като последната тетрадка липсва. Заглавието на ръкописа е следното:

Τὸ παρὸν λεξικὸν ἐγράφη διὰ χειρὸς ἐμοῦ τοῦ ταπεινοῦ ἀρχιερέως καὶ μητροπολίτου πρώην στίπυ Διονυσίου τοῦ βυζαντίου ῥωμαϊκὸν τε καὶ σλοβάνικον αὠυ ἔτει.	Настоящого сие речникъ вписасе со руку мене смиренного архиереа и митрополита бившаго щипскаго Дионусиа Вузантийски – гречески же и словенски. αὠυ лето.
---	---

Думите са подредени азбучно по първата и втората буква, като това е посочено и в заглавията на отделните букви: *Ἀρχὴ τοῦ ἄλφα, τὸ ἄλφα μὲ τὸ βῆτα*. Съществителните са дадени без определителен член, прилагателните са в мъжки род, като често се посочва и формата за женски род, глаголите също не са в основна форма, а често са цитирани така, както са срещнати в текст. Думите са предимно от книжовния гръцки, но има и такива от димотики. Преобладава богословската лексика. Преводът е на църковнославянски, но има и простонародни думи, турцизми и русизми⁴².

Примери от речника:

ἀβέβαιον	неизвестное, и нетвердое
ἀβεβαίως	неизвестно, и нетвердно
Τὸ Δέλτα μὲ τὸ Ἰῶτα	
Δίδυμος, διεξόδους	близнец, изходици, изходища
δίδυμοι, δικαιοσύνης μου	близнета, правди мое правду мою и т.н.

№ 22

МЕСТОНАХОЖДЕНИЕ:	Народна библиотека „Иван Вазов“ – Пловдив, сигн. № 130
ВИД:	Речник
АВТОР:	Неизвестен
ГОДИНА НА ЗАВЪРШВАНЕ:	Начало на XIX в.
СТРАНИЦИ:	99

⁴² Данните са изцяло по Стоянов 1970: 211–213, тъй като по време на провеждане на изследването ръкописът бе изтеглен за консервация.

Книгата⁴³, озаглавена „*Ἀρχὴ σὺν θεῷ ἀγίῳ μάθησις τῶν θελόντων μανθάνειν τὰ ἱερὰ γράμματα ῥωμαϊκῶν τε καὶ σλοβάνων*“ – „Началное с бгомъ стому учение хотящим учти се священная писмени римским же и славенскими“, е едновременно буквар, кратка читанка и речник, като материалът е написан на двата езика – книжовен гръцки (катаревуса) и черковнославянски. Ръкописът е препис на гръцко-черковнославянски речници-учебници, издавани в Русия през XVIII в. и началото на XIX в. Това личи не само от структурата и съдържанието, но и от русизмите в славянския текст: *брюхо, кишки, почка, пирог* и др.

Учебникът започва с двете азбуки, гръцката и черковнославянската, имената на буквите и допълнителните знаци (ударения, придихания), разглежда се и произношението. Следват страници със срички, образувани от съгласните, а от с. 15 започват текстове за упражнение: *Десят заповеди – Αἱ δέκα ἐντολές*.

От с. 37 до края (с. 99) следва речникът, озаглавен „*Σύντομος σύνοψις ὀνομάτων διαφόρων εἰς δύο γλώτταις γεγραμμένα ἑλληνικῶν τε καὶ σλοβανικῶν εἰς ὠφέλειαν τῶν θελόντων μαθεῖν*“ – „*Краткое собрание именим различним в двух языками писаним елинскими же и слованским в пользу хотящим научити се*“. Съдържа 1700 думи, групирани тематично в глави: „*Περὶ θεοῦ καὶ πνευματικῶν*“, „*Περὶ κόσμου, οὐρανοῦ...*“, „*Περὶ χρόνων καὶ ἑορτῶν*“ и т.н. Преобладават имената от областта на природния свят и обществения живот. На с. 83–85 са цитирани имена на страни и градове:

Ἀπασα Ῥωσσία	Российская страна
Ἡ Παλεστίνη	Палестина
Ἡ ἀγία γῆ	светая земля
Ἡ Αἴγυπτος	Египет
Ἡ Ἑλλάς καὶ ἡ Ἀχαΐα	Греческа земя
Ἡ Μοσχοβία	Москва и т.н.

№ 23

РЕЧНИЦИТЕ НА НЕОФИТ РИЛСКИ⁴⁴

Гръцко-българският и българско-гръцкият речник на Неофит Рилски, „неговото жизнено дело и същевременно утехата, надеждата, но и кошмарът на неговите дни и нощи“⁴⁵, заслужават особено внимание. В проучването на материалите по тази работа се убедихме, че това са най-пълните и съставени

⁴³ Описанието на съдържанието е базирано изцяло на М. Стоянов (1970: 214–216).

⁴⁴ При представянето на речниците на Неофит Рилски се опираме главно на Шишманов (1926), Желев (1979) и Кювлиева (1997).

⁴⁵ Шишманов 1926: 430.

според съвременните лексикографски разбирания речници. На тях не може да съперничи нито речникът на Дионисий Щипски, нито руско-българско-гръцкият речник на Константин Фофинов. Голяма загуба е, че този труд, работен цели десетилетия, не успява да излезе отпечатан. Волята на Неофит за неговото завършване е била голяма, но най-големият проблем, спъващ подготовката му, е че този огромен труд бил написан още при обработването на първоначалния материал на тетрадки, а не на фишове, което не позволявало бързата преработка на определени статии в зависимост от промените в правописа и т.н. Самият Неофит казва по този въпрос: „Колко ми е мучно, когато като пишем, пишем и искарам колкото една страница, а друг път и по цели листове, па видим после, защо останали речи из помежду не наредени гдето им било редо, по нужда замръчкам всичкото това написано, по цели сахати работено, а някога и по цял ден, и принуждавам се да захванем пак из ново, от гдето е погрешното!⁴⁶“.

Допълнителна трудност представлява фактът, че материалите по българско-гръцкия речник са разпилени в три библиотеки – Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, Библиотеката на БАН и библиотеката на Рилския манастир.

Материалите и по двата речника са следните:

I. Архивни единици 9. и 10. от фонда на БАН, съдържащи бележки и по двата речника.

II. Един ръкописен том от гръцко-българския речник, съдържащ буквата А, съхраняван в Рилския манастир.

III. Материали от българско-гръцки речник, намиращи се в Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ (ръкопис), БАН, печатната част от речника, „Христоматия славянскаго языка“, списание „Български книжици“. В следващите страници ще разгледаме една по една тези части от речниците на Неофит Рилски.

I. ОПИС НА РЪКОПИСНИТЕ БЕЛЕЖКИ ЗА ГРЪЦКО-БЪЛГАРСКИЯ И БЪЛГАРСКО-ГРЪЦКИЯ РЕЧНИК НА НЕОФИТ РИЛСКИ, СЪХРАНЯВАНИ В АРХИВА НА БАН⁴⁷

Описаните по-долу архивни единици 9. и 10. съставляват част от Фонд 12. на научния архив на БАН. Представляват несистематично направени бележки, отнасящи се до една или друга част от замислените от Неофит Рилски речници.

⁴⁶ Вл. Шишманов 1926: 441.

⁴⁷ Описът е направен от проф. Иван Желев (Желев 1979: 5–9) и се публикува тук с изричното съгласие на автора.

Архивна единица № 9

Представлява тетрадка, съдържаща 99 листа, на които са написани бележки за предговор към гръцко-българския речник и ръкопис на българско-гръцки речник:

1, 2, 4, 5 л. – бележки за предговор към гръцко-българския речник.

3 л. – бележки за писане на йота в българския език.

6–12 л. – думи от буква А в две колони на страница.

13а л. – български думи по азбучен ред, без превод.

13б л. – суров материал по предговора на българско-гръцкия речник. Тук Неофит заявява, че речникът му ще съдържа „само первообразните, сиреч коренните речи“, защото производните лесно може да се намерят.

14–65 л. – съдържат българско-гръцки речник с всички букви. Думите са в четири колони на страница с много поправки, добавки и зачертавания.

66–79 л. – българско-гръцки речник с всички букви с много зачертавания и прибавки.

80–89 л. – българско-гръцки речник, съдържащ само някои букви, думите са написани в четири колони на страница, като почти всичките са зачертани.

90 л. – съдържа думата „Библия“ с тълкуване на български и гръцки, оформена като речникова статия.

91а л. – думата „карабаш“, оформена като речникова статия.

91б л. – бележка за обхвата на книжовния език.

92а л. – съдържа бележки за загубата, причинена от изчезването на падежите в българския, за нуждата да се отбелязват църковнославянските думи с променено значение на новобългарски, поставя се проблемът дали трябва да се отбелязва в речника етимологията на думите.

92б л. – съдържа бележки за включването на старогръцки думи при тълкуването на българските думи на гръцки, разпространеността на умалителните имена в българския език, свършения вид на българските глаголи.

93а л. – бележки по неправилната употреба на представки в български и турцизмите в гръцки.

93б л. – бележки за възвратните глаголи, западните български наречия, зависимостта на езика от икономическия просперитет на дадения народ.

94а л. – бележка за необходимостта от турцизмите, докато не бъдат заменени със сполучливи български съответки.

94б л. – бележки за вариантите на една дума в български и гръцки в зависимост от диалектите, страдателните причастия, променливото **ѣ**, свършения вид на българския глагол.

95а л. – бележки за богатството в семантиката на представките в българския език и въобще за неговите достойнства, защитава родния си език от нападките на гърците.

95б л. – бележки за нуждата от определителен член в българския език и опростяването на глаголното окончание.

96а л. – азбучник на български имена.

96б–97а л. – сравнителен анализ на български и гръцки текстове.

97б – бележка със заглавие „*φράσεις τινές βουλγαρικαὶ ἀσυνήθιστοι εἰς τὸ γραικικὸν ἰδίωμα*“ (някои български изрази, необичайни за гръцкия).

98а л. – „Какво викат (именуват) греците празниците през годината“.

98б–99а л. – примери за глаголното богатство на българския, дължащо се на употребата на различни представки.

Архивна единица № 10

Състои се от различни по големина листове, някои от които свързани в тетрадки. Съдържа думи за българско-гръцки речник и гръцко-български речник, както и множество бележки.

1–2 л. – църковнославянски думи и изрази, почерпени от богослужбни книги, някои с гръцки превод.

3–6 л. – гръцки думи и изрази, извлечени от богослужбни книги и преведени на църковнославянски.

7а л. – неподредени български думи с гръцки превод. Най-долу стои следната бележка: „Аресувам – бегендисвам; боядисувам – вапсувам (вапцувам). Едно гръцко, другото турско, а българско какво? Никакво!“

7б л. – „Речи турски (и гръцки), които не могат да се отбегнат понастоящем или как да се преведът на наш език?“ Като такива са посочени следните: темел, аманет, джелатин, керамида и още петдесетина, накрая е добавено „и други многочислени“.

8 л. – бележка относно опитите на гърците изкуствено да архаизират езика си със старогръцки форми, като се дава пример с употребата на *ἀφίχθη* вместо *ἦλθε*.

9 л. – няколко чужди думи, употребявани в българския, чието значение не му е ясно.

10 л. – български думи, чийто превод на гръцки не знае.

11 л. – съкращения на техническите термини в речника.

12–16 л. – безсистемно написани гръцки думи с български превод.

16б л. – чуждици от латински произход в българския език, преведени на гръцки.

17л. – турцизми, чийто превод на български Неофит не знае.

18 л. – гръцки думи с български превод, неподредени по азбучен ред.

19–44а л. – българско-гръцки речник с безсистемно изписани, вероятно извадени от някоя книга думи.

44 л.–50 л. – гръцко-български речник с неподредени по азбучен ред думи, вероятно пак извлечени от книга.

51–60 л. – църковнославянски думи, извлечени от пролозите (за всеки един ден) на месеците декември, януари, февруари и началото на март, без превод.

61–70 л. – българско-гръцки речник с неподредени по азбучен ред думи.

71а л. – няколко имена на български планини.

71б–72 л. – български думи (чуждици), неподредени и непреведени.

73 л. – различни думи и бележки, всичките задраскани.

74–76 л. – гръцки думи с български превод, без азбучен ред.

77–86 л. – български думи, някои преведени на гръцки.

87–88 л. – в азбучен порядък са написани български думи на битове тематика.

89–90 л. – извадки на гръцки от книгата на Константинос Иконому⁴⁸ „*Δοκίμιον περὶ τῆς πλησιεστάτης συγγενείας τῆς Σλαβωνο-ῥωσσικῆς γλώσσης πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν...*“.

91 л. – край на азбучник, буква Ю (юриспруденция) и Э (экзембляр).

Както се вижда от описа на тези материали, това са различни нахвърляни бележки по гръцко-българския и българско-гръцкия речник, които обаче не съставляват някаква неотделна част от някой ръкопис. Вероятно са намерени в Рилския манастир и са пренесени в БАН, неизвестно от кого.

II. ГРЪЦКО-БЪЛГАРСКИЯТ РЕЧНИК НА НЕОФИТ РИЛСКИ

Писането на този речник започва през 1819 г.⁴⁹ Тласък за неговото написване Неофит намерил не само в склонността си към гръцкия език, но и поради належаща нужда от подобна книга на български. Работен е в периода 1819–1837 г. и когато Неофит смятал, че той е завършен, се появили проблеми от най-неочакван характер. Както и самият автор пише, речникът бил на „простогреческия език“, сиреч на димотики. Изведнъж обаче той започнал да става неактуален, тъй като след освобождението на Гърция като езиков стандарт се наложил книжовният език (катаревуса). Така Неофит Рилски се принуждава да поправя речника и да го допълва с „елински“, сиреч старогръцки думи. В писмо до Драган Цанков от 1858 г. той обяснява откъде черпи материал⁵⁰. Преди всичко това е издадението през 1804 г. във Виена речник на Неофитос Дукас, речникът на Антимос Газис⁵¹ (второ издание от 1835–1837 г.), както и други речници на „простогреческия език“, гръцки списания

⁴⁸ Гръцки книжовник, представител на Просвещението (1780–1857).

⁴⁹ Вж. цитирания по-горе пасаж от „Кратко и ясно изложение“, раздел Старопечатни книги, № 1.

⁵⁰ Вж. Шишманов 1926: 323.

⁵¹ Гръцки книжовници от края на XVIII – средата на XIX в.

и вестници и др. В цялата си лексикографска дейност Неофит бил особено старателен думите, които помества, да са актуални, затова често срещаме бележка къде е срещната някоя дума и кога (понякога дори се цитира точна дата). Амбициозният план за този речник рилският монах излага в „Краткое и ясное изложение“ (вж. по-горе). След смъртта на Неофит на 04.01.1881 г. К. Иречек, който направил оглед в килията на покойника в Рилския манастир, не намерил следа от този речник и решил, че е унищожен. Всъщност единственото запазено от този труд на Неофит е един голям ръкописен том (645 листа), който съдържа само буква А, което показва с какъв колосален труд се е заел авторът. Този том се пази в библиотеката на Рилския манастир (сигнатура 4/39 по описа на Спространов⁵²). Книгата е озаглавена „*Λεξικὸν τῆς ἑλληνοβουλγαρικῆς καὶ σλαβωνοβουλγαρικῆς γλώσσης*“ (завършва с „ТЕЛОС ТОУ А“). Гръцките думи в него обикновено са преведени на черковнославянски, а обясненията са на български.

III. БЪЛГАРСКО-ГРЪЦКИЯТ РЕЧНИК НА НЕОФИТ РИЛСКИ

Премеждията на този речник са не по-малки⁵³. През 1838 г., когато е в Копривщица, Неофит започва да „обръща“ гръцко-българския си речник в българско-гръцки, тъй като смята, че един такъв речник е много необходим. Боян Пенев пише (1977: 373–374), че работата над този речник започва по внушение на Сава Филаретов и Найден Геров, което не е вярно, защото в писмо до Драган Цанков от 1858 г. Неофит споменава, че писането на речника започва още през 1838 г. Когато събира достатъчно материали, той започва да търси начин за отпечатването на речника, като се консултира по този въпрос с Аверкий Стоянов и Райно Попович. За отпечатването първоначално изниква идеята за отваряне на печатница в България, за което било нужно разрешение от цариградските власти, но това начинание пропада. Същевременно много български интелектуалци и търговци предлагат спомоществователството си и са нетърпеливи да видят книгата готова. В изготвянето на речника на своя учител помага Калист Луков, който преписва начисто готовите страници. След оттеглянето на Луков Неофит остава без сътрудник и вероятно се е обърнал с такова предложение към Константин Фотинов. За един период от време (1847–1856) в преписката на Неофит няма почти никакви сведения по въпроса. През 1857 г. Неофит започва преговори за издаването на речника с търговци, печатари, книжари и дипломати, както и с руския Свети Синод и Руската академия на науките. Речникът обаче не е преписан изцяло, а никой не се наема с издаването му на части. Същевре-

⁵² Спространов 1902: 125.

⁵³ Историята на този речник представяме основно по Желев 1979: 17–24.

менно Руската академия на науките отказва подкрепата си за проекта, защото започва печатането на речника на Найден Геров. Сведенията за речника отново секват за известно време. Същевременно отново изниква проблем, тъй като писането продължава вече повече от 30 години, част от лексиката остарява, изменя се правописът, което налага нови преработки. Едва през 1875 г. в Цариград започва печатането на речника. Работата стига до шестата кола. Избухва обаче Априлското въстание, после Руско-турската война от 1877–1878 г. и печатането се преустановява завинаги. До края на живота си Неофит Рилски продължава да работи и продължава да се надява, че ще види трудът на живота си отпечатан.

След смъртта на монаха ръкописът е предаден на Министерството на народната просвета, където е готвен за печатане. Проектът обаче е изоставен. Ето как Л. Милетич обяснява това: „Главната причина е тази, че когато поотблизу биде разгледан словарят откъм съдържание, намери се, че Неофит в старанието си да даде пълен словарь на писмения български език и главно пояснен чрез гръцкия език, е приел в словаря си черковнославянски примеси в такива размери, че с това се затъмнява твърде много чисто народният елемент в словаря. Освен това Неофит не се е погрижил да указва източниците на своя материал⁵⁴, така че научната му стойност и откъм тая страна се понижава. Най-вероятно е, че словарят на Неофит ще послужи само в ръкопис, за да се извадят от него като материал по-интересните примери от народния български език⁵⁵“. С тази тежка и незаслужена присъда речникът на Неофит Рилски бива окончателно изгубен за нашата широка публика.

Следва опис на известните до днес материали по българско-гръцкия речник на Неофит Рилски:

1. Църковнославянско-гръцки речник. Поместен е в „Христоматия славянскаго езика“, отпечатана през 1852 г. в Цариград. Речникът съдържа над 5000 думи, извлечени от Библията и огромната християнска книжнина (катехизиси, минеи, требници и пр.). Статиите са оформени добре, като за всяка дума се отбелязва видът ѝ като част на речта, а за глаголите [черковнославянските – бел. авт., Б. В.] – и 2 л. ед. ч. и минало свършено време. Речникът има обем VII + 350 страници. В първите седем страници, представляващи предговор, Неофит много подробно разглежда знаците и символите, използвани в отделните статии (тире, астериск, скоби и др.). Текстът е печатан по ръкопис № 790, намиращ се в Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. Боян Пенев (1977: 373) погрешно отбелязва този речник като гръцко-славянски⁵⁶.

⁵⁴ Тази констатация е невярна, вж. по-горе.

⁵⁵ Желев 1979: 24.

⁵⁶ Въобще по отношение на делото на Неофит у Б. Пенев има още поредица неточности.

2. Някои откъси от речника, печатани в сп. „Български книжици“. Тези откъси са преписани от ръкописа на речника и издадени от Б. Чолаков с цел читателите да добият първоначална представа за този труд. М. Стоянов (1970: 216) погрешно сочи, че са печатани само части от букви А, Б и В. В общо три броя на списанието – книжка 24. от 1859 г., част I, книжка 1. от 1860 г., и част I книжка 2. от същата 1860 г. – са отпечатани образци от букви А, Б, В, Г и Д. В първата книжка са отпечатани 15 думи от буква А, във втората книжка (кн. 1. от 1860 г.) – обширна статия за думата *Бог* и още 77 думи от буква Б, както и 16 от В, и в третата книжка (кн. 2. от 1860 г.) са публикувани първо пет думи с превод (габер-гайда), а в края на статията, с превод, думите *Госпожин ден* и *гяур*. По-голямата част от тази статия съдържа 96 български думи без превод на гръцки. Целта е била, както казва самият В. Чолаков, „за обяснение чинът и образът на словарът“⁵⁷. По-нататък следва обширна статия (цяла страница 72) за думата *дружина*. В края на цялото пробно отпечатване са поместени статиите на думите Прегледвам и Пригледвам:

Буковъ, а.о, пр. ὁ ἐκ ὀξειᾶς, метафр. букова глава (= недоделан) χονδροκέφαλος.

Букъ, с.м. (древо) ὀξειᾶ, ὀξυᾶ, φηγός.

Бурянъ, с.м. (зеленище секакво, зарзават), λαχανικά, διάφορα χόρτα.

Бутамъ, ташъ, гл.н. бутнахъ, κουινῶ, σπρώχνω, ἀμπώχνω, срав. тласкамъ § не бутай го (Габров) = не барай го = не хващай го = не закачай го, μὴ τὸ ἐγγίξης, μὴ τὸ πειράξης.

3. Печатани в Цариград коли. Това е началото на българско-гръцкия речник, започнато, както казахме, в Цариград през 1875 г. Състои се от 64 страници от началото на буква А до Благоисправляю. Тези печатни страници съставляват архивна единица 8. от фонд 12. (Неофит Рилски) от Научния архив на БАН. Трудът е озаглавен „Словар българско-гръцкий в старите и нови наречия от Неофита Йеромонаха Рилскаго“.

4. Ръкопис № 791 в НБКМ-ОРСК. Състои се от два свитъка с размери на листовите 22 x 26 см. Първият има 27 тетрадки (№ 1–27), номерирани лично от Неофит Рилски. Съдържа края на буква А (Аянлък и още 9 думи) до буква В (всеобразний). Текстът е изписан върху дебела синя хартия в две колони на страница. Има много поправки и добавки. Вторият свитък има 39 тетрадки, № 20.2–58.2 (номерацията е на Неофит Рилски). Цифрата 2 след номера на тетрадката показва кой препис на речника е това, тъй като в горния свитък (А–В) там, където тетрадката е означена с 1 (напр. 10.1), има доста повече поправки и зачертавания в сравнение с тетрадките с цифра 2 (напр. 8.2 от

⁵⁷ Кювлиева 1997: 46.

първия свитък). Тази втора част съдържа буквите К (от Клохтание) до О (Овча). Така, като цяло, ръкопис № 791 съдържа букви А–В и К–О, като нито първите, нито последните букви са завършени. Както споменахме по-горе, Неофит е преписвал много пъти своя речник и ръкопис № 791 е един от тези преписи. Според него е преписан начисто следващият ръкопис № 792.

5. Ръкопис № 792 в НБКМ-ОРСК. Листовете от ръкописа имат размер 14 x 35 см. Състои се от 53 тетрадки, № 28–80, номерацията е на Неофит Рилски. Последната 80-та тетрадка (53-та в ръкописа) е само започната, като е изписана само първата ѝ страница. Съдържа букви В (Всеобщий) до буква И (Истребване). В този ръкопис начисто и във вид, готов за набиране, са преведени на гръцки (катаревуса и димотики) думи от всички области на живота, т.е. този речник е с доста по-широко съдържание от речника, печатан в „Христоматия славянскаго языка“, съдържащ предимно черковнославянски думи. В речника си Неофит включва думи от областта на науките (напр. думата Аеронавтика!), като там, където се налага, се дават обяснения на френски и латински. Тук ще споменем и друга част от речника, която съществува по опис, но там, където е указано, я няма. Става въпрос за тетрадки 11–27 от ръкопис № 792, които представляват преход от печатните 64 страници (А до Благоисправляю) и тетрадки 28–80 от № 792. Тези тетрадки съдържат липсващите думи от Благоистканний до Всеобразный, след което идват тетрадки 28–80 (първата им дума е, както вече казахме, Всеобщий). Тези 17 тетрадки са били част от ръкопис № 792, но в момента липсват.

Образец от речника (№ 791 и 792):

Аеронавтика, с.ж., ἀεροναυτική (воздухоплавание).

Белий цвет, с.м. растен. лат. *leucanthemum vulgare*, ἀσπρολούλουδον, λευκάνθεμον, виж въртитоп.

Бюджет, с.м. финансова сметка, προϋπολογισμός τοῦ κράτους, фр. budget.

Бюст, а, с.м. изваяние человека до пояса, προτομή, ἄγαλμα μέχρι τοῦ στήθους, фр. buste.

Введенный, ае, ое, -нь, а, о, при. стр. воведень, εἰσηγμένος, εἰσαχθής.

Този кратък опис по никакъв начин не изчерпва темата за речниците на Неофит Рилски. Както вече споменахме, това е най-сериозният опит в българската лексикография за съставянето на българско-гръцки и гръцко-български речник и се нуждае от много по-сериозно проучване, както на лексикографските методи и знаци, употребявани от автора, така и на историята на тези речници. Такова проучване би могло да доведе и до откриването на неизвестни до момента и смятани за загубени откъси.

№ 24

МЕСТОНАХОЖДЕНИЕ:	НБКМ-ОРСК, сигн. № 794
ВИД:	Речник
АВТОР:	Константин Фотинов
ГОДИНА НА ЗАВЪРШВАНЕ:	1855 г.
ЛИСТОВЕ:	425, размер 44,4 x 15 см

I. Ръкописът представлява руско-българско-гръцки речник от А до буква О (овсяник), останалата част липсва. Над първия лист с молив е написано: „Руско-бълг.-гръцки речник от Фотинов според частните съобщения на П. Р. Славейков“. След смъртта на Фотинов в Цариград през 1858 г. ръкописът постъпва първо в Екзархията, която го предава на Министерството на просвещението, а то – на Народната библиотека в София, като липсва индикация кой е неговият автор. Проф. Шишманов го показва на П. Р. Славейков и той потвърждава, че почеркът е на Фотинов. Допълнително доказателство Шишманов намира във факта, че преглеждайки кореспонденцията на Фотинов, върху търговска кореспонденция от 1855 г. той се натъква на чернова на буквата Б от същия речник⁵⁸.

Речникът съдържа над 30 000 думи в една колона на страница. Първо се цитира руската дума, следва превод на български и после на гръцки. Заедно с речниците (гръцко-български и българско-гръцки) на Неофит Рилски и гръцко-българския речник на Дионисий Щипски това е един от най-обемистите и пълни речници в изследвания от нас период. Ползването му с оглед на гръцкия език обаче е трудно, тъй като, за да се намери гръцкият еквивалент, трябва да се знае руската дума.

II. Описание на съдържанието

Структура на речниковите статии е следната:

Руските глаголи са дадени в основната им форма (инфинитив), после в 1 л. ед. ч. на сегашно време. Следва гръцкият глагол само в основна форма и после българският превод. В края на статията са цитират и отглаголните съществителни, пак с превод на гръцки и български:

Благоугождатъ – дитъ, г.ср. благоугождаю-ждавам, εὐαρεστῶ = снисхождавам, творим благоугодно, συγκατανεύω, πράττω εὐαρέστως; -ся, г.стр. εὐαρεστοῦμαι, благодарим се; -ждение, снисхождение = благоприятност, εὐαρέστησις, συγκατάβασις, φιλαρέσκεια ж.

Съществителните имена се цитират, като се посочва родът им, след това се превеждат на български и после на гръцки (или обратното):

⁵⁸ Шишманов 1894: 757.

Благоусердие, ср. = топла склонност, ἔνθερμος προθυμία, ж.
Благострастие, ср. εὐπάθεια = καλοπέρασις, ж., добро минаване, ср.;
увеселение, ср. сласт, εὐθυμία, ἡδονή, ж., крайно благочуствие, ср. ἄκρα
εὐαίσθησία, благострастный, ὁ εὐπαθής пр. = благочуствен.

Прилагателните също се дават в основна форма, а после преводът им на български и на гръцки:

Блазноречивый, пр. = който говори речи соблазни, σκανδαλώδης, ὅστις λέγει λόγια σκανδαλοποιά.

Гръцките думи и обяснения са предимно на катаревуса, но там, където освен книжовната дума съществува и народна, тя също се цитира. Това показва, че Фотинов се е стремил освен лексикална речникът му да притежава и стилистична пълнота.

№ 25

МЕСТОНАХОЖДЕНИЕ:	НБКМ-БИА, сигн. № II Б 9173
ВИД:	Речник
АВТОР:	Стойче Янчев
ГОДИНА НА ЗАВЪРШВАНЕ:	1876 г.
ЛИСТОВЕ:	159

I. Върху папката с ръкописа стои следната индикация: „Ръкописен гръцко-български речник... Откупен за 1000 лв... Доставил Кирил Младенов... Постъпил на... 1936... Протокол 4.“ Книгата с размер на бележник е писана от Стойче Янчев през 1876 г. в Лесково⁵⁹. На различни места в текста (с. 180, 201 и др.) се намират още няколко бележки, които показват, че книгата е минавала в различни ръце и е дописвана чак до 1893 г. Гръцкият и българският текст са написани с гръцко писмо, като българският е на македонско наречие. Гръцкият текст е писан с много грешки, явно от човек, който владее езика говоримо, но няма познания за гръцкия правопис.

II. Описание на съдържанието

1. Страници 5–42 (първите два листа липсват) – безразборно написани думи, често образуващи кратки фрази. Повечето от думите са от димотики, но и има и някои от катаревуса.

2. Страници 43–178 – речник, съдържащ около 2500 думи, подредени по азбучен ред само по първата буква.

3. Страници 179–320 – различни поучения, словници с по няколко думи, сметки, бележки и пр.

⁵⁹ Вж. Стоянов 1970: 232–233.

Образец от речника и диалозите:

αυστηρόν	σήλνο
άγαλμα	σουρατ
ακτήδα	βιδέλου
**	
Θέλο σας δόσει	Σάκαμ да би дадо
ένα καλόν βραβίον.	ηδέν άρνου νησιαν.
**	
Καλιμέρα σας	Δομπρα δίνο τβοι
πος έχεται	Κακ ηματου
τι κάνηται	Στιο ζήνηται
πος περνάται	Κακ πομινούβιται
Πολά καλά	μνόγου άρνου

№ 26

ΜΕΣΤΟΝΑΧΟЖДЕНИЕ:	НБКМ-ОРСК, сигн. № 384
ВИД:	Учебник
ΑΥΤΟΡ:	Захари Круша
ГОДИΝΑ ΗΑ ΖΑΥΒΨΡШВАНΕ:	1828 г.
ΛΙΣΤΟΒΕ:	178, размер 20,2 x 15,3 см

I. Книгата съдържа хубави диалози и беседи и се откроява в сравнение с другите подобни ръкописи. Разбира се, гръцките текстове не са измислени от Захари Круша, а вероятно са събрани от различни подобни гръцки и руски книги, намирали се на разположение на автора. Що се отнася до първата част, която е един курс по гръцка фонетика, тя породила у нас учудване, тъй като съдържанието ѝ напълно съвпада с „Краткое и ясное изложение“ на Неофит Рилски. Недоумението произтича от факта, че на 10-ия лист, след края на фонетичните обяснения, има следната приписка: „Да се знае какво аз Захария Поп Христо Крушевич исписах сия тетради во время царя турского Султана Махмута от создания мира 7336 и от рождество христово 1828“, а както знаем съчинението на Неофит Рилски излиза от печат през 1835 г., следователно младият (през 1828 г. е бил на двадесетина години) Захари Круша няма как да е преписвал от него. За разрешаването на този проблем предлагаме две хипотези. По-малко вероятната е, че в приписката на Захари Круша има някаква грешка, но такова предположение не се подкрепя от нищо. Затова се налага изводът, че и Захари Круша, и Неофит Рилски са преписвали от някакво общо съчинение, най-вероятно руско или поне писано от славянски автор. Като аргумент за това може да послужи фактът, че изложението на Круша и Н. Рилски съвпадат напълно, но тук-там има някои незначителни

разлики, които се дължат или на различен превод, или на различния стил на авторите. Така или иначе, докато не се намери изворът, от който са черпили Н. Рилски и З. Круша, въпросът остава открит. По-долу цитирам някои места, в които откриваме малки разлики в текста, като подкрепя на тезата за евентуалното наличие на общ първоизточник⁶⁰:

Захари Круша

изведнаш
изговарива
повраща
у произношението
... не турат онсии у книгите
си русите и сербите у –
гражданско то слово...

... (α) у славянска реч каквото
не се нахожда υ така
и дифтонгите αυ и ευ не се
нахождат и затова ако у не коя
реч се намери и у наш
язик, требова да чуваме и
ние Греческото произношение.

Неофит Рилски

из еднаш
изговара
повтара
в произношението
... не турат онсии в книгите си.
По тоя пример следуват и русите
и сербите (каквото и власите
що последуваха) токмо в
гражданските си книги.

... (s) В славянската реч не се
нахожда υ така не се намират
и дифтонгите αυ и ευ и за
то когато се намерят в некоя
реч и славенските и болгарските
книги, требува да сохраняваме и
Греческото произношение.

II. Описание на съдържанието

Книгата се състои от четири части: уводен фонетичен курс, разговори, христоматия и речник.

I част. Както вече споменахме, фонетичните бележки на З. Круша съвпадат с „Краткое и ясное изложение“ на Н. Рилски. Тази част има пет глави:

1. Глава первая. О разделении писмен.
2. Глава вторая. О произношении писмен.
3. Глава третья. О срицании.
4. Глава четвертая. О просодии сиреч Гласоударении.
5. Глава пятая. О слог.

---

⁶⁰ Съществува и една трета възможност, за която не разполагаме с никакви аргументи, а именно материалът на „Краткое и ясное изложение“ да е бил готов в ръкописен вид към 1828 г. и З. Круша да е преписвал от този ръкопис. Тази хипотеза не обяснява разликите в текста, които установихме.

II част

Разговорите на Круша са поместени на л. 11–108. Те са 120 на брой и са озаглавени „Нови употребителнейши простогречески и български разговори“. Тематиката им е най-различна – поздравя, посещения при приятел, беседи на различни теми и т.н. След повечето уроци, както авторът нарича диалозите, следват речници с 10 до 50 думи в различните диалози, които са извадени от предхождания ги разговор и са преведени на български. Всъщност това са непознатите думи, които З. Круша е срещнал в отделните диалози.

Образец от текста:

Μάθημα ἑξήκοστόν ἕκτον

Τί εἶναι βιβλίον τοῦτο ὅπου μὲ
τόσην προσοχὴν διαβάζετε;
Αὐτὸ εἶναι ἓνα Γαλλικὸν βιβλίον.
Λοιπὸν ἔσεῖς διαβάζετε
φραντσούσικα;
Ναί, αὐθέντα μου.
Ἀπὸ πότε;
Σχεδὸν εἶναι ἓνας μῆνας.

Матима шестдесет шестая

Каква е тая книга, щото я с
толкова внимание четете;
Она е една француска книга.
Прочие вие четете ли
француски;
Ей, господине мой.
От кога;
Почти ест един месец.

III част

Христоматията (л. 108–168) е озаглавена „Οἰκιακὴ διδασκαλία τῆς φύσεως – Домашно поучение с естество“ и има три части: първата – Εἰσαγωγή – съдържа беседи, носещи заглавия като „Περὶ τῶν ἐπιγείων σωμάτων“, „Περὶ τοῦ λιβαδιοῦ“, „Περὶ τοῦ χωραφιοῦ“, „Περὶ τοῦ ἀμπελιοῦ“. Втората част със заглавие „Γνωμικὰ καὶ παραγγέλματα – Разуми (философски) и завящания“ съдържа мисли и поучения с различен характер:

Ἐκεῖνο ὅπου δὲν θέλεις νὰ σοῦ
τὸ κάμνη ἄλλος, μὴ τὸ κάμνης
εἰς ἄλλον.

Онова щото не искаш да ти
го прави друг, не го прави и
ти другиму.

Последната част от христоматията е озаглавена „Ἀποφθέγματα – Философски отвори“ и съдържа крилати фрази на гръцки философи и исторически личности от античността като Талес, Аристотел, Платон, Леонид, Александър Македонски, Хилон и др.

IV част

Речникът (л. 168–178) съдържа около 1500 думи, подредени по азбучен ред само по първата буква. Вероятно той е обобщение на отделните малки речници след повечето от диалозите. Както думите от диалозите, така и думите в този речник са и от двата езикови стандарта – книжовен и народен, като в големия речник, т.е. разглежданата сега IV част, преобладаващата част са от димотики – *ἀγυούρι, βρακιά, βουνόν, δροσιά*, глаголи като *δένω, θυμώνω, γυρίζω* и т.н.⁶¹.

№ 27

МЕСТОНАХОЖДЕНИЕ:	Университетска библиотека на СУ „Св. Климент Охридски“, сигн. № Бс II 119
ВИД:	Учебник
АВТОР:	Иван Димитриев
ГОДИНА НА ЗАВЪРШВАНЕ:	1831 г.
ЛИСТОВЕ:	108

I. Ръкописът има 108 листа, подвързан е с кожа и е изписан изключително красиво. Върху първия лист от текста е залепена рисунка на Богородица, държаща Младенеца и заобиколена от ангели. Между отделните части от текста са изписани с цветно мастило красиви винетки.

II. Ръкописът съдържа текста на „Нови употребителнейши простогречески и български разговори“ от учебника на Захари Круша. Те обаче не са преписани дословно, а са разширени и изменени. Прави впечатление също така, че текстът е така променен (главно по отношение на лексиката), че дава основание да се твърди, че е първата книга с разговори, ориентирана изцяло към димотики. На тези места, където са използвани по-книжовни думи и изрази, в скоби са добавени аналогичните думи или изрази на димотики:

Χαίρομαι δι' αὐτὸ ἐκ καρδίας (γκαρδιακά).	Радвам се затова от сердце.
Ἀπὸ μέρος τοῦ ὁποίου (ἀπὸ ποιόν).	От чия страна (от кого).
Ὁ καιρὸς εἶναι ἀχαμνός (κακός).	Времето е лошо (зло).

⁶¹ В Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ се съхранява един ръкопис със сигн. № 1131, в който откриваме инициалите Г. Д. и П. Г. (лист 84б). Той съдържа дословен препис на разговорите и мъдрите мисли („Γνωμικὰ καὶ παραγγέλλματα“) от ръкописа на Захари Круша.

В други случаи се наблюдава обратното: в изречението е употребена по-народна дума или израз, а в скоби е добавено книжовното съответствие:

Ἔχω δουλειά (ύπηρεσία). Ἀπ' αὐτοῦ τώρα πηγαίνω (ἔρχομαι). Λοιπὸν θέλω σᾶς συνακολουθήσω ἕως τὸ σπίτι (οἶκον).	Имам работа (хизмет). От тамо сега идем (дохождам). Прочее ще да ви последствуем до дома.
---	---

На предния форзац на книгата стои следната приписка: „*Ἰωάννης Κωνσταντίνου Ἰωάννης Δημητρίου γέγραφεν ἐγράφη καὶ ἐπιδιορθώθη παρὰ τῆς εὐλογίωτης ἐμοῦ Ἰωάννου Δημητρίου βαφεύ, ἐκ πόλεως Σαμμοκοβίου 1831 Μαΐου πρώτη ἡμέρα.*“

Образец от текста:

Μάθημα δέκατον ἕνατον Ἐξακολουθήσις Προσμένετε ἐμένα ἐδῶ ἕνα λεπτόν. Ὀλιγάκι. Ὅμως νὰ μὴν στέκεστε πολὺν καιρόν. Παρακαλῶ νὰ μὴ με κρατήσετε πολὺν καιρόν. Μόνον ὅπου θέλω ἔμβω καὶ εὐγαίνω.	Матима деветнадесетая Воспоследование Почекайтеме тука една минута. Обаче не стойте (не майтесе) много време. Молим ви да ме не держите (не маете) много време. Токмо щем влезнем и излезнем.
--	---

№ 28

МЕСТОНАХОЖДЕНИЕ:

Университетска библиотека
на Великотърновския университет
„Св. св. Кирил и Методий“,
инв. № 6500

ВИД:

Учебник

АВТОР:

Михаил Попович

ГОДИНА НА ЗАВЪРШВАНЕ:

1834 г.

Става въпрос само за началото на разговорник, записан на л. 140. Гръцкият текст е предаден с български букви. Вероятно е имало продължение на разговора, което сега липсва. Според бележка на л. 139 сборникът, съдържащ „Александрия“ и други поучения, както и много бележки, е писан през 1834 г. в Севлиево от Михаил Попович⁶².

⁶² Съдържанието описваме по М. Стоянов 1970: 222–223.

Образец от текста:

Иуду мия сервета пастрики
ен таниири ехулари ен
махери камия фукулитаца.
Иωанне ела идо.
Пиωнъ ине то педи

Те единъ пишкир чисто
единъ талар, една лажица
един ношъ една фаркуца.
Иωанне иди тука.
кое ѝе ωнова дете.

№ 29

МЕСТОНАХОЖДЕНИЕ:

НБКМ-ОРСК, сигн. № 1129

ВИД:

Учебник

АВТОР:

Калист Луков (?)

ГОДИНА НА ЗАВЪРШВАНЕ:

1840 г.

ЛИСТОВЕ:

51, размер 20 x 12 см

I. На предния форзац на ръкописа стои следната приписка: „Писана у младите ми години в лето 1840“.

II. Описание на съдържанието

Книгата съдържа 82 диалога, наречени уроци (*μαθήματα*) и подредени без особена система. Според М. Стоянов (1970: 225) авторът е от кръга на Неофитовите ученици и вероятно е Калист Луков.

Освен отделните диалози на някои места има малки тематични речници, например на л. 18 са поместени двадесетина думи за различни варива и зеленчуци: *τὸ κριθάρι* – ечемик, *τὸ σκόρδον* – чеснок, *τὰ κολοκύθια* – тикви; на л. 24 – названия на плодове и ядки: *τὰ καρύδια* – оресите, *τὰ σῦκα* – смоквите, *τὰ λεμόνια* – лимоните и т.н., на л. 376 – различни цветове: *ξανθόν* – сива, *μαύρον* – черна, *πράσινον* – зелена; на л. 41–42a – названия на части на човешкото тяло: *τὸ κεφάλι* – главата, *ἡ σιαγῶν* – челюстта, *οἱ τρίχες* – влакната, *τὸ πρόσωπον* – лицето и пр.

Езикът на гръцкия текст е димотики, изкуствено архаизиран и усложнен.

Образец от текста:

Ἄς ἐμβῶμεν εἰς τοῦτον τὸ
περιβόλι.

Да влезем у тая градина.

Ἴδοῦ ἓνα εὐμορφον λουλουδάκι.

Ето едно красно цвете.

Τί λογιῆς εἶναι;

Какво е?

Πῶς ὀνομάζεται;

Какво се именува?

Αὐτὸ εἶναι ὑάκινθος,

Това е зимбул,

τριαντάφυλλον, κρίνον, λαλές.

триандафил, крем, лале.

Πόσον μεγάλη εὐωδία
ἐξέρχεται ἀπὸ τοῦτο τὸ
λουλούδι!

Колко големо благоухание
излази от това цвете!

№ 30

МЕСТОНАХОЖДЕНИЕ: НБКМ-ОРСК, сигн. № 789
ВИД: Учебник
АВТОР: Калист Луков
ГОДИНА НА ЗАВЪРШВАНЕ: 1841 г.
ЛИСТОВЕ: 84, размер 17 x 20 см

I. На форзаца намираме следната приписка: „Начнах да пиша Алфави-
тарят (сир. Гречески Българский) на Декемврий 4 в Габрово --. –1811. Аз К.
Л. Сопотенеца“.

II. Описание на съдържанието:

Книгата съдържа в доста разбъркан вид граматически правила, текстове
за упражнение, речници (на съществителни, прилагателни глаголи) и разго-
вори. За по-доброто ѝ описание я разделяме условно на две части.

I част

В тази част (л. 1–54) се съдържат всички граматически правила, речни-
ци, упражнения и прочее. Авторът е разделил тази част от труда си на глави,
по които за по-голяма прегледност ще се ръководим и ние.

Преди началото на тези глави е поместена азбуката и наименованията на
буквите (Ἀλφᾶβητάριον).

Глава 1

Προσῳδιακὰ ἢ σημεῖα τῶν
λέξεων εἶναι: Просодии (ударения) или
знаци на речта са:

Главата се занимава с видовете ударения и наименованията на препина-
телните знаци. Както навсякъде в книгата, лявата колона на страницата е на
гръцки, а дясната – на български.

Глава 2 Ἄρθρα Членове

Глава 3

Глава 3 Ἐπιρρήματα Наречия

Наречията (около 100) са разделени на едносрични, двусрични и три-
срични, всички преведени.

Глава 6

Προειδοποίησις τοῦ δασκάλου
πρὸς τοὺς μαθητάς.

Преднаставлението на учителя.
към учениците.

В рамките на 6 страници започва нещо като хроника от Сътворението на света, която преминава в наставления и съвети към учениците как да заучават материала, да бъдат прилежни и т.н.

Глава 7

Ἰδοῦ δὲ ἡ ἀκολουθία τῶν
λέξεων τὰς ὁποίας χρεωτεῖτε
νὰ μάθητε.

И ето последуването на речите,
които дълженствувате
да научите.

Тази глава (28 с.) съдържа тематичен речник, много подобен на този в „Разговорник греко-болгарский“ на Христати Павлович⁶³. Тематичните кръгове на речника са: божествените вещи сут, на светът и на стихииите сут, на годината и на частите на земята сут, месеците и дните сут, родителите и сродниците сут, частите на човека сут, возрастите чловешки сут, нуждните на училището и на писалището сут, потребните в къщата сут, нуждните внутр и вне града, нуждните на трапезата, почитателните ядения и пития сут, потребните в поварницата сут, щото се намират в градината сут, които се сеят в нивата сут, дровесата и плодовете сут, известните животни които се ядат сут, потребните на швецат сут, азиатските дрехи сут, европейските дрехи сут, нуждните на царя сут, званията чловечески сут, язици и некои держави щото производят полза.

Глава 8

Γνώσεις ἀναγκαῖαι καὶ
ἐπωφελεῖς καὶ ἠθικὰ
παραγγέλματα.

Знания нуждни и полезни,
и нравствени завещания.

В тази глава са поместени сентенции и напътствия от религиозно-морален характер. Доста от тях са почти същите, с незначителни разлики, като „Нравствените завещания“ от разговорника на Христати Павлович.

Глава 9

Υγιεινὰ παραγγέλματα

Завещание за здраве

Отново повечето „завещания“ съвпадат с тези на Хр. Павлович, но са добавени и нови:

⁶³ Вж. по-горе, раздел Старопечатни книги, № 7.

<p>Μὴ φοβοῦ ποτὲ τοὺς λεγόμενους βρυσκόλακας καὶ τὰ παρόμοια' διότι δὲν ὑπάρχουσι τοιαῦτα εἰς τὸν κόσμον, ἀλλ' εἰς τὴν φαντασίαν μόνον τῶν ἀπαιδεύτων.</p>	<p>Не суй се никогаш от ония що наричат вампири (враколаци) и подобните: защото не съществуват такива на света, но в мечтанието само на неучените.</p>
--	--

Глава 10

<p>Περὶ προφορᾶς τῶν φωνηέντων καὶ τῶν διφθόγγων.</p>	<p>За произношението на самогласните и дъвогласните.</p>
---	--

За произношението на всяка гласна или дифтонг⁶⁴ са цитирани множество примери, съдържащи съответната гласна, като първо са дадени примери с прилагателни, после с причастия, а за „дифтонга“ ηυ поради наличието му само в минали глаголни форми примерите са само глаголи:

<p>ἐδῶ προφέρεται ὡς ἐγώ, σύ, ἐκεῖνος ἠὺδόκησα, ἠὺδόκησες, ἠὺδόκησε</p>	<p>тука се произноси υ-то като аз, ти он благоволих, благоволи, благоволи</p>
---	---

Глава 11

За всеки съгласен звук са цитирани примери, като те отново са разделени на прилагателни и причастия. Съгласните [d], [dz], [ts] и [b] нито са споменати, нито има примери за тях.

Глава 12. Γράμματα

Букви

Разглеждат се буквите и техните наименования, въвеждат се понятията сричка, дума и слово (= изречение – бел. авт., Б. В.)

Глава 13. Περὶ προσωδίας

О гласоударении

Разглеждат се трите ударения и употребите им.

Глава 14. Περὶ ὑποδιαστολῆς

О препинании

В тази глава са изброени препинателните знаци и случаите, в които се употребява всеки един от тях.

Глава 15. Περὶ ὀρθῆς ἀναγνώσεως

О прямом чтении

Глава 16. Περὶ ὀνόματος

О име ни

⁶⁴ Така са наречени съчетанията ευ, ηυ и др.

Съдържа уводни бележки и упражнения по морфология на именната система (съществителни и прилагателни).

Глава 17

Παραδείγματα τινὰ περὶ
μεταβολῆς τῆς τελευταίας
συλλαβῆς τῶν ὀνομάτων...

Примери някои заради
пременението на конечния
слог на имената...

Цитирани са имена от м. р. на *-ας* и *-ης* с техния превод на български.

След два празни листа (41–42) следва „назначение“ – *σημείωσις*, в което се съдържат някои допълнителни правила за писане и четене.

На листове 43–52 е поместен речник на глаголи в азбучен ред. Първата група са наречени *βαρύτονα*, спрягащи се като *γράφω*. Глаголите от тази група са около 170, като голяма част са от димотики: *ἀξιῶνω*, *ὑψῶνω*, *τρομάζω* и т.н. Следващият речник на глаголи (пак по азбучен ред) съдържа около 90 глагола, спрягащи се като *βοηθῶ* (*βοηθέω*), следват примери за глаголи, спрягащи се като *ἀγαπῶ* (*ἀγαπάω*). Този глаголен речник завършва с азбучен списък на дефективни (имащи само активен залог) и депонентни глаголи.

II част. Диалози

Диалозите са общо девет, като от деветия са преведени само 2 страници, а в останалите 19 страници е написан само гръцкият текст. Заглавията на диалозите са:

1. Οὗτος διαλαμβάνει τίνι
τρόπῳ ὁ πατήρ ἐλκύει τὴν
προθυμίαν τοῦ υἱοῦ πρὸς
τὰ γράμματα.

Той съдържава, с каков образ
бащата привлича усърдието
на сина си към учението.

2. Οὗτος διαλαμβάνει τίνι τρόπῳ
ὁ πατήρ συσταίνει τὸν υἱὸν
τοῦ εἰς τὸν δάσκαλον καὶ
ὑποχρεοῖ νὰ τὸν ἐπιμελῆται.

Той съдържава, с каков образ
бащата систисува сина си
на учителя и го задолжава
да го прилежава.

3. Οὗτος διαλαμβάνει τίνι τρόπῳ
ὁ δάσκαλος ὑποδέχεται
τὸν μαθητήν.

Той съдържава с каков образ
учителю восприема
ученикат.

4. Οὗτος διαλαμβάνει τίνι τρόπῳ
ὁ υἱὸς χαιρετᾷ τοὺς γονεῖς
τοῦ, καὶ ὁποίας συμβολὰς
δέχεται παρ' αὐτῶν.

Той съдържава, с каков
способ сино поздравлява
родителите си и какви совети
приема от них.

5. Οὗτος διαλαμβάνει τίνι τρόπῳ
εἰς ἀρχάριος μαθητῆς

Той съдържава, с каков образ
един начален ученик моли се

παρακαλεῖ ἓνα ἀνώτερον νὰ τὸν
εὐκολύνη εἰς τὸ μάθημα.

6. Οὗτος διαλαμβάνει τίνι τρόπῳ
ἢ μητῆρ αὐξάνει τὴν προθυμίαν
τοῦ υἱοῦ πρὸς τὰ μαθήματα.

7. Οὗτος διαλαμβάνει τίνι τρόπῳ
εἰς φρόνιμος μαθητῆς
δύναται μὲ τὴν εὐγλωττίαν νὰ
διορθώσῃ τὴν κακοήθειαν ἑνὸς
ἀτάκτου συμμαθητοῦ.

8. Οὗτος διαλαμβάνει τίνι τρόπῳ
εἰς ἀδελφὸς σπουδάζων
δύναται νὰ ὠφελήσῃ καὶ τὴν
ἀδελφὴν τοῦ, μεταδίδων εἰς
αὐτὴν ὅσα καλὰ μανθάνει.

9. Οὗτος διαλαμβάνει τίνι τρόπῳ
ἐξ αἰτίας ἑνὸς φρονίμου
μαθητοῦ παρακινουῦνται νὰ
γίνωσι καὶ ἄλλοι ὅμοιοι τοῦ.

на един по горен, да го
олесни во урокат.

Той содржава, с каков образ
мајката умножава усърдието
на сина си к уроците.

Той содржава, с каков образ
един разумен ученик може с
благоязичието си да исправи
злонравието на един
безчинен соученик.

Той содржава, с каков образ
един брат като се учи може
да ползува и сестра си, като ѝ
преподава колкото добрини
научава.

Той содржава, с коим образ
заради едного разумного
ученика побождават се и
други подобни нему.

Езикът на диалозите е проста катаревуса, което е видно от лексикалните, морфологичните и синтактичните особености на текста. Същевременно се пазят старогръцките окончания, не толкова при глаголите, колкото при съществителните и прилагателните. Местоименната система е същата като при димотики с много редки книжовни отклонения.

№ 31

МЕСТОНАХОЖДЕНИЕ: Библиотека на БАН, № 102

ВИД: Учебник

АВТОР: Стоян Пеньов

ГОДИНА НА ЗАВЪРШВАНЕ: 1842 г.

Ръкописът, известен като Ахтаров сборник, е със смесено съдържание – ценоразпис на ахтарски [бакалски – бел. авт., Б. В.] стоки, препис на Паисиевата история, лекарственик и кратък гръцко-български речник (л. 45–54) с около 200 думи, наредени по азбучен ред само по първата буква. Писан е през 1842 г. от Стоян Пеньов, ахтар в Търново⁶⁵.

⁶⁵ Съдържанието описваме изцяло по М. Стоянов 1970: 228.

Образец от речника:

ἀπήγαγον   бурен дето го викат сиде
ἀλλαδία   круши дето ги викат дивечки

№ 32

МЕСТОНАХОЖДЕНИЕ: НБКМ-ОРСК, сигн. № 383
ВИД: Учебник
АВТОР: Захари Христовулов
ГОДИНА НА ЗАВЪРШВАНЕ: 1841 г.
ЛИСТОВЕ: 237, размер 20 x 14,5 см.

I. Ръкописът е писан от Захари Христовулов за ученичката му Маргица Райчова от Хасково, което е видно от пространна бележка на л. 1, където накрая стои датата 10 март 1849 г.⁶⁶. На л. 2 има възхитително украсена заставка в арабски стил, в която е написано:

О Боже всесилни, улесни ме щото с внимание и прилежание да прочета настоящата писана книжка.	Ω Θεε παντοδύναμε, εὐκόλυνόν με ὥστε μετὰ προσοχῆς καὶ ἐπιμελείας νὰ ἀναγνώσω τὸ παρὸν γεγραμμένον βιβλίάριον.
---	---

Това е най-красиво написаният и богато украсен ръкопис от всички прочени при настоящото изследване. Освен заставката в началото текстът също е украсен. Той има размер 14,5 x 9,5 см, по 26 реда на страница и е вложен в правоъгълна рамка, окантена с позлатена лента. Всяка страница е писана в две колони, разграничени с лилава линия, като във всяка колона е изписан текст на гръцки и български.

II. Описание на съдържанието

1. Л. 1–32 – препис от „Разговорник греко-болгарский“ на Христки Павлович⁶⁷. За разлика от оригинала тук заглавията на отделните тематични групи имена ги няма и те представляват едно непрекъснато цяло. След диалозите следват рубриците *Из богословията*, *Притчи общи*, *Здравийни заветания*, *Нравствени заветания*, все от разговорника на Христки Павлович.

2. Л. 33–137 – препис на Евангелието от Матей. Гръцкият текст е на новогръцки, а българският – според превода на Неофит Рилски.

3. Л. 137б–187 – глави 1–13 от *Деянията на апостолите*.

4. Философски сентенции (*Αποφθέγματα φιλοσόφων*), преписани от учебника на Захари Круша или негов препис.

⁶⁶ Вж. и Стоянов 1970: 228–229.

⁶⁷ Вж. по-горе, раздел Старопечатни книги, № 7.

IV. НЕДАТИРАНИ РЪКОПИСИ (№ 33–38)

№ 33

МЕСТОНАХОЖДЕНИЕ:	НБКМ-ОРСК, сигн. № 1294
ВИД:	Учебник
АВТОР:	Райно Попович (?)
ДАТИРОВКА:	1812 г. (?)
ЛИСТОВЕ:	239, размер 14,5 x 9,5 см

Описание на съдържанието

1. Езопови басни

Езоповите басни са написани на листове 1–93. Първите 121 басни са написани на гръцки, като в дясната колона е поместен български превод. Басни № 122–126 са написани само на гръцки, а останалите листове до л. 93 са само номерирани (№ 127–150), но тези басни не са написани.

2. Гръцко-български разговорник (л. 96–120). Разговорникът съдържа общо 16 диалога, предимно на битова тематика. Темите на отделните диалози според техните заглавия са следните:

1. Οί χαιρετισμοί	Приветствията
2. Ο ὅμοιος	Подобний
3. Διὰ νὰ ἐπισκεφθῆ τινὰς ἕναν φίλον τὸ ταχὺ	За да посети някой един приятел
4. Διὰ τὸ προάριστον	За потапоко [закуска, бел. авт., Б. В.]
5. Διὰ τὴν ἐρώτησιν τοῦ καιροῦ	За вопрошении времени
6. Διὰ τὴν ἐρώτησιν τῶν ὥρων	За вопрошении часов
7. Διὰ νὰ ἐρωτήσῃ τινὰς τί νέα εἶναι	За да попита некой какви новини има
8. Περὶ γραμματος	За писании
9. Διὰ νὰ ἐπισκεφθῆ τινὰς ἕναν ἄρρωστον	За да посети некой един болен
10. Πῶς ἤμπορεῖ νὰ ὀμιλήσῃ τινὰς μὲ τοὺς φίλους τοῦ ὄταν τοὺς φιλεύῃ	Какво може да хорати некой с приятелите си когито ги гощава
11. Διὰ τὴν ῥωμαϊκὴν διάλεκτον	За греческий язык
12. Ο διδάσκαλος τῆς ῥωμαϊκῆς διαλέκτου καὶ ὁ μαθητῆς	Даскало на греческий язык и ученико

13. Περὶ σπουδῆς	За учении
14. Ἡ περιδιάβασις	Прохождение
15. Διὰ τὸ σεργιάνι	За прохождението
16. Διὰ νὰ πηγαίνῃ τινὰς εἰς τὸ σχολεῖον	Да иде некой у школото

Образец от текста (начало на диалог № 11):

Ὅμιλεῖτε ῥωμαῖκὰ, ἀυθέντα μοῦ;	Хоратите ли гречески, господине мой;
Ναί, ἀυθέντα μοῦ, ὀμιλώ ὀλίγον εἰς ὅσον ἤθελα νὰ σᾶς δουλέψω.	Εй господине мой, хоратим малко у колко щех да можем да ви послужим.

Езикът на диалозите е димотики, архаизиран изкуствено на някои места (употреба на *διὰ* вместо *γιά*, на *εἰς* вместо *σέ*), усложнен правопис в конюнктив и т.н.

3. Кратък гръцко-български речник, съдържащ петдесетина имена на животни и птици, написани на гръцки.

4. Кратки граматически правила, написани на гръцки (л. 213–216 и 219–220):

а) Л. 213 съдържа обяснения за спреженията на глаголите: първо спрежение – глаголи с ударение на предпоследната сричка от края, второ спрежение – глаголи с презентна основа на *κ*, *γ*, *χ*, трето спрежение – глаголи с презентна основа на *δ*, *θ*, *τ*, четвърто спрежение – глаголи с презентна основа на *-εύω*, *-ούω*, *-ύω*.

б) Л. 214 разглеждат се залозите на глагола (залози глагола – *διαθέσεις του ῥήματος*). В края на листа се разглеждат промените в началните гласни на глаголите при получаване на темпорален аугмент, а в съседната колона – гласните, които променят само дължината си.

в) Л. 219–220 – на гръцки са написани определенията на съществително и прилагателно име и названията на отделни категории имена:

„Τὰ εἶδη τοῦ οὐσιαστικοῦ εἶναι δύο' κύριον καὶ προσηγορικόν.

Κύριον ὄνομα εἶναι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖο δηλοῖ μερικὴν οὐσίαν' οἶον Διονύσιος, Ἰάκωβος, Λάζαρος...“

№ 34

МЕСТОНАХОЖДЕНИЕ:

Университетска библиотека на СУ
„Св. Климент Охридски“,
сигн. № Бс I 464

ВИД:

Учебник

АВТОР:

Райно Попович (?)

ДАТИРОВКА:

Първа половина на XIX в.

ЛИСТОВЕ:

185

I. Това, което предизвиква интерес у този ръкопис, е неговото авторство. На предния форзац стои името Сотир Христович, което кара М. Стоянов (1970: 222) да заключи, че това име говори за самоковския произход на книгата, и че това е името на автора. Ние обаче имаме аргументи и от графологично, и от структурно естество, които водят към друго заключение. Сравнявайки и почерка, и структурата на този ръкопис, смятаме, че той не е писан от въпросния Сотир Христович, а от човека (Райно Попович?), писал описания по-горе и също недатиран ръкопис (№ 33). По отношение на почерка това се констатира лесно. По отношение на структурата и настоящият ръкопис, и този под № 33 съдържат езопови басни с абсолютно еднакъв текст. Диалозите в двете книги са също еднакви, с изключение на това, че в № 34 липсва последният, 16-ти, диалог от другата книга със заглавие „Да иде некой у школото (у училището)“.

II. Описание на съдържанието

Ръкописът има три части: речник, разговори и езопови басни.

1. Речник (л. 1–56). Първата му част съдържа 1459 номерирани съществителни, прилагателни и числителни, обособени в 29 глави. До № 852 всичките са преведени, а след това са написани само гръцките думи. Повечето от думите са от димотики, което поставя тази книга, заедно с диалозите на Иван Димитриев⁶⁸, сред редките случаи през XIX в., когато димотики е обект на внимание и представяне в учебниците по гръцки език.

Тематично имената са групирани така: *Περὶ Θεοῦ καὶ τινῶν ἄλλων ἁγίων πραγμάτων*, *Περὶ τινῶν μὴ ἁγίων*, *Περὶ τῶν Στοχείων καὶ τινῶν ἐξ αὐτῶν γενομένων καὶ ἄλλων*, *Περὶ χρόνου καὶ τῶν καιρῶν αὐτοῦ*, *Περὶ τῶν δώδεκα μηνῶν*, *Περὶ τῶν ἐπισημοτέρων ἑορτῶν τοῦ χρόνου*, *Περὶ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τινῶν μερῶν αὐτοῦ*, *Περὶ τῶν ἡλικιῶν τοῦ ἀνθρώπου τοῦ ἀρσενικοῦ γένους*, *Περὶ τῆς συγγενείας καὶ διαφόρου καταστάσεως τοῦ ἀνθρώπου*, *Περὶ τινῶν ἱματίων τοῦ ἀνθρώπου τοῦ ἀρσενικοῦ γένους*, *Περὶ τινῶν προτερημάτων τοῦ ἀνθρώπου*, *Περὶ*

⁶⁸ Вж. по-горе, раздел Датирани ръкописи, № 27.

τινων ἀκουσίων ἐλαττωμάτων, Περί τινων ἐκουσίων ἐλαττωμάτων τοῦ ἀνθρώπου, Περί τινων ἀσθενειῶν τοῦ ἀνθρώπου, Περί τινων ἐπαγγελμάτων τοῦ ἀνθρώπου, Περί τινων εὐρισκομένων ἐν τῇ οἰκίᾳ, Περί τῆς τραπέζης καὶ τινων ἀνηκόντων αὐτῇ, Περί τινων ἐδωδίων κρεῶν, ἰχθύων καὶ ὀπωρίων, Περί τινων ἐν τῷ κήπῳ εὐρισκομένων, Περί τινων εὐρισκομένων ἐν τῷ ἐργαστηρίῳ, Περί τινων δένδρων καὶ καρπῶν αὐτῶν, Περί τινων πτηνῶν, Περί τινων ζωύφιων καὶ ἐρπυτῶν, Περί τινων ζώων, Περί τινων ἐπιθέτων, Περί τινων χρωμάτων ἤτοι βαφῶν, Περί τινων ἀπολελυμένων ἀριθμητικῶν, Περί τινων τακτικῶν ἀριθμητικῶν.

Втората част от речника съдържа 655 глагола, подредени по азбучен ред и номерирани според общото число и според броя глаголи, започващи с дадена буква. Глаголите са поместени в основна форма, без да се цитират други форми. За разлика от повечето съществителни, нито един от глаголите не е преведен на български. Всички глаголи от речника са или от димотики, или се употребяват еднакво и в народния, и в книжовния език. Основните им форми са цитирани според говоримия стандарт: *στερεώνω, στεφανώνω, συσταίνω, ἀξιώνω*.

2. Диалози (л. 57–84). Както вече споменахме, диалозите са 15 на брой и дословно повтарят диалозите на Райно Попович с изключение на шестнайсетия диалог, който липсва. Диалог № 14 е преведен само до средата, а останалата му част е написана само на гръцки.

Образец от текста (12 диалог):

Ὁ διδάσκαλος τῆς ῥωμαϊκῆς διαλέκτου καὶ ὁ μαθητής. Αὐθέντα, ἀγαποῦσα νὰ μάθω τὴν ῥωμαϊκὴν γλῶσσαν. Ἔχω μεγάλην χαρὰν εἰς τὸ νὰ σᾶς δουλεύσω. Ὅμιλητε ὀλίγον τι ἀπὸ ἐκεῖνο ὅπου ἀκούω. Ἐλαβα ὀλίγον τινὰ ἀρχὴν καὶ ἐπιθυμοῦσα νὰ ἀκολουθήσω.	Даскало на греческио язык и ученико. Господине, желаех да научим греческио язык. Имах гор [...] радост да ви послужим. Хоратите малко нещо от онова що слушам. Приях малко некое начало, и желаех да послядувам.
--	---

3. Езоповото житие (л. 85–185), озаглавено „*Βίος Αἰσώπου τοῦ Φρυγός – Житие Есона фригийскаго*“, съвпада напълно с текста от Езоповото житие в ръкописа на Райно Попович.

№ 35

МЕСТОНАХОЖДЕНИЕ:	НБКМ-ОРСК, сигн. № 793
ВИД:	Учебник
АВТОР:	Неизвестен
ДАТИРОВКА:	Първа половина на XIX в.

Ръкописът съдържа шест тетрадки от XIX в. с разнородно съдържание:

1. Два листа с поучителни изречения на черковнославянски, след тях има един празен лист. На л. 5б са написани на гръцки поучителни изречения от типа „*Δὲν εἶναι κανένα φορτίον βαρύτερον ἀπὸ τὴν πτωχείαν.*“

2. Л. 1а съдържа написани в три колони на страница гръцки числителни редни от 1 до 21, от 30 до 100 – само кръглите десетици, от 100 до 1000 – само кръглите стотици, от 1000 до 9000 – само кръглите хиляди, и числителните *μυριστός, δισμύριστος, τρισμύριστος*.

Л. 1б–2а л. – поучителни изречения на черковнославянски.

Л. 2б–3а – цитират се числителните бройни от 1 до 1000, съществителни от типа *μονάς, δυάς, τριάς* и т.н. На л. 3а има упражнения за склонение на съществителни имена с числителни: *Οἱ ἔνδεκα ἄνθρωποι, τῶν ἔνδεκα ἀνθρώπων*.

Л. 3б–4а – различни мисли, написани на черковнославянски.

Л. 4б – съдържа наречия от типа *δίς, τρίς, τετράκις, πεντάκις*.

3. Три тетрадки (17 листа), съдържащи разговори и речник.

Първите седем листа съдържат седем групи различни фрази и диалози, незаглавени, с изключение на диалога на л. 4б, който носи следното заглавие:

ΔΙΑΛΟΓΟΙ

Μεταξὺ δασκάλου καὶ τοῦ
μαθητοῦ τοῦ εἰς ἡλικίαν πενταετῆ,
περιέχοντες ἰδέες εὐλήπτους
εἰς ταύτην τὴν ἡλικίαν.

РАЗГОВОРИ

По между учителя и ученика
его возрасти пятилетнего,
содержащий знания
удобопонятния во таком
возрасте.

Диалозите са написани на димотики в северногръцко наречие⁶⁹.

Образец от текста (начало на диалога на л. 4б):

Καλῶς ἦλθες παιδί μου εἰς τὸ σχολεῖον.	Добре си дошло дете мое у училището.
---	---

⁶⁹ Говори се в гръцка Македония – Солунско, Сярко и пр.

Ἐγὼ θὰ σὲ ἀγαπῶ ἂν κάμνης φρόνιμα καὶ ἂν διαβάζης θὰ σὲ δίδω πολλὰ παιγνίδια.	Аз ще те обичам ако седиш мирно, и ако четеш ще ти давам много игри.
---	--

Ὅταν εἶναι καιρὸς νὰ παίξουν τὰ παιδιά, δὲν διαβάζουν. Καὶ ὅταν εἶναι καιρὸς νὰ διαβάζουν δὲν πρέπει νὰ παίξουν.	Κοгато е време да играят децата, не четат. А когато е време да четат не требе да играят.
---	---

3. Речникът (л. 8–17) съдържа съществителни имена, написани на гръцки език и преведени (до л. 16 включително), а останалите (л. 16б–17) са написани само на гръцки. Съществителните са подредени тематично в десет глави, като заглавията и думите в тях са същите като в описания горе под № 34 ръкопис. Почеркът също е подобен.

№ 36

МЕСТОНАХОЖДЕНИЕ:	НБКМ-ОРСК, сигн. № 1130
ВИД:	Гръцко-български разговорник
АВТОР:	Неизвестен
ДАТИРОВКА:	Начало на 40-те години на XIX в.
ЛИСТОВЕ:	40, размер 16 x 10,5 см

Съдържа точен препис на книгата на Христати Павлович „Разговорник греко-болгарский за ония които желаят Греческий язык да се научат“⁷⁰. Според М. Стоянов (1970: 227) авторът вероятно произхожда от кръга на Неофитовите ученици. Ние смятаме, че това не е сигурно, тъй като гръцки училища и хора с добър гръцки по това време в България е имало много.

№ 37

МЕСТОНАХОЖДЕНИЕ:	НБКМ-ОРСК, сигн. № 1131
ВИД:	Учебник
АВТОР:	Кръстьо Пишурка
ДАТИРОВКА:	Средата на XIX в.
ЛИСТОВЕ:	154, размер 21,5 x 20 см

Ръкописът е писан от Кръстьо Пишурка след средата на XIX в. и съдържа дословен препис на учебника на Захари Круша, но само на диалозите и т.нар. „*Разуми (филосовски) и завещания*“ от ръкописа на З. Круша⁷¹. Бъл-

⁷⁰ Вж. по-горе, раздел Старопечатни книги, № 7.

⁷¹ Вж по-горе, раздел Датирани ръкописи, № 26.

гарският текст е писан ту скорописно, ту с главни черковнославянски букви. Хартията е много качествена, бяла. Почти на всеки лист има украси, винетки и др.

№ 38

МЕСТОНАХОЖДЕНИЕ:	НБКМ-БИА, сигн. № II В 6441
ВИД:	Гръцко-български разговорник
АВТОР:	Неизвестен
ДАТИРОВКА:	Средата на XIX в.
ЛИСТОВЕ:	56

Ръкописът съдържа гръцко-български разговорник с четирийсет и четири диалога, първите три от които липсват. Никъде няма указание за автора, но според М. Стоянов (1970: 222) някои фрази и лексикални характеристики сочат, че е писан в Самоков. Като доказателство Стоянов сочи примери от текста, като напр. „*Τὸ χιόνι εἶναι τόσον πολλὴ μόνον ἐδῶ εἰς τ' Σαμοκόβι*“, „*Ἀβτὸ τ' ποτάμι ἴσκρα λεγόμενον εἶναι ψαρούδες*.“. Срещат се и турцизми и русизми. Употребата на руски думи тук говори, че вероятно книгата е преписвана (или адаптирана) от руски оригинал. Разговорите (с малки изменения) са същите като в ръкописа от Райно Попович⁷².

Образец от текста:

ΜΑΘΗΜΑ ΤΡΙΑΚΟΣΤΟΝ	МАТИМА ТРИДЕСЯТАЯ
Διὰ τοῦ καιροῦ	За времето
Τί καιρὸς εἶναι ἔξω;	Какво е времето вонка;
Εἶναι ὁ καιρὸς καλός;	Хубаво ли е времето вонка;
Φέγγει ὁ ἥλιος;	Грее ли солнцето;
Ὁ καιρὸς εἶναι εὐμορφος.	Времето е хубаво.
Ὁ οὐρανὸς εἶναι ξάστερος.	Небето е ясно.

⁷² Вж. по-горе, раздел Недатирани ръкописи, № 33.

V. ПРИЛОЖЕНИЯ

Хронологична таблица на старопечатните книги

№	ГОДИНА	ПОРЕДЕН № В ИЗСЛЕДВАНЕТО
1.	1802	13
2.	1835	1
3.	1835	7
4.	1837	2
5.	1838	3
6.	1841	8
7.	1845	9
8.	1850	10
9.	1852	23 ⁷³
10.	1855	5
11.	1858	11
12.	1860	4
13.	1862	12
14.	1836	6

Хронологична таблица на датираните ръкописи

№	ГОДИНА	ПОРЕДЕН № В ИЗСЛЕДВАНЕТО
1.	1752	20
2.	1803	21
3.	1819–1837	23 ⁷⁴
4.	1828	14
5.	1828	26
6.	1831	27
7.	1834	28
8.	1838–1875	23 ⁷⁵
9.	1840	15
10.	1840	29
11.	1841	30
12.	1842	31

⁷³ Църковнославянско-гръцки речник на Неофит Рилски.

⁷⁴ Гръцко-български речник на Неофит Рилски.

⁷⁵ Българско-гръцки речник на Неофит Рилски.

13.	1843	16
14.	1845	17
15.	1849	32
16.	1855	24
17.	1876	25

Хронологична таблица на недатираните ръкописи

ПОРЕДЕН № В ИЗСЛЕДВАНЕТО	ПРИБЛИЗИТЕЛНА ДАТИРОВКА
18.	XVI в.
19.	XVI в.
22.	Началото на XIX в.
33.	1812 (?)
34.	Първата половина на XIX в.
35	Първата половина на XIX в.
36.	Началото на 40-те години на XIX в.
37.	Средата на XIX в.
38.	Средата на XIX в.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Алексиева 1979:* Алексиева, А. Гръцката просвета и формирането на българската възрожденска интелигенция. – *Studia balcanica*, 1979, № 14, 156–180.
- Арнаутов 1928:* Арнаутов, М. Гръцка и българска просвета в началото на 19. век. – В: Българска историческа библиотека I, 1928, № 3, 148–176.
- Гандев 1976:* Гандев, Х. Проблеми на Българското възраждане. С., 1976.
- Генчев 1988:* Генчев, Н. и др. Българска възрожденска интелигенция (енциклопедия). С., 1988.
- Данова 1994:* Данова, Н. Константин Георгиев Фотинов в културното и идейно-политическото развитие на Балканите през XIX век. С., 1994.
- Желев 1979:* Желев, И. Българско-гръцкият речник на Неофит Рилски. Дипломна работа. С., 1979.
- Кювлиева 1997:* Кювлиева, В. Българското речниково дело през Възраждането. С., АИ „Проф. Марин Дринов“, 1997.
- Начов 1906:* Начов, Н. Захария Икономович Круша. – Училищен преглед, 1906, № 8.
- Милетич 1906:* Милетич, Л. Отца Неофит Рилски като филолог. – Училищен преглед, 1906, № 1, 77–129.
- Пападопулос 1994:* Παπαδόπουλος, Α. Ο αλβανικός εθνικισμός και ο οκουμενικός Ελληνισμός. Αθήνα, 1994.
- Пенев 1976:* Пенев, Б. История на новата българска литература. (Под ред. на П. Зарев и И. Сарандев). Т. 1. С., 1976. Т. 2. С., 1977.

- Погорелов 1925*: Погорелов, В. Данииловият четирезичник. – В: Сборник на БАН, 1925, 17, 1–48
- Погорелов 1923*: Погорелов, В. Опис на старите печатни български книги (1802–1877). С., 1923.
- Русинов 1982*: Русинов, Р. Христати Павлович и изграждането на новобългарския книжовен език. – Език и литература, 1982, № 6, 39–50.
- Спространов 1902*: Спространов, Е. Опис на ръкописите в библиотеката на Рилския манастир. С., 1902.
- Стоянов 1970*: Стоянов, М. Гръцко-български учебници и речници. – *Studia balcanica*, 1970, No. 2, 205–245.
- Стоянов 1973*: Стоянов, М. Опис на гръцките и други чуждоезични ръкописи в Народната библиотека „Кирил и Методий“. С., 1973.
- Стоянов 1964–1971*: Стоянов, М., Х. Кодов. Опис на славянските ръкописи в Софийската народна библиотека. Т. 3–4. С., 1964–1971.
- Цонев 1923*: Цонев, Б. Опис на ръкописите и старопечатните книги в Софийската народна библиотека. Т. 1. С., 1910. Т. 2. С., 1923.
- Шишманов 1894*: Шишманов, И. Константин Г. Фотинов. Неговият живот и дейност. – В: Сборник за народни умотворения, 1894, кн. 11, 591–763.
- Шишманов 1926*: Шишманов, И. Нови студии из областта на Българското възраждане. В. Априлов, Н. Рилски, Н. Бозвели. – В: Сборник на БАН, 1926, № 21.
- Шишманов 1965*: Шишманов, И. Увод в историята на Българското възраждане. Избрани съчинения. Т. 1. С., 1965.

GRAMMARS, DICTIONARIES AND OTHER GREEK TEACHING RESOURCES IN BULGARIA TILL THE LIBERATION FROM THE OTTOMAN RULE

(Summary)

The aim of this study is the analysis of the grammars, dictionaries and other Greek language learning resources, written by Bulgarians till the Liberation from the Ottoman rule (1878). In contrast with other similar researches on this issue, the emphasis here was given on the detailed description of the content of each book, the conclusions about the Greek language standard (Katharevousa or Dimotiki), contained in each of them, and the particularities in the representation in Bulgarian of the Greek grammatical terminology. The manuals (38 items) have been distributed in three sections – old imprinted books, dated manuscripts, and non-dated manuscripts. The introducing part of the research investigates the economic, political and cultural situation in Greece during the 18th century and the spreading of the ideas of the Illumination in the Balkans through the Greek colonies in the Ottoman Empire. Special attention is given to the linguistic, cultural and economic influence of the Greek colonies on the Balkans, and later on, of the free Kingdom of Greece, for the development of the secular education. Other issues presented in the introduction concern the foundation in Bulgaria of the so-called Greek-Bulgarian schools and their contribution to the modernization of the Bulgarian educational system. In this section we reach to the conclusion that the influence of the Greek language was decisive for the adoption of the secular education and the modern teaching models in Bulgaria during the first half of the 19th century. However, the Greek language and education was put aside after the Crimean War, when the Bulgarian merchants was given the opportunity of direct contacts with the large European countries and cultures, and consequently, for the purpose of the commercial and cultural contacts, the Greek language was replaced by French.

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

ФАКУЛТЕТ ПО КЛАСИЧЕСКИ И НОВИ ФИЛОЛОГИИ

Том 104

ANNUAIRE DE L'UNIVERSITE DE SOFIA "ST. KLIMENT OHRIDSKI"

FACULTE DES LETTRES CLASSIQUES ET MODERNES

Tome 104

СРАВНИТЕЛНО НАБЛЮДЕНИЕ ВЪРХУ ОБЩОГЕРМАНСКОТО ЛЕКСИКАЛНО БОГАТСТВО

МАРТИН НЕНОВ

Катедра по западни езици

Мартин Ненов. СРАВНИТЕЛНО НАБЛЮДЕНИЕ ВЪРХУ ОБЩОГЕРМАНСКОТО ЛЕКСИКАЛНО БОГАТСТВО

В студията се представят резултатите от едно изследване на лексикалния обмен между германските езици. В по-следващ етап наблюденията следва да се задълбочат и да се ограничат върху съвременната употреба на думите от староскандинавски произход в английския език. Задачата, която се поставя тук, е посредством „метода на пресяването, т.е. чрез постепенното анализиране на голям корпус от думи, да се отхвърлят онези, които не отговорят на съответни критерии, и така да се достигне до онова речниково богатство, което съставя основното ядро за германската езикова група. Всъщност основният критерий за запазването на дадена дума в списъка е това дали се споделя в максимален брой съвременни германски езици.

Резултатите показват, че става дума за ядро от 474 думи, които имат безспорен германски произход и се срещат в осем съвременни германски езика. Лексикалното ядро в групата на германските езици се оказва съизмеримо с ядрото, което други изследователи са установили за групата на романските езици, а също и за групата на славянските езици.

Martin Nenov. A COMPARATIVE LOOK AT THE CONTEMPORARY PAN-GERMANIC VOCABULARY

The study presents the results of a survey of the lexical interchange among the Germanic languages. At a later stage the research will go deeper and will be confined to the contemporary use of the words of Old Norse origin in the English language. The aim of the study here has been to sieve the vocabulary using the so called "Sieve method", i.e. by gradual analysis of a large corpus

of words to eliminate those, which do not meet the respective criteria, and thus to extract the core, common for all the languages in the Germanic language group. The basic criterion to preserve a certain word in the list is whether it is shared by a maximum number of contemporary Germanic languages.

The result from *the study of the Germanic lexical treasure has shown that the core vocabulary consists of 474 words*. These words are undoubtedly of Germanic origin, and are common for eight Germanic languages. The lexical core in the Germanic language group has proved to be comparable with the respective cores of the Romance and the Slavic languages, attained by other researchers.

СЪДЪРЖАНИЕ

1. Уводни думи за общогерманското лексикално богатство	243
1.1. Пионерите на скандинавистиката и германистиката за класификацията на германските езици	243
1.2. Историческо обособяване на германските езици	246
2. Цел и задачи на изследването, описание на корпуса	248
3. Особенности на общогерманското словно богатство	249
3.1. Метод на изследването	250
3.1.1. Методът на седемте сита на Евроком	251
3.1.2. Методът на лексикостатистиката на Исидоре Даян	252
3.1.3. Прилагане на методите и източници	253
3.2. Резултати	256
3.2.1. Обща характеристика на пангерманското лексическо ядро	256
3.2.2. Митологични пластове в семантиката на някои думи	258
3.2.3. Понятийни разширения	259
3.2.4. Някои общи германски корени	259
3.2.5. Миграция на думи между германските и романските езици	260
3.2.6. Въпросът за индоевропеизмите в тевтонски	262
3.2.7. Вътрешни разлики в рамките на германската езикова група	263
4. Изводи	264

1. УВОДНИ ДУМИ ЗА ОБЩОГЕРМАНСКОТО ЛЕКСИКАЛНО БОГАТСТВО

1.1. ПИОНЕРИТЕ НА СКАНДИНАВИСТИКАТА И ГЕРМАНИСТИКАТА ЗА КЛАСИФИКАЦИЯТА НА ГЕРМАНСКИТЕ ЕЗИЦИ

Известно е, че германските езици съставляват една от най-големите езикови групи в рамките на индоевропейското езиково семейство. Наред с романските и славянските езици те се говорят от голям брой свързани помежду си народи, чийто произход се губи в най-дълбоката древност и в най-старата история на европейския континент. Тъкмо в това раздвоение, или по-скоро в този синкретизъм на сродни науки като етнография, историческа география, история, културна история и лингвистика, се наблюдават най-големи парадокси, фалшификации и пристрастия. Известно е, че силният интерес към античността и миналото на Европа е свързан с обособяването на националното самосъзнание на европейците и с този така важен седемнадесети век, наричан още *Век на Просвещението* или Век на буржоазните революции в Западна Европа – английска, холандска, а по-късно и френска революция. По същото това време Европа се оглежда в Новия свят и в новата конституция на Америка, която обаче е далеч по-практически ориентирана като държава и откъдето романтическите уклони и особено шовинистичните настроения няма как да бъдат пренесени. Безспорно, романтичните идеи са подхранвани от любовта към родното. Тъкмо за да се докаже любовта и гордостта от съответния древен произход и цивилизационно потекло, редица западноевропейски учени във Франция, Германия, Холандия, Дания и в Англия, разбира се, привличат доказателства от най-различни клонове на познанието. Западноевропейските университети не са безпристрастни към историята на народите в Европа, нещо повече, те моделират тази история в своя полза.

Лингвистиката, която през XVIII в., а дори и през целия XIX в. е била изключително исторически ориентирана, е един от изворите на доказателствен материал, показващ връзките между отделните европейски народностни клонове. Наред с патриотичните уклони в езикознанието съществуват и редица по-обективни изследвания, насочени както към езиковата археология, така и към очертаването на общата схема на езиковите родства и различия, произлизащи от съпоставителните анализи на различни езици. Тъкмо тези съпоставителни анализи, които намират завършена форма в изследванията на младограматиците Карл Бругман, Херман Остхоф, Херман Паул, са добра основа, върху която в средата на XIX в. са правени значително по-обективни класификации на европейските езици. Още преди тях обаче, в зората на германската филология, датският лингвист Расмус Раск и, разбира се,

Якоб Грим поставят началото на една сравнително обективна класификация на германските езици. При Грим изследването на митологията, на словното богатство и на граматиката съставляват едно цяло, което не би могло съвсем да се откъсне от засилващия се по негово време германски национализъм. Въпреки това наследството му е неоспоримо и основополагащо за германската филология. Именно Грим не само посочва известните на всеки германист фонетични закони, но и класифицира германските народи въз основа на културните „изоглоси“, периодизира старите германски езици.

Ето какво пише издателят на книгата на Р. Раск: “A short practical and easy method of learning the old norsk tongue or icelandic language”: “The Old Norsk or Icelandic and the Anglo-Saxon may be termed the parents of the English Language, and their Knowledge is not only highly useful but absolutely necessary to every educated Englishman who looks upon his language with the eye of a historian and philosopher. Nothing is more interesting than to look back to these two sources from whence the english tongue is derived, and a thorough knowledge of English is only possible by being acquainted with its origin. These languages together with Anglo-Norman, early German, ancient, medieval and modern English, ought to be regularly studied” (Раск 1869).

От приведения цитат става ясно, че и Раск, и неговите съвременници много добре осъзнават каква е ролята на исландския или староскандинавския език за развитието на така важния в нашето съвремие английски език. Трябва да се отбележи, че тези ранни изследователи поставят знак за равенство между исландски и староскандинавски. Освен това следва да схванем и твърде голямото разнообразие от гледни точки по отношение на названията на старите германски езици, диалекти и наречия, които очевидно не са имали ясни очертания и статут през онази епоха. Дори названията на тези езици варират съобразно традициите и взаимните припознавания между отделните германски племена и народи. Така например споменатият OLD NORSK е скандинавското наименование на OLD NORSE, както го изписват в английската литература, и това е наименованието на староскандинавския език. Думата NORSK в съвременния шведски и норвежки език означава НОРВЕЖКИ. От трета страна, OLD NORSE¹ е условното наименование на езика, документиран в книжовните паметници през Ранното средновековие в Скандинавия. Наивно е да се смята, че в целия район на Скандинавия се е

---

¹ Езикът, говорен в Скандинавия около 700 г. от н.е. е известен още като *norrønt*. Това название се употребява по-конкретно за езика, говорен в Норвегия и Исландия. Диалектните различия по това време са незначителни и езикът се схваща като един, назоваван в норвежкото езикознание с термините *norrøna* eller *dønsk tunga*. След VIII в. обаче разликите между наречията се увеличават, затова езикът от този период се разделя условно на северозападноскандинавски диалект, употребяван в Норвегия, Исландия и Фарьорските острови, и североизточноскандинавски – в Швеция и Дания.

говорил един и същ език, но още през времето на Просвещението и Романтизма названието е било прието за условно – както ще видим, според съвременните класификации, които би следвало да са по-прецизни, исландският и норвежкият спадат към северозападния староскандинавски, а датският и шведският – към североизточния староскандинавски език.

Авторът на един обемист труд върху англосаксонския език от 1838 г., Дж. Босуърт, дава обширен предговор към речника си заедно с коментари и есенцията от граматиките на Раск и Грим. Въпросният предговор всъщност доста добре описва отношенията между германските и скандинавските езици, от една страна, и историческото обособяване на разновидностите в рамките на германоезичния клон на индоевропейски езици. Той пише: “The Germanic languages comprehending not only the Low and High-German, but also the Scandinavian have a striking similarity, and are evidently of cognate origin. The short history of each language accompanied with extracts and a detail of their most evident peculiarities, have occupied so much space, and engaged the attention so long, that it may be desirable to advert again to their similarity. They appear as dialects of one extensive language, branches of one vigorous stock, or streams from the same copious fountain. A recollection of this will, in some degree, restore to order the confusion of Babel, and therefore very much facilitate the acquisition of languages. An appeal to the Germanic languages will be a sufficient proof, not only of their similarity, but of their identity. This likeness and close relationship will be clearly manifest by a few examples from their vocabularies and grammatical inflections” (Босуърт 1838: 162).

Както виждаме, Босуърт има по-детайлно отношение към старите германски наречия или, както сам той ги нарича – тевтонски езици, и въпреки че пише по-късно от Раск, не възприема условния термин *old Norse*. По-нататък в своя труд Босуърт дава ценни данни за историята, за етническите смесвания и за различителните признаци между германските езикови варианти особено що се отнася до граматиката. Можем да съжаляваме, че речникът му не съдържа съпоставителен аспект. Всъщност класификацията на германските езици, която Босуърт дава, съвсем не е обърквана, като се има предвид големият брой думи, които той включва в речника си и чийто произход несъмнено познава. Освен това германските езици при него са включени и в една по-обща рамка на индоевропейското езиково семейство, което от своя страна се отнася към донякъде мистично формулирания от други учени клон на яфетическите езици (вж. таблица 1)².

² Терминът е използван от Уилям Джоунс, Расмус Раск и други лингвисти от времето преди Дарвин за назоваване на индоевропейските езици. Те се основават на предпоставката, че народите, говорещи тези езици, са потомци на Яфет, един от синовете на Ной. Аналогично арабският, иврит и др. афро-азиатски езици се обединяват под названието семито-хамитски, т.е. говорени от потомците на Сим и Хам. Термините *яфетически* и *ностратически* се използват значително по-късно и от Николай Яковлевич Мар.

Освен това книгата на Босуърт дава съпоставителни текстове от средновековни паметници, свързани със скандинавската литература, които показват приликите и разликите между дадени наречия и диалекти. Стародатският например, наричан още *danska tunga*³, е представен като носещ и друго наименование, скандинавски, а в определени текстове от XI в. се показват отношенията между стародатски или исландски и модерния датски, както и отношението между стародатски или исландски и съвременния фарьорски диалект (Босуърт 1838: 153). Дори от съвременните изследователи се изтъква, че най-близките роднини на исландския са фарьорски и някои норвежки⁴ диалекти като телемарк и согнамол.

1.2. ИСТОРИЧЕСКОТО ОБОСОБЯВАНЕ НА ГЕРМАНСКИТЕ ЕЗИЦИ

Въпреки че тази работа е насочена към употребата на думите в съвременността, не може да не се отбележи и историческият аспект на обособяването на германските езици, което се е извършило в по-ранното и в покъсното Средновековие. За тази езикова група е характерно голямото разнообразие от наречия или писмени езици в периода между IX и XIII в., който обикновено се нарича „викингски период“. След XV в. обаче се забелязва прегрупиране и центростремителни сили, които довеждат до създаването на съвременните национални езици на северните и северозападните народи в Европа (вж. таблица 2). Приложената таблица показва голямото разнообразие на езиковите разновидности от този период при тази езикова група, а също и диахронната страна във и без друго трудната за по-точна класификация схема. Тези центростремителни сили при германските народи са особено показателни при една съпоставка със славянските народи. За разлика от германските народи и съответните им национални езици, които се създават

³ Снори Стурлусон (1178–1241), средновековният исландски историк и поет, разказва в увода към хрониката си *Heimskringla*, че в книгата си представя стари предания за крале, властвали в Скандинавия, които са използвали *den danske tunge (er á danska tungu hafa mælt)*. Въпросният „датски език“ е общият културен език, използван като стандартен език в Скандинавския север, най-вече от норвежкия кралски двор и църквата в Средновековието. Друго наименование на този език, което също така се използва в исландските саги, в едическата и скалдовата поезия, е *norǫnt* или *norǫn tunga* (the Norse tongue на английски). Той прилича много на езика, използван в руническите надписи из Скандинавския север, изписани със символите от Младия футарк, новата руническа азбука. Според Босуърт „Снори с право може да се нарече Херодот на Севера, ако вземем под внимание големия му исторически труд „Хеймскрингла“ или „Анали на норвежките крале от Один“.

⁴ В Норвегия днес съществуват два официални езика: *Bokmål*, повлиян от датския и причисляван към североизточноскандинавските езици, и *Nynorsk*, разработен въз основа на местните диалекти от норвежкия филолог и лексикограф Ивар Осен (Ivar Aasen) през XIX в. *Nynorsk* се отнася към северозападноскандинавските езици.

в Европа главно след Наполеоновото време, славянските народи се стремят към дивергенция в национален и етнически план и това е особено характерно за обособяването им посредством сепаратистка езикова политика и разграничаване от сродните за тях езици и култури.

Прието е, че германските езици се делят на три основни групи: западногермански – английски, нидерландски, африканс и немски; северногермански – исландски, датски, норвежки, шведски, фарьорски; източногерманските езици са изчезнали. Основен сред тях е готският, а според някои в тази група следва да се включат също бургундски, вандалски и кримско готски.

От своя страна северногерманският клон също е разделен на две групи: северозападноскандинавски – норвежки, фарьорски и исландски; североизточноскандинавски – шведски и датски. В исторически план корените на тези езици се свързват с повлиялия дори английския език староскандинавски език. Като източноскандинавски се отбелязва и наречието говорено на о-в Готланд в Балтийско море. Съвременният норвежки, макар че спада условно към западния клон на скандинавските езици, е толкова силно повлиян от датския в резултат на историческата и политическата зависимост на Норвегия от Дания до 1907 г., когато се осъществява правописната реформа в Норвегия. От друга страна, съвременният норвежки и шведски, чрез датския, са силно повлияни от среднодолнонемския поради известния съюз на морските градове, наречен Ханза.

В своята едновременно популярна и научно издържана книга „Растеж и структура на английския език“ Ото Йесперсен дава ценни указания и примери за оформянето на средновековния английски език. Според него староанглийският е бил напълно самодостатъчен и е могъл да обслужва нуждите на средновековното общество в Англия на всички равнища – както в битово, така и в светско, свързано с нуждите на кралския двор, което личи от запазените паметници (Йесперсен 1912). Заедно с това обаче, според Йесперсен, английският език претърпява три важни влияния от страна на скандинавски, френски и латински. В цялата четвърта глава на своя труд Йесперсен подробно описва пътищата за навлизане на староскандинавски думи в средновековния английски език (Йесперсен 1912: 59). Неговата работа е подпомогната от по-ранните емпирични изследвания на Ерик Бьоркман, Ерик Брате, Флом, Уол. Всъщност Йесперсен дава есенцията въз основа на тези диалектоложки изследвания и съпоставителни речници. Според него, въпреки че са имали интеркомуникация, двата езика – староанглийски и староскандинавски – са съществували паралелно и в по-късна епоха, но вместо да се сближат напълно, са се отдалечили. Причината за това Йесперсен вижда, от една страна, във френското влияние върху английския език и, от друга страна – във влиянието на долнонемския върху датския. Въпреки това Йесперсен прави важния извод, че наличието на английска литература

преди инвазията на скандинавските езици дава възможност да се определят именно размерът и характерът на тази инвазия в областта на лексиката. Важен е изводът, че още през Средновековието англичанинът не е имал големи трудности да разбира викингите, а северните народи са гледали на английския език като на едно от техните наречия.

2. ЦЕЛ И ЗАДАЧИ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО, ОПИСАНИЕ НА КОРПУСА

Формулираната от О. Йесперсен теза, която можем да определим като *теза за взаимното проникване и взаимното разбиране между северните народи и англосаксонците*, е основната отправна точка на този труд. Именно нагласите и стереотипите, свързани с разбирането, са способни да определят една съвременна езиковедска задача. Така изследването се ориентира към проверка на Йесперсеновото твърдение, което можем да парафразираме и по друг начин: взаимната оценка и самооценка на колективната езикова компетентност в рамките на западногерманските и северногерманските езици зависи от процесите на взаимното разбиране между тези народи.

Това оформя и задачата на нашето изследване, която е ориентирана по-скоро към *проверка на колективните нагласи и способностите за успешна взаимна комуникация между северните европейски народи*. Като се има предвид и развитието на английския език като *надевропейски* и глобален език, географията на тези процеси се разширява допълнително, но тук се налага ограничаване на обекта и на задачите. Според нас е твърде важно да се установи до каква степен скандинавският лексикален суперстрат се е променил в съвременността, развил е вторични метафоризации и семантични разширения в лексикалното наследство на съвременния английски и в крайна сметка се е преосмислил. Времето, в което Йесперсен пише своя труд, не е толкова далечно от гледна точка на езиковия развой – книгата му е писана преди около 80 години, а като се има предвид консервативния характер на английския език, това не е твърде дълъг период. Източниците, които споменахме и на които Йесперсен се позовава, обаче са доста по-стари (вж. Йесперсен 1912). Въпреки че той отхвърля съмнителния материал в тях, те отразяват още по-стари състояния, а така също и диалектни състояния на езика. Съвременното изследване на скандинавското влияние върху английския език използва безспорните лексически елементи – думи, морфемни, семи – от средновековния скандинавски език само като изходна и опорна база данни. Този лексически пласт обаче включва твърде базисни и безспорно важни думи, навлезли още през старата епоха. Фокусът на тази

работа е насочен повече към съвременната употреба на тези опорни думи, които дават множество деривати, както в чисто формално, така и в семантично отношение. Тук не биха могли да бъдат пренебрегнати словообразуването и фразеологията, както и всички промени на семантично равнище в съвременния английски език (вж. Лайънс 1995; Лийч 2002). Новите теории по синтаксис и прагматика, и особено по семантика, са свързани с анализа на когнитивните структури, с преосмисляне на въпросите за семантичните отношения и метафоризацията (Лейкоф и Джонсън 1980; Джонсън 1987). Идеите за менталния лексикон (Милър и Фелбаум 1992), от една страна, и за ролята на колокациите в текстурата на езика (Халидей и Хейзън 1976), от друга, могат да помогнат и за нова интерпретация на някои страни от диахронната лингвистика, по-специално от историята на думите.

Следователно методът, който ще бъде използван за реализирането на целите, е комплексен. Тук става дума за изследване в областта на лексикологията или по-скоро за верига от наблюдения, които са следните:

- прилагане на метода на съпоставителната компютърна лексикология (или по-точно *методът на седемте сита*),
- прилагане на метода на лексикостатистиката и компютърната лексикография,
- прилагане на метода на семантичните полета,
- прилагане на метода на лексикалните колокации,
- прилагане на метода за наблюдение над семантичните релации,
- прилагане на методите на диахронната социолингвистика.

Всичките тези методи, тяхната теоретична база, и начините, по-които те са изменяни с оглед на конкретните задачи, ще бъдат подробно коментирани към всеки съответен раздел от изследването в частта преди изнасянето и обсъждането на резултатите.

3. ОСОБЕНОСТИ НА ОБЩОГЕРМАНСКОТО СЛОВНО БОГАТСТВО

Съществува мнението, че цял ден можеш да говориш на английски, без да употребиш латинска или френска дума, но не можеш да говориш и пет минути, без да употребиш някоя скандинавска дума. Това ще рече, че, макар и малко на брой, заемките от староскандинавски са гръбнакът на съвременния английски език. Този труизъм именно би могъл да бъде изследван с помощта на съвременните методи на компютърната лексикография. Компютърната лексикография, от друга страна, дава възможност да се представят по нов начин постиженията на съпоставителната лексикология, както и да се възроди един позабравен метод за количествено измерване на лексикалното богатство, известен като лексикостатистика.

3.1. МЕТОД НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Комбинирането на лексикостатистическия метод със съпоставителната лексикология е отдавна известно в науката. Още в първите многоезични речници са обръщали внимание на броя на думите, които са били общи за няколко езика, или са пресмятали разликите в лексиконите както на формално, така и на съдържателно равнище. С помощта на компютърните технологии съпоставителните лексиколожки изследвания се улесняват твърде много и не изискват автоматизирането на процесите с някакви сложни програми. Разбира се, добре би било да има подобни специализирани филологически продукти, които да бъдат приложени, но и най-широко разпространените текстообработващи програми, заложи в *Майкрософт офис*, разполагат с добър инструментариум за съставяне на таблици, подреждане на вертикални списъци и за търсене на определени думи в корпуси.

Според поставената вече задача на това изследване – конкретното наблюдение на скандинавското лексикално влияние върху съвременния английски език – наблюденията и анализите следва да бъдат определени като синхронни. Поради съществуващата диахрония, тя идва да покаже прикритите и не толкова видими на пръв поглед лексически прониквания на морфемите и думите в съвременния английски език. Историзмът обаче е необходим както за да се проследи процесът като цяло, така и за изясняването на мотивите за заемането на чуждите скандинавски думи. Оказва се, че за английската говорна практика придобиването на гражданственост на тези думи е дълъг процес, като тук се регистрира само най-новата „история“ на това проникване през последните петдесет години.

Такова синхронно изследване обаче изисква много по-широк набор от знания за лексическо взаимодействие и взаимните прониквания на думи въобще при германските езици. Съпоставителната лексикология в рамките на германската езикова група е способна да покаже изненадващи резултати за единството на тази група и за различните наслагващи се лексически суперстрати. От друга страна, опитът от изследванията на езиковите групи в рамките на индоевропейското езиково семейство показва, че вътрешните граници при дадени подгрупи са още по-показателни за езиковите контакти и обособявания. Съществуват няколко изследвания, свързани със съпоставителната лексикология по отношение на романските и славянските езици, и те са свързани напоследък с практически задачи по комплексното изучаване на няколко европейски езика и трансфер на знания между близкородствени езици. Става дума за метода на Евроком, който си поставя за задача да повиши езиковата компетентност на европейския гражданин, главно в областта на романските, германските и славянските езици.

3.1.1. МЕТОДЪТ НА СЕДЕМТЕ СИТА НА ЕВРОКОМ

Въпреки че има практическа насоченост и цели бързото изучаване на няколко езика, методът Евроком почива върху много солидна изследователска подготовка. В основата му са знанията, получени от многогодишни и разнородни изследвания, показващи успоредиците между близкородствени езици в рамките на индоевропейското езиково семейство. Тези съпоставителни таблици и успоредици засягат преди всичко лексиката, след това фонетиката и граматиката на съответните езикови групи и подгрупи. Съпоставителната страна описва по-скоро приликите, отколкото разликите, защото именно общото словно и граматическо наследство дава възможност за прехвърляне на знания от един език на друг. Основните моменти в метода Евроком са дело на Хорст Г. Клайн от университета във Франкфурт, който е и автор на първия уведен курс, отнесен към романските езици. По-късно методиката се разпростира и върху анализа на славянските езици, където отговорник за проекта е Лев Цибатов, от университета в Инсбрук, както и върху германските езици, където вече имаме осъществен и на книга проект под съставителството на Брита Хуфайзен и Николе Маркс (Хуфайзен и Маркс 2007). Както отбелязват в своя манифест, наречен „Плурилингвизмът в Европа“, преведен и популяризиран на български от Тодор Шопов, авторите на проекта целят по-задълбочено проучване и насърчаване на езиковото разнообразие в Европа, защото: „Европейците все повече осъзнават важноста на родния език за истинска връзка с другите, но най-често не отделят необходимото време и не влагат усилие за усвояване на комуникативна компетентия на езиците на съгражданите си в Европа, с които са в контакт. Така всъщност – за съжаление – ние се отказваме от истинското езиково разнообразие“ (Шопов, Клайн, Щегман 2008).

Всъщност изследователската практика, върху която се опира в тази си част това изследване, и която е заета от Евроком, е известна като метод на седемте сита. Става дума за пресяване на речниковото богатство, съдържащо се в няколко близкородствени езика, основни за една езикова група, докато се стигне до ядрото, което е общо за всичките тях. Този метод, както споделят в свои статии Х. Клайн и Л. Цибатов, не е съвсем нов, тъй като го откриваме и в „лингвистичния музей“ на Йохан Якоб Бодмер (срв. Цибатов 1998). Но ако при Бодмер (Бодмер 1944) и при модерните през 50-те години изследвания по лексикостатистика се изследват основно думи и корени, то при Евроком първото сито изследва международната лексика, второто сито извлича ядката на домашната лексика, третото сито разпознава звуковите съответствия, четвъртото сито засяга правописа и произношението, а петото, шестото и седмото сито са свързани със синтаксиса, морфологията и словообразуването. Така, както отбелязват авторите на манифеста, „Евро-

ком има стратегическо значение: вече не е необходимо да се движим от един език към друг, а да използваме принципите и да отворим вратите към *всички* свързани езици“ (Клайн 2010).

Настоящото изследване се насочва към прилагане на второто сито, а именно проучването на ядката на домашната лексика, която при Клайн и Щегман се нарича още ядро или нуклеус. Общата лексика за наследниците на латинския език, или така наречените романски езици, е изследвана целенасочено от проекта образец Еврокомром. Така за девет романски езика са извлечени 147 думи, които представляват ядрото на панроманското словно богатство. Това са 38 думи, които са абсолютно панроманското словно богатство – съществителни и глаголи, общи за всички романски езици и за немския език, и още 109 думи, които са общи за най-малко 9 романски езика. Към тях биха могли да се прибавят още 260 думи, срещани в от 5 до 8 езика (Клайн и Щегман 2000). Така разширеният списък на панроманското словно богатство наброява 407 думи. За сравнение може да се каже, че един пилотен проект на Еврокомслав показва 555 думи като панславянско словно богатство (Ангелов 2003).

Споменатата книга на Хуфайзен и Маркс, занимаваща се с Еврокомгерм, очертава редица общи особености за германските езици, но има по-скоро дидактическа насоченост. Картината на общогерманското словно богатство там не е представена изчерпателно. Затова задачите на тази част от настоящото изследване, макар и не в най-голяма степен, преминават през пресяване на общото словно богатство при германските езици със същия този метод на Евроком, а резултатите биха могли да се разглеждат и като допълнение към проекта Еврокомгерм.

3.1.2. МЕТОДЪТ НА ЛЕКСИКОСТАТИСТИКАТА НА ИСИДОРЕ ДАЯН

Всъщност и преди да бъде приложен методът на седемте сита, в лингвистиката са правени множество изследвания в областта на лексикостатистиката и глотохронологията. Методът на лексикостатистиката е свързан със съпоставителни наблюдения на словните наследства (речниковите фондове) на различни езици с цел да се проследи разпространението на едни и същи думи в различните езици. В по-ново време този метод не е насочен към реконструиране на някакъв хипотетичен протоезик, а по-скоро включва количествени наблюдения върху паралелни списъци от думи. Лексикостатистиката следва да се разграничи от глотохронологията, която също използва статистически методи, но е исторически ориентирана.

Всъщност съпоставителното изследване на речниковите богатства има дълга предистория. Подреждането на вертикални списъци от думи за сродни езици е свързано с първите съпоставителни многоезични речници, поръч-

вани още от Екатерина Велика (Палас 1787). През ХХ в. популярност получава споменатият вече списък на Суодеш, съставен от 207 думи, основни за бита и културата на даден народ, които показват миграцията на думите или установяват родството между различни езици (Суодеш 1952: 453–463). Методът на лексикостатистиката е разработен през 70-те години от Исидоре Даян (1975), която въпреки множеството критики, прилага съпоставителните лексикографски наблюдения и към редица неевропейски езици от Азия и Океания. Методът на седемте сита обаче, или по-точно на второто сито, което е задълбаване в ядрото на дадена езикова група, не е интеркултурен анализ и не търси до такава степен миграцията на думи и понятия.

3.1.3. ПРИЛАГАНЕ НА МЕТОДИТЕ И ИЗТОЧНИЦИ

Анализът на тевтонското словно богатство би показал в синхронен план общността на лексикона при германските езици. На тази основа биха могли да се правят изводи и за основен тевтонски субстрат, но не такъв тип изследване на някакъв хипотетичен праезик е заложен в метода на пресяването, защото тук не става дума за сравнително-исторически метод, познат у нас от трудовете на Вл. Георгиев (1967) и разработван десетилетия наред в класическите лингвистични анализи (Бенвенист 1969). Лексическите съответствия са установени не въз основата на реконструкции, а въз основата на чисти съответствия в съвременните германски езици, такива, каквито се откриват в редица съвременни текстове и в множеството съвременни речници. Етимологията тук е само помощно средство, а съвпаденията са във формалната страна на думите, като, разбира се, отчитат и някои закономерни фонетически изменения. Общият понятиен елемент също се взема предвид, но отново като допълнително доказателство, защото, както бе подчертано, семантичната близост тук не е основен критерий. Още повече че на понятийно равнище се наблюдават редица връзки по оста хипонимия–хиперонимия, както и цялата гама на семантическите релации, свързана със синонимията, омонимията и полисемията. Българската лингвистична школа разполага с редица анализи на словната семантика, някои от които предлагат и иновационни методи (Виденев 1979; Парашкевов 2004).

Като основен критерий за близост не вземаме семантичните релации, защото връзките на понятийно равнище трудно се доказват. Често пъти изследователите са били упрекувани и дори осмивани, че намират прилики между два концепта, които са само в тяхното съзнание. Така например професор Сет Лерер от Станфордския университет, в известния си цикъл лекции “*The History of the English Language*” („Историята на английския език“), твърди, че думата *butterfly* ‘пеперуда’ е възникнала вследствие на метатеза от понятието за пърхане *flatter* и предлога *by*, т.е. *flatter by* е довело до *butterfly*, и

според него названието на съответното насекомо в английския език няма нищо общо с маслото като понятие: “There is nothing butter in the word” (Лепер 1998). Един по-задълбочен анализ на двата концепта, заложили в корените на думата (на практика това е сложна дума), подкрепен със сравнение и в други германски езици, показва, че става дума именно за комбинация между идеята за ‘масло’ и ‘летене’, тъй като не само сред германските народи е известна магическата практика да се „краде“ масло и мляко с помощта на насекоми и малки птици (вж. началото на т. 3.2.2.). И в единия, и в другия случай обаче твърденията се основават на анализ, който винаги събужда оживени дискусии. Тъкмо затова основен критерий за метода на седемте сита е методът на формалното съвпадение на лексикалните единици.

Изследването на тевтонското словно богатство се нуждаеше от първоначално ядро, което да потърси паралелни връзки между няколко езика и което да бъде постепенно допълвано. В търсенето на такъв, вече събран материал, след като преминахме през по-старите изследвания на Раск и Босуърт, достигнахме до вече няколко пъти споменатия Бодмер и до неговия езиков музей, който се намира в известната му книга “The Loom of Language” (Бодмер 1944). Там в рамките на около тридесет страници е представен списъкът на думите, които принципно имат общогермански произход, като за целта авторът е представил вертикални списъци за пет основни езика – английски, шведски, датски, нидерландски и немски. Думите са подредени според смесен критерий, като последователно са представени съществителните, глаголите, наречията и други граматически класове. В рамките на всеки граматически клас е направено и тематично разграничение, като се представят последователно природни явления, месеците и дните на седмицата, предмети от бита, животни, човешкото тяло, наименования на храни, облекло; думи, свързани с дома, транспорт (мореплаване), както и абстрактни наименования. В това се състои смесеният критерий, който при Бодмер не разграничава добре граматическата информация от тематичните области, в които думите попадат, а това неудобство по принцип трудно може да бъде избегнато. Друг недостатък на Бодмеровите списъци е свързан с не съвсем прецизния подбор на думите, сред които се наблюдават не само германски, но също и общи индоевропейски думи и множество латинизми. Разбира се, това не омаловажава огромния принос на автора, който може да се счита за основоположник на съвременната съпоставителна лексикология на германските езици.

В това изследване списъците на Бодмер бяха допълнени, разширени и ограничени в няколко направления. Най-напред бяха добавени още три германски езика – исландски, норвежки и староскандинавски. Така за всяка една от думите в Бодмеровия списък беше потърсено съответствие в съответните северни езици, за да може именно така да се установи проникването

на староскандинавските думи в английския език, а също и в други германски езици. Възниква въпросът дали германското наследство е повече автохтонно или е скандинавско по своя произход и по своята същност? Съпоставителните изследвания показват, че въпросът е твърде сложен и надхвърля рамките на това изследване, но редица от резултатите биха могли да осветлят и някои страни от този въпрос.

Като контролен език тук бе добавен и български, който не само е превод на съответните думи, но добре показва и семантичните разминавания при едни и същи думи, които по принцип се наблюдават често при съпоставяне на близкородствени езици. В процеса на работата по пътя на различни справки и асоциации, а също и при наблюдение на текстове, изникнаха още около 20 общи тевтонски думи, които допълниха Бодмеровия списък от 2200 думи. При въвеждането на още езици обаче (колониите във вертикалния списък от 5 станаха 8) общите елементи за 8 езика се оказаха значително по-малко. Това беше и една от основните задачи на изследването – да се потърси еквивалент на латинския нуклеус, показан от Клайн и Щегман в Еврокомром. Така върху основата на Бодмер, започна пресяването с второто сито, дефинирано от авторите на проекта Евроком. Бяха премахнати тематичните разграничения, които Бодмер е правил, както и граматическите класификации. За да бъде анализът аналогичен на представения от Клайн, Щегман и Ангелов за славянските езици, списъкът на тевтонските думи, общи за 8 езика, не можеше да наброява 2000 думи, а следваше логично да бъде съизмерим с ядрата, които са наблюдавани при романските и славянските езици. Според предварителната хипотеза Бодмеровият списък от около 2000 думи следваше да се редуцира в рамките на едно лексикално ядро от 400–500 думи.

Думите следваше да се представят в таблица и да се подредят по азбучен ред. Пресяването отдели и премахна всички общи индоевропейски думи от типа на „брат, сестра, нощ и сняг“, като за тях беше обособена отделна таблица. След това пресяването премахна всички нетипични тевтонски думи, за които имаше сигурна латинска етимология. Към този романски суперстрат се прибавят и множество френски думи, които като синоними се използват и в английския език. За романизмите – латинизми и галицизми – се обособи също отделна таблица. При анализа обаче на етимологичните връзки се натъкнахме и на редица спорни етимологии, при които не е установено дали думата е латинска, или е изначално тевтонска. Фактите, които думите назовават, и ключовите понятия, залегнали в тях, са способни да проследят пътя на проникване на даден клас от думи – така например очевидно е, че термините, свързани с морското дело, е по-малко вероятно да бъдат латинизми, отколкото тевтонизми в латинския език.

За някои общи германски думи историята е довела до ограничаване на разпространението им и появата на синоними. Така се наблюдават вътреш-

ни разделения в рамките на германската езикова група, като немският език, а понякога заедно с него и нидерландският се отделят от скандинавските езици. В други случаи единствено английският език се оказва най-консервативен и пазител на тевтонската дума, което също е свързано с изненадващи открития. За тези две явления – вътрешните разделения и английския консерватизъм – също бяха обособени отделни таблици.

Какви бяха инструментите за лексическия анализ, за набавяне и за допълване на словника? Освен списъка на Бодмер бяха използвани следните речници и помагала, цитирани в ползваната литература: Босуърт 1838; Вимер 1929; Мьолер 1829; 1830; Осмундарсон 1900; Торгилсон 1891; Йонсон 1905; Вьолуспо 2010; Вьолуспо – англ. 2010; Стурлусон 1998; 2010–1; 2010–2; Ейнарсон 2003; Сага 2010; Минков 1989; Брате 1986; Нилсен 1964; Скаптасон 1986; Свенкеруд 2000; Хилдебранд 2010.

3.2. РЕЗУЛТАТИ

3.2.1. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ПАНГЕРМАНСКОТО ЛЕКСИЧЕСКО ЯДРО

Изследването на германското словно богатство показва, че става дума за ядро от 474 думи, които имат безспорен германски произход и се срещат в осем съвременни германски езика. Тук, както казахме, се отчитат и някои фонетични промени, но като цяло обликът и семантиката на думите съвпада (вж. таблица 3). В тази своя особеност групата на германските езици се оказва съизмерима с групата на романските езици (407 думи с панромански произход, срв. Клайн и Щегман 2000) и с групата на славянски езици (555 думи с панславянски произход, срв. Ангелов 2003).

В тематично отношение разграниченията, направени от Бодмер, естествено се повтарят. Тези 474 думи назовават най-вече следните тематични класове, свързани с определен сетивен континуум и културен контекст:

1. основни предмети от бита като: ахе ‘брадва’, ash ‘пепел’, knap ‘копче’, bridge ‘мост’, coal ‘въглища’, flask ‘шише’, smear ‘масло’, house ‘къща’, home ‘дом’;

2. названия на животни (диви и домашни): bee ‘пчела’, bear ‘мечка’, cow ‘крава’, lamb ‘агне’, crab ‘рак’, carp ‘шаран’, cuckoo ‘кукувица’, crow ‘врана’, worm ‘червей’, snake ‘змия’;

3. части на човешкото тяло: back ‘гръб’, arm ‘ръка’, hand ‘длан’, flesh ‘плът’, hip ‘хълбок’, heart ‘сърце’, knee ‘коляно’, lung ‘бял дроб’, liver ‘черен дроб’, neck ‘врат’, mouth ‘уста’, ear ‘ухо’, eye ‘око’, toe ‘пръст на крака’, tongue ‘език’;

4. треви, растения и дървета: beech ‘бук’, elm ‘бряст’, ash ‘ясен’, yew ‘ръж’;

5. храни: bread ‘хляб’, food ‘храна’, hay ‘сено’, smear ‘масло’, wheat ‘жито’;
6. облекло: clothes ‘дрехи’, belt ‘колан’, shirt ‘риза’, crag ‘яка’;
7. оръжия: bow ‘лък’, knife ‘нож’, blade ‘острие’, hammer ‘чук’;
8. мореплаване: bow ‘предна част на кораб’, keel ‘кил’, flag ‘флаг’, sail ‘платно’, gore ‘въже’, boat ‘лодка’;
9. названия на цветове: green ‘зелен’, blue ‘син’, brown ‘кафяв’;
10. основни действия: begin ‘започвам’, build ‘строя’, bend ‘огъвам’, bite ‘хапя’, blow ‘духам’, bore ‘пробивам’, break ‘чупя’, bring ‘донасям’, burn ‘горя’, burst ‘избухвам’;
11. качества на предмети: old ‘стар’, blind ‘сляп’, broad ‘широк’, bitter ‘горчив’;
12. земна повърхност: land ‘земя’, field ‘поле’, flood ‘голяма река’, strand ‘бряг’, hill ‘хълм’;
13. астрономически обекти и природни явления – loft ‘въздух’, sun ‘слънце’ (индоевр.), moon ‘луна’, light ‘светлина’, rain ‘дъжд’, wind ‘вятър’;
14. абстрактни названия – answer ‘отговор’, middle ‘среда’, harm ‘щета’, shame ‘срам’, time ‘време’, sorrow ‘тъга, мъка’, hate ‘омраза’, hope ‘надежда’, worth ‘стойност’, work ‘произведение на изкуството’;
15. посоките на света – north ‘север’, east ‘изток’, west ‘запад’, south ‘юг’;
16. социални обединения – guild ‘гилдия’, folk ‘народ’.

Този широк списък от тематично обособени ядра несъмнено показва културното единство на северните народи и е факт, който се извлича по чисто лингвистичен път. Менталният лексикон на германските езици показва, че на понятийно равнище при осемте изследвани езика и съответните народи се споделя една и съща картина на света. Нещо повече, тази културна рамка, в която тези народи са се развивали, се е оказала относително устойчива за мощни културни влияния, каквото е било латинското (разбира се, думи като *vin* ‘вино’ и *mur* ‘стена’ в скандинавските езици са от латински произход), като на свой ред и особено в някои тематични области тъкмо германският елемент е оказал влияние и върху други езици. Това със сто процента може да се твърди по отношение на мореплаването и свързаните с него детайли, както и при абстрактни названия. Пример за такава устойчива тематична спрямо чужди влияния област са частите на човешкото тяло, някои основни действия, а също и някои от дните на седмицата.

Специално при дните на седмицата става дума за превод и калкиране на една твърде важна система от основни названия. Очевидно германските народи са нагаждали своя космос и знанията си по астрономия към латинската и гръцката познавателна система. Става дума за нагаждане на цели

концепти и представи за божества. В названията на дните на седмицата се откриват имената на основни фигури от Северния пантеон и на основни небесни тела от слънчевата система. Германската дума за луна е в основата на Monday ‘понеделник’, което несъмнено е калка от латинското *dies lunae* ‘денят на Луната’. Tuesday ‘вторник’ съответно е наречен на *Tiw* или *Týr* (от прагерманското *Tīwaz), богът на войната, северното съответствие на римския Mars (срв. лат. *dies Martis* ‘денят на Марс’). В основата на Wednesday ‘сряда’ обаче е бог Woden или Odin – върховният бог в северната митология, повелител на небето, баща на Thor, Týr и други богове – докато при римляните сряда е *dies Mercurii*, денят на Меркурий, богът вестносец. Тъй като Меркурий не е съответен на Один в пантеона, тук очевидно не може да се говори за калка.

Thursday е наименован на северното божество Thor, северният гръмовец, по подобие на *dies Jovis* (Jupiter) ‘денят на Юпитер’. Тук съответствието също не е пълно, понеже Thor, макар и повелител на мълниите като Юпитер, не е върховният бог в северния пантеон.

При Friday ‘петък’ съответствието е пълно: Freyja е богинята на красотата и любовта, както и Венера, на която е посветен *dies Veneris*.

Saturday ‘събота’ също е пълно съответствие на латинското *dies Saturni* ‘денят на Сатурн’. Тук в основата и на английското, и на латинското наименование бог Сатурн, съответно на планетата Сатурн. Трябва да отбележим, че докато при латинските названия на дните от седмицата имената на планетите и боговете съвпадат, при германските езици тази връзка е нарушена: Tuesday, Wednesday, Thursday и Friday нямат отношение към имената на планетите Mars, Mercury, Jupiter и Venus.

Интересна подробност е, че шведското название за събота, *lördag*, е изключение от модела, по който се образуват останалите наименования на дните от седмицата. Според старата шведска традиция това е бил *lögar dagen* ‘денят за къпане’ (*löga sig* е отпадналият от употреба шведски глагол ‘мия, къпя се’). В староскандинавски денят *lördag* е съответно *laugardagr* ‘ден за къпане’, а *laug* означава ‘баня, малък водоем’. В съвременния норвежки *laug* е ‘баня, къпане’, а в исландски *lauga sig* означава ‘къпя се’.

Sunday ‘неделя’ е еквивалент на латинското *dies solis* ‘денят на слънцето’.

3.2.2. МИТОЛОГИЧНИ ПЛАСТОВЕ В СЕМАНТИКАТА НА НЯКОИ ДУМИ

Германското слово богатство разкрива и някои древни митологични пластове в съзнанието на северните народи. Така например думата *butterfly* ‘пеперуда’ като сложна дума с два корена, единият от които означава ‘масло’, а другият действието ‘летене’, е срещана във всички германски езици:

botervliege (ср. нидерл.), Butterfliege (нем. диал.). По-дълбоко вглеждане в етимологията на тази дума обаче показва и много древна магическа практика, свързана с метаморфозите на пеперудата от пълзящо към летящо същество, т.е. става дума за хтоничен представител на фауната. Вярването е свързано с „опитомяването на пеперуди от вещици“, които ги карат да крадат мляко и плодородие от съседни къщи и да ги носят при своите господарки. Тази магическа практика е известна и в славянската митология, като там не става дума за пеперуди, а за птици и други хтонични същества, които са командвани от т.нар. мамници (Маринов 1914). Вероятно с евфемистични и табуиращи практики са се появили названията *sommerfugl*, което срещаме в датски и норвежки: *butterfly* (англ.), *fjäril* (шв.), *sommerfugl* (дат.), *vliinder* (нидерл.), *der Schmetterling* (нем.), *fiðrildi* (исл.), *sommerfugl* (норв.), *fiðrildi*, *fiðrildi* (ст.ск.) (срв. Лейков и Джонсън 1999).

3.2.3. ПОНЯТИЙНИ РАЗШИРЕНИЯ

Спецификата на тевтонското словно богатство показва наличието на понятия, които не се срещат в картините на света, залегнали в други езици. Така например в почти всички северни езици съществува дума, която назовава общия концепт за ‘брата и сестри’ – *siblings* (англ.), *syskon* (шв.), *søskende* (дат.), *broers en zusters* (нидерл.), *die Geschwister* (нем.), *systkin* (исл.), *søsken* (норв.), *systkin* (ст.ск.). Подобна представа отсъства в другите индоевропейски езици и особено при славянските и романските. Следователно тук имаме типичен пример за езикова лакуна при другите, негермански, езикови групи в индоевропейското езиково семейство (срв. напр. Виноградов 1999).

Характерно е и названието за пръстите на краката *toes*, което се среща и при романските езици, но в тевтонски има специфичен корен **taih(w)ōn*.

3.2.4. НЯКОИ ОБЩИ ГЕРМАНСКИ КОРЕНИ

Изолирането на общите тевтонски корени за някои ключови думи надхвърля задачите, поставени в тази работа. Въпреки това съпоставителният анализ предоставя редица данни за реконструирането на такива корени, като резултатите се потвърждават и от етимологичните речници. Ето два примера:

Коренът *bu- (ие. *bhū-)

В староанглийски глаголът *byldan* е дериват от съществителното име *bold*, което означава ‘обиталище’, и се среща и във вариант *botl*. Съвременната форма *build* е гафичното съответствие на произношението в южните и западните говори, приложено към произношението в северните и цен-

тралните говори (Аниънс 1978). За прагермански е реконструиран глаголет *būanan, от който произхождат старофризийският buwa, както и саксонският būan, и старовисоконемският būan, откъдето е произлязъл и съвременният немски глагол bauen. Нидерландското и долнофранкското bouwen е произлязло от старонидерландското *būan, *buwan, което е от прагерманския глагол *būanan.

Староскандинавската дума būa ни подсказва и същинската етимология на този корен, защото общоскандинавското bo означава ‘живея’ (сравни шведското, датското и норвежкото bo и новонорвежкото⁵ bu). Фактът, че от разглеждания тук корен е образуван такъв важен глагол със значение ‘строя’, показва дълбоката същност на тази човешка дейност за германските народи. Глаголет ‘строя’ очевидно има синонимична връзка с глагола ‘живея’, което се потвърждава и от общата дума за жилище (вж. думата building в таблица 3), запазена във всички германски езици. Сравнение може да се направи и със славянското ‘обиталище’ (от ‘битувам’), синоним на ‘жилище’ (от ‘живея’). На исландски íbúð – буквално ‘това, в което се живее’, от глагола būa ‘обитавам, живея’ и предлога í ‘във’.

Думата *baltjaz, *balteaz

Източниците посочват тази дума като общогерманска, но е известно, че тя е много ранна заемка от латински balteum, balteus ‘колан, ремък за меч’, която пък е от етруски произход. В староанглийски регистрираната форма е belt, която е когнат на старовисоконемската balz и староскандинавската beltī. В съвременния немски език утвърдилата се форма е Gürtel, което е съответствие на славянското ‘пояс’ в семантичен план, а връзката с английското girdle е очевидна. В съвременния английски език girdle означава ‘кожен колан, който прибира дрехите под пелерината и на който се носят леки предмети, най-вече оръжието и кесията’. Явно въпросът е свързан с характера на облеклото и традиционните носии в различните части на европейския континент.

3.2.5. МИГРАЦИЯ НА ДУМИ МЕЖДУ ГЕРМАНСКИТЕ И РОМАНСКИТЕ ЕЗИЦИ

Що се отнася до влияние на тевтонските думи върху други европейски езици, тук безспорно имат предимство названията на посоките на света, частите на кораба и някои отделни думи като:

- названието на кафявия цвят англ. brown < * герм. *brûn-o-z, *brûn-â;
- думата за пръстен англ. ring < предгерманската основа *krengho- (от индоевропейски, срв. бълг. кръг);

⁵ Както е известно в Норвегия има два официални езика Bokmål и Nynorsk. Тук за първия ще използваме термина ‘норвежки’, а за втория – ‘новонорвежки’.

– dance ‘танц’ – според Оксфордския речник произходът на романската дума е неясен – предполага се, че е заемка от старовисоконемското *dansôn* ‘тегля, разтягам’, откъдето е дошъл смисълът ‘образувам верига, редица при танцуването’. От романските езици думата е зета обратно в германските със значението ‘танцувам’: ср. вис.нем. *tanzen* (XI в., ср.нидерл. *dansen*. Ст.вис.нем. *dansôn* е дериват от *dinsan* = гот. *þinsan* в *at-þinsan* ‘притеглям към себе си’);

– дузина *dozen*, въпреки че етимологията изглежда прозрачна, и връзката със старофренски и латински изглежда необорима, тъкмо подобни втвърдени и преповтаряни знания могат да възбудят нови дискусии. Формата на думата в романските езици се оказва една и съща, но идеята за общност от дванадесет единици като еталон за мярка не е типично романска. При германските езици се наблюдават редица фонетични промени, като външната форма на думата остава една и съща, но освен това и концептът за дванадесет е дълбоко залегнал в съзнанието на северните народи. Германският произход следва да се потърси в значението, което тя има в бита и военната практика на северните народи, където броичната система не е десетична, а има за опора тъкмо числото дванадесет.

– flag ‘флаг’ <* *flak-*; **plak-*;

– grass ‘трева’ < *grasom – в Оксфордския речник тази дума е посочена като тевтонска, откъдето е била зета в латински, по-скоро от староарийски корен със значение ‘раста’, който е дал в латински думата *grâmen*.

Списъкът на Бодмер, както беше отбелязано, включва и множество латински думи в рамките на германското словно богатство. Тези думи са изолирани в отделна таблица, като някои от тях са доста стари заемки и се схващат дори като възприели гражданственост тевтонизми (вж. таблица 5). Например думата *shear* ‘търгувам’ е ранна заемка от латинското *сауро* ‘дребен търговец’ и се среща във всички германски езици. Подобен пример е *clock* ‘часовник’, а също и *chapter* ‘глава от книга’ (вж. таблица 5).

Друг пример е прилагателното *false*, формата за минало свършено причастие от лат. *fallō* ‘измамвам’, откъдето и прилагателното *falsus* ‘фалшив’. Следва да се има предвид, че латинският е посредник на множество гръцки думи. В редица от тях могат да се проследят стари индоевропейски корени. Подобен пример е думата *anchor* ‘котва’ (англ.), *ankare* (шв.), *anker* (дат.), *anker* (нидерл.), *der Anker* (нем.), *akkeri* (исл.), *anker* (норв.), *akkeri* (ст.ск.).

През XIII в. чрез старофренски е влязла латинската дума *duplus*, която откриваме в английски, шведски, датски, нидерландски и немски: *double* (англ.), *dubbel* (шв.), *dobbelt* (дат.), *dubbel* (нидерл.), *doppelt* (нем.).

Много древни латински заемки са названията *second* ‘секунда’, *fig* ‘смокиня’, *list* ‘списък’, за *market* ‘пазар’ и т.н. В таблица 5 е представен пълен списък от често употребявани думи, които дори са придобили в такава сте-

пен гражданственост, че латинският им произход е силно затъмнен. В някои случаи дори става дума за калкиране на латинската дума и одомашняване на понятието – сравни англ. origin – нем. Ursprung. В таблицата се показват и редица синонимни названия, тъй като латинската дума не е изместила напълно старата тевтонска дума. Пример в това отношение е названието butter, паралелно с което се употребява и старата тевтонска дума smear, която обаче е изместила значението си. Ето още примери за синонимия, произлязла въз основа на паралелните тевтонски и латински корени в английски:

Тевтонска дума	Латинска дума	Тевтонска дума	Латинска дума
Awe	respect	room	space
bonder	peasant	scat	treasure
deal	part	shears	scissors
dove	pigeon	smack	taste
fang ‘залавяне’	prison ‘затвор’	smear	butter
fir	pine	sorrow	trouble
flood	river	stem	voice
folk	people	stiff	rigid
free (прил.)	peace (същ.)	strall	ray
illness	disease	styca	piece
like	resemble	tax	salmon
pig	pork	veal	calf
race	travel	weight	scales
rest	repose	worth	value, price

Разбира се, най-типичен представител на този род синонимни отношения е английският език, който, както се вижда от таблици 5 и 8, „не се притеснява“ да разширява словното си наследство на базата на романското влияние.

3.2.6. ВЪПРОСЪТ ЗА ИНДОЕВРОПЕИЗМИТЕ В ТЕВТОНСКИ

Както беше изтъкнато, за да се достигне до редуцирания брой чисто тевтонски думи, бяха пресети и отстранени думите, които имат доказан индоевропейски произход. Таблица 6 показва паралелни списъци на тези думи във всички германски езици, като повечето от тях се откриват също в романските и славянските езици. Наред с много широко разпространените индоевропеизми като *брат*, *сестра*, *нощ*, *сняг*, *дъщеря* и др., които са изследвани многократно (Бък 1949), в таблицата акцентът е поставен върху по-слабо

разпространените индоевропеизми, някои от които имат продължение само в тевтонски и в още един или два индоевропейски езика, а не са се развили или са отмерили в други езикови групи на индоевропейското езиково семейство. Така например основни думи като *hand* ‘ръка’ от праиндоевропейското **ǵent-* ‘хващам, сграбчвам’ е останала само в германски езици. Същото важи и за думата *head* с протоиндоевропейски корен *kárut, вариант на *karǵlo ‘глава, купа’ (срв. ст.англ. *hafola* ‘глава, купа’ и санскр. *karāla* ‘чаша, купа, череп’). В редица случаи обаче се наблюдава изместване на значението и подмяна на понятийното му съдържание, като метонимичните връзки са изменени до неузнаваемост. Така например английският глагол *read* ‘чета’ е свързан с представата за кръга и колелото, което означава и съвет, кръга в който се обсъжда определен казус и се взема решение, т.е. извършва се дейността ‘управляване’: на шведски *råd* е ‘съвет’, а *råda* е ‘управлявам’. Съответствията в останалите германски езици са следните: датски *råde*, нидерландски *raden*, немски *raten* ‘съветвам’ (вж. таблица 6).

3.2.7. ВЪТРЕШНИ РАЗЛИКИ В РАМКИТЕ НА ГЕРМАНСКАТА ЕЗИКОВА ГРУПА

Тъй като методът на седемте сита е свързан с лексикостатистиката, бяха изследвани и ексцерпирани думите, които се срещат в осем германски езика, включително староскандинавски. Анализът обаче показва общи лексически съответствия в по-малък брой езици – три, четири, пет и т.н. (вж. таблица 7). Оказва се, че, погледнато като цяло, групата на германските езици в редици случаи се раздвоява и дори разтройва. Какви са причините за паралелното съществуване на различни думи, назоваващи едно и също понятие в германските езици, също може да се разбере въз основа на съпоставителни наблюдения и във връзка с етимологията на думите. Така например отглаголното съществително *birth* ‘раждане’ показва, че английски, нидерландски, исландски и староскандинавски споделят тази дума, докато шведски и датски използват различна дума с различен произход – *födelse*, *fødsel*. Подобна е картината при названието на херингата, която е била основна храна на скандинавските народи столетия наред – шведският, датският, исландският и норвежкият са запазили староскандинавската дума *sild*, докато немският и английският използват общоизвестната дума *herring*. В други случаи староскандинавската дума е запазена в исландски и в английски, като останалите езици споделят друга дума. Пример в това отношение е названието *leg* ‘крак’ (вж. таблица 7). За преките връзки между староскандинавски и английски, които са основна тема на тази разработка, беше изработена отделна таблица (таблица 4), която ще бъде коментирана по-късно.

В редица случаи двете названия остават като синоними в някои езици и това е особено характерно за английския език, който заема чужди думи от всевъзможни източници. Така например названието за ‘бик’ в английски има

два синонима: bull и steer, а също и в немски, т.е. така, както е в староскандинавски; в исландски се е наложило названието boli, докато в останалите езици срещаме различни варианти на староскандинавското stjorr. Подобна е картината и при думата за ‘дете’, в английски са запазени двете думи child и barn, в нидерландски се използва думата kind, а в шведски, датски, исландски, норвежки и староскандинавски – barn.

4. ИЗВОДИ

Въз основа на изнесените резултати може да се направи обобщението, че въпреки многото изключения класическото разделение на германските езици на северногерманска и западногерманска подгрупа се запазва и тази класификация се доказва от лексическите съответствия и несъответствия. Някои наблюдения дори биха могли да очертаят изолекси в езиковите землица на северните европейски народи. Такава задача обаче е извън обхвата на това изследване. Още по-интересни са наблюденията върху самите вътрешни разреди на северногерманската подгрупа, т.е. скандинавските езици, където се наблюдават и преки съответствия с английския език, докато, както се вижда, немски и нидерландски следват различен път на обособяване на основни названия (вж. например думата sell, sew, в таблица 3). Оказва се, че в определени случаи английският език единствен прави изключение от общия германски корен, както се вижда и от таблица 8 и таблица 5, защото заема предимно латински и френски думи, но в някои случаи единствен остава „верен“ на староскандинавската дума (вж. таблица 4). Случай на потвърждаване обаче на класическата класификация е думата за ‘върба’, където западногерманските езици английски, немски и нидерландски имат съответстващи си форми на индоевропейския корен, докато при скандинавските езици коренът е претърпял различни фонетични промени.

Семантичните процеси на метафоризация, преназоваване, прояви на кохипонимия и хиперонимия биха могли да съставляват едно ново равнище на анализ в съпоставителната лексикология. Това би означавало да се изследват връзките по отношение на съдържанието, а не толкова по отношение на формата или пък да се проследи подмяната на съдържанието във външно, формално съвпадащи думи. Тези семантични размествания са много на брой, но връзките тук невинаги могат да бъдат надеждно доказани. Редица примери за калкиране са изведени в таблица 9, като резултатите са показателни както за историческите връзки между разглежданите езици, така и за вътрешните граници в рамките на културата на северните европейски народи. Наблюденията върху калкирането обаче и комбинациите между морфемите в рамките на пангерманското словно богатство дават също така материал за допълнителни изводи в тази насока.

ПРИЛОЖЕНИЯ

Таблица 1. Таблица на яфетическите езици (по Босуърт 1838: 162)

Таблица 2. Историческо обособяване на германските езици

Таблица 3. Гевтонско словно богатство в германските езици

Таблица 4. Староскандинавски заемки в английския език

Таблица 5. Латински думи в германските езици

Таблица 6. Думи с индоевропейски корени в германските езици

Таблица 7. Лексикални несъответствия при германските езици

Таблица 8. Лексикални изключения на английския език

Таблица 9. Калки при германските езици

Таблица 1. Таблица на яфетическите езици (по Босуърт 1838: 162)

TABLE OF JAFETIC LANGUAGES

LANGUAGES OF COGNATE ORIGIN WITH THE SANSCRIT.		e Finnish near the
<p>Sanscrit Pracrit, or the softened language of females Marantha, Telinga, Tamil or Malabaric, Hindustance or Deivanagari</p>	<p>Celtic from Gael <p>Relicts of the ancient British, but some say of the Pictish*</p> <p>Relicts of the ancient Irish or Scoti</p> <p>Italian Spanish Portugese French, &c.</p> <p>Welsh, Cornish, Irish or Erse, Armorican, Manika, Lower Brittany, Gaelic or High- land Scotch in France</p> <p>Zend Fehlvi Parsi Persian, &c.</p> <p>The language introduced into Europe by great Gothic family, known to us in its two important branches.</p> </p>	<p>at ia 7° a</p>
<p>Mongol-Hindustance, or Moorish, Bengalee</p>	<p>Germanic or Teutonic branch, very extensive, in two subdivisions</p> <p>The Low-German Platt Deutsch</p> <p>Anglo-Saxon, Friesic, Old-Saxon being all six distinct languages of ancient Germany</p> <p>English Low-German, Dutch, or Netherlandish Flemish</p> <p>The High-German Hoch Deutsch</p> <p>Meso-Gothic, Alemannic, Francic</p> <p>High-Dutch or German, with all its provincial dialects</p> <p>Scandinavian branch</p> <p>Ancient Scandinavian, Old Danish, [Danska tunga] was spoken in— Denmark, Norway, Sweden, Iceland, Greenland, Ferroesa, Shetland Isles, Orkney Isles, &c.</p> <p>Modern Icelandic, Danish, Swedish, scarcely distin- guishable from the ancient Scottish or Lowland Scotch.†</p>	

* Sir William Betham, in his *Gael and Cymric*, p. 10, affirms that the Picts were a colony of the Cymri, from the ancient Cymric Cheronseus, opposite the land of the Picts.
 † See a very valuable *Dissertation on the Origin of the Scottish Language*, prefixed to the laborious, profound, and yet very interesting *Zyriological Dictionary of the Scottish Language*, by the learned Dr. John Jamieson, 2 vols. 4to, 1803, and a supplement of 3 vols. 4to. The Dictionary is full of important matter relative to the early customs in Scotland and England; it displays throughout great learning and critical acumen in tracing the etymology of words. In the Dissertation, he adduces every argument and authority which can be produced to prove that the Scotch were of Scandinavian origin.

Таблица 2. Историческо обособяване на германските езици

Желязна епоха 500 пр.н.е – н.е. 200	протogerмански																			
	източноегермански		западногермански		северногермански		англо-фризийски			староанглийски										
	готски	лом-бардски	старо-франкски	старо-саксонски	старо-фризийски	старонорвежки	староисландски	старофарьойски	старонорн		старофарьойски									
Период на преселение н.е. 200–700	вандалски, бургундски	старовисоко-немски	стародолнофранкски	старосаксонски	старофризийски	старонорвежки	староисландски	старофарьойски	старонорн	старофарьойски	старонорн	старофризийски	старонорн	старофризийски	старонорн	старофризийски	старонорн	старофризийски	старонорн	старофризийски
Ранно средновековие 700–1100			старонидерландски	средно-долно-немски	ранно-фризийски	ранно-фризийски	ранно-фризийски	ранно-фризийски	ранно-фризийски	ранно-фризийски	ранно-фризийски	ранно-фризийски	ранно-фризийски	ранно-фризийски	ранно-фризийски	ранно-фризийски	ранно-фризийски	ранно-фризийски	ранно-фризийски	ранно-фризийски
Средновековие 1100–1350			ранновисоко-немски	ранновисоко-немски	ранновисоко-немски	ранновисоко-немски	ранновисоко-немски	ранновисоко-немски	ранновисоко-немски	ранновисоко-немски	ранновисоко-немски	ранновисоко-немски	ранновисоко-немски	ранновисоко-немски	ранновисоко-немски	ранновисоко-немски	ранновисоко-немски	ранновисоко-немски	ранновисоко-немски	ранновисоко-немски
Късно средновековие ² 1350–1500			ранновисоко-немски	ранновисоко-немски	ранновисоко-немски	ранновисоко-немски	ранновисоко-немски	ранновисоко-немски	ранновисоко-немски	ранновисоко-немски	ранновисоко-немски	ранновисоко-немски	ранновисоко-немски	ранновисоко-немски	ранновисоко-немски	ранновисоко-немски	ранновисоко-немски	ранновисоко-немски	ранновисоко-немски	ранновисоко-немски
Ранна съвременна епоха 1500–1700	кримско-готски	високо-немски	високо-немски	високо-немски	високо-немски	високо-немски	високо-немски	високо-немски	високо-немски	високо-немски	високо-немски	високо-немски	високо-немски	високо-немски	високо-немски	високо-немски	високо-немски	високо-немски	високо-немски	високо-немски
Съвременна епоха 1700 до днес	всички отгредели	високо-немски	високо-немски	високо-немски	високо-немски	високо-немски	високо-немски	високо-немски	високо-немски	високо-немски	високо-немски	високо-немски	високо-немски	високо-немски	високо-немски	високо-немски	високо-немски	високо-немски	високо-немски	високо-немски

Пояснителни бележки към таблицата:

Скандинавският език норн, който в наши дни е мъртъв, е говорен на Шетландските острови по времето на скандинавския контрол. След XVIII в. той е заменен от скотски, а в момента най-използван е шотландският английски.

Старогутнийски е бил диалект на староскандинавския и се е говорил на о-в Готланд.

Староскандинавският дифтонг *ai* (*aiga* „еуе“) остава в старогутнийски и в западностароскандинавски, докато в източностароскандинавски еволюира в монофтонга *ø*, т.е. дългия вариант на *ø*. Аналогично дифтонгът *ai* в *batin* (bone) остава в старогутнийски, докато в западностароскандинавски става *ei* като в *bein*, а в източностароскандинавски се превръща в *é* (*bén*). Докато западностароскандинавски има дифтонга *eu*, а при източностароскандинавски той еволюира в монофтонга *ø*, старогутнийски използва *ø*.

Таблица 3. Тевтонско словно богатство в германските езици

Английски	Шведски	Датски	Нидерланд-ски	Немски	Исландски	Норвежки	Старо-скандинавски	Български
ape	apa	abe	aap	Affe	api	ape	api	маймуна
ash	ask	ask aske 'пепел'	esch	Esche	askur 'ясен' aska 'пепел'	ask 'пепел'	askr 'ясен', aska 'пепел'	бот. ясен
bid	bedja	bede	vragen, verzoeken	bitten er- suchen	biðja	be	biðja	ост. моля, умолявам
answer	svar	svar	antwoord	Antwort	svar, andsvar	svar	svar	отговор
awe	akming	agtelse	achtung	Achtung	virðing, tillit	aktelse	agi	благоговение страхопочитание
axe	уха	økse	bijl	Axt	öxi	øks	ǫx	брадва
back	rygg	ryg	rug	Rücken	hryggur	rygg	hrygg	гръб
bare	bar	bar	baar	bar	ber	bar	ber	гол
bath	bad	bad	bad	Bad	bað	bad	bað	баня, вана
bear	björn	björn	beer	Bär	björn	björn	bjǫrn	мечка
bear	bära	bære	dragen	tragen	bera	bære	bera	понасям
bee	bi	bi	bij	Biene	byfluga	bie	bú	пчела
beech	bok	bøg	beuk	Buche	beyki, beykitré, beykiviður	bøk, bøketre, bøkeved	bók	бук
begin	börja	begynde	beginnen	beginnen	byrja	begynne	grípa 'зяпам'	започвам
bend	böja	bøje	buigen	biegen	beugja	bøye	beugja	огъвам, прививам
berry	bär	bær	bes	Beere	ber	bær	ber	горски плод

Английски	Шведски	Датски	Нидерланд-ски	Немски	Исландски	Норвежки	Старо-скандинавски	Български
bid	bedja	bede	bidden	beten	biðja	be	biðja	моля
bite	bita	bide	bijten	beissen	bita	bite	bita	хапя гл.с.
bitter	bitter, besk	bitter, besk	bitter	bitter	bitur, beiskur	bitter, besk	bitr, beiskr	горчив
blade	blad 'лист'	blad	blad	Blatt 'лист'	blad 'лист'	blad	blad	лист, острие
blind	blind	blind	blind	blind	blindur	blind	blindr	сляп
bloom	blomma	blomst	bloem	Blume	blóm	blomst	blóm	цвет
blow	blása	blæse	blazen	blasen	blása	blåse	blása	духам
blue	blá	blå	blauw	blau	blár	blå	blár	син
board	bræde	bræt	plank, bord	Brett	borð	bord, breitt	borð	дъска
boat	bát	båd	boot	Boot	bátur	båt	bátr, beit	лодка
bon	bonde	bonde	boer	Bauer	smábóndi	bonde	bóndi	селянин, фермер
book	bok	bog	boek	Buch	bók	bok	bók	книга
bore (drill)	borra	bore	boren	bohren	bora	bore	bora	пробивам (със свердел)
bow	bog	bov	boeg	Bug	bógur	baug, bog	bogi bógr	нос (на кораб)
bow (arc)	båge	bue	boog	Bogen	bogi	bue	bogi	лък
bread	brød	brød	brood	Brot	brauð	brød	brauð	хляб
break	bryta	brække	breken	zerbrechen	brjóta	brekke	brjóta	чупя

Английски	Шведски	Датски	Нидерланд-ски	Немски	Исландски	Норвежки	Старо-скандинавски	Български
bridge	brugga, bro	bro	brug	Brücke	brú	bro	bruggja	мост
bring	bringa	bringe	brenge	bringen	bringa	bringe		донсям
broad (wide)	bred	bred	breed	breit	breiður	bred	breiðr	широк
brown	brun	brun	bruin	braun	brúnn	brun	brúnn	кафяв
build	bygga	bygge	bouwen	bauen	byggja	bygge	byggja, byggva	строя
buoy	boj, prick	bøje	boei	Boje	bauja, duff	flyteboye,		шамандура
burn	bränna	brænde	branden	brennen	brenna	brenne	brinnan brenna	горя
burst	brista	briste	barsten	platzen, bersten	bresta	briste	bresta	избухвам
cake	kaka	kage	koek	Kuchen	kaka	kake	kaka	кекс, бисквита
calf	kalv	kalv	kalf	Kalb	kálfur	calf	kálfir	теле
can	kunna	kunne	kunnen	können	kunna	kunne	kunna	мога
carp	karp	karpe	karper	Karpfen	vatnakarpi, vatnakarfi	karpe		шаран
cast	kasta	kaste	goeien	werfen	kasta	kaste	kasta	хвърлям
choose	tjusa 'омайвам'		kiezen	kiesen	kjósa	kjose	kjósa	избирам
claw	klo	klo	klauw	Klaue	kló	klo	kló	ножът
clean	klen 'слаб'	klein		klein 'малък'	kléinn 'малък'			чистя

Английски	Шведски	Датски	Нидерланд-ски	Немски	Исландски	Норвежки	Старо-скандинавски	Български
climb	kliva klättra	klatre	klimmen	klimmen klettern	klifa klifra	kluve klatre	klifa	кагера се
clothes	klader	klæder	kleeren	Kleider	klæði	klær	klæði	дрехи
coal	kol	kul	kool	Kohle	kol	kull	kol	въглища
cock (hen)	tupp, hane	hane	haan	Hahn	hani	hane	hani	петел (кокошка)
cold	kall	kold	koud	kalt	kaldur	kald	kaldr	студен
cool	kyllig	kølig	koel	kühl	kaldur	kjølig		хладен
comb	kam	kam	kam	Kamm	kambur	kambr	kambr	гребен
come	komma	komme	komen	kommen	koma	komme	koma	идвам
cow	ko	ko	koe	Kuh	kýr	ku	kýr	крава
crab	krabba	krabbe	krabbe, krab	Krabbe	flatlús, krabbi	krabbe	krabbi	рак
craft	kraft	kraft	kracht	Kraft	kraftur, herafli	kraft	kraft, krǫft	†сила, мощ
creep	krypa	krybe	kruipen	kriechen	skriða, krjúpa	krype	krjúpa	пъзля
cross	kors	kors	kruis	Kreuz	kross	kors		кръст
crow	kráka	krage	kraai	Krähé	kráka	kráke	kráka	врана
cuckoo	gök	gøg	koekoek	Kuckuck	gaukur	gjøk	gaukr	кукувица
dale	dal	dal	dal	Tal	dalur	dal	dalr	[речна] долина
day	dag	ag	dag	Tag	dagur	dag	dagr	ден

Английски	Шведски	Датски	Нидерландски	Немски	Исландски	Норвежки	Староскандинавски	Български
deaf	döv	døv	doof	taub	dauður	døv	daufr	глух
deal	dela	dela	deelen	teilen	deila	dela	deila	разделям, разпределям
deal	del	del	deel	Teil	deild	del	deild	част, дял
dear (expensive)	dyr	dyr	duur	teuer	dýr	dyr	dýrt	скъп
death	död	død	dood	Tod	dauði	død	dauði	смърт
deck	däck	dæk	dek	Deck	þilfar	dekk		палуба
deem	döma	dømme	doemen		dæma	dømme	dœma (dæma)	† произнасям присъда
deep	djup	dyb	diep	tief	djúpur	dyp	djupr	дълбок
depth	djup	dybde	diepte	Tiefe	dýpt	dybde	dýpt (dýrð)	дълбочина
dew	dagg	dug	dauw	Tau	dögg	dugg	dögg	роса
dive	dyka	dykke	duiken	tauchen	dýfa	dykke	dýfa	гмуркам се
dock	docka	dok	dok	Dock	skíprakví dökk, dökð	dokk 'кухлина'		док
door	dörr	dør	deur	Tür	dyr	dør	dýtt	врата
dove	duva	due	duif	Taube	dúfa	due	dúfa	гълъб
drag	drag	træk	trek	Zug	dráttur	drag, trek	draga	влача
dream	dröm	drøm	droom	Traum	draumur	drøm	draumr	сън
drink	dricka	drikke	druiken	trinken	drekka	drikke	drekka	пия

Английски	Шведски	Датски	Нидерландски	Немски	Исландски	Норвежки	Староскандинавски	Български
drive	driva	drive	drijven	treiben	drifa	drive 'мотая се'	drifa, drifa	карам
dry	torr	tør	droog	trocken	þurr	tørr	þurr	сух
dumb	stum	stum	stom	stumm	dumbur, orðlaus	stum	dumbr	ням
ear	öra	øre	oor	Ohr	eyra	øre	eyra	ухо
earth	jord	jord	aaarde	Erde	jörð	jord	iǫrð, fold	земя
eat (за човек)	äta	spise	eten	essen	éta	spise, etc	eta	ям
edge (border)	egg	æg	egge	ecke	egg	egg	egg	ръб
eel	äl	äl	aal	Aal	hafáll	äl	áll	змюрка
elbow	armbåge	albue	elleboog	Ellbogen	olbogi	albue	olbogi	лакът
elm	alm	elm	olm	Ulme	álmur	alm	álmr	бряст
end	ände	ende	einde	Ende	endi	ende	ender	край
even	afton	aften	avond	Abend	aftan kvöld	aften, kveld	aftann, aftann	вечер
eye	öga	øje	oog	Auge	auga	øye (новонорв. auga)	auga	око
fair	fager	fager	fraai		fagur	fager	fagr	красив
fall (drop)	fall	fald	val	Fall, Sturz	fall	fall	fall	падане
fang	fånga	fange	vangen	fangen	fanga	fange	fang	хващам
fang	fångelse	fængsel	gevangenis	Gefängnis	fangelsi	fængsel		хващане

Английски	Шведски	Датски	Нидерландски	Немски	Исландски	Норвежки	Староскандинавски	Български
fast (firm, secure)	fast	fast	vast	fest	fastur	fast	fast	здрав
fast	fasta	faste	vasten	fasten	fasta	faste	fasta	постя
fat (of meat)	fet	fed	vet	fett	feitur	fet	fat	тлъст
fat	fett	fedt	vet	Fett	fita	fett	feita	тлъстина
fear	fara	fare	gevaar	Gefahr	fār 'беда'	fare	fār 'беда'	страх
feather	fjäder	fjer	veer	Feder	fjödur	fjer	fjöd	перо
feel	känna sig	føle	zich voelen	sich fühlen	skynja	føle, kjenne		чувствам
field	fält, åker	felt, ager	veld	Feld	akur	felt	akr	поле
finger	finger	finger	vinger	Finger	finger	finger	finger	пръст на ръката
find	finna	finde	vinden	finden	finna	finne	finna	намирам
fir	tall	fyr	pijnboom	Kiefer	fura	furu	fura, fyr (ε комб. fyris-kógr)	бор
fire	eld 'огън', fyr 'морски фар'	ild 'огън', fyr 'морски фар'	vuur	Feuer	eldur (furr, fyre)	ild 'огън', fyr 'морски фар'	furr, furr, eldr	огън
fish	fisk	fisk	visch	Fisch	fiskur	Fisk	fiskr	риба
flag	flagg	flag	vlag	Flagge	flagg	flagg		знаме, флаг
flask	flaska	flaske	flesch	Fiasche	flaska	flaske	flaska	бутылка
flat	flat	flad	vlak	flach	flatur	flat	flatr	плосък

Английски	Шведски	Датски	Нидерландски	Немски	Исландски	Норвежки	Староскандинавски	Български
fleet	flotta	flåde	vloot	Flotte	floti	flåte		флота
flesh	fläsk	bacon	rookspek	Speck Fleisch	flesk	flesk	flesk	плът
flight (air)	flykt	flugt	vlucht	Flug	flótti	flukt	flúja 'избяг- вам'	полет
flood	flood	flood	rivier	Fluss	fljót	flood	fljót	голяма река
flow	flyta	flyde	vloeden	fließen	flæða	flyte	flóa 'наводня- вам'	тека
fly	flyga	flyve	vliegen	fliegen	fljúga	fly, flykte	fljúga	летя
fly	fluga	flue	vlieg	Fliege	fluga	fluga	fluga	муха
fold	fäll	fold	vouw	Falte	brot, rétt	fold		гънка
follow	följa	følge	volgen	folgen	fylgja	følge	fylgja	следвам
food	föda	föde	voedsel	Futter (фураж)	áta, fæði, matur næring	emæring, føde, mat	foða зл. 'хра- ня, раждам'	храна
folk	folk	folk	volk	Volk	fólk, lýður, þjóð	folk	fólk, þjóð	народ
free	fri	fri	vrij	frei	fri	fri	friðr	свободен
free	fred	fred	vrede	Friede	friður	fred	friðr	свободен
freeze	frysa	fryse	vriezen	gefrieren	fjósá	fryse	friósa	замръзвам
fresh	frisk, färsk	frisk, fersk	versch	frisch	ferskur	fersk, frisk	ferskr	пресен, свеж
friend	vän frände	ven, frænde	vriend	Freund	vinur, frændi 'роднина'	venn	fránde, frændi	приятел

Английски	Шведски	Датски	Нидерландски	Немски	Исландски	Норвежки	Староскандинавски	Български
frog	groda groda <i>ст.мв.</i> <i>мн.ч. frødhir</i>	frø	kikvorsch	Frosch	froskur	frosk	froskr frauðr frauke	жаба
frost	frost	frost	vorst	Frost	frost	frost	frost	мраз
full	full	fuld	vol	voll	fullur	full	fullr	пълнен
føre <i>от.</i>	föra	føre	voeren	führen	æra	føre	fœri	водя
gate	gate 'улиця'	gade	kattegat straat	Gasse	gata	gate	gata	врата, порта
gift (present)	gåva	gave	geschenk gift (donation)	Geschenk, Gabe	gáfa	gave	gípt	дар
go (on foot)	gå	gå	gaan	gehen	ganga 'вървя' gá 'гледам'	gå	gá	вървя
goat	get	ged	geit	Ziege	geit	geit	geitr	коза
gold	guld	guld	goud	Gold	gull	gull	gull	злато
good	god	god	goed	gut	góður	góð	góðr	добър
grass	gräs	græs	gras	Gras	gras	gress	gras	трева
green	gron	grøn	groen	grun	grænn	grønn	grœnn	зелен
grey	grå	grå	grijs	grau	grár	grå	grár	сив
guild	gälla	gælde	gelden	gelten	gilda	gjelde	gildi 'плащане, гилдия'	гилдия
guilt	skuld	skyld	schuld	Schuld	ábyrgð, sekt, sök	skyld	skuld	вина

Английски	Шведски	Датски	Нидерландски	Немски	Исландски	Норвежки	Староскандинавски	Български
gum	gummi	gummi	rubber	Gummi	gúmmi	gummi	gómr	гума
hail	hagel	hagl	hagel	Hagel	hagl	hagl	hagl, hagall	градушка
hair	hår	hår	haar	Haar	hár	hår	hår	коса
half	hälft	halvdel	helft	Halft	hálfur	halv	halfa	половина
hals, halse	hals	hals	nek, keel	Hals, Kehle	háls	hals	háls, óst	врат, гърло
hammer	hammare	hammer	hamer	Hammer	hamar (чук, скала)	hammer	hamar (чук, скала)	чук
hand	hand	hånd	hand	Hand	hönd	hånd	hönd	ръка
handle	handla	handle	handelen	handeln		handle	handla, höndla	боравя с, манипулирам
hang	hänga	hænge	hangen	hängen	hanga	henge	hanga,	окачвам, овесвам
hang				hangen	hengja			
hard	hard	hård	hard	hart	harður	hard	harðr	твърд, труден
hare	hare	hare	haas	Hase	héni	hare	heri	див заек
harm	harm	harme	hearm	harm	hammr 'мъка, тъга'	harme 'гняв, тъга, болка'	hammr 'тъга, мъка, <i>рядко</i> щета'	щета, вреда
		'възмущение, раздразнение'		'дълбока тъга, покруса'				
hart	hiort	hiort	hert	hirsch, <i>нисконем.</i> hart	hjörtur	hiort	hjörtur	мъжки елен
haste	hast	hast	haast	Hast Eile	hraði	hast	heift/heipt 'вражда'	бързина

Английски	Шведски	Датски	Нидерландски	Немски	Исландски	Норвежки	Староскандинавски	Български
hat	hatt	hat	hoed	Hut	hattur	hatt	hǫttir	шапка
hate	hat	had	haat	Haß	hatur	hate	hatr	омраза
have	hava	have	hebben	haben	hafa	ha	hafá, hafða, haft	имам
haven	hamn	havn	haven	Hafen	höfn	havn	höfn	пристан
hay	hö	hø	hooi	Heu	hey	høy	há (he)	сено
head	huvud	hoved	hoofd	Kopf	höfuð	hode	höfuð	глава
heal	hela	hele	heelen,	heilen	heilla 'омайвам, омагъосвам'	hele	heila	лекувам
hear	hóra	høre	hooren	hören	heuga	høre	heuga	чувам
heart	hjärta	hjerte	hart	Herz	hjarta	hjerte	hjarta	сърце
heat	hetta	hede	hitte	Hitze	hiti	hete	hite	топлина
heath	hed	hede	heide	Heide	heiði, lúngheiði	mo	hejör	1. пустош, 2. бот. изгравниче
heel	hæl	hæl	hiel	Ferse	hæll	hæl	hœll, hæll	пета
† here <i>осм.</i>	här	hær	heir, heer	Heer	her	hær	herr	войска
height	höjd	højde	hoogte	Höhe	hæð	høyde	hugr	височина
help	hjálp	hjælp	hulp	Hilfe	hjálp	hjelp	hjálp	помощ
hen	höna	høne	kip, hen	Huhn, Henne	hæna	høne	hœna	кокошка

Английски	Шведски	Датски	Нидерландски	Немски	Исландски	Норвежки	Староскандинавски	Български
hide	hud	hud	huid	haut	húð	hud	húð	кожа
high	hög	høj	hoog	hoch	hár, hair	høy	hár	висок
hill	kulle	bakke	heuvel <i>ср.нидерл.</i> hille, hulle	Hügel	höll, halli, hlífð 'склон'	bakke	hallr, féll	хълм
hinder	hindra	hindre	hinderen	hindern	hindra	hindre	hindra	пречка
hip	höft	hofte	heup	Hufte	mjóðm	hofte	høft	хълбок
hold	hämta	hente	halen	holen				
hold	hälla	holde	houden	halten	halda	holde	halda,	държа
hole	hål	hul	gat	Loch	hola	hull	hol	дупка
hollow	ihällig	hul	hol	hohl	holur, íhvolfur	hul	hol	кух
home	hem	hjem	heem	Heim	heim	hjem	heimr	дом
honey	honing	honning	honing	Honig	hunang	honning	hunang	мед
hoof	hov	hov	hoef	Huf	hófur	hov	hófir	копито
hook (fish- ing)	metkrok hake	medekrog hage	vischhaak haak	Angelhaken, Haken	snagi húkka	hake	haki	кука
hope	hopp	håb	hoop	Hoffnung	von	håp	hop	надежда
horn	horn	horn	hoorn	Horn	horn	horn	horn	рог
horse	häst	hest	paard	Pferd	hestur <i>м.р.</i> hross <i>ж.р.</i>	hest	hestr	кон

Английски	Шведски	Датски	Нидерландски	Немски	Исландски	Норвежки	Староскандинавски	Български
hose	byxor <i>ми. ч.</i>	bukser <i>ми. ч.</i> hose	broek hoos	hosen <i>ми. ч.</i>	buxur	bukser	hosa	панталон
hot	het	hed	heet	heiss	heitur	het	heitr	горещ
house	hus	hus	huis	Haus	hús	hus	hús	къща
hunger	hunger	sult hunger	honger	Hunger	hungur	sult hunger	hungr	глад
hunt	hund	hund	hond	Hund	hundur	hund	hundr	ловувам
hut	hydda	hytte	hut	Hütte	hreysi,	hytte		хижа
ice	is	is	ijs	Eis	ís	is	íss	лед
inner	inre	indre	innenst	inner	innri	indre	innre, iðre	вътрешен
iron	järn	jern	ijzer	Eisen	járn	jern	járn	желязо
keel	köl	køl	kid	Kiel	kjöflur	kjøl	kjöflr	кил на кораб
† ken	känna	kende	kennen	kennen	kenna	kjenne, kjenna	kenna	† опознавам
kernel	kärna	kærne	pit	Kern	kjarni	kjerne		костилка
king	kung	konge	koning	König (<i>осм.</i> küng, kung)	konungur	konge	kóngr, konungr	крал
kiss	kyssa	kysse	kussen	küssen	kyssa	kysse	kyssa	целувка
kittle	kittla	bide	kietelen, kietelen	kitzeln			kitla	гъделичкам
knap	knapp	knaf	knoop	Knopf	hnappur	knapp	knappr	копче

Английски	Шведски	Датски	Нидерландски	Немски	Исландски	Норвежки	Староскандинавски	Български
knee	kna	knae	knie	Knie	hné	hne	hné	коляно
knife	kniv	kniv	knijp	Knip	hnifur	kniv	knifr	нож
knot	knut	knude	knoop	Knoten	hnútur	knute	knútr	възел
know	känna veta	kende vide	kennen weten	kennen wissen	kunna vita	kjenne, kunne vite	kná vita	знам
leaf	löv 'шума'	løv	loof	Laub 'шума'	lauf 'лист, шума'	løv	Lauf	лист
lamb	lamm	lam	lam	Lamm	lamb	lam	lamb	агне
land	land	land	platteland	Land	land	land	land	провинция, село
late lazy	sen lat 'ленив'	sen lad 'ленив'	laat	spät lass 'ленив' latsch	látur 'ленив'	lat 'ленив'	latr 'мързелив, бавен'	късен
laughter	skratt, leende 'усмивка'	latter	lach gelach	Lachen Gelächter	hlátur	latter	hlátr	смях
lax	lax	laks	zalm	Lachs	lax	laks	lax	сьомга
lay	lägga	lægge	leggen	legen	leggja	legge	leggja	полагам
lead	leda	lede	leiden	leiten	leiða	lede	leiða	воля
leap	löpa	løbe	loopen,	laufen	hlaupa	løpe	hlaupa	скачам
learn	lára sig	lære	leeren	lernen	læra	lære		уча (се)
learn	lärare 'учител'	lærer	onderwijzer	Lehrer	kennslukona kennari	lærer		уча

Английски	Шведски	Датски	Нидерландски	Немски	Исландски	Норвежки	Староскандинавски	Български
leather	läder	læder	leer	Leder	leður	lær	leðr	обработена кожа
lend	låna	låne	leenen	leihen	lána	låne ut	lána	заемам
lie	lögn	løgn	leugen	Lüge	lygi	lyve	lygi	лъжа <i>същ.</i>
lie (position)	ligga	ligge	liggen	liegen	liggja	ligge	liggja	лежа
lied	ljud	lyd	geluid,	Laut	ljóð 'поема', hljóð 'звук'	lyd	hljóð	звук
life	liv	liv	leven	Leben	líf	liv	líf	живот
lift	luft	luft	lucht	luft	loft	luft	lopt	небе, † въздух
light	ljus	lys	licht	Licht	ljós	lys	ljós	светлина
like	lika	lige	gelijk	gleich	jafn	like		както
like	likna	ligne	gelijken	gleichen	líkjast	ligne	líkr 'равен'	приличам на
lime-tree, linden	lind	lind	linde	Linde	lind	lind	lind	липа
little	liten	lille	luttel	<i>дуал.</i> lützel			líttell	малък
live	leva	leve	leven	leben	lifa	leve	lifa	живея
liver	lever	lever	lever	Leber	lifur	lever	lifr	черен дроб
loan	lán	lån	lening	Anleihe, Leihen	lán	lán	lán	заем
long	lång	lang	lang	lang	langur	lang	langr	дълъг
loose	lösa	løsne	loslaten	lösen	laus	lös	lQus, laus	отвързвам

Английски	Шведски	Датски	Нидерландски	Немски	Исландски	Норвежки	Староскандинавски	Български
loose	lös	løs	los	los	laus	løse	lous, laus	хлабав, отвързан
loud	högt	højt	hard luid	laut	hátt	høylytt		силен (звук)
louse	lus	lus	luis	Laus	lús	lus	lús	въшка
lung	lunga	lunge	long	Lunge	lunga	lunge		бял дроб
man	man	mand	man	Mann	maður	mann	maðr (mannr)	мъж
meagre	mager	mager	mager	mager	magur	mager	magr	слаб, кльощав
melt	smälta	smelte	smelten	schmelzen	melta	smelte	melta	топя
middle	mitt	mitte	midden	Mitte	míðja	midten	míðr	среда
mood	mod	mod	moed	Mut	djörfung, hugur	mot	hugr	настроение
moon	måne	måne	maan	Mond	tungl	måne	Máni, máne	луна
moor	hed	mor	moer	moor	mói	mo	morr	бърдо, пустош, високо пусто поле
more	mera	mere	meerder	mehrere	meira	mer	meire	повече
morning morn	morgon	morgen	morgen	Morgen	morgunn	morgen	morgunn	сутрин
mouth	mun	mund	mond	Mund	munur	mun	mungr	уста
nail	nagel 'нокът'	negl, nagle 'болт, нит'	spijker nagel	Nagel	nagi 'гвоздей', nógl 'нокът'	negl, spiker	nagl	нокът
naked	naken	nøgen	naakt	nackt	nakinn	naken	þökkviðr, þökk	гол

Английски	Шведски	Датски	Нидерландски	Немски	Исландски	Норвежки	Староскандинавски	Български
neck	nacke	nakke	nek	nacken	hnakki	nakke	hnakki	враг
need	nöd	nöd	nood	noth, not	nauð, neyð	nød	nauð, neyð	нужда
needle	nål	nål	naald	Nadel	nál	nål	nál	игла
net	nät	net	net	Netz	net	nett	net	мрежа
new	ny	ny	nieuw	neu	nýr	ny	nýr	нов
next	näst	næst	naast	nächst	næstur	neste	næstr	следващ
north	norr	nord	noorden	Norden	norður	nord	norðr	север
now	nu	nu	nu	nun	nú	ná	nú	сега
oak	ek	eg	eik	Eiche	eik	eik	eik	дъб
often	ofta	ofte	dikwijls	oft	oft	ofte		често
old	ålder	alder	leeftijd	Alter	aldr, öld	alder	aldr	възраст
old	gammal – eldre – eldst	gammel – ældre – ældst	oud	alt	gammal – eldri – elstur	gammel – eldre – eldst	gammal – eldri – ellzur	стар
open	öppen	åben	open	offen	pin, opin, opit	åpen	opin, opin, opit	отворен
out	ut	ud	uit	aus	út	ut	út	вън
oven	ugn	ovn	oven	Ofen	ofn	stekeovn		фурна
owl	uggla	ugle	uil	Eule	ugla	ugle	ugla	бухал
own	egen	egen	eigen	eigen	eiginn	egen	eiginn	собствен

Английски	Шведски	Датски	Нидерландски	Немски	Исландски	Норвежки	Староскандинавски	Български
ox	oxe	okse	os	Ochs	uxi	okse	uxe, oxe	вол
oyster	ostron	østers	oester	Auster	ostra	østers		стрида
pluck	plocka	plukke	plukken	pflücken	plokka	plukke	plokka, plukka	бера, събирам
plunder	plundra	plyndre	plunderen	plündern	gróði, herfang	plyndre		плячкосвам
quay	kaj	kaj	kaai	Kai	hafnarbakki	kai		кей
race	resande	rejsende	reiziger	Reisende	ferðamaður	reisende		надбягване, надпревара
rain	regn	regn	regen	Regen	regn	regn	regn	дъжд
rat	råtta	rotte	rat	Ratte	rotta	rotte		
read	ráða	råde	raden	raten, rathen beraten	ráða 'управля- вам'	råde	ráða	чета
reek	rök, smøg	røg	rook, smook	Rauch, Schmauch	reykur	røyk	reykr	пушек
rest	rast	ro	rust	Ruhe, Rust, Rast	hvíld	rast, rost	rQst	почивка
rich	rik	rig	rijk	reich	ríkur	rik	ríkr	богат
ride	rida	ride	rijden	reiten	ríða	ride	ríða	яздя
ring	ring	ring	ring	ring	hringur	ring	hringr	пръстен, халка
room	rum	rum	ruimte	Raum	rúm	rom	rúm	стая
rope	rep	reb	reep	Reif	reipi	reip	reip	въже
† rope <i>ост.</i>	rop	råb	roep	Ruf	hróp	rop	hróp	вик

Английски	Шведски	Датски	Нидерландски	Немски	Исландски	Норвежки	Староскандинавски	Български
rot	rutna	rådne	rotten	faulen	rotna	Rate, råfne	rotna	гния
row (see oar)	ro	ro	roeien	rudern	róa	ro	róa	гребя
rudder	roder	ror	roer	Ruder	róður (гребане)	ror	róður	кормило, рул
rusty	rostag	rusten	roestig	rostig	ruðgaður	rusten		ръждив
saddle	sadel	sadel	zadel	Sattel	söðull	sadel	söðull	седло
sail	segel	sejl	zeil	Segel	segl	seil	segl	платно
sand	sand	sand	zand	Sand	sandur	sand	sandr	пясък
saw	såg	sav	zaag	Säge	sög	sag	sQg	трион
say	säga	sige	zeggen	sagen	segja	si	segja	казвам
† seat	skatt	skat	schat	Schatz	skattur, sköttun	skatt	skattr	съкровище
scathe	skada	skade	schade	schade	skæði	skade	skæde	щета, вреда
screw	skruv	skrue	schroef	Schraube	skru	skru		винт
sea	hav, sjö	hav, sø	zee	See, Meer	sjór, haf, sær	hav, sjø	sjór	море
seal	säl	sæl	zeehond	Seehund	selur	sel	selr	тюлен
seat	plats, säte	plads, sæde	plaats, gezeet, zitting	Platz, Sitz, Gesäss	sæti	sete	sæti	седалка
see	se	se	zien	sehen	sjá	se	sjá, séa	виждам
seed	säd, frö	sæd, frø	zaad	Saat	sæði, fræ	sæd	sáð, fræ	семе

Английски	Шведски	Датски	Нидерланд-ски	Немски	Исландски	Норвежки	Старо-скандинавски	Български
seek (look for)	söka	søge	zoeken	suchen	leita	søke	sœkja, sœkja	търся
seldom	sällan	sjælden	zelden	selten	sjaldan	skjelden	sialdan	рядко
send	sända	sende	zenden	senden schicken	senda	sende	senda	пращам
set	sätta	sætte	zetten	setzen	setja	sette	setja	поставям, слагам
shake	skaka	ryste	schudden	schütteln	skaka	skake	skaka	разгързвам
shame	skam	skam	schaam	Scham	skömm	skam	skömm	срам
shanks	skank	skank	shenk	shenkel	skakkur	skonk	skakkr	подбедреница
share вж. deal	skära	skær	scheren	schar	skera	skjære	skera	деля, поделям
sharp	skarp	skarp	scherp	scharf	skarpur	skarp	skarpur	остър
shave	skava, skrapa, skrubba	barbere sig skave	zich scheren schaven	sich rasieren schaben	skafa, scrape skrapa	skave, plane, shave	skafa, skóf, skafenn	бръсна
shear	skära	skære	scheren	scheren	skera	skjære	skera (skar, skorem)	режа с ножици, стрига
shears	sax	saks	schaar	Schere	skæri	skjæra (<i>dual.</i>)	skæri neut. <i>мл. ч.</i>	големи ножици (за вълна, градинарски)
shield	sköld	skjold	schild	Schild	skjöldur	skjold	skjöldur	щит
shift	skifta	skifte	schiften	schichten	skipta	skifte	skipta	променям посоката
shift	skift	skift	schuif 'класа'	schicht	skipti	skift	skipti	промяна, разме- стване

Английски	Шведски	Датски	Нидерландски	Немски	Исландски	Норвежки	Староскандинавски	Български
shine	skina	skinne	schijnen	scheinen	skína	skinne	skína	светя, блестя
ship	skepp	skib	schip	Schiff	skip	skipe	skip	кораб
shirt	skjorta	skjorte	schort 'престилка'	schürze 'престилка'	skurta	skjorte	skurta	риза
shoe	sko	sko	schoen	Schuh	skór	sko	skór	обувка
shoot	skjuta	skyde	schieten	schieszen	skjóta	skute	skjóta	стрелям
shoulder	skuldra, axel	skulder	schouder	Schulter	öxl, bógur, herðar <i>мн. ч</i>	skulder	bógr, herðar <i>мн. ч.</i>	рамо
shovel	skyffel	skovl	schop	chaufel	skófla	skuffe		лопата
show	visa	wise	wijzen	weisen	visa	wise	visa	показвам
shower	skur	skur	schoer	Schauer	skúr	skur	skúr	преваляване, душ
sickle	skára	segl	sikkel, zicht	Sichel	sigð	sigd, sigde	sigðr	сърп
side	sida	side	zijde	eite	síða	side	síða	страна
sin	synda	synde	zondigen	sündigen	syndga	synde	syndgask <i>въз-вр.</i>	грех
sing	sjunga	syngje	zingen	singen	syngja	syngje	syngja, syngva	пея
sink	sänka	sänke	doen zinken	versenken	sökkva	senke		потопявам (кораб)
sink	sjunka	synke	zinken	sinken	sökkva	synke	sökkva	потъвам
skirt	skjorta	skjorte	schort 'престилка'	schört <i>долноплем.</i>	skurta	skjørt	skurta	пола

Английски	Шведски	Датски	Нидерландски	Немски	Исландски	Норвежки	Староскандинавски	Български
skive	skiva	skive	schijf	Scheibe	skifa, diskur	skive	skífa	режа на тънки ивици
slack	slak	† slag	laks, los	schlaff, schlapp	slakur	slak	slakr	хлабав
sleep	sömn	søvn	slaap	Schlaf	svefn	søvn	svefn	сън
slow	slö	sløv	sleeuw, slee	<i>duar.</i> schlech, schlehe	sljör	sløv, sljo, sljø	slér, sljár, sljör	бавен, тъп
smack	smak	smag	smaak	Geschmack	smak	smekkur		вкус
small	smal	smal			smár	smal	smár, smalr	малък
smear	smörja	smøre	smeren	schmieren	smýja	smøre	smýgva, -ja	мажа с масло
smear	smör	smør	smeer	schmer 'мазнина'	smjör	smør	smjör	† масло
smith	smed	smd	smid	Schmied	smíður	smid	smíðr	ковач
snail	snigel	snegl	slak	Schnecke	snigill	snegl	snigill	охлюв
snake	orm, snok	slange, snog	slang	Schlange	snákur	slange, orm	snákr (poet.)	змия
snell	snäll	snild	snel	schnell	snjallur	snjall, snjell, snell	snjallr	бърз, умен
snite	snýta	snyde	snuiten	schneuzen, schnäuzen	snýta	snyte	snýta	подсмърчам
snore	snarka	snorke	snorken	schnarchen	hjúta	snorke		хъркам
song	sång	sang	song	Song	söngur	sang	söngr	песен
sorrow	sorg	sorg	zorg	Sorge	sorg	sorg	sorg	тъга, мъка

Английски	Шведски	Датски	Нидерландски	Немски	Исландски	Норвежки	Староскандинавски	Български
sound	sund	sund	gezond	gesund	frískur, óskad- daður	sun		здрав
sour	sur	sur	zuur	sauer	súr	sur	súrt	кисел
south	söder	syd	zuiden	Süden	suður	sør	suðr	юг
span	spann	spand	spanne	Spanne	spönn	<i>диал.</i> spann, spönn	spönn	педа
spare	spara	spare	sparen	sparen	spara	spara	spara	пощадявам
sparrow	sparv	spurv	musch	Sperling	spör	spurv <i>диал.</i> sporv, sparv	sporr	врабче
spit	spöta	spytte	spuwen	spucken <i>диал.</i> spitzen		<i>диал.</i> spytta	spýta	плюя
spoon	sked, spån 'irpax'	ske, spån 'irpax'	lepel spaan	Löffel Span	skeið spönn	skje	spönn	лъжица
stark	sträng, strikt	streng	streng	streng	strangur	streng	sterkr	силен
starling	stare	stær	spreeuw	Star	stari	stær		скорец
steal	stjåla	stjæle	stelen	stehlen	stela	stjele	stela	крада
steel	stål	stål	staal	Stahl	stál	stál		стомана
stem	stämma	stemme	stem	Stimme	stofn	stemme	stamm, stafn	стебло
stick	käpp, sticka	stok	stok	Stock	stafur	stokk, kjøpp, stykke	stika	пръчка
stiff	styv	stiv	stijf	steif	stífur	stiv		твърд, неелас- тичен
sting	sticka	stikke	steken	stechen	stinga	stikke	stinga	жиля

Английски	Шведски	Датски	Нидерландски	Немски	Исландски	Норвежки	Староскандинавски	Български
stink	stinka	stinke	stinken	stinken	stökkva 'скачам'	stinke	stökkva	воня
stone	sten	sten	steen	Stein	steinn	stein	steinn	камък
strafe	straff	straf	straf	Strafe	refsing	straff		наказвам строго
† strall	stråle	stråle	straal	Strahl	geisli	stråle		лъч
strand	strand	strand	strand	Strand	Strönd sjávarmál	strand	strönd	бряг
strike	stryka	stryge	strijken	streichen	slá	stryke	striúka	удрям
stroke (caress)	stryka	stryge	streelen, strijken	streicheln	strjúka	stryke	strjúka	гала
strong	stark	stærk	sterk	stark	sterkur	sterk	strangr	силен
stun	stóna 'стѐна'	stønne	steunen	stohnen	stynja	stønne	stynja	зашеметявам
† stitch styca	stykke	stykke	stuk	Stück	stykki	stykke	stykki	част, парче
sunder	sönder	sønder	zonder 'без'	sonder 'отделен'	sundur	søndre	sundur	разделен
sunder	söndra 'разделям'		zonderen 'отделям'	sondern 'отделям'	sundra	søndra	sundra	разделям (се), разпирявам
swallow	svala	svale	zwaluw	Schwalbe	svala	svale	svala	лястовица
sward	svart	sort	zwart	schwarz	svartur	svart	svartir	външна дебела кожа (на сланина)
sway	svaja	svaie	zwaaien	schwaaien, schweien	sveigja 'огъвам'	svaie	sveigja	люшкам (се)

Английски	Шведски	Датски	Нидерландски	Немски	Исландски	Норвежки	Староскандинавски	Български
swear (take oath)	svåja	sværge	zweren	schwören	svetja	sverge	svetja	кълна се
sweat	svettas	svede	zweeten	schwitzen	svetast	svette	svetta	потя се
sweep	sopa svepa	fejje	vegen	fegen, kehren	svipa 'камшик'	sopje	svipa 'движа се бързо'	мета
sweet	söt	sød	zoet	suss	sætur	søt	søtt	сладък
swell	svullna, svälla	svulme	opzwellen	anschwellen	svella	svulme, svelle	svella	издувам (се)
swim	simma	svømme	zwmmen	schwimmen	svima	svømme	svimma	плувам
† swind		svinde		schweinen	svía		svina	линея, стихвам
swindle	svindla	svindle	duizelen	schwindeln	svindla	svindle		предавам, измамвам
swing	svänga	svinge	schommelen	schwingen	svengja	svinge		люлея (се), клатушкам
sword	svärd	sværd	zwaard	Schwert	sverð	sverd	sverð	меч
tail	svans, tagel	hale	staart	Schwanz <i>дуал. Zegel</i>	tagl	svans, hale	tagl	опашка
tale	tala 'говоря'	tæle 'говоря'	talen 'копчя'	zahlen 'плащам'	tala 'говоря'	tale 'говоря'		приказка, разказ
tear	tår	tåre	traan	Träne	tår	tåre	tår	сълза
tell	tälja 'дялам'	tælle 'броя'	tellen 'броя'	zählen 'броя'	telja 'броя'	telle 'броя'	telja 'казвам'	казвам
thanks	tack	tak	dank	Dank	takk	takk		благодаря
thatch	tak	tag	dak	Dach	þak	tak	þak	слама за покрив

Английски	Шведски	Датски	Нидерландски	Немски	Исландски	Норвежки	Староскандинавски	Български
thaw	töa	tø	doeien	verdauen to digest	riða, riðna	þøya <i>ст.норв.</i>	þeуја, þeуја	топя се
theft	stöld	tyveri	diefstal, diefte (obs)	Diebstahl	þjófnaður	tyveri	þúfð, þúft	кражба
then (at that time)	dá	da	toen	dann	þá	da		тогава
there	dár		daar	dort	þar		þar	там
thick (dense)	tát	tæt	dicht	dicht	þykkur	tykk	þykkur, þjokkr	дебел
thing	ting	ting 'съд, нещо'	ding, zaak	Ding	þing 'парламент'	ting	þing 'общо събрание'	нещо
think (believe)	tänka, tyecka	tænke, tykkes	denken, dunken	glauben, dünken	þykja	tenke	þykkja, þótta, þekkja	мисля
thirst	törst	tørst	dorst	Durst	þorsti	tørst	þorsti	жажда
thread	tråd	tråd	garen, draad	Faden, Draht	þráður	tråd	þráðr	конец
throat	strupe	strube	strot	Drossel	þroti 'тумор'	strupe 'удушаващ'	þroti 'полутина'	гърло
thunder	aska	tordne	donderen	donnern	þruma	tordne	þruma	гърмя
thunder	dunder		donder	Donner	þruma	torden	þórr	гърмя
time	tid timme 'час'	tid time 'час'	tijd stonde, uur 'час'	Zeit Stunde, Uhr 'час'	tíð 'време' tími 'време, час'	tid time 'час'	tíð, tími	време
tin	tenn	tin	tin	Zinn	tin	tinn	tin	калай
toe	tá	tå	teen	Zehe	tá	tå	tá	пръст на крака

Английски	Шведски	Датски	Нидерландски	Немски	Исландски	Норвежки	Староскандинавски	Български
tongue	tunga	tunge	tong	Zunge	tunga	tunge	tunga	език
top (summit)	topp	top	top	Spitze Zopf	toppur	topp, topp	toppr	върх
torsk	torsk	torsk	kabeljauw <i>ср.нидерл.</i> dorsch	Kabeljauw Dorsch	þorskur	torsk	þorskr	треска (риба)
town	<i>диал.</i> tún, tón 'плет, ограда'	tuin	tuun <i>ср.нидерл.</i>	Zaun	kaupstaður borg	<i>диал.</i> tún 'стопански двор'	tún neut.	град
trap	trappa	trappe	trap	Treppе <i>долнонем.</i> Steiger, Steger	trappa	trapp		капан
true	sann	tro, trofast	trouw	treu	trúr	tro	tryggr	верен, лоялен
trust	tröst 'утеха'	trøst	troost	Trost	huggun, traust	trøst	traust	доверие
twin	tvilling	tvilling	tweling	Zwilling	tvíburi	tvilling	tvínnr, tvennr	близнак
wagon	vagn	waggon	wagon	Wagen	járnbrautavagn	vogn		каруца, фургон
wake	väcka	vække	wekken	wekken	vekja	vekke	vaka	събуждам нкг.
ware	vara	vare	duren	dauern wahren	vara	vare	vara	изделия
warm	varm	varm	warm	warm	varmur	varm	varmr	топъл
warn	varna	advare	waarschuwen	warnen	aðvara	advare	vetna, varna	предупреждавам
wash	tvätta	vaske	wasschen	waschen	vaska	vaske	vaska	мия

Английски	Шведски	Датски	Нидерландски	Немски	Исландски	Норвежки	Староскандинавски	Български
wave (hand)	vinka	vinke	wuiven	winken	vínka	vinke	váfa, vafe	махам с ръка
wax	växa	vokse	groeien	wachsen	vaxa	vokse	vaxa	восък
way	landsväg	landevej	landweg	Weg	vegur	vei	vegr	път
weapon	vapen	våben	wapen	Waffe	vopn	våpen	vápn	оръжие
weave	väva	væve	weven	weben	vefa	veve	vefa	тъка
week	vecka	uge	week	Woche	vika	uke	vika	слаб
weight	vikt	vægt	gewicht	Gewicht	vigt	vekt	vétt, vætt	тепло, тежест
weight	våg 'везни, вълна'	vægt	weegschaal waag	Wage	vigt, vog	vekt	vág	мярка за тежест
well	väl	vel	wel	wohl	vel	vel	vel	добре
west	väster	vest	westen	Westen	vestur	vest	vestr	запад
wet	vát	våd	nat	nass	votur	våt	vátr	мокър
whale	valfisk, val	hval	walvisch	Walfish	hvalur	hval	hvalr	кит
wheat	vete	hvede	tarwe	Weizen	hveiti	hvete	hveiti	жито
whisper	víska	hviske	fluisteren	flüstem	hviskra	hviske	hviskra	шепна
white	vít	hvid	wit	weiss	hvítur	hvít	hvítr	бял
width	bredd	bredde	breedte	Breite	breidd	bredde	breidd	ширина
wife	víf	viv	wijf	weib	víf	víf	víf	съпруга

Английски	Шведски	Датски	Нидерландски	Немски	Исландски	Норвежки	Староскандинавски	Български
wild	vild	vild	wild	wild	viltur	vill	villr 'забуден, объркан'	див
win	vinna	vinde	winnen	gewinnen	vinna 'работя'	vinne	vinna	печеля
window	fönster	vindue	raam	Fenster	gluggi	vindu	vindauga	прозорец
wing	vinge	vinge	vleugel	Flügel	vængur	vinge, ving	vængir	крило
wish	önskan	ønske	wensch	Wunsch	ósk	ønske	ósk	желая
wonder	undra	undre sig	zich verwonderen	sich wundern	undra	undre	undra	чудя се, учудвам
wood	ved	ved	hout	Wald	viður	ved	viðr	дървесина
work	arbeite verk	arbejde værk	werk	Werk	verk	verk arbeide	verk	работа
work	verk	verk	werk	Werk 'фабрика, продукт'	verk	verk	verk	творба
world	värld	verden	wereld	Welt	veröld	verden	veröld	свят
worth	värde	værd	waarde	Wert	verð 'цена' virði 'стойност'	verd	verð	стойност
worth	värde	værði	waarde	Wert	verð 'цена' virði 'стойност'	verði	verð	стойност
wrist	håndled, vrist	håndled, vrist	pols ср.нидеп. wrist	Handgelenk, Rist	rist 'извивка на ходилото'	håndled, vrist	rist	китка (на ръката)

Английски	Шведски	Датски	Нидерландски	Немски	Исландски	Норвежки	Староскандинавски	Български
write	rīta 'чертая' rīsta 'гравирам'		rījen 'разпарям, разкъсвам'	reissen 'разпарям' rīzen 'дращя'	rīta 'пиша' rīsta 'гравирам'	rīta	rīta	пиша
wrong (in- correct)	wrāng 'олак'	wrang 'грешен, крив'	wrang 'кисел, търпчив'	rīngen 'усук- вам'	gangur	wrang, rang	rangr	грешен
yawn	gaspa	gabe	garen	gähnen	geispa	gjespe	gna	прозявам се
year	år	år	jaar	Jahr	år	år	år	година
yellow	gul	gul	geel	gelb	gulur	gul	gulr	жълт
young	ung	ung	jong	jung	ungur	ung	ungr	млад

Таблица 4. Староскандинавски заемки в английския език

Английски	Староскандинавски	Исландски	Шведски	Норвежки	Датски	Нидерландски	Немски	Български
ado	att + do	fjǫðrafok, umstang	väsen, bråk	larm, bråk stáhei	larm postyr	rumoer, ophef, leven	Getue, Lärm Mühle, Umstände	суетене, шум
aloft (in the air)	á 'в, на' + lopt 'air'	á lofti, á loft,	högt upp	høyt opp, i luften, i høydén	højt op, oppe	in de lucht	droben, oben	високо, нагоре, нависоко
anger (wrath)	angr	angra	vrede ánger	vrede anger	vrede anger	woede ergeren	Ärger Zorn	гняв
awe	agi 'ужас'	oht, ógn	vörðnad	ærefrykt	ærefrygt	eerbied, ontzag	Ehrfurcht, Scheu	страхопочитание, благоговение
awn	Qgn (мн. ч. agnir)	ögn,	agnborst, agn	agner мн. ч.	avne	kafnaald (botanie)	Ahne, Agen	осил
awkward	Qfugr 'обърнат наопаки' + ward	öfugur 'обърнат наопаки'	avig	bakvendt, vrang	akavet, kluntet	verkeerd knullig, onbeholpen	verkehrt, umgekehrt, tafatt linkish,	несръчен, тромав
axle	Qxl ("=ox tree")	öxull	axel, hjulaxel	aksel hjulaksel	aksel	oksel 'armpit' 'Achsel'	Achse	тех. (полу) ос, водещ мост (и axle-tree)
bag	baggi	poki; taska	påse säck	pose sekk	taske bærepose	tas, zak Zag, buidel	Tasche, Sack Balg {m}	чанта
bairn	barn	barn	barn	barn, unge	barn	kind	Kind	дете, младеж
bait	beita 'храна'	beit	beite 'папа, пасище, стръв'	beite	lokkemad agn	aas, lokaas, lokmiddel	Köder, Ködem, Lockvogel	стръв, примамвам
bark	börkr	börkur	bark	bark, bork	bark	schors	Borke, Rinde	дървесна кора
bask	baðask 'езер. от baða 'къпя' (baðast, baða sig)	baða	solbada sola bada	solbade, sole bade	solbade bade	baden, een bad nemen	sonnen baden	пека се (на слънце, наслаждавам се, (къпя се)

Английски	Старо-скандинавски	Исландски	Шведски	Норвежки	Датски	Нидерландски	Немски	Български
berserk (berserker)	berserkr	berserkr	bärsärk	berserk	bersærker-gang	berserker	Berserker, Bessenen, Wütend	берсерк, обезумял, бесен
billow	bylgja	bylgja	stor bölja	stor bølge	bølge	golfslag, golf, baar	Welle, Woge	грамадна морска вълна
birth	byrðr (вм. ст.англ. <i>geburd</i>)	burður	födelse, ursprung, härkomst	födelsel, herkomst	födelsel	geboorte, afkomst, opkomst	Geburt, Herkunft, Entstehung	раждане
bleak	bleikr	bleikur	blek	blek	bleg	verbleekt, vaal, bleek	bleich	блед
bloom	blóm	blóm blómstra	blomma	blomstre, blomme, blomst	blomstre, blomst	bloeien, bloem	blühen, Blüte	цъфтя
blunder	blundra 'зажумявам'	blundur 'дрямка'	blunda	blunden, blunder, blundene	blunde		Schlummern	глушава грешка
both	báðir	báðir	báða, bágge	begge, både... og...	begge	beide	sowohl als auch beide	и двамата, и двете
bulk	bulki, búlki	bunki	volym, storlek, massa	masse, stor mengde	størrelse, massen	volume, onverpakte	Größe, Masse	товар, купчина
bulk (balk)	balkr bálkr	bjálki	balk, bjálke	bjelke, bjelker	bjelke	balken	Balken	гредя
bull	boli	boli	tjur	bulle, okse, tyr	tyr, ævl	bul, stier	Bulle, Stier	бик
bylaw	bylög	aukalög	reglemente, förordning, stadga			gemeente-verordening	Satzung	местен закон
call	kalla	kalla, kalla á	kalla	kalle/kale	råbe, kalde på	roep	rufen, rufe, Ruf	викам

Английски	Старо-скандинавски	Исландски	Шведски	Норвежки	Датски	Нидерландски	Немски	Български
cast	kasta	kasta, varpa	kasta, gjuta	kaste	kaste	wepren 'хвърлям', gieten	werfen, de (de)	хвърлям, отливам
club	klubba		klubb 'клуб', klubba 'бухалка'	klubb		club	Klub	бухалка, клуб
crawl	крафа 'дращя'	крафа 'рова, тършувам'	крура, kravla	krabbe, круре, kravle	крубе, kravle	crawl kruipen, kriebelen	krätschen, krabbeln, kraulen	пъзля
crook	krókr	krókur	krok	krok	krog	hoek	Haken	кука, инструмент с подобна форма
die	deuja	deuja	dö	dø	dø	sterven, doodgaan	aussterben	умирам
dirt	drit							кал, екскремент
dregs	dregg	dreggjár	drägg, sump	berme, bunnfald	berme, bunnfald	depot, drab, droessem	Depot, Dreck, Geläger	утайка
egg	egg	egg	ägg	egg	æg, æggelle	ei	Ei, Eier	яйце
equip	skipa 'слобявам, екипирам кораб'	skipa	ekipera, skipa rätt	skipe, skipa	udruste, udstyre	uitrusten	ausrüsten	екипирам
fellow	félagi	félagi	kamrat, kille, kollega, kompis	fyr, god venn, jente, kamerat	fælle	kameraad, kerel	Begleiter, Bursche, Freund	другар, колега
flat	flatr	flatur	plan, platt, flat	flatt	flad	plat, saai, vlak	flach, glatt, matt, platt	плосък
flaw	flaga 'лоспа, снежинка'	flaga	flaga	flage, flaag 'плосък камък'	flage flake	vlaag 'порив на вятъра', vlek, vlok, plek	Flag	недостатък
fleck	flekka 'to spot'	blettur, dill, doppra, ógn	fläck, korn, prick, stänk	fnugg, plett	fnug, plet, prik		Fleck	петно

Английски	Старо-скандинавски	Исландски	Шведски	Норвежки	Датски	Нидерландски	Немски	Български
flit	flytja	flytja	flytta	flytte	flytte	verkassen, verplaatsen	verschieben	премахвам, премествам
foot	fótr	fótur	fot	fot	fod	voet	fuss	крак, стъпало
froth	froða	froða	fradga	fråde	fråde, skum	schuim	Schaum	пена
game	gaman	gaman	gamman s		gammen			забавление
garth	garðr 'градина'	garður	gård	gård	gård	gaard	Garten	двор, градина
gawk	gá 'вслушвам се в'	gaukr	gök	gjøk	gøg	koekoek	gauch 'кукувица, глупак'	глупак
gear	gervi	gervi	grej		grej	gerei		принадлежности
get	geta	geta	gitta		gide			получавам
geyser	geysa 'бликам'	geysir	geyser	geysir	geyser	geiser, geizer	geiser, geysir	гейзер
gift	gift, gipt	gáfa	gave	gave	gave	gift 'дарение'	Gabe	дар
girth	gjörð	gjörð	gjord	bukgjord	gjord	buikriem	gürten	ремък за седло
give	gefa	gefa	giva	gi	give	geven	geben	давам
gosling	gæslingr	gæsarungi	gásling	gásunge	gásling	gansje, ganzenjong	Gänstein	пате
guest	gestr	gestur	gäst	gjæst	gjæst	gast	gast	гост
gun	Gunnhildr (жен. име)			gevær				пушка
gust	gustr	gustur	vindstöt	vindkast	blæst, vindstød	windstoot	Windstoß	порив (на вятъра)
hack	höggva	höggva	hugga	hogga	hake, hugge	hak, houwen	hauen	сека
haggie	haggen							сека несръчно

Английски	Старо-скандинавски	Исландски	Шведски	Норвежки	Датски	Нидерландски	Немски	Български
hell	Hel, дъщеря на Loki, господарят на подземното царство.	helviti, helvíti	helvete	helvete	helvede	hel	hölle	ад
hit	hitta 'намирам'	hitta	hitta	hitte	hitte			удрям
husband	husbondi	húsbóndi	husbonde	husbond				съпруг
ill	illr 'лош'	illur	illa					болен
keel	kjǫlr	kjǫlur	köl	kjøl	køl	kiel, scheepskiel	Kiel	кил
keg	kaggi	kaggi	kagge			kaag, kag		буренце
kid	kiþ, kið 'козле'	kiðlingur 'козле'	kid	geitekillling	kid	geitje, kind	related to G. kitz, kitze	козле, дете
kidney	nýra	nýra	njure	nure	nure	nier	Niere	бъбрек
kilt	kilting, kjalta skirt		диал. kilta to swathe, swaddle		kilte 'подгъвам'			пола
kindle	kynða 'нагрявам', kynðill 'свещ, факла'							подпалвам
kirk	kirkja	bænhús, kapella, kirkja	kyrka	kirke	kirke	bedehuis, kerk, kerkegebouw	Kirche	църква (иотл.)
kirtle	kyrtill 'туника'	kyrtill	kjortel	kjortel	kjortel	tuniek	Kittel	късо наметало
knife	knifr	hnifur	kniv	kniv	kniv	knijf	Кнеif (диал.)	нож

Английски	Старо-скандинавски	Исландски	Шведски	Норвежки	Датски	Нидерландски	Немски	Български
knot	knutr, knótr, knútr	hnútur	knut	knut	knude	knot	Knoten	възел
knout	knútr	hnútur	knutpiska			knoet	Knute	бич
law	lagu	lög	lag	lov	lov	wet	Gesetz, Recht	закон
leg	leggr	leggur	ben	bein	ben	been	Bein	крак
like, likely	líkr (glikr), líkligr (glikligr)	líkur, líka	lik	lik, like	lige	gelijk, gelijk, gelijkend	gleich	като, подобен
link	*hlenkr	hlekkkr	länk		lænke			брънка
lift	lypta	lyfta	lyft, lyfta	løfte	løft, løfte	Lichten	lüften	вдигам
lit	lita							цвят, оцветявам
litmus	litmose	litmus	lackmus	litmus	litmus	lakmoes	Lackmus	лакмус
loan	lán	lán	lán	lån	lån	lening	Anleihe, Leihen	заем
loft	loft 'въздух'	Loft	loft	loft	Loftrum, loft			таван (таванско помещение)
loose	louss, lauss	lauss	lös	løs	løs	los	los, loose	хлабав
low	lagr	lágur	låg	lav	lav	laag	læg <i>diagn.</i>	нисък
meeek	mjúkr	mjúkur	mjuk	myg	myg	muik		смирен, кротък,
mire	myrr	mýri	myr	myr	myre, myr	moeras	Moeras,	благо, тресавище
mistake	mistaka	mis'tök	misstag	mistak	fejl	fout	Fehler	грешка
muck	myki	mykja	dynga	myk	møg			оборски тор
mug	mugge	kanna	mugg mug	mugga			<i>долнонем.</i> mokke, mukke mug	кана
muggy	mugga 'ситен дъжд, мъгла'							влажен, задлушен

Английски	Старо-скандинавски	Исландски	Шведски	Норвежки	Датски	Нидерландски	Немски	Български
oaf (auf)	álfr 'елф', 'елф'	álfr 'елф', 'глушак'	alf	alv	alf	elf	Alb, Elf	глушак <i>ост. уродливо дете</i>
odd	oddi 'трети'	oddatala	udda	odde, oddetail	ulige, umage		einzel, ungerade	нечетен
ombudsman	umboðsmaðr	umboðs- maður	ombudsman	ombudsmann	ombuds- mand	ombudsman, ombudsvrouw	Ombudsmann	омбудсман
-commis- sary, repre- sentative, steward	um- 'около' + boð 'разпорек- дане' + maðr 'man'							
outlaw	utlagi	útlagi						престъпник
plough & plow	plógr	plógur	plog	plog	plov, ploug	ploeg	pflug	плуг
race	rás	rás	diav. rás	diav. rás		ras 'бърз, пържав'		надревара
raft	raptir	raftur	raft		rafte	raft	Raft	сал
raise	reisa	reisa	resa	reise	reise	opsteken		издигам
ransack	rannsaka	rannsaka	ransaka	ransake	ransage	ransage		претърсвам
reindeer	hreindýri	hreindýr	rendjur	reinsdyr	reinsdyr	rendier	Renntier Renntier, Renntier	северен елен
rid	ryðja, ryðja	röðja	röðja	ryðja	rydde			отървам
rive	rífa	rífa	ríva	ríva	rive	rijven	reiben	<i>поет. разцепвам</i> (се)
root	rót	rót	rot	rot	rod	wortel	Wurzel	корен
rotten	rotinn	rotinn	ruttin	roten	raaden, † rodden			гнил
rugged	rogg	uggi	uggig					грапав, груб
run	renna	renna	rinna	renna	rinde		rinnen	бягам, тека
sale	sala	sala	försäljning	salg	salg	solden	Verkauf	продажба
same	same, samr	samma	samma	salg	samme			еднакъв

Английски	Старо-скандинавски	Исландски	Шведски	Норвежки	Датски	Нидерландски	Немски	Български
scale	skál	skali	skål	skjell	skæl	schaal	schale	купа, везна оскъдица
scant	skamt, skammr							плаща
scare	skirra	skirra, skir- rask	диал. skjarra	skjerra				щета, вреда, нараняване
scathe	skada	skaði	skada	skade	skade	schade	schade	рязка, черта, бразда
score	skor	skora 'отбеливам'	skura 'стържа'	skåre	score <i>zl.</i>	score	Score	
scrape	skrapa	skrapa 'тракам'	skrapa	skrape	skrabe	schrappen, schrapfen	schrappen, schrapfen	стържа, остъргвам
scrap	skrap	sorp 'опадъци, смет'	skrap		skrab			парче (-нпе), късче
seat	sæti	sæti	säte	sete	sæde	gezeet zitung	Gesäss Sitz	седалка
skin	skinn	skinn, húð, hörund	skinn	hud, skinn	skind	skin	schinden 'дера'	кожа
sky	sky 'облак'	ský 'облак'	sky 'небе, облак'	sky 'небе, облак'	sky 'облак'			небе
slaughter	slátra	slátra	slakta	slakte, <i>диал.</i> slaatra	slagte	slachten, afs- lachten	Schlachten, Schlachting	коля
slaughter	slátr	slátr	slakt	slaking <i>диал.</i> slaater 'добить за колене'	slagting	slachting	schlachten	клане
swain, boy	sveinn	drengur, sveinn	gosse, sven	gutt, svein	dreng, svend	jongen	Junge	момче
take	taka	taka	taga	ta	tage	nemen	nehmen	вземам

Английски	Старо-скандинавски	Исландски	Шведски	Норвежки	Датски	Нидерландски	Немски	Български
ugly	uggligr 'ужасен'							прозен
weak	veikr	veikur	svag	svak	svag	zwak	schwach	слаб
window	vindauga	gluggi	fönster	vindu	vindue	raam	Fenster	прозорец
wing	vængr, vængir	vængur	vinge	vinge, ving	vinge	vleugel	Flügel	крило

Таблица 5. Латински думи в германските езици

Английски	Шведски	Датски	Нидерландски	Немски	Исландски	Норвежки	Старо-скандинавски	Български
animal	djur	dyr	dier	Tier	dýr	dyr	dǫtt	животно
apricot	aprikos	abrikos	abrikos	Aprikose	aprikósa	aprikos		кайсия
army от <i>фр.</i> armée	armé		leger	Armee				армия
art	konst	kunst	kunst	Kunst	list	kunst		изкуство
baggage	bagage	bagage	bagage	Gepäck				багаж
bark rind	bark	bark	schors	Rinde	barkur	bark	bǫrkr	кора на дърво
beak	nåbb	næb	snavel	Schnabel	nef, goggur	nebb	nef, grǫn	човка
brick	mursten	mursten	baksteen	Ziegelstein	múrsteinn	murstein		тухла
brush	borste	børste	borstel	Bürste	buski, burst	børste	burste	четка
butter	smör	smør	boter	Butter	smjör	smør	smjör	масло
carry	bära	bære	dragen	tragen	bera	bære	bera	нося
catch (capture)	fånga	fange	vangen	fangen	fanga	fange	fang	хващам, залавям
centre	mitt	midte	midden	Mitte	miðja	midten	miðr	център
chapter	kapitel	kapitel	hoofdstuk	Kapitel	kafi	kapittel	kafi	глава
cheap	köpa	købe	koopen	kaufen	kaupa	kjøpe	kaupa	търкувам
chisel	mejsel	mejsel	beitel	Meissel	meitill	meisel	meitill	длето

Английски	Шведски	Датски	Нидерландски	Немски	Исландски	Норвежки	Старо-скандинавски	Български
choice	val	valg	keus	Wahl	val	valg	val	избор
circle	cirkel	cirkel	cirkel	Kreis	hringur	sirkel		кръг
clock	klocka	ur, klokke	horloge, klok	Glocke, Klui- gel	klukka	klokka	klocka, klukka	часовник
coach	vagn	waggon	wagon	Wagen	jámbrauta, vagn	vogn		вагон
collar	krage	flip, krave	gareel, kraag	Kragen	kragi	krage	kragi	яка
collect	samla	samle	verzamelen	sammeln				събирам
collection	samling	samling	verzameling	Sammlung	safn	samling		коллекция
colour	färg	farve, kulør	kleur	Farbe	litur	farge		цвет
connection	förbindelse	forbindelse	verbinding	Verbindung	tengsl	forbindelse		връзка
consolation	tröst	trøst	troost	Trost	huggun, traust	trøst	traust	утеха
cowardice	feghet	fejhed	lafheid	Feigheit	hugleysi	feighet		малодушие
creation	skapande, skapelse	skaberværk	schepping	Erschaffung, Kreation, Schöpfung	sköpun, sköpu- narverk	skapelse, skaperverk	skapa	творение
crime	brott	forbrydelse	misdaad	Verbrechen	afbrot	forbrytelse		пресъпление
crowd	mängd	mængde	menigte	Menge	hópur	mengde		тъла
cry (call)	rop	råb	roep	Ruf	hróp	rop	hróp	вик
custom	sedvana	sædvane	gewoonte	Sitte, Ge- wohnheit				обичай

Английски	Шведски	Датски	Нидерландски	Немски	Исландски	Норвежки	Старо-скандинавски	Български
customer	kund	kunde	klant	Kunde		kunde		клиент
damage	skada	skade	schade	Schaden	skaði	skade	skaði	щета
dance	dansa	danse	dansen	tanzen				танц
danger (fear)	fara	fare	gevaar	Gefahr	háski far	fare	far 'беда, не-щастие'	опасност
disease	sjukdom	sygdom	ziekte	Krankheit, siech 'хилав'	sjúkdómur	sykdom	sjúkdómur	болест
divorce	skilsmässa	skilsmisse	echtscheiding	Scheidung	hjónaskiptadur	skildmisse		развод
double	dubbel	dobbelt	dubbel	doppelt	tvöfalda			двоен
doubt	tvivel	tvivl	twijfel	Zweifel	tvíráðni, vafaatriði	tvil		съмнение
dozen	dussim	dusin	dozijn	Dutzend	tólf, tyft	dusin		дузина
factory	fabrik	fabrik	fabriek	Fabrik	verksmiðja	fabrikk		фабрика
false	falsk	falsk	valsch	falsch	falskur	falsk		фалшив
fig	fikon	figen	vijg	Feige	flkja	fiken	flkja	смоквня
flame	flamma	flamme	vlam	Flamme	logi	flamme	loga	пламък
fruit	frukt	frugt	vrucht	Frucht	ávöxtur	frukt		плод
jacket, coat	jacka	jakke	jas	Jacke	jakki, kápa	jakke, kápe		яке
kettle	kittel	kedel	ketel	Kessel	ketill	kjele	ketill	чайник
kitchen	kök	køkken	keuken	Küche	eldhús	kjøkken		кухня

Английски	Шведски	Датски	Нидерландски	Немски	Исландски	Норвежки	Старо-скандинавски	Български
line	lina	line	lijn	Leine	lína	lenke, line	lína	въже, жица
line	linje	linie	lijn	Linie	lína	linje	lín	линия
list	lista	liste	lijst	Verzeichnis Liste	listi	liste	lista	списък
luxury	lyx	luksus	luxe	Luxus				люкс
mackerel	makrill	makrel	makreel	Makrele	makrill	makrell	makrill	скумрия
male	manlig	mandlig	mannelijk	männlich				мъжки
map	karta	landkort	landkaart	Karte	landakort	kart		карта
marble	marmor	marmor	marmer	Marmor	marmari	marmor		мрамор
market	marknad, torg	torv	markt	Markt	markaður	markað, torg	markaðr, marknaðr	пазар
mechanic	montör, mekaniker	mekaniker	mecanicien	Mechaniker	vélamaður	mekaniker		механик
medical	medicinsk	medicinsk	geneeskundig	medizimisch				медицински
mercury	kvicksilver	kviksølv	kwikzilver	Quecksilber	kvikasilfur	kvikksølv		живак
metal	metall	metal	metaal	Metall	málmur	metall		метал
military	militarisk	militær	militair	militarisch				военен
minute	minut	minut	minuut	Minute				минута
mirror	spiegel	spejl	spiegel	Spiegel	spjgill	speil		огледало
muscle	muskel	muskel	spier	Muskel	vöðvi	musel		мускул

Английски	Шведски	Датски	Нидерландски	Немски	Исландски	Норвежки	Старо-скандинавски	Български
mustard	senap	sennop	mosterd	Senf, Mostrich	sinnef	sennep		горчица
nature	natur	natur	natuur	Natur	náttúra	natur	lund	природа
nerve	nerf	nerve	zenuw	Nerv	taug	nerve		нерв
novel	roman	roman	roman	Roman	skáldsaga	roman		роман
number	nummer	nummer	nijmmer	Nummer		nummer		номер
natural	natuurlijk	natuurlijk	natuurlijk	natürlich				естествен
necessary	nödvändig	nødvendig	nooig	nötig, notwendig				необходим
origin	ursprung	oprindelse	oorsprong	Ursprung	uppruni	opprinnelse		произход
pack	packa	pakke	pakken	packen	pakka	pakka		пакет
parsley	persilja	persille	peterselie	Petersille	steinselja	persille		магданоз
party (faction)	parti	parti	partij	Partei	partí 'пратка'	partí 'пратка'		част, порция
paw	tass	pote	poot	Pfote	lappa, fótur	labb, pote		лапа
pear	páron	pære	peer	Birne	pera	pære		круша
pedal	pedal	pedal	pedaal	Pedal				педал
pen	penna	pen	pen	Feder	penni	kulepenn		писалка
pipe	pipa	pibe	pijp	Pfeife	pípa	pipe	pípa	лула
plan (project)	plan	plan	plan	Plan	áætlun	plan		план
plan	planera	planere	plannen	planen				планирам

Английски	Шведски	Датски	Нидерландски	Немски	Исландски	Норвежки	Старо-скандинавски	Български
plant	plantera	plante	planten	pflanzen	planta	plante	planta	садя
plum	plommon	blomme	pruim	Pflaume	plóma	plomme	plóma	слива
point (in space or time)	punkt	punkt	punt	Punkt	punktur	punkt	punktr	стадий, етап
poplar	poppel	poppel	populier	Pappel		poppel		топола
press	press	presse	pers	Presse	pressa	press		преса, печат
price, prize	pris	pris	prijs	Preis	verð	Preis	verð	цена
pump (water)	pumpa	pumpe	pompen	pumpen	pumpa	pumpe		помпя
radish	rädisa	radise	radijs	Radieschen	hreðka, radisa	reddik		репичка
ray	stråle	stråle	straal	Strahl	geisli	stråle		лъч
react	reagera	reagere	reageeren	reagieren				реагирам
remainder, rest	rest	rest	rest	Rest	afgangur, leifar	rest		остагък
reply	svar	svar	antwoord	Antwort	svar	svar	svar	отговор
reserve (seat)	reservera	reservere	reserveeren	reservieren				резервирам
respect	aktning	agtelse	achtung	Achtung	virðing, tillit	aktelse	agi	уважение
rigid	styv	stiv	stijf	steif	stífur	stiv		скован
risk	risk	risiko	risico	Risiko	áhaetta	risiko		риск
roll	rulla	rulle	rollen	rollen	rúlla	rulle		търкалям

Английски	Шведски	Датски	Нидерландски	Немски	Исландски	Норвежки	Старо-скандинавски	Български
round	rund	rund	rond	rund				кръгъл
rubber	gummi	gummi	rubber	Gummi	gúmmi	gummi		гума
rule	regel	regel	regel	Regel				правило
rumour	rykte	rygte	gerucht	Gerücht				слух
salad	sallad	salat	salade	Salat	salat	salat		салата
salmon, lax	lax	laks	zalm	Lachs	lax	laks	lax	сьомга
sauce	sås	sauce	saus	Sosse	sósa	saus		сос
scales	vág	vægt	weegschaal waag	Wage	vigt, vog	vekt	vág	везни
school	skola	skole	school	Schule	skóli	skole		училище
scissors	sax	saks	schaar	Schere	skæri	saks <i>диал. skjæra</i>	skæri	ножици
second	sekund	sekund	seconde	Sekunde				секунда
silk	silke	silke	zijde	Seide	silki	silke	silki	коприна
sock	strumpa, socka	sok	sok	Socke	sokkur	sokk	sokkr	чорап
solve	upplösa	løse	oplossen	lösen				решавам
sound	ljud	lyd	geluid	Laut	hljóð	lyd	hljóð	звук
soup	soppa	suppe	soep	Suppe	súpa	suppe		супа
space	rum	rum	ruimte	Raum	rúm	rom	rúm	пространство

Английски	Шведски	Датски	Нидерландски	Немски	Исландски	Норвежки	Старо-скандинавски	Български
spade	spade	spade	spade	Spaten	spaði	spade		лопата
spend (money)	kasta ut spendera	give ud	uitgeven spenderen	ausgeben spenden	spenna 'затягам'		spenna	харча
spend (time)	tillbringa	tilbringe	besteden door-bringen	verbringen zubringen				прекарвам (време)
spine	rygggrad	rygrad	ruggegraat	Rückgrat	hruggur	rygggrad	hruggur	гърбнак
stimulate	stimulera	stimulere	aansporen	anregen strmulieren				стимулирам
stop	stoppa	stoppe	aanhouden	anhaltten	stoppa, stansa	stoppe		спирам
street	gata	gade	straat	Strasse	gata	gate	gata	улица
study	studium	studium	studie	Studium				обучение, изследване
study	studera	studere	studeeren	studieren				уча
substance stuff	stoff	stof	stof	Stoff Substanz				вещество
sum	summa	sum	som	Summe				сума
surgeon	kirurg	kirurg	chirurg	Chirurg	skurdæknir	kirurg		хирург
betrayal	bedragen	bedrag	bedrog, bedriegerij	Betrug, Schwindel	svik	bedrag		предателство
table	bord, taffel	bord, tavle	tafel	Tisch, Tafel	borð	tavle	borð, tafl	маса
taste	smak	smag	smaak	Geschmack	smak	smekkur		вкус
tax treasure	skatt	skat	schat, belasting	Schatz, Steuer	skattur, sköttun	Skatt	skattr	любим човек, съкровище, данък

Английски	Шведски	Датски	Нидерландски	Немски	Исландски	Норвежки	Старо-скандинавски	Български
tea	te	te	thee	Tee	te	te		чай
test, prove	prov	prove	beproeving	Prüfung, Probe				проверка
test	prova	prøve	beproeven	prüfen	prófa	prøve		проверявам
theatre	teater	teater	schouwburg	Theater	leikhús	teater		театър
tower	torn	tårn	toren	Turm	turn	tårn	turn	кула
traveller	resande	reisende	reiziger	Reisende	ferðamaður	reisende		пътешественик
trouble	sorg	sorg	zorg	Sorge	sorg	sorg	sorg, syrgja	тъга, мъка
trout	forell	forel	forel	Forelle	urríði	ørret		пъстърва
valley	dal	dal	dal	Tal	dalur	dal	dalr	долина
value	vårde	værd	waarde	Wert	verð 'цена' virdi 'стойност'	verd	verð	стойност
veal calf meat	kalvkött	kalvekød	kalfsvleesch	Kalbfeisch	kálfakjöt	kalvekjøtt	kalfrkjöt	телешко
vegetables	grønsaker <i>мл. ч.</i>	grønsager	groente	Gemüse	grænmeti	grønnsaker		зеленчуци
view sight	utsikt	udsigt	uitzicht	Aussicht	sýn	utsikt		гледка
voice	stämma	stemme	stem	Stimme, Stamm	stofn 'свобод.'	stemme	stamm, stafn	глас
war	krig	krig	oorlog	Krieg				война

Английски	Шведски	Датски	Нидерландски	Немски	Исландски	Норвежки	Старо-скандинавски	Български
waistcoat	väst	vest	vest	Weste	Vesti	vest		жилетка
wall	mur	mur	muur	Mauer	mur	mur		зид
wire	tråd	tråd	draad	Draht				жица
labour	arbete, verk	arbejde, værk	werk	Arbeit, Werk	verk	verk, arbeide	verk	труд

Таблица 6. Думи с индоевропейски корени в германските езици

Английски	Шведски	Датски	Нидерландски	Немски	Исландски	Норвежки	Старосканди-навски	Български
ant	myta	myte	mier	Ameise	maur	maur	maur	мравка
arm	arm	arm	arm	Arm	armur	arm	armr, handlegg	ръка
apple	äpple	æble	appel	Apfel	epli	epile	epli, arpli, erpli	ябълка
bean	böna	bønne	boon	Bohne	baun	bønne (<i>новонорв.</i>) baune	baun	боб
birch	björk	birk	berk	Birke	björk	björk	björk	бреза
brother	broder	broder	broeder	Bruder	bróðir	bror	bróðir	брат
cleave	klyva	kløve	klieven, kloven	klieben	kjiúfa, klofna	kløyve	kjiúfa	разцепвам
foot	fot	fod	voet	Fuss	fótur	fot	fótr	крак
hand	hand	hånd	hand	Hand	hönd	hånd	hönd	длан
head	huvud	hoved	hoofd	Kopf	höfuð	hode	höfuð	глава
heath	hed	hede	heide	Heide	heiði, luygheiði	mo	hejör	пустош, <i>болт.</i> пирен
heaven	himmel	himmel	lucht, hemel	Himmel	himinn	himmel	lorf, himinn	небе
law	lag	lov	wet	Gesetz	lög	lov	lög (<i>мл.ч.</i>) lagu	закон
length	längd	længde	lengte	Länge	lengd	lengde	lengd	дължина
line	linje	linie	lijn	Linie	lína 'въже'	linje	lín	линия

Английски	Шведски	Датски	Нидерландски	Немски	Исландски	Норвежки	Старосканди-навски	Български
lion	lejon	løve	leeuw	Löwe	ljón	løve	leó, león	лъв
look, blik	blick	blik	blik	Blick	blik	blikk	blíkja 'блестя'	поглед
meal	mål	måltid, mel	maal, meel	Mahl, Mehl	mjöl	máltid	miöl	брашно
milk	mjölka	mælk	melk	Milch	mjólka	melk	miolka	мляко
milk	mjólka	malke	melken	melken	mjólka	melke	mjólka	доя
mint	mynta	mynte	kruisemunt	Muze	mynta	mynte	minta	менга
moth	nattfjæril, mal	møl	mot	Motte	mólur	møll	moll, motte	молец
mother	moder	moder	moeder	Mutter	móðir	mor	móðir	майка
mouse	råtta, mus	mus	muis	Maus	mús	mus	mús	мишка
nail	nagel	negl	nagel	Nagel	nagli	negl	nagl	ножът
name	namn	navn	naam	Name	nafn	navn	nafn, namn	име
night	natt	nat	nacht	Nacht	nótt	natt	nátt	нощ
oar	ára	åre	riem, roerriem	Ruderer, Riemen, Ruder	ár	åre	ár	гребло
oil	olja	olie	olie	Öl	olía	olje		олио
order (arrangement)	ordning	ordning	orde	Ordnung	röð	orden	roð	ред
pale	blek	bleg	bleek	bleich	bleikur	blek	bleikr	блед

Английски	Шведски	Датски	Нидерландски	Немски	Исландски	Норвежки	Староскандинавски	Български
paper	papper	papir	papier	Papier	papir	papir		хартия
pepper	peppar	peber	peper	Pfeffer	pipar	pipar	piparr	пипер
pig, swine	svin	svin	varken	Schwein	svin	svin	svín	праце
plough	plog	plov	ploeg	Pflug	plógur	plog		плуг
plough	plöja	pløje	ploegen	pflügen	plægja	pløye	plægja, from plógr	ора
possible	möjlig	mulig	mogelijk	möglich	mögulegur	mulig	möguligr	възможен
raw (not cooked)	rå	rå	rauw	roh	hrár	rå	hrár	суров
read	läsa	læse	lezen	lesen	lesa	lese		чета
read	råda	råde	raden	raten, rathen beraten	ráða	råde	ráða	управлявам
red	röd	rød	rood	rot	rauður	rød	rauðr	червен
rib	revben	ribben	rib	Rippe	rifbein	ribbein	rif	ребро
rice	ris	ris	rijst	Reis	hrísgrjón	ris	rís	ориз
right (just claim)	rätt	ret	recht	Recht	réttur	rett	rétr	правилен
rye	råg	rug	rogge	Roggen	rúgur	rug	rugr	ръж
salt	salt	salt	zout	Salz	saltur	salt	saltr	сол
short	kort	kort	kort	kurz	skortur 'липса'	kort	skorta 'липсвам'	къс

Английски	Шведски	Датски	Нидерландски	Немски	Исландски	Норвежки	Старосканди-навски	Български
silver	silver	sølv	zilver	Silber	silfur	sølv		сребро
sister	syster	søster	zuster	Schwester	systir	soster	systir	сестра
sit	sitta	sidde	zitten	sitzen	sitja	sitte	sitja	седа
sleep	sova	sove	slapen	schlafen	sofa	sove	sofa	спя
smile	smil	smil	glimlach	Lächeln	smil	smil	smíla	усмивка
snow	snö	sne	sneeuw	Schnee	snjór	snø	snøer	сняг
snow	snöa	sne	sneeuwen	schneien	snjóa	snø, snjøa, snjøa	snjáva, snjóva	вали сняг
Soap	tvål såpa	sæbe	zeep	Seife	sápa	såpe	sápa	сапун
son	son	søn	zoon	Sohn	sonur	sønn	sonr	син (дете)
sow	så	så	zaaien	säen	sá	så	sá	сея
spinach	spenat	spinat	spinazie	Spinat	spínat	spinat		спанак
stalk	stjälk	stilk	stengel, steel	Stengel, Stiel	stilkur, stöngull	stilk, stengel		стебло
stand	stå	stå	staan	stehen	standa	stå, stå, <i>новонорв.</i> stande/standa	standa	стоя
star	stjarna	stjerne	ster	Stern	stjarna	stjerne	stjarna	звезда
stork	stork	stork	ootevaar	Storch	storkur	stork	storkr	щъркел
storm	storm	storm	storm	Sturm	stormur	storm	stormr, hríð	буря

Английски	Шведски	Датски	Нидерландски	Немски	Исландски	Норвежки	Староскандинавски	Български
stream (current)	ström	strøm	stroom	Strömung	straumur	strøm	straumr	поток
suck	suga	suge	zuigen	saugen	sjúga	suge	súga	смуча
sugar	socker	sukker	suiker	Zucker	sykur	sukker		захар
summer	sommar	sommer	zomer	Sommer	sumar	sommer	sumar	лято
sun	sol	sol	zon	Sonne	sól	sol	sól, sunna	слънце
tailor	skräddare	skrædder	ideemaker	Schneider	klæðskeri	skredder		шивач
tame	tam	tam	tam	zahn	taminn	tam	tamr	питомен
thigh	lår	lår	dij	Schenkel	læri	lår	þjó, lær	бедро
thin	tunn	tynd	dun	dünn	þunnur	tynn	þunnr	тънък
thumb	tumme	tommelfinger	duim	Daumen	þumalfingur	tommelfinger	þumall	палец
tie (bind)	binda	binde	binden	binden	binda	binde	binda	вързвам
tie (bond)	band	bånd	band	Band	band, bindi	band, bånd	band	вързка
tomorrow	imorgon	imorgen	morgen	morgen	á morgun	i morgen		утре
tonight	i natt	inat	vannacht	heute nacht	i kvöld	i natt		довечера
tooth	tand	tand	tand	Zahn	tönn	tann	tönn	зъб
tree	träd	træ	boom	Baum	tré	tre	tré	дърво

Английски	Шведски	Датски	Нидерландски	Немски	Исландски	Норвежки	Старосканди-навски	Български
wasp	geting	hveps	wesp	Wespe	geitungur, vespa	veps, vops, gvefs, kvefs		оса
water	vatten	vand	water	Wasser	vatn	vann	vatn, lǫgr	вода
weather	väder	vejr	weer	Wetter	veður	vær	veðr	време
wheel	hjúl	hjul	wiel	Wiel, Rad	hjól	hjul	hvél, hjól,	колено
whole	hel	hel	geheel	ganz, heil	heill	hel	heill	цял
will	vilja	vilje	wil	Wille	vilja	vilje	vilja 'иска́м'	воля
wind	vind	vind	wind	Wind	vindur	vind	vindr	вятър
wine	vin	vin	wijn	Wein	vín	vin	vín	вино
winter	vúiter	vinter	winter	Winter	vetur	vinter	vetr, veftr	зима
wolf	varg	ulv	wolf	Wolf	úlur	ulv	úlfr	вълк
wool	ull	uld	wol	Wolle	ull	ull	ull	вълна
word	ord	ord	woord	Wort	orð	ord	orð	дума
worm	mask, orm 'змия'	orm	worm	Wurm	ormur 'змия, червей'	orm	ormr 'змия'	червей

Таблица 7. Лексикални несъответствия при германските езици

Английски	Шведски	Датски	Нидерландски	Немски	Исландски	Норвежки	Старо-скандинавски	Български
account (report)	berättelse	beretning	bericht	Bericht	skýrsla	beretning		отчет
action	handling	handling	handeling	Handlung	athöfn, atburðarás	handling		действие
advantage	fördel	fordel	voordeel	Vorteil	hagur	fordel		преимущество
again	igen	igen	weder	wieder	að nýju	igjen	i gegn	отново
anchor	ankare	anker	anker	Anker	akkeri	anker	akkeri	котва
angle	vinkel	vinkel	hoek	Winkel, Angel	ðngull 'кука'	vinkel	ǫngull, angulr	ъгъл
approval	bifall	bifald	bijval	Beifall	leyfi, samþykki	bifall		одобрение
away	bort	bort	weg	weg	burt	vekk	burt, brott, braut	далеч
badger	grävling	grævling		Dachs	greifingi	grævling		язовец
barley (номн. bigg)	korn, bjugg	byg	gerst	Gerste	bygg	bygg	bygg	ечемик
barn	lada	lade	schuur	Scheune	hlaða	læve	hlaða	обор
beam			boom 'дърво'	baum 'дърво'	baðmur		baðmr 'дърво'	грѣда, гълч
behind	bakom	bagefter	achter	hinten	að baki	bak		зад
belt	bälte	bælte	ceintuur	Gürtel	belti	belte	balti	колан
betray	bedra	bedrage	bedriegen	betrügen	svikja	bedra	svikja	предавам

Английски	Шведски	Датски	Нидерландски	Немски	Исландски	Норвежки	Старо-скандинавски	Български
birth	födelse	fødsel	geboorte	Geburt	burður	byrd	byrðr	раждане
branch	gren	gren	tak	Ast	grein	gren	grein	клон
bright (full of light)	ljus	lys	helder	hell	bjartur, ljós	lys	bjartir	ярък
bull, steer	tjur	tyr	stier	Bulle, Stier	boli	tyr	boli, stjórr	бик
butter	smör	smør	boter	Butter	smjör	smør	smjör	масло
butterfly	fljöril	sommerfugl	vliinder	Schmetterling	fljörildi	sommerfugl	fljörildi, fljörildi	пеперуда
castle	slott	slot	slot, kasteel	Schloss	kastali	slott		замък
caution (care)	omsorg, försigtighet	forsigtighed	voorzichthigheid	Vorsicht, Sorgfalt	varúð	forsiktighet		внимание, грижа
child	barn	barn	kind	Kind	barn	barn	barn	дете
chicken	kyckling	kylling	kip	Huhn	kjúklingur	kylling	kjúklingr	пиле
cut	duar. káta, snitt	cutte, snit	snede	Schnitt	kuta, skera	kutte, snit	kuti	режа
die	dó	dø	sterven	sterben	deyja	dø	deyja, deyja	умирам
disease, illness, sickness	sjúkdom	sygdom	ziekte	Krankheit	sjúkdomur	sykdom	sjúkdomr (sjúk + dom)	болест
dust	dunst	støv 'пърст' dyst	stof, duist	Staub, Dunst	ryk, duft	støv, dunst 'нара'	stQv, dust	прах
feeling	känsla	følelse	gevoel	Gefühl	álit, geðshræring			чувство
fill, full	ylla	fylde	vulien	füllen	ylla	fylle	ylla	пълня

Английски	Шведски	Датски	Нидерландски	Немски	Исландски	Норвежки	Старо-скандинавски	Български
fight	kämpa	kæmpe	vechten	kampfen				битка
fin	fena	finne	vin	Flosse, Finne	uggi			перка (на риба)
fir (вж. pine)	gran, tall	gran, fyr	den	Tanne	Þinnur, fura	furu	fyr- (в комб. fyriskógr)	бот. ела (abies)
flea	loppa	loppe	vloo	Floh	fló	loppe		бъляха
floor	golv	gulv	vloer	Fussboden, Flur	golf, flór	golv	flór	под
forest, wood	skog	skov	bos, woud, ср.нидер. bosch	Wald	skógur	skogen	skógr, víðr (wood)	гора
fox	räv	ræv	vos	Fuchs	refur	rev	refr	лисица
fork	gaffel	gaffel	vork	Gabel	gaffall	gaffel	forkr	вилница
gill	gäl	gælle	kieuw	Kieme	tálkn	gjelle		хриле
grapes	vindruva	vindrue	druif	Traube	vinber	druue		грозде
go (in vehicle)	fara	køre	rijden	fahren	fara	kjøre		карам (автомобил)
ham	skinka	skinke	ham, hamme	Schinken, диал. Hamm	skinka	skinke	hqm	шунка
health	sundhet hälsa	sundhed helbred	gezondheid	Gesundheit	heilsa	helse, sunnhet		здраве
hearth	eldstad	arnested	haard	Herd	arnn, eldstæði	ildsted, arne		огнище
fire-place	häger	hejre	reiger	Reiher	gráhegri, hegri	hegre	hegri	чапла
heron	häger	hejre	reiger	Reiher	gráhegri, hegri	hegre	hegri	чапла
herring	sill	sild	haring	Hering	sild	sild	sild	херинга

Английски	Шведски	Датски	Нидерландски	Немски	Исландски	Норвежки	Старо-скандинавски	Български
house	hus	hus	huis	Haus	hús	hus	hús	къща
hire	hyra	hyre	huren	mieten	hyra 'wages'	leie		наемам
hit (strike)	träffa	træffe	treffen	treffen	hitta	treffe	hitta	удрям
jaw	käft	kæbe	kaak	Kiefer	kjálki	kjeft, kjeve	kjöptr	челюст
jug, can	kruka, kanna	kande	kan	Krug, Kanne	kanna	krukke, kanne	kanna	кана
jump	spring	spring	sprong	Sprung	hopp	sprang, hopp		подскок
key	nyckel	nøgle	sleutel	Schlüssel	lykill	nøkkel	lykill	ключ
knock (at door)	knacka	banke	kloppen	klopfen	banka	banke	knoka	почуквам (на врата)
ladder, stig	stege	stige	ladder	Letter, Leiter	stigi	leider, stige	stigi, stegi	стълба
language, speech	språk	sprog	taal, spraak	Sprache	mál	språk	mál	език, реч
lake	sjö	sø	meer	See	stöðuvatn, vatn	sjø	vatn	езеро
last	sist	sidst	laatst	laatst	síðastur	siste	latastr	последен
leg	ben	ben	been	Bein	leggur	ben	leggur	крак
lid	lock	låg	deksel lid, ooglid	Deckel в ком.Ø. Augenlid	augnlok, lok	deksel, kyse, lokk, øyenlokk	hlid	похлупак
lift	lyfta	løfte	tillen	heben	lyfta	løfte	lyfta	вдигам
lip	läpp	læbe	lip	Lippe	vör	leppe	Grøn	устна

Английски	Шведски	Датски	Нидерландски	Немски	Исландски	Норвежки	Старо-скандинавски	Български
lock	lås lock (похлупак)	lås låg (похлупак)	slot	Schloss	lås, lokkur (перчем) lok (похлупак)	lås lokk (похлупак)	lok (похлупак)	капинар, перчем
loss	förlust	tab	verlies	Verlust	tap, los	forlis	los	загуба
make	göra	gøre	maken	machen	gera	gjøre		права
meadow	äng	eng	weide	Wiese	engi	eng	eng	ливада
meat	kött mat 'храна'	kød mad 'храна'	vleesch	Fleisch	matur 'food'	mat	matr 'храна'	месо
meet	möta, träffa	møde, træffe	ontmoeten	begegnen, tref- fen		møte		среща
moist	fuktig	fugtig	vochtig	feucht	blautur, rakur	fuktig		влага
mountain	berg, fjäll	bjerg	berg	Berg	fjall	berg, fjell	fell	планина
murk (darkness)	mörker	mørke	duisternis	Dunkelheit	mýrkur	mørke	mýrkr	тъмнина
nut	inte	ikke	met	nicht	ekki	ikke		не (отр. части- ца)
nut	mutter	møtnk	moer	Mutter		mutter		гайка
old	gammal	gammel	oud	alt	gamall	gammel	gamall – ellri – ellztr	стар
onion	lök	løg	ui	Zwiebel	laukur	lök	laukur	лук
pain	smärta	smerte	pijn	Schmerz	verkur, pína	smerte	mein	болка
path (country)	stig	sti	pad	Pfad	Slóð, stígur	sti	stígangr "wan- derer"	пътека

Английски	Шведски	Датски	Нидерландски	Немски	Исландски	Норвежки	Старо-скандинавски	Български
pike	gädda	gedde	snoek	Hecht	gedda	gjedde	gedda	щука
place (spot) stead	ställe	sted plads	oord plaats stek	Ort, Stelie, Platz	staður	sted	staðr	място
poison	gift	gift	vergif	Gift	eitur	gift	eitr	отрова
potato	potatis	kartoffel	aardappel	Kartoffel	kartofla	potet		картоф
rock	klippa	klippe	rots	Felsen	bjarg, sker	klippe, stein	bjarg, sker	скала
root	rot	Rod	wortel	Wurzel	rót	rot	rót	корен
sad	bedrövad	bedrøvet	treurig, zat	tiaurig betrübt, satt	sorglegur	bedrøvet	saðr	тъжен
scythe	lie	le	zeis	Sense	ljár	ljå	sigðr	коса
sell	sälja	sælge	verkoopen	verkaufen	selja	selge	selja	продавам
servant	tjänare	tjener	dienstbode	Dienstbote	vinnukona f húskarl m	hushjelp f tjener m		слуга
sew	sy	sy	naaien	nähen	sauma	sy	sýja	шить
shadow, shade, skuggery	skugga	skygge	schaduw	Schatten	skuggi	skygge	skuggi	сянка
speak, tell	tala	tala	spreken	sprechen				казвам
spring (water)	källa	kilde	bron	Quelle	brunnur	kilde	kelda	извор
sheep	fär	fär	schaap	Schaf	fé (fjår)	fär		овца
steam	ånga	damp	stoom	Dampf	gufa, gufuafli, mistur	damp		пара

Английски	Шведски	Датски	Нидерландски	Немски	Исландски	Норвежки	Старо-скандинавски	Български
stocking	strumpa, socka	strømpe	kous	Strumpf	sokkabuxur, sokkar	strømpe		чорап
take	taga	tage	nemen	nehmen	taka	ta	taka	вземам
tailor	skræddare	skrædder	ideemaker	Schneider	klæðskeri	skredder		шивач
toad (вж. frog)	padda	tudse	pad	Kröte	padda	padda, tudse		жаба
thigh	lår	lår	dij	Schenkel вж. shanks	læri	lår	þjó, lær	бедро
today	ídag	ídag	heden, vandaag	heute	í dag	ídag		днес
tree	träd	træ	boom	baum	tré		tré	дърво
trick	knep	kneb	true	Kniff	grín	knep		хитрост, тънкоост
trout	forell öring	forel ørred	forel	Forelle	urriði	ørret		пъстърва
turkey	kalkon	kalkun	kalkoen	Truthahn	kalkúni, kalkúnn	kalkun		пуйка
turnip	rova	roe	knol	Rübe	næpa	kálrot, nepe		ряпа
village	by	landsby	dorp	Dorf	þorp, þorps- búar	Landsby, bygd		село
willow	pil	pil	wilg	Weide	pílvíður	piletre	pill	върба
want (lack)	brist	mangel	gebrek	Mangel	vöntun	knapphet, mangel	vant	липса
woman	kvinna	kvinde	vrouw	Frau	kona	kvinne	kvenna, kona	жена
wound	sår	sår	wond	Wunde	sár, und	sår	sár, ben, und	рана

Таблица 8. Лексикални изключения на английския език

Английски	Шведски	Датски	Нидерландски	Немски	Исландски	Норвежки	Старо-скандинавски	Български
advice	råd	råd	raad	Rat	ráð	råd	ráð	съвет
art	konst	kunst	kunst	Kunst	list	kunst		изкуство
arrange	ordna	ordne	regelen	regeln	raða	ordne		подредям
arrive <i>еж. come</i>	ankomma	ankomme	aankomen	ankommen	koma	ankomme		пристигам
ask (<i>еж. bid</i>)	bedja	bede	vragen verzoeken	bitten ersuchen	biðja	be	biðja	<i>ост. моля,</i> умолявам
beak	nåbb	næb	snavel	Schnabel	nef, goggur	nebb	nef, gǫfn	човка
beat	slå	slå	slaan	schlagen	slá	slá	bauta,	удрям
below down- stairs	nedanför	nedenunder	beneden	unten	neðan, niðri	ned		долу
bird	fågel	fugl	vogel	Vogel	fugl	fugl	fugl	птица
blow	slag	slag	slag	Schlag	slag	slag		удар
brass	mässing	messing	Geelkoper	Messing	messing	messing		месинг
brick	mursten	mursten	baksteen	Ziegelstein	múrsteinn	murstein		тухла
buy (cheap)	köpa	købe	koopen	kaufen	kaupa	kjøpe	kaupa	купувам
cabbage	kål	kål	kool	Kohl	kál	kál	kál	зеле
cause (grounds)	orsak	årsag	oorzaak	Ursache	orsök	ersak	órsök	причина

Английски	Шведски	Датски	Нидерландски	Немски	Исландски	Норвежки	Старо-скандинавски	Български
chapter	kapitel	kapitel	hoofdstuk	Kapitel	kafi	kapittel	kafi	глава (от книга)
choice	val	valg	keus	Wahl	val	valg	val	избор
colour	färg	farve kulør	kleur	Farbe	litur	farge		цвет
command (order)	befallning	befaling	bevel	Befehl	skipun	befaling		заповед
condition	tillstånd	tilstand	toestaad	Zustand, Lage	ástand	tilstand		състояние
confidence (trust)	förtroende	tillid	vertrouwen	Vertrauen	tiltrú, traust, trú	tillit, tro		увереност
connection	förbindelse	forbindelse	verbinding	Verbindung	tengsl	forbindelse		връзка
count	tälja	tælle to	tellen	zählen	telja	telle	telja	броя
crowd	mångd	mængde	menigte	Menge	hópur	mengde		тъпа
dear (beloved)	kär	kær	lieve	liebe	kær	kjær	kærr	скъл
dye	färga	farve	verven	farben	lita	farge		боядисвам
enemy	fiende	fiende	vijand	Feind	fjandmaður, fjandi	fiende	fjandmaðr	враг
flour	mjöl	mel	meel	Mehl	hveiti, kornmjöl	hvetemel, mel	mjöl	брашно
finish (conclude)	sluta	slutte	besluiten	schliessen	slúta	avslutte		свършвам
fur	päls	pels	pels	Pelz	feldur	pels	pilz	козина
game (play)	lek, spel	spil	spel	Spiel	spil	spill		игра

Английски	Шведски	Датски	Нидерландски	Немски	Исландски	Норвежки	Старо-скандинавски	Български
gentleman	herre	herre	heer	Herr	hera	herr	hera	господин
genuine	äkta	ægte	echt	echt	ekta	ekte		истински
gimlet	borr	bor	boor	Bohrer	bor	bor	borr	свредел
gnat	mygga	myg	mug	Mücke	bitmý, moskító	mugg		комар
govern	regera	regere	regeeren	regieren		regjere		управлявам
grind (crush)	mala	male	malen	mahlen	mala	male	mala	меля
gun	gevär, bössa	gevær, bøsse	geweer	Gewehr	byssa	gevær, bøsse		пушка
honest	ärlig	ærlig	eerlijk	ehrlich	heiðarlegur	ærlig	æra 'чест'	честен
honour	ära, heder	ære	eer	Ehre	heiður	ære	æra	чест
hunt	jaga	jage	jagen	jagen				ловувам
inherit	ärva	arve	erven	erben	erfa			наследявам
intelligent	klok	klog	knap	klog	glöggskyggn	klok		интелигентен
juice	saft	soft	sap	Saft	saft	saft		сок
jump	hoppa	springe	springen	springen, hüpfen				скачам
keep (pre-serve)	bevара	bevare	bewaren	(auf) bewahren	vefja	bevare		пазя
keep (retain)	behålla	beholde	behouden	behalten	halda	beholde		задържам
kidney	njure	nyre	nier	Niere	nyra	nyre	nyra	бъбрек

Английски	Шведски	Датски	Нидерландски	Немски	Исландски	Норвежки	Старо-скандинавски	Български
letter	brev	brev	brief	Brief	bréf	brev		писмо
lime	kalk	kalk	kalk	Kalk	kalk	kalk		варовик
load	last	læs	last	Last	lest	last	hlass neut., load	товар
lobster	hummer	hummer	kreeft	Hummer	humar	hummer	humarr	омар
number (numerical)	tal	tal	getal	Zahl	tala	tall	tal	число
number (amount)	antal	antal	aantal	Anzahl	fjöldi, tala	antall		брой
oats	havre	havre	haver	Hafer	hafnar	havre	hafnar	овес
pea	ärta	ært	erwt	Erbse	erta,	ert		грах
peace, free	fred	fred	vrede	Friede	friður	fred	fríðr	мир
picture	tavla, bild	billede	schilderij	Bild	málverk	bilde		картина
pincers	tång	tang	nijptang	Zange	töng	knipetang		щипци
plane	hyvel	høvl	schaaf	Hobel	hefill	høvel		рендe
pressure	tryck	tryk	druk	Druck	brýstingur	trykke		наляганe
protection	beskydd	beskyttelse	bescherming	Schutz	skjól, vermd	beskyttelse		защита
push	stöt	stød	stoot	Stoss	högg	stöt		удар
possible	möjlig	mulig	mogelijk	möglich	mögulegur	mulig	möguligr	
play	spela	spille	spelen	spielen	spila á	spille		свиря

Английски	Шведски	Датски	Нидерландски	Немски	Исландски	Норвежки	Старо-скандинавски	Български
rabbit	kanin	kanni	konijn	Kaninchen	kanína	kanin		зак
read	läsa	læse	lezen	lesen	lesa	lese		чета
reason (power of thought)	förnuft	fornuft	vernuft	Vernunft	dómgreind, hugur	fornuft		причина
save (from)	rädda (från)	redde (fra)	redden (van)	retten (von)		redde		спасявам
seagull	mås	måge	meeuw	Möwe	máfur, mávur	måke		чайка
secret	hemlig	hemmelig	geheim	geheim		hemmelig		таен
secret	hemlighet	hemmelighed	geheim	Geheimnis			heimiligr	тайна
shape	form	form	vorm	Form, Gestalt	form	form	skap	форма
share	andel	andel	aandeel	Anteil	hlutur, partur, stykki			дял
shark	haj	haj	haai	Hai	háfskur	hai		акула
sheet	lakan	lagen	laken	Bettuch, Bettlaken	lak	laken		чаршаф
signify (mean)	betyda	betyde	beduiden	bedeuten				означавам
sleeve	ärm	ærme	mouw	Ärmel	ermi	erme		ръкав
sound	ljud	lyd	geluid	Laut	hljóð	lyd	hljóð	звук
spine backbone	ryggrad	rygrad	ruggegraat	Rückgrat	hryggur	ryggrad	hryggr	гърбнак

Английски	Шведски	Датски	Нидерландски	Немски	Исландски	Норвежки	Старо-скандинавски	Български
sponge, swamp mushroom	svamp	svamp	spons	Schwamm	svampur	svamp	svǫrpr	гъба
spring	fjäder	fjeder	veer	Feder	fjöður	fjær	fjǫðr	перо
stomach	mage	mave	maag	Magen	magi	mage	magi	стомах
string	snöre	snor	touw	Schnur	snæti, snúra	snor		конец
suffer	lida (av)	lide (af)	lijden (aan)	leiden (an)	líða	lide	líða	страдам
tear	riva sönder	rive itu	scheuren teren	zerreißen	rífa	ríve	rífa	съзла
touch	beröring	beröring	aanraking	Berührung	snerting	beröring		докосване
truth	sanning	sandhed	waarheid	Wahrheit	Sannleikur, sannindi	sannhet	sannindi, tryggð	истина
use (application)	bruk	brug	gebruik	Gebrauch, Anwendung	afnot	bruk		приложение
vinegar	ättika	edikke	azijn	Essig	edik	eddik		оцет
victory (see siege)	seger	sejr	overwinning	Sieg	sigur	seier	sigr	победа
wages	lön	løn	loon	Lohn	laun	lønn	laun	заплата, надница
want	begära, vilja, duaz. vanta 'липсвам'	ville, ønske, duaz. vante 'липсвам'	wensen, willen moeten, motten	verlangen, wollen, wünschen, begehren	vanta, verða, vilja	ville, ønske vanta 'липсвам'	vanta	искам
weak	svag	svag	zwak	schwach	veikur	svak	veikr	слаб

Английски	Шведски	Датски	Нидерландски	Немски	Исландски	Норвежки	Старо-скандинавски	Български
wealth	rikedom	rigdom	rijkdom	Reichtum	rikiðæmi	rikdom		богатство
wear (clothes)	bára, ha på sig	have på	dragen, breken, aanhebben	tragen, anhaben, abtragen	verja 'defend'	bære, ha på	verja 'обличам'	нося (дрехи)
weep	gráta	græde	huilen	weinen	gráta <i>ст.исл. ópra</i>	gråte	œpra, gráta	плача
wet	våt	våd	nat	nass	votur	våt	vátr	мокър
wing	vinge	vinge	vleugel	Flügel	vængur	vinge, ving	vængir	крило
yesterday	igår	igår	gisteren	gestern	í gær	i går	í gær	вчера
zeal	iver	iver	ijver	Eifer	ákafi	iver		усърдие

Таблица 9. Калки при геманските езици

Английски	Шведски	Датски	Нидерландски	Немски	Исландски	Норвежки	Старо-скандинавски	Български
bat	fladermus	flagermus	vleermuis	Fledermaus	leðurblaða	flaggermus		прилеп
gums	tandkött	tandkød	tandvleesch	Zahnfleisch	tannhold	tannkjøtt	tǫnnhold	венци
grasshopper	gräshoppa	grashoppe	sprinkhaan	Grashüpfer	engispretta	gresshoppe		скакалец
garlic	vitlök	hvidløg	knoflook	Knoblauch	hvitlaukur	hvitlök		чесън
glove	handske	handske	handschoen, want	Handschuh	hanski	hanske, vante		ръкавица
headache	huvudvärk	hovedpine	hoofdpijn	Kopfschmerzen	höfuðverkur	hodepine		главоболние
high tide	flod	flod	vloed	Flut	flóð	høyvann	flóð	прилив
hazelnut	hasselnöt	hasselnød	hazelnoot	Haselnuss	heslihneta,	hasselnött		лешник
hospital	sjukhus	hospital	ziekenhuis	Krankenhaus	sjúkrahús	sykehus		болница
condition (state)	tillstånd	tilstand	toestaad	Zustand, Lage	ástand	tilstand		състояние
island	ö	ø	eiland	Insel	ey	øy	ey, eyland	остров
iron (flat)	strykjärn	strygejern	strijkijzer	Bügeleisen				ютия
invent	uppfinna	opfinde	uitvinden	erfinden				изобретявам
inquisitive	nyfiken	nysgerrig	nieuwsgierig	neugierig				любопитен
join (unite)	förena	forene	vereenigen	vereinigen				съединявам
pronounce	uttala	udtale	uitspreken	aussprechen				произнасям

Английски	Шведски	Датски	Нидерландски	Немски	Исландски	Норвежки	Старо-скандинавски	Български
sympathy, compassion	medlidande	medlidenhed	medelijden	Mitleid				съчувствие
tooth-brush	tandborste	tandbørste	tandenborstel	Zahnbürste	tönn-bursti	tann-børste		четка за зъби
tooth-paste	tandpasta	tandpasta	tandpasta	Zahnpasta	tönn líma	tannkrem		паста за зъби
merchant	köpmán	købmand	koopman	Kaufmann	höndlari, kaupmaður	kjøpmann		търговец
mother tongue	modersmål	modersmål	moedertaal	Muttersprache	móðurmál	morsmál	móðir 'майка' + mál 'език'	майчин език
midnight	midnatt	midnat	middernacht	Mitternacht	míðnætti	midnatt	míðnætti	полунощ
noon	middag	middag	middag	Mittag	hádegi	middag	nón	пладне
once	engång	en gang	eens	einst, einmal	eínusinni	èn gang		веднъж
orange	apelsin	appelsin	smaasappel	Orange, Apfelsine				портокал
overcoat	överrock	frakke	overjas	Überzieher	yfirhöfn	yttfrakk		палто
outside	utanför	udenfor	buiten	draussen	úti	utenfor		навън
partridge	rapphöna	agerhøne	patrijs	Rebhuhn	akurhaensn	åkerhøne, rap-phone	akrhöna	яребица
peninsula	halvö	halvø	schiereiland	Halbinsel	Skagi, nes	halvøy		полуостров
prison, fang postman	fängelse	fængsel	gevangenis	Gefängnis	fangelsi	fængsel		затвор
postman	brevbårare	postbud	postbode	Briefträger	bréfbæri, póstmáður	postbud		почтальон
pencil	blyertspenna	blyant	potlood	Bleistift				молив

Английски	Шведски	Датски	Нидерландски	Немски	Исландски	Норвежки	Старо-скандинавски	Български
postcard	brevkort	brevkort	briefkaart	Postkarte	þóstkort	brevkort		пощенска картичка
property (quality)	egenskap	egenskap	eigenschap	Eigenschaft	eiginleiki	egenskap		качество
property (things owned)	egendom	ejendom	eigendom	Eigentum	eign	eiendom		собственост
propose (suggest)	foreslå	foreslå	voorstellen	vorschlagen	áforma	foreslá		предлагам
protect	beskydda	beskytte	beschermen	beschützen	verja, vernda	beskytte		предпазвам
prove	bevisa	bevise	bewijzen	beweisen	prófa, bera vitni	bevise		доказвам
recollection	erining	erindring	herinnering	Erinnerung	endurminning	erindring		припомняне
relation	förhållande	forhold	verhouding	Beziehung, Verhältnis		forhold		отношение
repetition	uppreining	gentagelse	herhaling	Wiederholung				повторение
rainbow	regnbåge	regnbue	regenboog	Regenbogen	regnbogi	regnbue	regnbogi	дъга
eyebrow	ögonbryn	øjenbryn	wenkbrauw	Augenbraue	augabrún	øyenbryn	brún	вежда
eyelid	ögonlock	øjenlåg	ooghd	Augelid	brá	øyelokk		клепач
spine backbone	ryggrad	rygrad	ruggegraat	Rückgrat	hryggur	ryggrad	hryggr	гръбнак
seal	säl	sæl	zeehond	Seehund	selur	sel	selr	тюлен
spider	spindel	edderkop	spin	Spinne	kónguló, kónguló	edderkopp, spindelvev 'паяжина'		паяк

Английски	Шведски	Датски	Нидерландски	Немски	Исландски	Норвежки	Старо-скандинавски	Български
strawberry	jordgubbe	jordbær	aardbei	Erdbeere	jarðarber	jordbær		ягода
surname	tillnamn, eftermann	efternavn	achternaam	Famihenname	efirnafn	etternavn		презиме
spectacles	glasögon, brillor	briller	bril	Brille	gleraugu	briller		очила
spanner	skruvnyckel	skruenøgle	schroefsleutel	Schraubenschlüssel	skruúfukill	skrunøkkel		гаечен ключ
shoemaker	skomakare	skomager	schoenmaker	Schuhmacher	skósmíður	skomaker		обущар
shorthand	stenografi	stenografi	snelschrift	Kurzschiff	hraðritun	stenografi		стенография
signature	underskrift	underskrift	handteekering	Unterschrift	undirskrift	underskrift		подпис
type-writer	skrivmaskin	skrivemas-kine	schrijfmachine	Schreibmaschine	ritvél	skrivemaskin		пишеща машина
screw-driver	skruvmejsel	skruetrækker	schroevendraaier	Schraubenzicher	skruúfjárn	skrujern, skrutrekker		отверка
thereafter	dårpå, derefter	derpå, derefter	daarop, daarachter	darauf	á eftir	derefter	þar eftir	после
toothache	tandvärk	tandpine	kiespijn	Zahnschmerzen	tannpína, tannverkur	tannpine		зъбобол
town-hall	rådhus	rådhus	stadhuis	Rathaus	Ráðhús	rådhus		кметство
towel	handduk	håndklæde	handdoek	Handtuch	handklæði	håndkle		кърпа
tools	verktug	værktøj	werktuig	Werkzeug	verkfæri	verktøy		инструменти
tip	drikkspengar	Drikkepenge	fooi	Trinkgeld	þjórfé, tipp	drikkepenger		бакшиш
triangle	trekant	trekant	driehoek	Dreieck				триъгълник

Английски	Шведски	Датски	Нидерландски	Немски	Исландски	Норвежки	Старо-скандинавски	Български
tie	halsduk	slips	wijnstok	Schlips	hálsbindi	slips	taug 'въже'	вратовръзка
vine	vinstock	vinstok	wijnstok	Weinstock	vinviður	vinstokk	vinviðr	лоза
vest	undertröja	undertrøje	hemd	Unterhemd	vesti, nærbolur	undertrøye		фланела, потник
veal	kalvkött	kalvekød	kalfsvleesch	Kalbfleisch	kalbfakjöt	kalvekjøtt	kalfr kjöt	телешко
fresh water	sötvatten	ferskvand	zoet water	Süßwasser	ferskvatn	ferskvann	hraðr	сладка вода
salt water	saltvatten	saltvand	zout water	Salzwasser	saltvatn	saltvann		солена вода
waterfall	vattenfall	vandfald, fos	waterval	Wasserfall	foss	foss, vannfall	foss	водопад
wrist	håndled vrist	håndled vrist	pols	Handgelenk	úlnliður	håndledd, vrist	rist	китка (на ръката)
walnut	valnöt	valnød	walnoot	Walnuss	valneta	valnøtt	valhnöt	орех
wife	hustru	hustru	vrouw	Frau, Gattin	eiginkona, kona	Hustru, kone	hústrú, om húsfúru	съпруга, домакиня
watchmaker	urmakare	urmager	horlogemaker	Uhrmacher	úrsmiður	urmaker		часовникар
workman	arbetare	arbejder	werkmán	Arbeiter	verkamaður	arbeider		работник
walk (stroll)	spatsegång	spadseretur	wandeling	Spaziergang				разходка

БИБЛИОГРАФИЯ

- Ангелов 2003*: Ангелов, А. Г. Изследванията на общославянското лексикално богатство. – В: Славистиката в началото на 21. век. Традиции и очаквания. Съст. В. Панайотов и Я. Бъчваров. С., Сема ПИИ, 2003, 50–60.
- Аниънс 1978*: Onions, C. T. (Editor). The Oxford Dictionary of English Etymology. New York, Oxford University Press, 1978.
- Бенвенист 1969*: Benveniste, E. Le vocabulaire des institutions indo-europeennes. I. Economic, parente, societe. II. Pouvoir, droll, religion. Paris., Minuit, 1969.
- Бодмер 1944*: Bodmer, F. The Loom of Language. New York., W. W. Norton, 1944.
- Босуърт 1838*: Bosworth, J. Dictionary of the Anglo-Saxon Language. London, 1838.
- Брате 1986*: Brate, Erik. Eddan, de nordiska guda och hjältesångerna: bokförlaget Nilöé AB.
- Бък 1949*: Buck, C. D. A Dictionary of Selected Synonyms in the Principal Indo-European Languages. Chicago., The University of Chicago Press, 1949.
- Виденов 1979*: Виденов, М. Към производството на някои повечесловни съчетания в съвременния български книжовен език. – Език и литература, 1979, № 2, 113–116.
- Вимер 1929*: Wimmer, L. F. A. Oldnordisk Læsebog. København., Jespersen og Pios forlag, 1929.
- Виноградов 1999*: Виноградов, В. В. История слов. Москва, Институт русского языка, 1999.
- Вьолуспо 2010*: Völuspá – The prediction of the prophetess [Вьолуспо – Предсказанието на пророчицата]. Old Norse and English versions with commentary.
<http://www.nordic-life.org/nmh/voluspa.htm> , 16.11.2010.
- Вьолуспо – англ. 2010*: VÖLUSPÁ – TRADITIONAL – ENGLISH.
<http://www.tjatsi.fo/?side=beb940a1c94c5d631d5c8d55e8dae4b7> , 16.11.2010.
- Георгиев 1967*: Common Slavic and Indoeuropean. – In: Melanges Marcel Cohen. Paris, 1967, 368–374.
- Гросер 2001*: Grosser, C. Linguistic Diversity and Multilingualism in Europe. – In: Eurocom. Mehrsprachigen Europa durch Interkomprehension in Sprachfamilien. Tagungsband des Internationalen Fachkongresses im Europäischen Jahr der Sprachen 2001, Hagen, 9.–10. November 2001, 21–25.
- Даян 1975*: Dyen, I. Linguistic subgrouping and Lexicostatistics. The Hague, Mouton, 1975.
- Джонсън 1987*: Johnson, M. The Body in the Mind. Chicago, University of Chicago Press, 1987.
- Ейнарсон 2003*: Egils saga. Edited by Bjarni Einarsson. Viking Society for Northern Research. London, University College London, 2003.
http://www.vsnrweb-publications.org.uk/Egla/Egils_saga.pdf , 16.11.2010.
- Йесперсен 1912*: Jespersen, O. Growth and structure of the English Language. Leipzig, B. G. Teubner, 1912.
- Йонсон 1905*: Jónsson, Finnur Sæmundar Edda. Reykjavík, 1905.
- Клайн и Щегман 2000*: Klein, H. G. and T. D. Stegmann. EuroComRom – Die sieben Siebe. Romanische Sprachen sofort lessen können. Aachen, Shaker Verlag, 2000.
- Клайн 2010*: Klein, H. G. EuroCom – Website, Manifest, 2010.
http://www.eurocomresearch.net/kurs/text_seite_1000.htm .
- Лайънс 1995*: Lyons, J. Linguistic Semantics. Cambridge University Press, 1995.
- Лейков и Джонсън 1980*: Lakoff, G. and M. Johnson. Metaphors We Live By. Chicago, University of Chicago Press, 1980.
- Лейков 1999*: Lakoff, G. and M. Johnson. Philosophy in the Flesh: The Embodied Mind and Its Challenge to Western Thought. New York, 1999.
- Лерер 1998*: Lerer, S. The History of the English Language. The Teaching Company, 18 CD Set, 1998.
- Лийч 2002*: Leerch, J. A Communicative Grammar of English. Pearson education Limited, 2002.

- Маринов 1914*: Маринов, Д. Народна вяра и религиозни народни обичаи. – В: СБНУ, т. 28. С., Министерство на народното просвещение, 1914.
- Милър и Фелбаум 1992*: Miller, G. A. and C. Fellbaum. Semantic Networks of English. – In: Levin, B., St. Pinker (eds.). Lexical & Conceptual Semantics. Cambridge, MA: Blackwell, 1992, 197–230.
- Минков 1989*: Минков, М. Староисландски саги и митове. Превод от староисландски. С., Народна култура, 1989.
- Мьолер 1829*: Möller, S. L. Íslendinga sögur. Т. 1. Kaupmannahöfn, Norræna Fornfræða Félags, 1829.
- Мьолер 1830*: Möller, S. L. Íslendinga sögur. Т. 2. Kaupmannahöfn, Norræna Fornfræða Félags, 1830.
- Нилсен 1964*: Nielsen, B. Kjørulff. Engelsk – Dansk ordbog: Copenhagen, Nordisk forlag A/S, 1964.
- Палас 1787*: Паллас, С. П. Сравнительные словари всех языков и наречий, собранные десницею Всевышочайшей особы. СПб., 1787.
- Парашкевов 2004*: Paraschkewow, B. Wörter und Namen gleicher Herkunft und Struktur. Lexikon etymologischer Dubletten im Deutschen. Berlin/New York Walter de Gruyter., 2004.
- Раск 1869*: Rask, R. Series of European grammars, after “A short practical and easy method of learning the old norsk tongue or icelandic language”. London, Franz Thimm, 1869.
- Saga 2010*: Icelandic Saga Database, Egils saga Skalla-Grimssonar; Eiríks saga rauða; Grænlendinga saga; Gunnlaugs saga ormstungu; Hænsa-Þóris saga; Hrafnkels saga freysgoða; Hrana saga hrings; Þorsteins saga hvíta; <http://www.sagadb.org/>, 16.11.2010.
- Свенкеруд 2000*: Svenkerud, H. Engelsk – Norsk ordbok, J. W. Oslo, Cappelens Forlag a-s, 2000.
- Скаптасон 1986*: Skaptason, J. Ensk – Íensk skóla orðabók. Örn og örlygur, 1986.
- Стурлусон 2010–1*: Sturluson, Snorra. Heimskringla еда, Sögur Noregs konunga. H. A. Uppsala, W. Schultz, 1869–1872. <http://www.heimskringla.no/wiki/Heimskringla> , 16.11.2010.
- Стурлусон 2010–2*: Sturluson, S. Heimskringla or The Chronicle of the Kings of Norway, Online Medieval and Classical Library Release #15b, Originally written in Old Norse, app. 1225 A.D by the poet and historian Snorri Sturluson. English translation by Samuel Laing (London, 1844). <http://omacl.org/Heimskringla/halfdan.html>, 16.11.2010.
- Стурлусон 1998*: Sturluson, S. Edda, edited by Anthony Faulkes: Viking Society for Northern Research. London, University College London, 1988.
- Суодеш 1952*: Swadesh, M. Lexico-statistic dating of prehistoric ethnic contacts. – In: Proceedings of the American Philosophical Society. Vol. 96 (4), august 1952, 453–463.
- Торгилсон 1891*: Þorgilsson, A. Íslendingabok. Reykjavik, 1891.
- Халидей и Хейзън 1985*: Halliday M. A. K. and R. Hasan. Language, context and text: aspects of language in a social-semiotic perspective. Oxford, Oxford University Press, 1985.
- Халидей и Хейзън 1976*: Halliday M. A. K. and R. Hasan. Cohesion in English. Longman, 1976.
- Хилдебранд 2010*: Hildebrand, G., Bellows. Poetic Edda, Old Norse-English diglot. Typeset by Bogdan Opranchuk, compiled on November 27, 2010 Melbourne, Australia.
- Хуфайзен и Маркс 2007*: Hufeisen, B. and N. Marx. EuroComGerm – Die sieben Siebe: Germanische Sprachen lesen lernen, Shaker Verlag GmbH Aachen, 2007.
- Цибатов 1998*: Zybatow, L. Metaphernwandel als Sprach- und Kulturwandel. Alte und neue Metaphorik im modernen Russisch, Ukrainisch, Polnisch und Bulgarisch. – In: Rostoker Beiträge zur Sprachwissenschaft, 1998 (6), 251–274.
- Шопов, Клайн, Щегман. 2008*: Шопов, Т., Хорст Г. Клайн, Д. Тилберт Щегман. Еурокомпром – Седемте сита: Как веднага да четем всички романски езици. Aachen, 2008, 229 S.

A COMPARATIVE LOOK AT THE CONTEMPORARY PAN-GERMANIC VOCABULARY

(Summary)

The study presents the results of a survey of the lexical interchange among the Germanic languages. At a later stage the research will go deeper and will be confined to the contemporary use of the words of Old Norse origin in the English language. The aim of the study here has been to sieve the vocabulary using the so called "Sieve method", i.e. by gradual analysis of a large corpus of words to eliminate those, which do not meet the respective criteria, and thus to extract the core, common for all the languages in the Germanic language group.

*As a starting point we used the tables on Germanic languages from *The Loom of Language* by Frederick Bodmer. He explores five languages: English, Swedish, Danish, Dutch and German. Here we have added three more: Icelandic, Norwegian and Old Norse. In order to show clearer the semantic differences within the same word, a frequent phenomenon with closely related languages, we have used Bulgarian as a controlling language. The basic criterion to preserve a certain word in the list is whether it is shared by a maximum number of contemporary Germanic languages.*

The result from *the study of the Germanic lexical treasure has shown that the core vocabulary consists of 474 words. These words are undoubtedly of Germanic origin, and are common for eight Germanic languages. The lexical core in the Germanic language group has proved to be comparable with the respective cores of the Romance and the Slavic languages, attained by other researchers.*

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

ФАКУЛТЕТ ПО КЛАСИЧЕСКИ И НОВИ ФИЛОЛОГИИ

Том 104

ANNUAIRE DE L'UNIVERSITE DE SOFIA "ST. KLIMENT OHRIDSKI"

FACULTE DES LETTRES CLASSIQUES ET MODERNES

Tome 104

СИСТЕМИ ЗА ИЗРАЗЯВАНЕ НА СОЦИАЛНО-ЛИЧНОСТНИ ОТНОШЕНИЯ В СЪВРЕМЕННИЯ ЯПОНСКИ И СЪВРЕМЕННИЯ КОРЕЙСКИ ЕЗИК

АНТОН АНДРЕЕВ

Катедра „Езици и култури на Източна Азия“

Антон Андреев. СИСТЕМИ ЗА ИЗРАЗЯВАНЕ НА СОЦИАЛНО-ЛИЧНОСТНИ ОТНОШЕНИЯ В СЪВРЕМЕННИЯ ЯПОНСКИ И СЪВРЕМЕННИЯ КОРЕЙСКИ ЕЗИК

Статията прави съпоставка между системите за изразяване на социално-личностни отношения (СИСЛО) в съвременния корейски и съвременния японски, като доказва, че и двете системи могат да бъдат описани с помощта на категориите „адресив“ и „хоноратив“, като същевременно показва, че корейският адресив и съответно японският хоноратив дават възможност за по-прецизно изразяване на отношение. Обръща се внимание и на някои разлики във факторите, управляващи системите, като например по-голямото значение на близостта в японския и на възрастта в корейския.

Anton Andreev. EXPRESSING SOCIAL AND PERSONAL RELATIONS IN MODERN JAPANESE AND KOREAN LANGUAGES

The paper compares linguistic systems for expressing social and personal relations in modern Japanese and Korean, proving that categories like “addressive” (addressee honorifics) and “honorative” (referent honorifics) are suitable for describing both but differ in the fact that Korean addressive and Japanese honorative, respectively, are capable of subtler expression of the relations mentioned. The paper also dwells upon the differences between factors, governing the systems in both languages, pointing that Japanese is more dependent on mutual familiarity, and Korean – upon age.

В тази статия ще направим обзорна съпоставка между системите за изразяване на социално-личностни отношения (по-нататък СИСЛО) в японския и корейския език с оглед решаването на следните две задачи:

1) Да покажем, че използваният в Андреев 1996; 2004; 2009а; 2009б и Андреев 2010 теоретичен инструментариум е адекватен и за описание на други езици освен японския;

2) Да открийме някои от онези особености, които са характерни именно за японския език и го отличават от корейския.

Тук е важно веднага да се направи следната уговорка: фокусът на настоящата статия е изцяло върху японския език и тя няма претенции за изчерпателност или приносност на наблюденията си върху корейския.

Изборът ни падна върху корейския език неслучайно. Структурната близост на двата езика не от вчера привлича вниманието на изследователите, независимо дали в контекста на т.нар. „Алтайска хипотеза“¹ или извън него. Независимо от наличието или не на генеалогично родство, трудно доказуемо поради крайната оскъдност на когнати², морфосинтактичната близост на двата езика е очевидна за всеки изследовател, който веднага забелязва, че става дума за аглутиниращи SOV³ езици, изразяващи синтактични отношения чрез следпоставени частици, притежаващи спрегаеми думи за статични признаци, и не на последно място – развита система от средства за формално изразяване на социално-личностни отношения. В този смисъл корейският език се оказва най-близък до „самотния“ в класификационни отношения японски, доколкото т.нар. „език Рюкю“⁴ е считан от много автори, особено в Япония, за специфичен диалект на последния. Именно затова сметнахме корейския език за най-подходящия сравнителен обект с оглед дефинираните в началото на тази работа цели.

В изложението си по въпроса ще отделим последователно място на сравнението между формалните особености на СИСЛО в двата езика и на факторите, които я управляват, доколкото и двата ракурса ще ни разкрият важни прилики и разлики между тези аналогични системи и ще докажат съ-

---

¹ Лингвистична хипотеза, според която съществува „алтайско (според някои автори „макроалтайско“) езиково семейство“, към което освен тюркските, монголските и тунгусо-манджурските езици могат да бъдат причислени и японският и корейският (вж. напр. Милър 1971).

² Лексеми, за които може да бъде доказано, че произлизат от една и съща лексема в общия праезик. В тази категория не се включват заемките и затова не споменаваме изобилната лексика от китайски произход в японски и корейски език.

³ Тези съкращения получават популярност във връзка с изследванията на Дж. Грийбърг и неговата базирана върху словоредата езикова типология (вж. например Greenberg 1966). S = подлог, O = допълнение, V = сказуемо.

⁴ Езикова разновидност, традиционно използвана на архипелага Рюкю, днес японската префектура Окинава.

поставителната пригодност на използвания тук и на други места теоретичен инструментариум.

1. ФОРМАЛНИ ХАРАКТЕРИСТИКИ НА СИСТЕМАТА

В този раздел ще направим кратко сравнение между формалните характеристики на СИСЛЮ в японския и корейския език. Ще прегледаме актуалността на отделните категории, чието наличие вече бе доказано и особеностите им – описани за японския език (вж. Андреев 1996; 2009б). Ще се спрем и върху образуването на съответните форми, съответстващите им маркери и особеностите им при отделните части на речта.

Т.нар. „адресив“ и „хоноратив“ могат да бъдат смятани за основните съставни категории на системата, която разглеждаме тук. Техният характер е специфичен, но по своите характеристики те силно се доближават до граматичните категории. Разликите между двете се изразяват в типа отношения, които кодират. Докато адресивът има за обект отношенията между адресанта и адресата, при хоноратива това е отношението между референтите (като някои от тях могат и да съвпадат с адресата или адресанта).

Ще започнем анализа си с твърдението, че тези две категории са релевантни и за описанието на корейския език – една много съществена структурна прилика. Това твърдение ще доказваме в хода на изложението, като същевременно открояваме различни важни разлики, които ще бъдат обобщени в края на настоящето изложение.

1.1. СРАВНЕНИЕ МЕЖДУ АДРЕСИВА В ЯПОНСКИЯ И В КОРЕЙСКИЯ ЕЗИК

И в двата езика адресивът съществува като морфологично маркирана категория, кодираща психологическото разстояние⁵ между адресанта и адресата. Разликата се състои в броя на грамемите, съставляващи категорията и тяхното управление.

В японския език, както изясняваме в Андреев 2009б, съществуват две основни грамеми на адресива – „неадресивност“ и „адресивност“, като втората във всички случаи кодира по-голямо разстояние. По-особен е случаят при копулата, при която не могат да се отрекат напълно някои основания, говорещи в полза на тройна опозиция.

В корейския език обаче във всички случаи грамемите на адресива ще се окажат повече от две. Например Умеда (Умеда 1977) разграничава 4 сте-

---

⁵ Променлива, сумираща отношенията между адресант, адресат и референт. Когато стойността ѝ е относително голяма, може да се разглежда като „учтивост“. По-подробно за понятието вж. Андреев 2010.

пени на корейския адресив, които нарича съответно jōshō (上称), chūshō (中称), taishō (対称) и geshō (下称), като кодираната учтивост намалява в този ред. Авторът отбелязва и съществуването на 2 нови адресивни категории, които нарича съответно gyakutai (略体), gyakutai-teineikei (略体丁寧形), които постепенно изместват употребата на chūshō и taishō. Тази класификация съвпада и с онази на Су (1996), където също откриваме общо 6 адресивни категории, разделени в групите kyeoksikche⁶ (격식체)⁷ и pikyeksikche (비격식체)⁸, които отговарят съответно на традиционната група от 4 категории и на новите 2 категории при Умеда.

В таблица 1 представяме категориите на Су (1996), така както са предадени в Чой 1998. За по-лесно възприемане сме обединили таблиците, представящи „официалния“ и „неофициалния“ стил (според терминологията на Чой 1998). Тук бързае да добавим, че отделните категории имат специфични маркери за изразяване на обещание, въпрос, повелителност и пропозиitivност (отново според терминологията на Чой 1998), като при някои категории тези маркери повече или по-малко съвпадат, но тук няма да се спираме подробно на този въпрос, доколкото работата ни няма за цел детайлното описание на корейския език. Все пак мимоходом ще отбележим като една разлика на структурно ниво, че в японския език маркирането на различни комуникативни типове и модалности става по един и същи модел за отделните адресивни категории, докато в корейския не е непременно така.

Като цяло би могло да се каже, че към този момент съществува известно съгласие между различните автори относно броя на грамемите, съставляващи категорията на адресива в съвременния корейски език.

Доколко всички от описаните категории са актуални в еднаква степен за съвременната корейска речева практика, и дали модално зависимите маркери, включени в една и съща категория, наистина кодират напълно идентично разстояние, е въпрос, който нямаме за цел да дискутираме подробно тук. И все пак ще отбележим, че за постепенното изместване на леко учтивата и леко неучтивата категория на т.нар. официален стил от двете категории на т.нар. „неофициален стил“ говори още Умеда (1977), а Огино (1989) обръща внимание, че например формите на категорията с финален маркер „yo“ (으) според носителите на корейски език са по-малко учтиви, когато съдържат елемента ci (시), признак, че една нова класификация, базираща се на социолингвистични данни, може би би трябвало да прокара граница на това място.

⁶ Използваната тук японска латинизация е т.нар. „Hebonsiki“, а корейската – на Маккюн-Райшауер (вж. Ки 1993).

⁷ Преведено от автора като „formal style“.

⁸ Преведено от автора като „informal style“.

Таблица 1. Категории на корейския адресив (по Су 1996; български термини по Чой 1998)⁹

Стил	Степен		Изявително	Обещаване	Въпросително	Повелително	Пропозитивно
Официален	учтиво	много учтиво	-pnita 브니다 -supnita 습니다 -opnita 옵니다 -naita 나이다 -olshita 올시다	-orita 오리다	-pnikka 브니까 -supnikka 습니까 -opnikka 옵니까 -naikka 나이까	-shipshio 십시오 -soseo 소서 -opsoseo 옵소서	-shipshita 십시다
			леко учтиво	-o 오 -so 소 -wu 우 -kuryeo 구려	-lita 리다	-o 오 -so 소 -wu 우 -kuryeo 구려	-o 오 -so 소 -wu 우
	неучтиво	леко неучтиво	-ne 네 -lse 르세	-mse 므세	-nunka 눈가 -nka 니까	-ke 게 -kena 게나	-se 세
		много неучтиво	-(nun)ta (는) 다 -(nun)kuna (는) 구나	-ma 마	-(nu)nya (는)냐 -ni 니 -rya 랴	-eora 어라 -ryeomuna 려무나 -ryeom 럼	-ca 자 -cakkuna 자꾸나
Неофициален	учтиво		-eoyo 어요 -ciyo 지요 -(nun)kuno (는) 군요 -lkeolyo 르걸요	-lkkeyo 르께요 -ciyo 지요	-eoyo 어요 -ciyo 지요 -(nun)kayo (는) 가요 -lkkayo 르까요	-eoyo 어요 -ciyo 지요	-eoyo 어요 -ciyo 지요
	неучтиво		-e 어 -ci 지 -kun 군	-lkke 르께 -ci 지	-eo 어 -ci 지 -na 나	-eo 어 -ci 지	-eo 어 -ci 지

⁹ Тук сме обединили таблиците, представящи официалния и неофициалния стил, за по-голяма прегледност.

Тук приемаме за факт, че отделните адресивни категории в корейския език маркират различно психологическо разстояние. Известна светлина върху градацията на това разстояние хвърля Огино (1989). Макар в неговото проучване да са използвани значително по-голям брой форми, вкл. такива, включващи хоноративен елемент, по отношение на традиционно разглежданите адресивни категории¹⁰ би могъл да се направи следният извод:

**официален учтив>¹¹неофициален учтив>неофициален
неучтив>официален леко неучтив>много неучтив**

Като цяло сравнението между формалните особености на адресива в японския и корейския език показва следното:

1) И в двата езика съществуват морфологично маркирани категории, чието функция е да кодират различно по стойност психологическо разстояние между адресанта и адресата.

2) И в двата езика категорията „адресив“ се реализира в сказуемото.

3) Броят на адресивните категории в двата езика е различен. Докато в японския категориите са 2 – неадресивност и адресивност, в литературата по корейско езикознание се говори за поне 6 категории, в чиято употреба очевидно се извършват известни промени.

4) Потенциално корейският език разполага с морфологични средства за по-прецизно кодиране на психологическото разстояние от японския.

1.2. СРАВНЕНИЕ МЕЖДУ ХОНОРАТИВА В ЯПОНСКИЯ И КОРЕЙСКИЯ ЕЗИК

Хоноративът представлява набор от формални средства за кодиране на психологическо разстояние между референти, което принципно го отличава от адресива.

За разлика от категориално монолитния адресив, хоноративът се състои от две взаимно допълващи се категории – уважителна и скромна. В Андреев 2009б дискутирахме особеностите на японския хоноратив, а тук съвсем накратко ще се спрем върху тези на корейския, за да завършим със сравнение между двата езика.

1.2.1. Хоноратив при предикативите (глаголи и прилагателни)

В корейския език, за разлика от японския, е налице пълно морфологично сходство между прилагателни и глаголи, поради което, както отбелязва Чой, „прилагателните в корейския език често се определят като глаголи за опи-

¹⁰ Официалният леко учтив стил (по терминологията на Чой 1998) не е включен в изследването поради ограничената си употреба.

¹¹ Знакът „>“ означава по-голямо психологическо разстояние.

сание или като описателни глаголи“ (Чой 1998: 107). По тази причина тук няма да разделяме двете части на речта, а ще ги наричаме „предикативи“.

1.2.1.1. Уважителни форми

В корейския език уважителните форми на предикативите могат да се образуват морфологично чрез суфиксация или функцията им да се изпълнява от думи с различен корен. Тук ще наричаме втория тип форми „специфични“.

Морфологично уважителните форми се образуват чрез добавяне към основата на предикатива на уважителния суфикс *shi* (시), за глаголите с основа, завършваща на гласна, и *ushi* (으시) – за онези с основа, завършваща на съгласна, след който обикновено следва адресивен суфикс, при което на морфемната граница може да се получи монофтонгизация на дифтонг – например *ha* (하) (основа на глагола „правя“) + *shi* (시) (уважителен хоноративен суфикс) + *eo-yo* (어요) (неофициално учтив адресивен суфикс) → *haseyo* (하세요). Специфичните форми, също както в японския език, се срещат предимно при предикативи с ежедневна употреба. Прави впечатление, че в тях, за разлика от онова, което наричаме лексикални форми в японския¹², почти винаги участва и уважителният суфикс *shi*, т.е., че не можем да говорим по-скоро за морфологично образуване, включващо замяна на кореновата морфема.

На таблица 2 представяме някои по-често използвани уважителни форми, образувани по горния начин при някои корейски предикативи.

Таблица 2. Уважителни форми, образувани по специфичен начин, на някои често използвани корейски предикативи

Значение	Нехоноративна форма	Специфична уважителна форма
съм, пребивавам (за лице)	<i>itta</i> 있다	<i>kyeshita</i> 계시다
ям	<i>meokta</i> 먹다	<i>capsushita</i> 잡수시다
пия	<i>mashita</i> 마시다	<i>tushita</i> 드시다
спя	<i>cata</i> 자다	<i>cumushita</i> 주무시다
умирам	<i>cukta</i> 죽다	<i>torakashita</i> 돌아가시다

Използването на уважителни форми кодира относително голямо разстояние и се възприема като елемент, увеличаващ изразената учтивост. Макар Огино (1989) да не разглежда случаите на използване на тези форми спрямо

¹² Вж. Андреев 2009б.

референт, различен от адресата, резултатите му недвусмислено показват, че при сказуеми в една и съща адресивна форма като по-учтиво се възприема съдържащото хоноративен уважителен маркер.

Като цяло при уважителните форми на корейските предикативи не може да се говори за ясна градация на кодираното разстояние за разлика от случая с японския, където за един и същи глагол често съществуват няколко хоноративни уважителни форми¹³.

1.2.1.2. Скромни форми

Скромните форми на корейските предикативи имат относително ограничена употреба и не се образуват по морфологичен начин, което ги отличава от японските. В известен смисъл е трудно да се говори за скромни „форми“ в същинския смисъл, донякъде и поради липсата на категорични съответствия с хоноративни предикативи, а по-скоро за предикативи, които като един от семантичните си елементи кодират и „относително голямо разстояние“ до референта, изразен с пряко или непряко допълнение. В Чой 1998 между другото са посочени и следните примери: *turita* (드리다), *pachita* (바치다), *ollita* (올리다) със значение „давам“; *patchapta* (받잡다) със значение „получавам“; *yeoscuta* (여쭙다), *yeoscutpa* (여쭙다) със значение „информирам, питам“; *argoeta* (아뢰다), *sargoeta* (사뢰다) със значение „информирам, казвам“; *poeta* (뵈다) със значение „срещам се“ и др.

1.2.2. Хоноратив при съществителните

В корейския език, също както и в японския, се срещат хоноративни форми на съществителните.

1.2.2.1. Уважителни форми

В корейския език отсъства универсален модел за образуване на уважителни форми от съществителни, обозначаващи неодушевени предмети, като при последните се срещат най-вече лексикализирани форми. При съществителните, обозначаващи лица обаче, формите могат да се образуват и чрез суфиксация. Продуктивен е например суфиксът *ssi* (씨), който се добавя към антропоними, независимо дали само към фамилното, само към личното или към фамилното и личното име¹⁴. Суфиксът *seonsaeng* (*nim*) (선생(님)) кодира по-голямо разстояние от *ssi* и също се добавя към антропоними, а суфиксът *nim* (님) – към съществителни нарицателни.

¹³ Вж. Андреев 2009б.

¹⁴ Използването на цялото име само по себе си кодира по-голямо разстояние в сравнение с изолираното използване на фамилното или личното и е често срещано в корейската речева практика за разлика от японската.

Както бе отбелязано, при съществителните, обозначаващи неодушевени предмети, уважителните форми най-често са лексикализирани и повечето, но не всички, имат китайски произход, като някои демонстрират същия морфемна състав и произход като японските си еквиваленти. Такъв е например случаят с корейската форма *kokeyeon* (고견: 高見) и японската *kōken* (こうけん: 高見), които имат значение „мнение“.

На таблица 3 представяме някои от примерите за уважителни форми при съществителните, приведени в Чой 1998.

Таблица 3. Някои лексикализирани хоноративни уважителни форми на корейските съществителни

Значение на думата	Нехоноративна форма	Уважителна форма
ориз, храна, ястие	pap 밥	cinci 진지
къща, дом	cip 집	taek 택(宅) ¹⁵
рожден ден	saengil 생일(生日)	saengshin 생신(生辰)
мнение	uikyeon 의견(意見)	kokyeon 고견(高見)

1.2.2. Скромни форми

Скромните форми на съществителните са изключителна рядкост в корейския език. Съществува ограничен брой лексикализирани форми. Всички примери, приведени от Чой, са образувани от морфемни с китайски произход с помощта на префикса *sol* (졸: 拙).

1.2.3. Хоноратив при частиците

Една много съществена разлика между системата на корейския и на японския хоноратив е наличието и честата употреба на хоноративни позиционни частици в корейския. В известен смисъл тя компенсира относително по-ограничената употреба на хоноратива при съществителните.

Хоноративните частици са маркиращата подлога частица *kkeseo* (께서)¹⁶ и маркиращата непряко допълнение или насоченост *kke* (께)¹⁷.

Тук сме длъжни да уточним, че в японския език съществуват стилистично маркирани частици и употреби на частици. Такива са например упо-

¹⁵ Думите, при които е посочен алтернативен запис с йероглифи, са образувани от морфемни с китайски произход.

¹⁶ Нехоноративните варианти на частицата са *ka* (가) за субстантиви, завършващи на гласна и *i* (이) за такива – завършващи на съгласна.

¹⁷ Нехоноративният вариант на частицата е *euke* (에 게).

требите на *yori* (より) вместо *kara* (から) и *made* (まで) вместо *he*¹⁸ (へ), които придавайки официалност на текста, косвено могат да влияят на кодираното разстояние, но за хоноративност в същинския смисъл е трудно да се говори.

1.3. ОБОБЩЕНИЕ НА СРАВНЕНИЕТО МЕЖДУ ФОРМАЛНИТЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ НА СИСЛО

В този раздел ще се опитаме накратко да обобщим приликите и разликите във формалната страна СИСЛО в японския и корейския език.

1.3.1. Прилики

Приликите могат да бъдат обобщени, както следва:

- 1) И двата езика притежават сложни и формализирани системи за изразяване на психологическо разстояние;
- 2) И двата езика притежават формалните категории адресив и хоноратив;
- 3) И в двата езика адресивът се реализира в сказуемото;
- 4) И в двата езика хоноративът притежава категориите „уважителност“ и „скромност“;
- 5) И в двата езика хоноративни форми притежават глаголите и съществителните.

1.3.2. Разлики

Основните разлики във формалната система на двата езика са следните:

1) Броят на адресивните категории в двата езика е различен. Две (или евентуално три при копулата) за японския и шест за корейския. Това ни кара да заключим, че адресивът очевидно е по-развита категория в корейския език отколкото в японския и дава възможност за по-прецизно кодиране на разстоянието между адресант и адресат.

2) Маркирането на комуникативен тип и модалност в корейското изречение се извършва според различни модели за отделните адресивни категории, докато в японския моделът по същество е еднакъв¹⁹.

3) В японския език съществува по-голямо разнообразие от средства за изразяване на хоноративно значение при предикативите. Това ни дава основание да заключим, че в японския език, най-малкото при предикативите, които са хоноративно най-натоварената група части на речта, хоноративът е по-развит и дава възможност за по-прецизно кодиране на разстоянието до референта.

¹⁸ Произнася се като „е“.

¹⁹ Макар че например въпросителният финален маркер *ka* (か) в японския се пропуска много по-често в неадресивна, отколкото в адресивна реч, което обаче е по-скоро вероятно явление отколкото фундаментална структурна разлика.

2. ФАКТОРИ НА СИСТЕМАТА

В този раздел ще се спрем върху някои разлики в начините, по които функционират факторите, определящи използването на едни или други средства на системата за изразяване на социално-личностни отношения в японския и корейския език. Естеството на самите фактори бе подробно разгледано в Андреев 1996 и 2009а, затова няма да се връщаме отново на него, а ще използваме наготово дефинираните и дискутирани там понятия. Като основен доказателствен материал ще си служим с данните от мащабното социолингвистично проучване, описано в Огино 1989.

В изложението ще разглеждаме едновременно и вертикалните, и хоризонталните фактори, защото не всички разлики могат лесно да бъдат описани изцяло в рамките на една от тези категории. Ще изброим основните разлики във функционирането на факторите, които са, както следва:

2.1. СЕМЕЙНИТЕ ОТНОШЕНИЯ В РОЛЯТА НА АБСОЛЮТЕН ВЕРТИКАЛЕН ФАКТОР В КОРЕЙСКИЯ

В съвременния японски език използването на адресивни и хоноративни (уважителни и/или скромни) форми в рамките на семейството е почти немислимо, макар че не може да бъде напълно изключено сред някои особено консервативни аристократични или буржоазни среди. Данните на Огино обаче показват, че в корейския език, както често твърдят различни източници, а и самите носители на езика, това не само е възможно, но и в голяма степен представлява норма. Оказва се, че 90% от анкетираните корейски студенти използват хоноративни уважителни форми по отношение на бащите си в пряк разговор и 55% – по отношение на майките си. Такива примери се срещат дори по отношение на по-възрастните братя и сестри, макар и, оставяйки под 10%, да са по-скоро изключение (Огино 1989).

Можем да заключим, че неизбежно ниската стойност на хоризонталното разстояние между деца и родители в никакъв случай не елиминира действието на действащия като абсолютен в корейския език фактор „възраст“. Същевременно данните ни показват и колко мощен може да бъде поне в рамките на семейството факторът „пол“, чието действие в съвременния японски език вече е трудно да се докаже експериментално²⁰. Очевидно относително голямо разстояние съществува до бащата за голямата част от анкетираните и до майката – само за малко повече от половината.

Причината за тази специфика на корейския език трябва да се търси в семейната култура и все още твърде силното – в сравнение с Япония – зна-

²⁰ Вж. Андреев 2009а.

чение на конфуцианския морал, който издига в основна добродетел синовния пиетет, съставляващ по своята същност вертикално, а не хоризонтално отношение, иначе казано – родителите, и особено бащата, са почитани като по-висши, а не са просто обичани като равни. В лични разговори сме чували от носители на корейския език, че в много семейства този фактор е свързан и с различни табута като например избягването на консумация на алкохол и цигари пред родителите и особено пред бащата от деца, отдавна навършили пълнолетие.

Накрая трябва да подчертаем, че използването на адресивни и особено на уважителни хоноративни форми спрямо собствените родители не е било нещо необичайно в миналото²¹ в японските семейства с относително висок обществен статут.

2.2. СИЛАТА НА ФАКТОРА ВЪЗРАСТ

В корейския език възрастта на дадено лице се оказва изключително важен фактор за определяне на лингвистичното му третиране. Например сравнителната схема на Огино (Огино 1989: 59) показва, че корейските студенти кодират до 50-годишен познат значително по-голямо разстояние от японските си колеги, които кодират до този адресат не по-голямо разстояние отколкото до студент с по-голям стаж. В този смисъл по-големият стаж и голямата възрастова разлика са почти равностойни по тежест фактори за японските студенти, докато за корейските факторът „възраст“ категорично натежава.

Голямото значение на фактора възраст за определяне на вербалния, а вероятно и на други аспекти на междуличностното поведение, проличава и от един факт, често наблюдаван от нас при комуникация с корейци: обикновено в самото начало на взаимодействието те си изясняват възрастта на адресата, дори и той да е пълнолетен, без очевидно това да нарушава някакви социални табута.

2.3. ПРЕЦИЗНО КОДИРАНЕ НА РАЗСТОЯНИЕТО ДО ЛИЦА С ПО-НИСЪК СТАТУС В КОРЕЙСКИЯ

За системата за изразяване на социално-личностни отношения в японския език е от първостепенна важност дали разстоянието до определено лице е относително голямо или относително малко. Когато лицето е адресат, при констатирано по-малко разстояние адресантът не използва нито адресивни, нито хоноративни форми. В корейския език обаче значително по-развитата система на адресива позволява да бъде кодирано прецизно и разстоянието

---

²¹ Особено преди периода „Мейджи“ (1868–1912).

до лица с по-нисък статут. Така например спрямо приятел (предполага се на същата възраст) се кодира малко по-голямо разстояние, отколкото до близък гимназист или прогимназист, доколкото последните са по-млади.

3. ИЗВОДИ

В края на това изложение ще обобщим направените изводи и ще отговорим на поставените в началото въпроси.

1. Това сравнение показва, че теоретични концепции – както на формално ниво („адресив“ и „хоноратив“), така и на функционално („психологическо разстояние“, „вертикални и хоризонтални отношения“) са напълно адекватни и за описание на езици, различни от японския.

2.1. Системата на адресива не е толкова развита поне във формално отношение както в корейския, но за сметка на това по-развита е тази на хоноратива.

2.2. В японския език хоризонталните отношения играят по-голяма роля като фактори на системата, отколкото в корейския.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Андреев 1996*: Андреев, А. Езикови средства за изразяване на социално-личностни отношения в японския език. – Съпоставително езикознание. С., 1996, № 4.
- Андреев 2004*: Андреев, А. Усвояване на кейго от японски ученици (1–6 клас). – В: Доклади (Първи национален симпозиум с международно участие по японско езикознание и методика на преподаване на японски език (София, 23–24.09.2004). С., 2004.
- Андреев 2009а*: Андреев, А. Социално-личностни фактори, определящи речевото поведение в японските студентски групи. – Съпоставително езикознание. С., 2009, № 3.
- Андреев 2009б*: Андреев, А. Формални особености на системата за изразяване на социално-личностни отношения в японския език. – Годишник на СУ „Св. Климент Охридски“, Факултет по класически и нови филологии, т. 102. С., 2009.
- Андреев 2010*: Андреев, А. Японския език и неговите импликации за теорията на учтивостта – „БЪЛГАРИЯ–ЯПОНИЯ–СВЕТЪТ“ 20 години специалност японистика. Юбилейна конференция с международно участие (сборник под печат).
- Чой 1998*: Чой, Куон Джин. Корейска морфология. С., 1998.
- Грийнбърг 1966*: Greenberg, J. Some universals of grammar with particular reference to the order of meaningful elements. Universals of Language. Cambridge (MA), 1966.
- Ки 1993*: Ki Joon Song. The Academy of Korean Studies. Seoul, Korea Foundation, 1993.
- Милър 1971*: Miller, R. Japanese and the Other Altaic Languages. Chicago, 1971.
- Огино 1989*: Ogino, Tsunao. Taishō-shakai-gengogaku to Nihongo-kyōiku – Nikkan no keigo-yōhō no taishō-kenkyū wo rei toshite (Съпоставителната социолингвистика и преподаването на японски език – пример от съпоставителното изследване на учтивите форми в японския и корейския език). Nihongo-kyōiku (Обучение по японски език). 69.1989/荻野綱男「対照社会言語学と日本語教育―日韓の敬語用法の対照研究を例として―」『日本語教育』69号. 1989.

Су 1996: Suh, Cheong-Soo. Kwuke-munpae (Корейска граматика). Seoul, 1996/서 정수. 국어문법. 한양대학교출판원.1996.

Умеда 1977: Umeda, Hiroyuki. Chōsengo ni okeru keigo (Кейго в корейския език). Iwanami kōza NIHONGO 4 Keigo (Поредица „Японски език“ на изд. Иванами, т. 4 „Кейго“). Tokyo, 1977/梅田博之「朝鮮語における敬語」『岩波講座 日本語 4 敬語』岩波書店. 1977.

EXPRESSING SOCIAL AND PERSONAL RELATIONS IN MODERN JAPANESE AND KOREAN LANGUAGES

(Summary)

The paper examines systems for expressing social and personal relations in modern Japanese and Korean, proving that both can be described in terms of “addressive” (addressee honorifics) and “honorative” (referent honorifics).

Comparative analysis shows that Korean “addressive”, having six categories against two in Japanese on one hand and Japanese “honorative” on the other, are capable of subtler expression of social and personal relations.

The paper dwells upon some differences in the factors governing systems in both languages, like the greater importance of mutual familiarity (horizontal relations) in Japanese and age (a vertical relation) in Korean.

